

835.088/1

Szabó Dezső
Az
elsodort
falu

Regény két kötetben

Tállos kiadása 1919

Feladat

Országos Széchényi Könyvtár

Free Magyar Reformed Church
San Francisco & Vicinity
102 Laurel St, Redwood City 94063
(650) 365-1535

SZABÓDY

AZ

ELSODORI FALU

Magyarországi Királyság

OSZEK

Magyarországi Királyság

Handwritten signatures and text, including a date that appears to be 1875.

Magyarországi Királyság

Minden jog a szerzőé.

Ebből a könyvből 50 szá-
mozott példány készült
finom, famentes papíron,
a szerző kezevonásával.

Országos Széchenyi Könyvtár

S Z A B Ó D E Z S Ó

AZ ELSODORT FALU

REGÉNY KÉT KÖTETBEN

I.

NEGYEDIK EZER

*Leibla's Tenőnek
birtokig*

Márcs, 1969. jún. 20

Leibla's Tenő

A TÁLTOS KIADÁSA BUDAPEST

1

9

1

9

835.088/1

2016

*O voi, che avete gl'intelletti sani,
Mirate la dottrina che s'asconde
Sotto il velame degli versi strani.*

DANTE, INFERNO IX. 61-63.

Handwritten notes in Italian, including the name "Giovanni..." and the date "Aprile 1917".

I. Az örök falu.

1.

Az öregasszony az asztalhoz ült. Nem evett. Maga elé bámult. Nem látott. Alsó ajka meg-meg remegett. Nem beszélt.

Az öreg úrban már három napja készült a vihar. Tegnapelőtt már kivörösödött a halántéka. Tegnap már egy kortyra itta ki roppant poharát s olyan ajtókat nyitott, hogy látszott, hogy a lelkét szellőzteti vele. Ma már kidobbant meglódult szíve nekisulyosodott lépteiből s fel-felhorkant, mint egy bántott vadkan.

Miért volt dühös az öreg ur? Dühös volt a maga dühéért is, huszonnyolc év lebunkózott reménységéért, a szorongásért, hogy talán fajának végső csődje előtt áll. De dühös volt a fájdalomért: szenvedni látni ezt az öregasszonyt, ezt a minden mindennapon átszeretett vén csontot, szótlantul, panasz nélkül, mint egy beteg háziállatot. És mert egész test-lelkével sajnálta, nagy dühös szavak jöttek ki belőle:

— Az Istenedet, hát már megint el akarsz kergetni hazulról? Három napja olyan képet vágsz, mint a fancsali feszület. Hát mitől félsz? Tudod, hogy nem eszem meg a drágalátos fiadat. Te nevelted, most teljék benne a kedved.

— Csak hadd legalább, hogy lélegzetet vegyen. És ne bántsd az önérzetét. Tudod, hogy ő is Bójthe, egyszer már elkergetted a szavaiddal.

—Hát majd rimánkodni fogok a nagyságos urfinak. Elkergettem! Én kergettem el! Mert a makacs disznó egyszer egy évig elkóborolt, mert az apja megróttta, hát elkergettem. Majd komplementeket vágok a kedves fiadnak azért, hogy huszonnyolc évig sárba dobtam a ráköltött pénzt, hogy öreg fejjel szégyenlenem kell, hogy reményeim voltak.

— Valaminek történnie kellett. Mi nem értjük őt, sohasem értettük egészen.

— Hát itt a baj, a fene egye meg a megértését és

azt is, aki a modernséget kitalálta. Engem értett mindig az apám, én is az apámat s az apámat is értette az apja. Mert józanok voltunk, becsületesek s nem ficamodott ki a lelkünk. Értettük egymást, mint ahogy egyik egészséges ember érti a másik egészséges embert. De az urfi már diák korában tele volt mindenféle nehézséggel. Persze, neked ez tetszett, neked ez poézis volt, mintha eféle modern nyavalyatörés lett volna Petőfiben, pedig az a poézis. Most megeheted a poézisedet. Akit én nem értek, az vagy beteg, vagy nem becsületes ember, vagy mindakettő. Hogy álljak jól azért, akibe nem tudok beelátni.

— Jancsi mindig szerette a földet. Hiszen te is csak gazda vagy tizenöt év óta. Csak az apját követi, ha gazdálkodni fog.

— De én előbb főszolgabíró voltam és húsz évig szolgáltam a megyét! Én előbb dolgoztam, akartam s csak azután pihentem, mert egy Bőjthének a gazdálkodás csak pihenés. És te véded őt, mikor a te repülő álmaidat puffantja le olyan embertelenül. Ezért gyömöszöltük belé életünk minden reménységét, tojtattuk, szórtuk a pénzt a tanítására, hagytuk éveken át külföldön kóricálni, hogy az utolsó Bőjthe most ráírja a parancsot vén szüleire: haza megyek, paraszt leszek, nincs ambicióm, a földnek fogok élni. Az egész megye röhögni fog s én még rimánkodjam neki, hogy ne fájtassa a kedves kis bábikáját, mellyel megrugott.

Az öreg asszony nem felelt. Nem akart gyujtókat dobálni ebbe a felizzó lélekbe s az ő öreg lelkének fájt legjobban a kérdés: mi lelte ezt a szelid, mesehallgató szemü nagy gyermeket, hogy a hosszú éveken át teleirt táblát egyszerre egy felrázott mozdulattal tisztára törölte? Micsoda fájdalom vagy ijedtség rántotta vissza a megtárt kapunál ezt a gigásznak szabott hatalmas fiut, aki arra látszott teremni, hogy mindent elbirjon és semmitől sem rettenjen vissza? A két öreg fájó szorongással tipegte körül ezt az olvashatatlan lelket.

Ez a kinzó érzés nem most kezdődött. Bőjthék már Attila korában nőttek a Székelyföldből, de miszticizmus, metafizika s tultengő lélek sohasem kezdte ki ezt az acélfajt. Protestánsok voltak a protestántizmus előtt s Kálvin csak tudatossá tette előttük azt, ami nekik olyan természetes volt, mint a lélegzetük. Józan, erős faj volt, letörhetetlen a küzdelemben, nyitott szemü a tanácsban. A munka

életük természetes kibomlása volt. Valaha egész Csik, Udvarhely és Háromszék megye tele volt a családdal, most már csak az öreg Bőjtthe Mihály egyetlen fia János jelentette a jövőt. A familia ősidőktől megyei embereket, papokat és katonákat termelt s a Bőjtthe pár az utolsó csillag hatalmas felragyogását remélte. A gyermek földérés, gazdag étvágyu test és mohó étü lélek, eszével tótágásra állította tanárait, kikben a felriasztott jós legalább is miniszterséget kukurikolt a fiúnak. A gyerek épen olyan könnyen hajította magába a tudományt, mint amilyen könnyen mázolta a földhöz iskolatársait. De mikor hazajött, vakációkon az újból csecshez kapó gyermek húsos mohóságával vetette magát az anyaföldnek, cselédre káromkodott, marhára kurjantott, szántott, vetett, kaszált, aratott, mint két paraszt béres. Egyszer aztán, tizenhatéves korában, a kamasz évek nagy testi forradalma után, hirtelen és különös változás állott be. Ez a nagy zengő, napos ifjuság egyszerre elkomorodott, a bőven kirügyező szavak befelé hervadtak, a beszélő szem elnémult, visszafelé mélyült s az eddig kitért élet sötét csukott ház lett, mely mellett hüvös nyillallott az emberekbe. Egy nagy árnyék állt az öregek s a gyermek közé s ennek az árnyéknak a hidege mind jobban átdidergett az öregek életén. Ekkor történt, hogy valami különös szó miatt az öreg nyaklevest ígért a fiának s az akkor egy évig nem jött haza, még a vakációkat is akkor még élő nagynénjénél töltötte. Mikor visszajött, egy teljesen átalakult, komoly, szelid, engedelmes, nagyon jó férfi — gyermek jött vissza, aki most már mindent tudott türni és semmiért sem mutatott bántódást. De a kimondott akarata kilőtt nyil volt, mely minden akadályon átfurt s amelyet irányától eltéríteni nem lehetett.

Oh mennyi jövőt rajongott ebbe az elhomályosuló fiuba a két öreg! Ők, akik napról-napra látták feltelni ésszel a két nagy olvasó szemet, akik látták felzendülni csodálatos hajtásait a szavakba bomló léleknek: minden reményre jogot, minden lehetőséget valóságnak éreztek s főispán, miniszter s más nagy szavak harangoztak a feltolduló álmokon keresztül. És milyen királyian szüzsies, munkás volt e komoly gyermek fiatalága. Hogy bomlott remekbe teste, diadalmas felszökése az erős emberhúsnak, mely évezredes szakadásban ontotta a földérés, derüs, akaró emberi életet.

És aztán egyszerre ez a nagy homályosság szállt rá erre a gazdagon zuhogó életre. A gyermek kacagás, az arc és izmok játékos finomsága, a bőr örvendő felcsillogásai lehalaványultak róla. A fejlődő lélek dús kiözlése szavakban megszűnt. A tegnapi gyermekre egyszerre egy komoly férfi merevedett. Valami komoly megilletődés és mély elálmélkodás látszott ezen a mély arcon, mint akik elé valamelyik damaszkuszi uton elébetoppant a kinyilatkoztatás. De ez a beárnyékoltság nem a fiatal vér beteges melankoliája volt. Az akarat és a tett érintetlen maradt. Az erős munka és a cél úgy kellett ennek az izmos életnek, mint a felgyült jókedvnek a kurjongatás.

Most aztán erős egyetemi tanulmányok után s hogy keresztül-kasul kóborolta Európát, az öregek megkapták a villámütéses levelet. Hogy most már hazajön, eleget tanult, hogy jó paraszt lehessen, nincs semmi ambíciója, nem fog semmi pályára menni, a városnak feléje sem néz, paraszt lesz az ősi faluban, az ősi földön, amíg ő is visszatér rögnök a rögök közé.

Az öreg Bőjthében a keserű szavak sodrán újból felközelgetett a zivatar. Bántotta az is, hogy vigasztalás helyett csak marcangolni tudja ezt a remegő öreg asszonyt. Érezte, hogy ki kell mennie, hogy ki kell szöktetnie magát a váró szoba szorongásából.

— Ki kell mennem a malom rétéjére. Küld a sárga kocsit a nagyságos urfiért. Aztán cirókáld ki rajta a szivedet, amíg én oda vagyok. Mondd meg neki, hogy rendeltem névjegyét a számára: Bessenyoí Bőjthe János, paraszt. Mondd meg neki, különben...

Akkor már künn volt. Az öreg asszony tovább ült a leüritett asztalnál. Fiatalon maradt, nagy melegítő fekete szemei — mint egy imádságos könyvbe — előre meredtek. Szép széles ajakán megdermedt sirás volt. Nagyon öreg és nagyon gyermeki volt a szája.

Nem is a meghiusult álmok fájtak neki, a görögtüzes elvesztett jövő. Hanem az a végtelen szorongás, hogy ez a belőle szakadt egyetlen élet egyszerre idegenné, olvashatatlaná vezett. Hiszen ez is halál volt, mindennap új frissességgel kinzó halál. Hogy várta mindennap, hogy ebből a távoli, fölényesen jó és királyian engedelmes fiúból egyszerre előbukkan a régi gyermek, vérének, húsának, álmainak diadalmas folytatása. És mindennap új siratással kellett siratnia a régi holtat.

Mi történt ezzel a fiatal étellel? Milyen bánat vagy csalódás árnyékolta el ezt a szép fiatal homlokot? Miért nem lehet ez az ő bánata és csalódása is, hogy győzelmesen anya lehessen minden vereségen keresztül. Öreg, szelid, rendezett lelkében széttapogatott, mint egy tiszta vén almáriumban, de nem lelt, nem lelt feleletet.

Maga tipegett ki az istállóhoz, hogy kiadja a parancsot. De tíz perc múlva már elfelejtette, hogy künn járt s kiküldte a belső cselédet, hogy indítsa el a kocsist. A nagy fogadó szoba egyik ablakához ült, honnan le lehetett látni a szélesen kanyargó utra. Nézett hosszan, csak egy dolgot, egy ott nem levő dolgot látó látással.

A legközelebbi vasuti állomás egy jó órai kocsútra van. Megvolt három óra, mikor az öregasszony szívébe beledobbant a közeledő kocsi. Oh, ha az ő régi gyermekét hozná vissza!

A fiu belépett. Jegenye termetét lehajtotta anyja keze felé. Mikor a hosszú csók után ismét felegyenesedett, nagy, anyja-féle mély szemében valami nedves elfényesedés volt s mögötte széles folyással jóság, emberi jóság folyt.

— Nem fáztál meg, lelkem!

— A szél csipős, de legalább kiverte fejemből a hosszú vasuti utazást. Hol van az édesapám?

— Mindjárt jön, csak a malom rétyjére nézett ki. Falsz valamit?

— De mennyire! Nem akartam a vonaton enni, tartogattam haza az éhségem. A régi jó éhségem hoztam vissza.

Felszolgálták. Az öregasszony hallgatagon nézte enni ezt a nagy fiut. Milyen egyszerű minden mozdulata. Sem egy Kárpáthy Zoltán, sem Kossuth, sem Damjanich, még csak egy Ugron Gábor sem bukkan ki az egyszerű nyugodt mozdulatok közül. Szótlanul, mohón eszik, csak az ételnek élve, mint egy elfáradt paraszt. Pedig milyen hőskölteményre szabott alak, milyen győzelemre termett homlok.

Szeretett volna valamit kérdeni tőle. Kérdést, melyben átlophatná magába fia megbujt lelkét, hogy jó meleg anyai vérével rokonná melegitse. De valami különös félelmet érzett ez előtt a hatalmas fiu előtt s ügyefogyottnak talált minden feljövő szót.

János bevégezte ebédjét. Szép széles szája zsirosan vöröslött s szeméből uj, vidám fénnel jött ki a megelégitett élet. Egyáltalában a régi melankólia eltűnt erről az ere-

jét tudó arcról. Egy hatalmas pohár vizet küldött az étel után, ujjaival megbabrálna fogait, felállott s megrázta magát, mint egy napon hevert szelindek:

— Milyen jó itthon!

Ez a mondat széles meleg áramban hozta vissza az öreg asszonyba régi, bátor, napsugaras anyaságát. Odament a nagy fiuhoz, szép barna arcát megveregette és a régi meleg szavakat előbabrálna: — Te csacsi, te nagy csacsi.

És mert künn egyszerre feldöngtek az öreg ur földrengető léptei, sietve, ijedt kérőn tette hozzá: Vigyázz, mert haragszik az öreg. Csak ne ingereld, tudod, hogy nem sokáig tart nála.

Az ajtó egy rántással teljes szélességre nyílt. Az öreg ur megállott a küszöbön. Nagyon hetyke igyekezett lenni, de nagy eres kék szemeiben csak szomorúság volt. Sötét arca a márciusi szélről s a felmozdult indulattól izzott, mint egy öreg bronz istenség.

János hozzá ment, átölelte, kezét csókolt, megcsókolta. Az öreg nem szólt, nem mozdult, mintha félt volna, hogy a legkisebb mozdulata apává zökkenti s minden keserves szeretetével átöleli ezt a szép erős fiut.

— Haza jöttem örökre, édesapám. Most csak adjon elég tenni valót s én leszek a legjobb bérese.

Mély fiatal hangja átjárta az öreget, mint egy tavaszi harangzugás. Az öreg kétségbeesetten kapott lehulló haragja után, de csak szomorúság s valami nagy melegség akadt a lelke ügyébe. Odament az asztalhoz, leült egy hatalmas karszékbe, odatapadó tágas szemmel nézte a fiut és szólt:

— Ül le!

János leült vele szemben. Az öregasszony az asztal före ült, mintha elnökölne volna a két férfi beálló beszédét. Most már — nem tudta miért — nem félt. A szobában nagy nyugodtság terjedt szét. Az öreg szólt:

— Hát — és itt azt akarta mondani: nagyságos urfi, de a póz befelé csuklott e megnyilatkozó percben — hát téged mi lelt fiam?

— Miért kérdi édesapám?

— Miért kérdem? Még te csodálkozol! Hát egészen természetesnek találod a bolondériádat? Huszonnyolc évig remegünk érted, tervezgetünk szegény vén anyáddal, megtöltjük bolond vén fejünket képviselőséggel, miniszterséggel s mi a franczal és te egyszerre csak odabököd a sze-

gény öreg bolondoknak: fütyülök az álmotokra, nincs ambicióm, paraszt leszek. És még ő csodálkozik, ha kérdést tesz az ember.

A fiu lecsitító jó türelemmel felelt s hangja olyan volt, mintha kényeztetett gyermek felé hajolt volna a szavaiban:

— Nem csodálkozom, édesapám, és értem az apámék megütődését. De nem tehetek másképp. Különben is, a föld volt mindig a mi értelmünk. Politika, katonaság, tudomány csak kirándulás volt nekünk. Innen indultunk ki és ide jöttünk vissza.

— Legalább nyolc-tíz évet töltene közszolgálatban! Mit mondanak majd. Az utolsó Bøjthe már letört huszonnyolcéves korában. Mit feleljek, ha kérdik, hogy mi lappang az örültséged mögött? Mikor én sem értem, mikor én is és szegény öreg anyád idegenek vagyunk neked.

— Csak egy kis türelmet kérek, édesapám. Én értem az édesapámék csalódását s nekem is fáj a fájdalmuk. De majd a közös munkában hozzá fog szokni apám a paraszt fiához.

— Ő érti a mi fájdalmunkat! Megértem! Megértem! Ez az ő modern frázisuk. A fészkes fityfene egye meg a megértéseket! Nekünk öklünk volt, vagy ölelésünk, ők megértének. Megértés! Ez a modern eunuk-úrfik műfallosza. Mi a nyavalyát érünk mi a te szép megértéseddel, mikor mi nem értünk téged? Mi lelt, mi bántott meg? Épeszű úri fiatalember nagy ok nélkül nem bolondul meg máról holnapra. Éveken át zabálja a betűt s a világot és aztán feldagadt beggyel hazajön elbutulni. Ki fogja ezt megérteni? Ki fogja elhinni, hogy nem valami gyanus vereség lappang a dolog mögött?

— Semmi lappangó oka nincs édesapám és épen most jött meg a jobbik eszem. Szeretem a földet és szeretem a falut: ennyi az egész. Ez olyan egyszerű, hogy minden paraszt belülről megérti. És talán a sok tanulásom sem volt hiában. Talán jobb fogok tudni lenni tőle és meszszebb látok ezekben a szegény emberekben. A magyar falunak pedig nagyon sok jóságra van szüksége.

Nyugodt, tágas szavai úgy hullottak alá, mint az őszi diófa levelei, hogy széles melegségükkel befedjék a földet. Az öregasszony a szemeivel is hallgatta, a füleivel is nézte ezt a hódító vállú, erős, barna fiut, amint egyszerű, nagy szerelmi vallomását teszi a földnek. És öreg,

tipegő lelkét valami nagy nyugodtság párnázta körül. Talán mégis az van jól, amit ez az erős, nyugodt fiu akar. Az ő nyílt, szemei látják az utat. Mintha katédráról, templomban hulltak volna ezek a komoly, hitvalló szavak lelkébe. Valami nagyon mély erő, multból izmosodó biztos jövő volt a hangban és a szavakban.

Az öreg ur elnémult. Hiába nyuldosott szét magában, nem találta a dühét. Az ő s faji emlékezés feltolult még izmos, falusi gerincén s mintha minden rög és minden gyökér énekét hallotta volna. Nagy ígélet s a folytatódás győzelme áradt ki ebből a herkulesi fiuból s vissza kapcsolódva az ő vén teste diadalát érezte e fiatal testben. Megilletődött s valami győzelmes fájdalmat érzett, mint az uj napnak feltépett barna földtáblák előtt. Hallgatott.

Messziről, az udvar mélyéről, egy bágyadt kukorékolás, mint egy hervadt pipacs nyílt fel a levegőbe. Azután még egyszer, azután harmadszor. Valami emlékeztetés, valamire hívás volt elnyuló rezgésében. János vette a kalapját s tréfásan odatartotta arcát az öreg ur elé: — Most meg, édesapám, pofozza ki rajtam a haragját. Ne kiméljen, sokat elbirok. Megyek egy kicsit szétnézni a faluban. De ha visszajövök, azzal ne büntessenek, hogy nem kapok vacsorát, mert nagyon éhes tudok lenni.

Kiment. A két öreg hallgatott. Mégis: nagyon nagyon fiuk volt nekik ez a fiu.

2.

Gyermekes ugráló léptekkel ment, mint egy gyermekóriás, ki sziklákat dobálni siet. Kiparancsolta a látást szemeiből, hogy majd a templom-dombon egy ölelésben lássa meg a falut. Nem kívülről fog az bemenni a szemeibe. Élete mélyéről fog felmerülni s kivetődni a téres világba vére szerinti, álma szerinti egyetlen valósággá.

Aztán egyszerre fenn volt a templom mellett, mely úgy állott a cinterem apró fejfás sirhalmi között, mint egy szőre hullatott öreg kopott elefánt. Előtte, elfolyva a völgyi folyó hosszában, kiloccsanva a sikság szélére volt a falu. Az örök falu.

Mögötte hegyek hegyekre torlottak egészen a határszélíg, melyeknek ez a templom-domb utolsó elgyengült kiáltása. Rajtuk a tölgy és fenyves haragos epikája, végtelent lélegzeltető végtelen erdő. Erdő mely nem mozdulatlan, álló valami. Hanem nyüzsög, rohan, megostromolja

a felhasadó sziklákat s egy-egy felrohant fenyőszála mint kiszakadt győzedelmi hajrá szökik az égnek. Innen szakadnak a nagy árnyékok, melyek ráfeküsznek a falura és sápadttá teszik a földért aggó embereket s földből növő életet. És innen jönnek a széles tenyerű vad szelek, melyek hideg szegeket vernek a kifeszített, elítélt emberekbe.

Micsoda nyomorult falu, micsoda végzetesen örök falu-falu ez! Rög, kő, vályog, burián az elmulás futó darabjai, itt összeadnak egy örökkévalóságot, mely mindig ugyanaz s mit az idő nem tud tovarapni. És ugyanazok az emberek is: meg-megújuló buborékai a szomoru földnek, mely robotolja az örök folytatást.

A hegyekből hitvány, sárgás patak-féle folyócska omlik, mely átkényszergi a falut s piszkos vizében meg-ringatja a beleje hajló nyomoruságot. Mentében sűrűbben, jobbra-balra, felcsimpaszkodva a hegyek oldalaira, vagy elszórva a sikság szélén, nyomorult zsindeyes vályogos-fa viskók. Mintha a rühes föld felhőyagosodott pörsenései volnának, melyekből fáradt ember-bogarak ténferegnek ki: uj és uj nedvet marcangolni ki a kipumpolt földből. A viskók között, távol egymástól, öt uri lak nyugodt bizakodása. Az egyik az övék, a legpompásabb a képviselőé. A többi három: a jegyző és a pap lakása; a harmadikban már a zsidó lakik.

A falu körül, fel-felgyámoltalankodva a beteg, sárgás dombok oldalaira, aszott, kétségbeesett, erőltetett szántóföldek nyulnak. Lenn a sikságon mégis ígérőbb a föld és lélegzetesebb a horizont. A folyó partján, a faluban gyéren, de ott, hol a folyócska eltehenkedik a sikra, egymásba kapó sűrű füzek vad mitológiája bomlik. Hogy benne volt az ő tömött lelkében ez a füzes s milyen emberien valaki volt minden fája. Az egyik különálló, komor, zömök, hallgatag. Szélnek azért sem rándul, viharnek azért sem jajgat, gögös, dacos és mozdulatlan. Ez az öreg Toldi, ki az örök balek magyar meglopott aratását duzzogja. A másik nagy szakállu, tántorgó, ezerkaru. Minden kölyök szélre hadonázik, visit, átkozódik. Ez az öreg Lear, ki a megcsufolt emberi jóságot toporzékolja szavakká. Egy másik fiatal, finom mint egy kibontott lány-haj árnyéka, sárga hátraeresztett hajjal, meztelen fehér térdekkal. A nap nem tud megválni tőle s a lehullott estében odaragadt sugarak melegsége reszketi körül. Ez Laura, ez Julia, ez Ophélia, az örök vágyódás, az örök folytatás tragikus,

finom mulandóságai. És mindenik fa mély kutja az életnek csordultig tele emberrel, dermedt szimbolumai a sokféle embercsodának.

És egymással szembe magasodva, a szomorú élet két tovább léptető erőforrása: a templom és a zsidó korcsmává züllött uri ház. Az örök alázkodás: Isten és az örök dac: a pálinka. A két ősi emberi egység, a két egyféle doping a kétségbeesett futtatásban.

És itt van a másik falu is. Mikor fia kezébe hull át az ekeszarva, a zsoltár letörik ajakáról, a pálinkás üveg kihull fagyott kezéből: az örök Nagy János idejön az ősi templom mellé, kitoldani testével a kenyérbe koptatott földet. A halmok felszaporodnak a templom körül s a holt falu hallgatag mélységében hulla alatt hulla van, mint hab alatt a hab s minden élő parasztnak ezer mása fekszi a földet. Ha egyszer ez a holt tenger dagályba jönne, dermedt lakószói kimozdulnának mélyült odvaikból s a halott falu feléje tolulna az élő falunak. Mindenik élő látná ezer éves önmagát s egy szemtágulásban látná az örök hiábavalóságot. Talán itt, ez a falu a fontosabb: ez a gondolat s a mozdító akarat. És ott lenn, az élő faluban, szerelem, vágy, düh, éhség, az élet-frenézis minden vitustánca csak e hideg, nyugodt fekvők torz rángásai. Talán az élő verki e holt lemez örökös nótáját forogja.

János sokáig állott a hegyen. Hatalmas teste oszlop-mereven magasodott fel. És mégis végtelen mozdulat volt ez az acél ember-oszlop: az életakarát szilaj felrohanása. A csipős márciusi szélben hasító élesek voltak a dolgok körvonalai. Égető kihajlással látszott minden, mintha az egész kétségbeesett falu, mint egymásba torlott vert hadsereg, ijedt futással beakart volna menekülni ebbe az erős emberbe, hogy életet akarjon, mégis életet, diadalmasan, lebirhatatlanul.

Egyszer aztán köhécselést hallott. Az este már felvörösödött s az egyházfi mászott fel a dombon, hogy elrángassa az esti harangszót. Meglátta Jánost:

— Isten hozta, János urfi, már két hete várja az egész falu. Hogy van instálom?

— Én pompásan vagyok, hát maga öreg?

— Mint a lécfalvi hidegrázás. Az ilyen vén legénynek legjobban volna már megdöglenni.

— Otthon van a tiszteletes ur?

— Otthon lenni otthon van, instálom, de neki

nincsenek otthon. Most még jobban szereti a tütüt mint régen. Kár pedig érte, mert igen jó szava van. Ebéd után holt részegen hozták haza Barátosról.

János kedvetlen lett:

— Pedig be kellene nézmem hozzájuk. Szegény, szegény ember!

— Azért ugyan benézhet az urfi. Én is onnan jövök. A tiszteletes asszony zongorázik. Judit kisasszony énekel. Ott volt a zsidóék urfia is. A gyermekek ozsonnáért siránkoztak s a cseléd a konyhán egy nagy ibrik kávét zabált.

Mikor János a papi lak elé ért, megállott. Benn éles női kacagások szálltak fel. Egy fiatal, telt hang szólt:

— Tudja, Sarkady, hogy maga halad. Még velem is elfelejteti, hogy Schönberger volt.

A nők újra felkacagtak s egy fiatal férfi velük kacagott. Azután valaki öklözni kezdte a zongorát.

János hazafelé sietett.

3.

Farcády Jenő tiszteletes ur felébredt. A feje zugott és sulyos volt mint egy lezuhanó harang. Torkából bömbölő hangok szakadtak elő, bentört darabjai a tegnapi tóztoknak. Kinyújtózott. Megnézte az éjjeli szekrényre dobott vas zsebórát. Tizenegy óra volt.

Körötte mindenütt felbontott ágyak gőzölögtek s a romlott levegő reszketett a beáramló napban. A nyitott ajtókon át a harmadik szobából zongora hang és nevetés szökött hozzá. Mély, érdes zugó hangon háromszor nagyot kiáltott:

— Feleség, feleség, feleség!

Kiáltásán érzett, hogy gyermekesen jól esik neki, hogy ez a hatalmas hang kidörzsölődött a torka falain. A zongora elhallgatott s egy még fiatal éneklő hang kiáltotta: — Megyek!

Az asszony megállott a küszöbön, lányos pukkedlit csinált s gunyos hangon — a hangban még mindig benne volt egy meghalhatatlan lány fiatalsága — mondta: — Jó reggelt, tiszteletes ur! Maga szép legény megint.

Az asszony alig látszott harmincnak, pedig már tul volt a negyvenen. Szemei fiatalon világítók, szép barna arca érintetlenül vidám volt s csak megtelt termete mutatta az érett nőt. A gyermekek, egy ötéves szőke halvány fiu,

halk felkorozása a fáradt fajnak s két szőke kis leány, egy nyolc és egy tizenkétéves, oda rohantak az ágyhoz s ingerkedni kezdtek apjukkal. Az asszony bágyadt mozdulattal egy székre ült s újból felénekel: — Hol voltunk, tiszteletes ur!

— Tudod, feleség, a Lázár Gazsi klasszikus ember! Kovásznáról bevitt minket magával Barátosra. Ott volt nála a brassói ügyész, a sepsiszentgyörgyi árvaház igazgatója s az Apor báró. Micsoda vacsora volt! Két izben is felkértek szavalni, alig teltek be vele. Ha láttad volna őket, mikor odadörögtem nekik Madáchból:

— Oh hallom, hallom a jövő dalát

Megleltem a szót, azt a nagy talizmánt,

Mely a vén földet ifjává teszi!

Olyan taps-orkán volt, hogy reszkettek az ablakok bele. Az Apor báró hozzám ugrott, megölelt és azt mondta: — Na, tiszteletes ur, a cingár szentedet, hogy nem vet szét ez a hatalmas hang? — Klasszikus este volt! —

Minden szót óriási erővel mondott ki, külön hangsúlyozva minden szótagot. Szőke, sovány, tragikus-majom arca utána játszott minden szónak s valami fogyhatatlan extázis lobbant ki mindegyre arcára. Gesztusai a régi tragikus iskola színészei voltak. Ennek a sovány, nyavalyás, beteg-szőke embernek a legközönségesebb beszéde is egy beteges, fülledt erő folytonos frenézise volt. Olyan volt a beszéd neki, mint az éhes tigrisnek a harapott nyers hus. Minden epikai vágyódása, szétrugott álma, minden kárpótlása a megcsufolt, csődbe züllött életért a beszéd volt neki.

A gyermekek csendbe halkulva bámulták apjukat s érzékeny, terhelt-gyermek bőrükön átborsózott a fenséges szele. Az asszony lágy szavakat hullatott alá:

— A Lázár, az jó ember, de a felesége utálatos, felfuvalkodott maszkara. Azt hiszi, hogy szép, mert sok ruhát tud csináltatni a férje pénzével. Azért az Aporék István napján engem ültettek az asztalfőre s ő majd megpukkadott bele. Mit csináljak ebédre?

— Jókor kérded, lelkem, hogy mit csinálj ebédre? Negyed tizenkettő.

— Hát mit csináljak? Vártam, hogy a tiszteletes ur felébred. Tudod, hogy nincs semmi a háznál. Azt a pár csirkét nem ölhetem le, mit csinálunk, ha hirtelen vendég jön? Neked könnyű, neked van miből lumpolni. Az

aztán mindegy, hogy mi van velem s ezekkel a szegény gyermekekkel. —

Az elkényeztetett gyermek megszokott siránkozásával mondotta ezeket, mint aki már nem is tudja nagyon, hogy mit mond. A férfit egyszerre elfutotta a düh:

— Az istenedet, már megint kezdted. Hát azért jövök haza, hogy ne legyen egy nyugodt percem se. Én piszkos, foltos attilában járok, amit a gyermekek ott piseltek le, ahol nekik tetszett s ő neki selyem ruhái vannak. Nem a ti mártírotok vagyok? Megtagadtam értetek lelkem istenségét, széttapostam a karrierem s ő zongorázik, nagyságos asszony és mégis mindennek én vagyok az oka! —

Dühe valóságos, bár régi és ismerős düh volt. De azért a pátosz, melylyel kiszavalta magából, mégis jól esett neki.

Az asszony lanyhán félrefordulva, valami sirásfélébe bágyadt. A gyermekek uj rémülettel meredtek a megszokott jelenetre. De a kis fiu, a gyermekek bátor bíróságával, az apja felé fenyegetett: — Bűdös apa, részeg apa, ne bántsd a mamát!

A férfi vad kacagásba tört ki:

— Klasszikus! Ni, mit tud a kis bitang! Gyere ide Palkó!

Felvette a gyermeket s a levegőben hintázgatta, mire az nagyokat kacagott. És dühe már messze eltűnt s hirtelen elérzékenyülésben élvezte, hogy ő milyen jó apa s milyen nagy melegség a család. A hangja esése bocsánatkérés volt, mikor a feleségének mondta:

— Küldd el a Katit a Salihoz, adjon még hitelbe egy kiló hust. Mondja, hogy elsején nagyobb összeget fogok fizetni. — Azután szavalni kezdett:

— Lelkembe lágyan, lábujjhegyen lépve. Bevonult a béke a harcok után.

Az asszony kiment. Pár perc múlva egy uj zongora-futam közül hajolt ki a hangja:

— Jenő, ne csináljak fatányérost? —

A pap mint egy gyermek ugrott ki az ágyból: — Pompás, feleség! Majd én keritek a Schönbergeréktől sózott ugorkát hozzá. Felséges sózott ugorkájuk van. Judit hol van?

— Bement a városba az öreg Schönbergernével. Hallottad, hogy a Bøjthe Jancsi megérkezett? —

— Klasszikus! Meg fogjuk hívni ma estére vacso-

rára. A Kati hozzon egy pár liter bort a Schönbergeréktől. Mit adsz majd vacsorára?

— Leölök egy pár csirkét tokánynak. Így kiadósabb leszs.

— Klasszikus! Feleség, a legelső stólából felhangoltatom a zongorát. Gyermekek, pusztuljatok játszani! Apuka öltözni fog.

A gyermekek az esti lakoma örömeiben nagy zajjal táncoltak kifelé. A férfi ledobta ingét s a mosdó felé hajolva meztelelen felső testére telt marokkal dobálta a vizet. Közbe zugó mondatokat dübörgött elő:

Tán nem is úgy hozták, hanem eljött maga,

Bujdosó szabadság eltévedt csillaga!

Azután, az ingbe bujáskor, kikiáltott:

— Hanem feleség, micsoda klasszikus szép az a Szabolcska Demeter Rózsikája! A Lázár Böske elszavalta a tegnap. Zokogott az egész társaság.

Az asszony már nem hallotta. Kiment a konyhára s mert a cselédnél a szomszéd meszelő Anna volt látogatóban, elfelejtette a sietős ebédet s végére mehetetlen részletezéssel beszélte meg egy beteg parasztasszony ügyét. A meszelő Annához hajló demokráciája igen hasznos volt a tiszteletes asszonynak. Ha minden forrás csődöt mondott, tőle vett apró kölcsönöket. A vén katonás szüz boldog jósággal segített lelki pásztora családján.

A tiszteletes úr régi erdélyi nemesi családból szakadt, ami zengő demokráciája közül is gyakori és jóleső emlegetésben jött ki belőle. Apja vármegyei irnok volt Kolozsváron, aki évente egy gyermeket nemzett s naponta három liter bort ivott. A kamarában az üres palackok, a két nyomorult kis szobában az éhes gyermekek egyre szaporodtak. Ez a vad képzeletű apát, ki végigcsinálta Kossuth, később Olaszországban Garibaldi epikáját, mind szertelenebb életbe riasztotta. Hivatalát csodálatos pontossággal és hiszterikus munkaerővel végezte, de azután bodegáról-bodegára, korcsmáról-korcsmára ténfergett s családjához csak esténként aludni vagy rémregényeket olvasni ment haza. Az egész város ismerte ezt a szikár, Don Quijotte szabásu embert, akinek szép sas-orrát rettentő gótikus szörnyeteggé marta az alkohol, aki hivatala termeit s a korcsmákat tele szavalta a magyar függetlenséggel és szörnyü szidalmaival a kamarilla és minden kormány ellen. Erre a gyűlöletre szüksége volt, ez volt a tovább folytatott harc, a maga-

bámulás kétségbeesett, makacs, utolsó illúziója. Később ez a szilaj, alkoholba kergetett képzelet mind jobban felburjánzott. Mikor este, torkig telve alkohollal, hazament, olvasott és játszott drámában kellett kitombolnia a benne felzúfolódott képtelenségeket. A rossz petróleumlámpa mellett be az éjszakába olvasta a leghajmeresztőbb ponyvaregényeket s a kis lámpa beteg lehellete és fájdalmas fénye mint sulyos lidérc ülte meg a sorban alvó gyermekek álmát.

De a játszott dráma még rettenetesebb volt. Mikor hazajött dacos, kihívó járásával, melyben minden lépés külön mozditó erővel volt hangsúlyozva, — soha italtól nem tántorgott, — kicsapta a jajgató deszkaajtót s a meglapult gyermekek és hallgatag asszony előtt elővonaglotta összevisszatorzított, megszállott élete rémes drámáját.

Ilyenkor gyűlölte ezt az asszonyt, akinek abszolút tisztasága, elmarcangolt szépsége, bámulatos hősi odaadása, hallgatag szenvedése mint egy rádöbentő emlékeztetés kiáltotta bele telehazudott lelkébe saját eltorzult, önző, hitvány képét. A politika és a család összeolvadt ebben a félregurult lélekben s a kettős düh véres, tajtékos szavakban látványos remegő hallgatóság elé. Felesége volt az aljas Bécs, a gyűlölt Zsófia, a megátkozott Albrecht, Haynau, Bach és minden kormány, ki gyermekeivel aljas kamarillát szervez az ő élete lassu meggyilkolására. És a rémregényekből, vezércikkekből, régi népmozditó szónoklatokból kilobogó mondatok most új alkalmazásban törtek ki belőle. Ő volt a viharverte hölgy, a zúgó tengeren hánykodó csolnak, családja az örlő szű, Judás, Görgei és más efféle. Pedig ő egész életét családjának áldozta, így görbüljön meg, ha valaha egy kanál bort iszik, minden krajcárját családjának adja s ha családja nem volna, már ki tudja, hol lenne. De ezt már sokáig tűrni nem lehet, eljön az ítélet napja, »hisz a megtaposott féreg is visszafordul,« és egy éjjel lefogja gyilkolni az egész családot. Így orditozott, míg a lányok anyjukkal ágyba menekültek a belső szobába s a külső szobában a fiuk remegve bujtak takaróik alá, hogy álmukban megint eléjük álljon a szörnyü orru, véres tajtékos fenyegető alak s kifent szavakkal és kifent késsel gyötörje nyomorult gyermekiségüket.

Micsoda végtelen, abszolút valótlanágra volt szüksége ennek az asszonnak, hogy elmeneküljön ebből a sötét valóságból! A mély szépségű gyermeke lány tizenhatéves

korában abszolút imádattal ment az akkor szép, már harmincéves lobogószavu, élénk arcjátéku férfihoz. Átvette tőle politikai rajongásának puffogó mitológiáját s a forradalom története egy soha ki nem veszhető fényes eposz, vallásos paszió volt lelkében, szoros kapcsolatban a megfeszített üdvözítő történetével. Aztán, hogy jöttek az első nagy csalódások, a magános, szörnyü váró éjszakák, az első ordítások s a lélekbe látás nagy vereségei, belevetette magát az olvasásba, mint egy tovasodró, végtelen pihentetésü nagy folyóba. Victor Hugo és Jókai voltak az élethez visszakötő evangélium, a megtartó valótlanság ennek az abszolút szeszretetre született léleknek. Jókai és Hugo nem olvasott olvasmány, órákra felvett képzelés voltak neki. Hanem életet kiformaló kinyilatkoztatás, az énje mélyén elrejtett ideálhoz vezető ősz hívó hang, mely soha sem pusztulhat ki a fülből. Egész élete, erkölcse, gondolata, látása, minden mozdulata s fájdalmas, kétségbeesett anyasága e két íróból teljesedett meg. Egész életén át alvajárója volt a romantikus mitológiának és ebből a házi élet legborzasztóbb jelenetei sem tudták felordítani.

És ezt a nagy éltető, vigasztaló valótlanságot szoptatta át gyermekeibe is. A legidősebb fiú — legfájdalmasabb veresége — már tizenkétéves korában apja lejtőjére hullott, pénzt lopott és olcsó pálinkával holtra itta magát. De Jenő, a második fiú, — és ezt ujjongó reménységgel érezte meg anyai teste, — az a szövet volt, melyből a Jean Valjeanok, a Berend Ivánok, az Adorján Manassék, a Petőfik teremnek. A kis diákkal végtelen vallásos összebujásban falták Petőfit, Hugot, Jókait és a kis fiú, ki már akkor gyönyörűen tudott szavalni, újból meg újból elébe olvasta anyjának a lelkét termő ragyogó mitoszokat. Az anya pedig felforrósodott hálával bontotta ki örök szűznek maradt lelke fényes képtelenségeit fia elé. Amig így egymás lázától részegedtek, a nyomoruság, a szörnyü apa s a végzetes család minden borzalma csak ingerlő háttér, szükséges tragédia voltak, melyek még jobban elhitették velük mártir álmaik végtelen arányait.

Mikor aztán Jenő a nagyenyedi teológiára került, a durva, kártyás, iszákos, vad adomákban és üres lumpolásokban széthulló ifjúságban egyszerre kifejlődhetek beteg fajának minden beteg csirái. Az ivás a Schillertől Petőfig halhatatlanított isteni mámor volt neki, kártyában és vad züllésekben végzetes zseninek, züllő Shakespearének és ki-

átkozott Petőfinek érezte magát. Hazafias versek végtelen sorát teremté, melyeknek első versszakában a magyar nemzet rendszerint Golgotára feszített messiás volt, de az utolsó versszakban holt bizonyosra feldübörgött a feltámadás. Ódákat írt Bethlenről, Rákóczi-ról, Kossuthról és minden lehető hazafias alkalomról, melyeket maga szavalt el a teológia s a kis város nyilvános ünnepélyein. Tragikus, tömeget döböntő arcával s hatalmas zúgó hangjával hihetetlen lelkesedéseket vert fel. Ez a hatalmas zúgó hang egész jelleme gerincévé, egész élete végzetes kialakítójává lett. Lassanként mintegy a torkában érezte magává a világot: az olyan jeleneteket, mondatokat, olvasmányt, életrészeket szerette magává, melyek mintegy önkéntes szökéssel hatalmas, torokhorzsoló, zúgó szavakba voltak fordíthatók. És minden külső vagy belső problémát elintézettnek vett, ha egyszer az idegeire feszülő terheltséget ilyen szavakba pattanthatta ki. Életét is ódai képtelenségekbe képzelte. Mulató társai elé végtelen szavakat zuhogott kedvenc költőiből vagy a saját szerzeményeiből. Drámákat is próbált írni, amelyek elején Vazul, Kun László, Boris, Dózsa György, Rákóczi fenséges rémségeket dörögtek. De ezek a drámák sohasem jutottak tovább az első felvonás négyöt jeleneténél. Kedvenc költője volt Hugo és Petőfi, de még inkább Tompa, Kunos, Váradi Antal, Bartók, Ábrányi és Pósa. Az érettségi nála is, mint teológus társainál, a művelődés búcsu-fejfája volt. Mert a hasonló tanulók hasonló tanáraiknál csak zengő mondatokat, izléstelen pőzokat és hasonló lelki receptet találtak. Igen gyakran tanár és tanítvány közös korcsában, közös asztalnál meztelen adomák után együtt dübörögtek a közös frázisokat.

És mert e költői receptnek elengedhetetlen kenőcse a szerelem is, szerelmes lett — beteg faja veszett sodródásával — az özvegy luteránus kántorné öt leánya közül a középsőbe, egy csinos arcú, bágyadt lelkű varróleányba, kívül körülbelül egykoru volt. Petőfi megtalálta Juliáját, Marius Cosettejét, Jókai Rózáját, Manassé Blankáját, Baradlay Richard Editjét s az anyához rajongó levelek mentek, melyek új melegségre keltették a beolvasott régi mondatokat. A helybeli lapban pedig felsűrűsödtek a szerelmes versek, melyekben az új termés illúziójával rángatta el a hagyományos romantikus szerelem minden pőzát. Azét a szerelmét, mely édes karöltésben jár a »Szabadsággal« s mely szerint a költő lemond a világot minden kincséről ked-

veséért, de a szabadságért otthagyja kedvesét s ujjongva lép a vérpadra, mint Szilveszter, az apostol.

Alig volt huszonöt éves, mikor a kis székelyföldi faluban megválasztották papnak. Legelső dolga volt, hogy elvette feleségül Millát, »lelke imádott kis szentjét«, özvegy anyjának minden adósságával. És ez a fiatal ember, aki eddig minden gyökerét Jókaiban, Hugoban, hangzatos versekben, szónoklatokban, kártyában vagy hajszolt mulatósokban etette irreális szükségletekkel, egyszerre a föld és a nép elé került. A föld idegen, gyanus és rosszakaratu volt előtte. Teljesen különbözött attól az »anyaföldtől«, melyen Pósa és Ábrányi bölcsönket ringatták s melynek szépségeit ő csak a torkából kidübörgő mondatokban érezte. És a nép! A Petőfi, az Hugo, a P. Szathmári Károly népe, melynek kunyhója mint az ős tisztaság vádja állott a romlott palotával szemben. Milyen egész más volt ez a képét elorzó, stólát meglopó, ravasz, csavaros mondatu és messzi célu nép. És így a fiatal pap, minden tényleges jósága és pátétikus jóakarata dacára, lelki dagályának két fényes istensége helyett két meg nem értő és meg nem értett ellenséget talált, melyek vad csizmával tiporták szét minden elképzelt képtelenségeit.

Az első években nyílt házat tartottak. Kellett a társaság ennek a rajongó életnek, hogy emberekhez dörzsölködjék, hogy nagy szavakban izzítsa át másokba a benne máglyába rakott égő mondatokat. A környékbeli papság, kisbirtokosok, jegyzők, jóhangu kántorok szívesen vették utjukat ehhez a házhoz, ahol mindig megtárt karu vendégszeretetet várt s ahol a bő eszem-isméért csak a házigazda verseit és szavatait kellett meghallgatni. Egész telt szekér családok jöttek s néha napokig eltartott a dinom-dánom. Ezekben a nagy zabálásokon az ugynevezett fenséges szavatok és idézetek sűrűn váltakoztak trágár adomákkal, melyek a tiszteletes és egyéb asszonyokból ép olyan röhögéshuzhatagokat zuditottak elő, mint a férfiakból. Azzal ritkán lehetett vádolni a vendégeket, hogy elviszik a sok jót a háztól, mert a marasztás rendszeren addig tartott, míg a szét-tántorgó vendégek visszaöklendezték a nagy barátságot a papilak udvarára. És mert eleinte szónoklatáért, verseiért, adomáiért igen ünnepelték: volt hitel. Az adósságok mint guruló sziklák áramlottak a ház felé, anélkül, hogy a magát szavakba élő gazdának fogalma lett volna, hogy a saját és családja életét gyilkolja meg. Mikor aztán egyéniségének

első meglepetése megszűnt, mézáros, zsidó, fűszeres, szabó türelme elfogyott: lassanként a barátokhoz fordult harmincötven forintokért, vagy egy-egy váltócskával s a sugárzó arcok egymásután savanyodtak el. Hogy a nyomor mind kiáltóbb lett, a ház utjait kezdte felverni a gyepek, a vendégek másfelé vették utjukat s a pap neve mellett refrény lett a legkegyetlenebb ítélet: kár érte. A tiszteletes ur most már mind többet járt el a háztól, néha egy hétre is elködorgott, hogy adomáiért, verseiért, szavataiért feledtető mámort s önistenségének elengedhetetlen tükreit hallgatókat, mégis, mégis hallgatókat kapjon.

Ha még az asszony lett volna olyan megtartó tisztaság, lelki vasárnap, mint amilyen az ő édesanyja volt. De a varróleányból lett tiszteletes asszony, ez a bágyadt, ingó lélek, jognak érezte, hogy ezutáni élete lágy pihenés legyen nyomorult gyermeksege s izzadó fiatalsága után. Addig ültették az asztalfőre, addig bántak vele mutatott tisztelettel s mondtak róla zengő tósztokat mint a költő — pap megnemesítő szelleméről, hogy valami csendes, gyáva, de makacs gőg terjedt el benne, mely szép ruhákat, örökös pihenést és dédelgetést követelt. Félig sem művelt lelke átvette férje izlését, a szavakból álló romantikus rajongásokat, de nála ez lanyha elernyedésben, könnyes szétterjedésekben lett életévé. Férjét, kit tapsok s katétrai nagy zúgások közt ismert meg, eleinte a halhatatlanság Istentől neki küldött darabjának tartotta. De azután, hogy az ingó ház minden repedésén csurgott be a nyomoruság, hogy jöttek az apró megvetések, a borzasztó hazatérések, mikor a félisten gyászosan hasonlított egy egész disznóhoz, a fárasztó fenséges szavatok s önversek végtelen sora: valami lassú, sűnyi megvetés s egy jogos bosszú érezte nőtt benne apró karmokba a szerencsétlen férfi ellen. Az egymás után felnövő gyermekek előtt a gyáva kegyetlenség részletezésével balháza elő férje minden gyengéjét. Cseléddel, bábával, parasztasszonyokkal végtelen pletykában sirta elő minden sérelmét a rozoga ember ellen, bár vele rendesen csak bágyadt sirás és lagymatagos duzzogás formájában szállt szembe. Azért néha mégis — egy-egy visszaemlékeztető fellobbanásra — nagyon csodálta férjét, néha pedig nagy szájalomban hullott feléje, e falnak futó nagy gyermek felé, mert mégsem volt rossz asszony. Ilyenkor gyermekekkel, bábával, cseléddel éppen olyan részletesen siránkozott, férje, a nagy tehetség, tragédiáján,

mint amilyen részletesen megcsufolta azelőtt. Gazdasághoz, konyhához nem értett, nem is akart érteni. Nem azért hagyta el a varrógépet s lett tiszteletesszony, hogy tovább rontsa magát. Zongorát, selyemruhákat vétetett, tudott kellemesen énekelni s mindvégig imádta a táncot. A koppokat épp úgy szerette, a koppokat épp úgy előidézte mint férje. De azért csak férjét vádolta.

Öt gyermek szakadt ebből a szomorú párból, csak öt, mert a végzetesen született, magát vad lumpolásokba tékozló férj negyvenkét éves korától már csak név szerint volt férfi. Négy lány és egy kis fiú. A legnagyobbik Mariska, aki már husz éves mult, tanult úgy ahogy akart és addig, ameddig akart, de nem nagyon és nem sokáig. A csinos barna lányt két éve egy jómódu özvegy papné vette magához Lécfalvára s csak ritkán látogatott haza. A következő lány Judit, alig tizennyolc éves, csodásan szép, finom felnyulása a beteg, fáradt fajnak, ahogy a négy polgárin átsodálkozott Sepsziszentgyörgyön, haza jött, hogy itt várja a királyfit, kit szépsége megigért neki. A másik két kis lány és a szegény kis fehérvérű fiucska otthon ténferegtek gyermekségüket az apa tulzó gyöngéd-ségei és szörnyü ordításai közt.

Mert a tiszteletes úr, szegény züllött Petőfi, faluba fulladt Desmoulin már ordított, régóta ordított. Amint a gondok körülburjánozták, a nyomoruság felrugdalta lelkiismeretét s szívét mind többször ütötte meg a zárt ajtókon és zárt sziveken: erről az eleinte anyja fiáról mind jobban kezdett lehullani a rászerezett tiszta lovagiasság és irreális jószág. A megsoványodott, átéjszakázott arcu emberből mind élesebb vonalakkal ütött ki a borzasztó apa, mint egy hazajáró lélek a magános ház ablakából. Mintha a szétdobált lélek után kiürült emberbe feljött volna a régi halott, hogy újra elrángja elzüllött vad képzelete robotját. A régi sötét folyóba hiában szakadt bele az anya, e valótlanul tiszta forrás, tisztaság és lekönnyörgő ina beleveszett a végzetes ár időtlen idős folyamába. Lassanként önmagát lepte meg azon, hogy ugyanazokkal a mozdulatokkal, ugyanazokkal a mondatokkal üvölt, mint az apja. És elsötétült képzelete valami heroikus, mítósi nagyságot kölcsönzött apjának, kit sötét Titánnak látott végtelen birkózásban az étellel. Csak azért, hogy még mindig rang és önáltatás lehessen e végzetes visszahasonlítás.

Papi hivatalát, mert szép megváltó mondatai mindjárt az első napokban orron ütődtek, tisztán csak mint szép prédikálást fogta fel. De ezt eleinte nagyon buzgón teljesítette. S tényleg, a régi virágos és megkönnyeztető stílusban egészen kiváló s valami zord erejű prédikációkat írt. Neve egész Erdély papsága előtt ismeretes lett. Messzi földre hívták ünnepélyekre szónokolni, szavalni, vagy temetésre és esküvőre. Később, hogy halvány, vézna akarata teljesen elmerült a felzajló végzetes vérben, még az ünnepi alkalmakra sem készült. Jól bevált szóvirágokkal, mindenáron előjelenetezett lelkesesedéssel s hatalmas hangjának túlzott szétcsóválásával próbálta magával ragadni hallgatóit. Így az ünneplések, a meghívások lassanként elmaradtak. Ez volt nagy hatásokra éhes magabecsülésének legnagyobb veresége. Csak félvigasztalást adott az, hogy mint félrelökött zsenin elérzékenyülhetett önmagán. Utóbbi időben a sok ferbli és alkohol annyira elgyengítette, hogy az alig negyvenhat éves ember már két éve nem volt katétrán, szédülő feje nem bírta ki ezt a magasságot sem. Csak úgy a padok előtt mondta el azt, ami a régi nagy zugásokból elővánszorgott fáradt agyából.

Az ebédet valahogy mégis utba indították. A tiszteletes ur átment Schönbergerékhez a bejelentett ugorkáért s az elhallgatott pálinkáért. Az asszony és a cseléd közös csevegésben földögéltek, a gyermekek körül lábatlankodtak. Az egymásnak kitárt nagy szobákat átlehelte a hálószoba romlott, sűrű, savankás levegőjével, mely behívta a konyha egy-két áttelelt legyét a szobákba. A nagy szalon, mely a legkevésbé esett a gyermekek lábaügyébe, még emlékezett a hajdani rendre. Még megbujt téli frissesség volt benne s a butorok vendégies elfogultsággal őrizték kapott pózuk tisztességét. Az ovális asztalon a nagy képes Madách, a nagy képes Petőfi, Tompa imakönyve, Ábrányi, Bartók, Pósa és Szabolcska kötetek hevertek. A szekrények tetején egy csomó poros, üres befőttes üveg tátongett, mint megannyi kis szemrehányás. A divány felett Kossuth óriási aranyrámás, aggkori képe, kezében keztyűvel. Kép, melynek részleteiről már régi évek óta lemondott a Könyves Kálmán cég. A kép alján, odacsiptetve az üveg alá, két babérlevél az öreg ur ravataláról. A többi falakon minden elképzelhető fénykép, köztük igen sok a családról vagy egyes tagjáról. Egyik szegletben, egy kis asztalon a lányok emlékkönyvei, tele az örökölt mondatokkal. És

mindenkben az apa zengő lelki testamentuma. Az egyikben: — Édes kis szentem, az élet bőszi viharában mindig csengjenek füledbe a halhatatlan költő szavai: Kis kacsoíd összetéve szépen Imádkozzál, édes gyermekem! Higyj, remélj és szeress! — A másikban: Judit leányomnak: Magyar hölgynek születél, áld érte sorsodat! Lelked függetlenségét sem aranyért, sem szép szóért, sem a világ minden ragyogásáért el ne add. Emlékezzél mindig sok vihart látott, szerencsétlen apádra stb. stb. Egy másik szegletben a Búsuló Juhász mély por alatt búsul, rajta lóg egy odavetett női alsószoknya. A diván alá begurítva egy egy csomó alma, melynek illata mégis vigasztalást, termő kertek friss tágasságát hozza a szobába.

A következő szobában már mindenből árad a család, mint a testmelege a most elhagyott ágyból. Ez az ebédlő. Közepén a megfáradt asztal körül gyermek-térdtől kopott össze-vissza lyuggatott nádu székek. A két ablak között van a vén zongora, a család lelke, az egyetlen kinyújtózás a mindennapból, a nyomoruságból, a legyőzhetetlen ritmus, a győző nevetés. Ez a nagy érzékenyülések, fenséges borzongások, tánc és gyermek-öröm, ez a dac és a vigasztalás szeglete. A belső fal mellett két kilógó ajtós óriási szekrény, melyekben mindenféle nagyságu, jól-rosszul bedobott ruhák a legkülönbözőbb mozdulattal kapnak egymásba. Mintha ezek a ruhák magukba részegedték volna viselőik életét és itt ők is egy külön életet ropnának, mely ép oly furcsa, épen olyan rángatott, mint lelkes formálóiké. A székeken, butorokon szanaszét: hol egy gyermeksapka, hol egy irott prédikáció, megkezdett vers, használt harisnya. Széthulló darabjai a magától hulló életnek.

A külső kis kertre nyiló szoba az iroda, másként: a tiszteletes úr dolgozószobája. Ez a cím teljesen tiszteletbeli volt s a tiszteletes úr kerülte ezt a szobát, mint a lelki ismeretét. Az íróasztal felett, a falon, az édes anyja tragikus jósága világlott. A kép alá írva: — Én mártirom az élet Golgotháján! — Az íróasztalon több éves felhalmozódásban prédikációk, megkezdett vagy bevégzett versek, drámatörédek, kapott levelek, számlák, számlák, számlák s egy biblia. Egy üveges szekrényben a szent kehely, Krisztus vérének kannája, az úr asztalának terítője. Kivül, a szekrény egyik sarkáról lóg le a földre a palást, melyen mindenik gyermek ott hagyta biológiai fejlődésének egy-

két fázisát. Egy nagy karszékben, melynek jóllakott vénhasából kilóg a beevett lószőr, van — laposra ülve — a papi süveg. A falon Petőfi képe, aláírva: — a világ legnagyobb lírikusa. — A könyves polcon egy-két imakönyv, prédikációs gyűjtemény, hiányos Sue, Hugó, Jókai, Jósika és más kötetek mellett egy óriási szélesszáju üveg félig töpörtövel. Itt hüvös van s a gyermekek sem szeretik ezt a szobát.

Van még egy szoba, a hátsó, mely a nagy kertre nyílik. Ez a Judit szobája. Hogyan jutott Judit ehhez a szobához? Ezt sem ő, sem a többi nem tudta volna megmondani. Valami önkéntes meghajlás szépségének királysága előtt, mely mint egy legfelsőbb természeti jog, lenémította a kis irigységeket. A szoba, melybe más nem igen léphetett be, különböző elemeivel mégis egy egységes lelket adott. A nagy fehér ágy felett Pietro della Francesca madonnája, a végtelen horizontú teljes tisztaság. Az éjjeli szekrényen egymásba kavarodva: Szász Károly imakönyve, Karénin Anna, a Virágregék, a Kreutzer szonáta, egy kötet Herceg Ferenc s a Vér és arany. A falon Rodin Baiser-jének fényképes másolata. Mellette egy érzékeny kép a hatvanas évekből: az esti ima. Kis kunyhóban az asztalon párolgó étel, az asztal két oldalán fiatal pár kifordított szemmel imádkozik. A ház felett fehér galamb s körül béke és jóakarát. Egy másik falon Pálmai Ilka hajdani szépsége egy hajdani képen. Egy kis, tenyéryni íróasztalkán szétszórt levelek, képes levelezőlapok, fényképek. Felette Wilde Oszkár dandy-képe. Sok szőnyeg, himzés: idementett drágaságai az elsodródó háznak.

Egy óra már elmúlt s az ebéd is — köményleves és fatányéros — készen volt, mikor a tiszteletes úr hazajött Schönbergeréktől a megígért ugorkával. Az öt pohár szilvórium, amit ott magába barátkozott, meleg, könnyes jósággal töltötte meg. Elérzékenyült, hogy ő milyen jó apa, mártirja a családjának, most is nekik fáradozott egy jó falatért. A feleségén, hogy milyen áldott jó kis feleség, mennyit izzad az övéiért. (Az ebéd magától készült, alig kellett kibicelni neki.) És gyermekein, a sorsüldözött költő tragikus folytatásain. Palkót felemelte, összevissza csókolta. A gyermek rögtön megállapította: — Apa megint bűdös, pálinkát ivott. — Az ebéd, mint egy nagy közös lélek, közös, egy húsu családdá melegítette őket. Az asszony lányos éneklő hangján apró pletykákat mesélt s híreket

kérdeztetett Bójthe János megérkezése felől. A gyermekek veszett étvágygyal ettek s közben veszekedtek és vihogtak. A pap keményre dagasztott szavakban dicsérte Bójthe Jánost:

— Micsoda klasszikus férfi ez, feleség! Egy antik kolosszus és micsoda ereje van! A hangja néha olyan, mint egy közeledő fergeteg. Mindig Adorján Manassé jut eszembe, ha látom.

A konyha felől beszökött egy hang:

— Mama, a vén Schönbergerné selyemruhát szabott magának. Ezután abban fogja mérni a pálinkát.

Judit rontott be. Kezében apró pakkok voltak. Arca kedvetlen volt, csodálatos nagy kék szemei fakóra borultak.

— Nézd, milyen csipkét vettem, megint drágább méterre ötven fillérral.

A pap jobbagyi, alázatos szeretettel szólt lányához:

— Hagyd most a csipkét, kis szentem, meghül a fatányéros. Nézd, milyen pompás falat vár. Estére meg-hívjuk Bójthe Jánost vacsorára.

Juditnak egy percre egész tizennyolc éve felviláglott az arcára. Azután gyors elborulással, haragosan rázta meg fejét:

— Nem eszem.

És berepült a szobájába.

4.

Bójthe János természetszerűen és minden hívást megelőzve, már délután háromkor beállított Farcádyékhoz. A tiszteletes úr még ebédutáni álma mélyén süllyedezett, Milla is szunyókált, a gyermekek elkódorogtak: az érkezőt Judit egyedül fogadta. Mert a szalon hűvös volt, az ebédlő nagy asztala mellé ültek le és lassan beszélgettek. Jó, szelid megszokott mondatokkal kezdték.

— Hogy van, Jancsi?

— Pompásan. Nézzen rám, azt hiszem elég hiteles egészségi bizonyítvány vagyok.

— Meddig lesz itthon?

— A századok összeromlásáig. Amíg az öreg Bartha bácsi fazekat készít a poraimból. És maga hogy van?

Judit tragikus mozdulattal legyintett:

— Én! Hát hogy lehetek én itt? Ahogy a múlt évben voltam, ahogy mindig vagyok. Lehet tőlem azt kérdeni, hogy hogy vagyok?

János mosolygóra fogta a dolgot:

— Ugyan, miért van így elkeseredve? Talán kólikája van a Mucinak?

A lányból felzökken a csendes mondatok alá dugott forradalom:

— Édes Jancsi, minek hazudik? Mert magától hazugság így beszélni. Magától, aki éppen olyan jól tudja ami borzasztó vergődéseinket, mint mi. Különben a Muci megdöglött. Valami forrót ehetett. Három napig úgy nyávogott, hogy nem tudtunk aludni tőle. Azután felfordult szegény. Talán legjobb volna, ha én is így járnék. Igaz, hol a megígért Milka csokoládé?

— A pakomban van, holnap megérkezik. Igaz, hogy majdnem menyasszony lett?

— Igaz. Az Ilyés tiszteletes megkért. Negyvenötödik születési napját velem akarta megajándékozni. Olyan bibircsós a borvirágtól, mint egy stilizált disztök. Gondolta, hogy a sok bibircsó között nem fogja megérezni a szarvakat, amiket én raknék rája. Apa azt mondta, hogy tegyek a szívem szerint. De a mama szemei szikráztak az öreg birtokától s a vén kujon tud hasznos ajándékokat küldeni. Nem láttam elég részeg embert a bölcsömtől kezdve, hanem még kössek egyet a nyakamhoz a koporsóig. Mama sokat siránkozott és a jövőmről beszélt. Hát nézzen rám: nem vagyok én elég jövő énmagam? —

Az utolsó mondatban úgy kiegyenesedett, mint egy bevonuló királynő. Ahogy felvetette gyönyörű fejét, szőke hajáról fénylapok villantak szerte, gőgösre duzzadt hosszú nyaka felfehérlett arcára és visszaviláglott onnan. Nagy kék szemei megmélyültek: valami messziről jövő ígért, kibontott, győző lázzadás volt a szemeiben.

Tovább beszéltek. Beszéltek a szomszédokról, a faluról, a kis élet nagy eseményeiről. És amint beszéltek, János nézte a lányt s a semleges szavak és kis értelmeken túl hatalmas áramban torlott feléje a fiatalsága. Ez a lány volt a piros lobogó, mely elébe csillant minden út messzeségén, a hívó dallam a folytatás szent küzdelme felé. Kitépni őt a tragikus család végzetéből s az ő roppant férfi-ölelésében új, egészséges, termő léletté ölelni. Egészen tréfásan kérdezte:

— Hát, ha én is utánoznám a bibircsós tiszteletes példáját, nekem mit felelné?

A lány szemei egy pillanatra megtágultak, azután

valami alig érzékelhető fájdalmas rángás villant át arcán. Gyorsan, egy lélekzettel mondta:

— Maga is megkapná a magáét. De azután megtoldta egy jó gyermek-kacagással:

Magának a Hargitát vagy Lomnici csúcsot kell elvennie. Az ilyen Herkulest meg sem merné csalni az ember.

Milla felébredt s felcibálta a tiszteletes urat, aki — most már teljes józanná tisztulva — őszinte, majdnem lányos örömmel fogadta Jánost. A gyermekek is hazakerültek s a pap nagy himnusszal toltta őket János elé: — Megismered-é? — Különösen a Palkóról mondott végére mehetetlen adomákat. A gyermekek hamar visszamelegedtek Jánoshoz s hangos bakalódás keletkezett. Az asztalra bor került, a gyermekek kávékaptak. János nagyon szívesen fogadta az ottmarasztást. Ő keveset beszélt, de úgy tudott másokat hallgatni, mintha nagyon jó, megnyugtató feleleteket adott volna.

Közben egy keresztelőt hoztak s a pap gyermekes örömmel szökött fel: — Feleség, pénz áll a házhoz! — Az anyát, egy fiatal, baka-képű parasztasszonyt, dermedtre illendőségesegett férjét, egy vasorru vén keresztanyát s a bábát a gyermekkel betuszkolták az irodába, hol megkezdődtek az írásbeli formaságok. A társaság az ebédlőben halkabbra fogta beszédét. Judit beszélt, ki egyszerre igen eleven lett:

— Meglátja, Jancsi, mama hiába beszél nekem, én színésznő leszek. Minden májusban van Pesten egy általános színészi vizsga, megszököm, leteszem és soha többet erre nem jövök. Nekem világváros kell, sok ember, sok pénz, sok taps.

A szomszéd szobából behallatszott a megindult kenet.

Irgalomnak kiapadhatatlan forrása, kegyelmes Isten! Ime új csírára áldottad meg a te egyszerű szolgálód méhét, új ígéretet küldtél a meghasított barázdának, új lámpást gyújtottál fel az anyaszentegyháznak s a viharvert hazának új védő kart teremtettél.

Judit e megszokott mondatokat nem is hallotta, megrészegett a saját szavaitól:

Én nem megyek soha férjhez, vagy ha igen, csak is egy buta milliomoshoz. Nekem palota kell, téli kert, autó, vagy áttérek a katolikus vallásra és apáca leszek.

Milla örök bágyadságából kitréfálkozott:

— Leszel kutyagumi. Jőjjön csak még vissza a bibircsós tiszteletes, olyan bibircsós né leszel, mint a pinty. Jancsi, nem hozott valami új nótát?

A papa a szomszéd szobában rövidre fogta a dolgot:

— Ime megindult, ó uram, a kis hajó a borzasztó tengeren, ahol kétségbeejtő sötét hullámok csapnak fel az égre, ahol orkán dühöng és a halálnak fekete sátra borul mindenre. Vedd ó kegyelmedbe, örök világosság, a hánykodó lelket! Add beléje lobogó vezérszövétnekként a te hitednek fályáját, hogy el ne tántorodjék az igazak ösvényétől, hogy a családnak öröme, a hazának munkás jó polgára, a Szentegyháznak majdan derék oszlopa legyen, szent fiad, a Ur Jézus nevében kérünk téged, ámen!

Judit visszalobbant az anyjának: — Mama, te mindig úgy beszélsz, mintha én is csak te volnék. Neked jó volt egy pap és egy kis falu. Neked ez uraság volt. Nekem a világ kell, a nagy világ!

Benn az utolsó akkordok játszódtak:

— Most pediglen, Bartos István, ki immáron anyaszentegyházunk tagja vagy, megkereszteltek téged az atyának, fiunak, szent léleknek nevében ámen.

Sári, a kisebbik lány kunyorálva dörzsölődött Judit-hoz: Juci lelkem, édes Juci, ugy-e engem is magaddal viszel?

Az ajtón mosolyogva, bakkecske ugrálásokkal jött be a tiszteletes úr:

— Ez már döfi! Ha minden paraszt ilyen becsületes volna! Ma klasszikus estét rendezünk gyerekek. — És felabdázott egy nagy ezüst ötkoronást.

Az asszony elbigyesztette az ajkát:

— Öt korona. . .

A papnak rosszul esett a megzavart öröm: — Te neked sohasem elég semmi. Öt korona egy lötyty vizért! Mikor a Schönberger hatvan krajcárért ad egy liter celnait. Hallottad Jancsi, a legújabb keresztelési adomát?

Jancsi természetesen nem hallotta s a pap elmondott — élénk gesztusokkal s kitörő bevégzéssel — egy jó disznó adomát. A lánygyermek nem zavarták s azok már úgy hozzá voltak szokva a dologhoz, hogy nem is jutott eszükbe szégyenkezést rendezni. A kacagás megindította a beszédet, kergette a vért és szálltak a szavak. Milla a zongorához ült, ő, Judit, a pap és János énekeltek,

még a két kis lány is bele-bele nyikorgott, amíg le nem intették őket. A Milla lány hangja lanyhán terjedt, mint egy kellemes illatu fáradt füst. De a Judit tiszta, csengő szopránja úgy szökött fel a két férfi zúgó basszusa mellett, mint egy ezüst szökőkút két sötét fenyő között. Ujabb és régibb dalok, vidéki sírás és nagyvárosi szentimentalizmus felváltva öblögette a szétgyengült sziveket: a Leskaszáltak már a rétet, a Hulló falevél, Ne menj rózsám a tarlóra és a Zerkovitz nóták. A pap egy nóta végén jól-eső nyeléssel kiáltott fel: — klasszikus! — Milla halkán nyögdecsele: — gyönyörű!

A szegletekben lassanként gyűlni kezdett az este s künn a megtért tehenek loholtak el. Judit nem engedte, hogy még lámpát gyújtsanak, hanem kinyitotta a kályha külső ajtaját, hogy a parázs átderitse a szobát. Most már csak Milla énekelt a zongorája mellé. A pap is csak nagy néha dalolt közbe egy zúgó futamot. Judit és János hallgattak. A gyermekek Judit lábai köré lapultak és nézték a tüzet. A sötétség mint egy megnyugtató pihent a szobán. János Juditra nézett. Megtárgult szemei valami fájdalmas, messzenéző ijedtséggel meredtek a tüzre. Arca nagyon szomorú volt s mintha egy lenyelt sírás csuklott volna fel az ajkaira. Egyik kezével — tudatlanul — a Sári fejét cirógatta.

Milla hirtelen felszökött s szokott gyermekes hanglejtésével mondta: — Gyermekek, most már gyújtsatok lámpát, én kinézek a vacsorához.

Kilebegett a konyhára. Palkó s a legkisebbik lány utána futottak. Judit meggyújtotta a nagy függő lámpát. Amint a nagy körégőt felfelé csavarta a fény mindjobban előntötte felemelt arcát. — Milyen szép, milyen szép! — mondta magában az új felfedezés csodálkozásával János.

Most már a pap beszélt. A gép a megszokott mozgásba hullott, a mániákus apa kivonaglott a szegény vén gyermekre. Beszélt a múlt választásról, melyben mint ellenzéki kortes nagy hatásokat ért el. Hogy hogyan zúgott a népnek, milyen frenetikus hatásokat vert fel, hogy igyekezet az önkény — ez a helybeli körjegyző volt — nyomást gyakorolni ígérekkel és fenyegetéssel. De ő oda-dörögte az önkénynek, hogy amíg él és a papi palást vállain van, lelke istenségétől nem tántorodik el soha. Bőven citált beszédeiből, egészen a Judit felkacagásáig:

— Apa, te megint nagyon unalmas vagy.

Erre a szó beléje tört, mint egy megriasztott gyermek nézett szét, azután Juditra nézett s szemeiben nagy alázkodás és szeretet volt. János odakoccintotta poharát az övéhez, hogy tovasegitse ezt a kínos percet. Talán szegény apa egy percre — a lánya kacagásán keresztül — meglátta szomorú önmagát, az ösökben felhuzott veszett gépezetet. Judit újból felkiáltott, most már az ajtó felé, és hangjában sok nyers kihívás volt: — Tudtam, hogy maga nélkül nem fog eltelni az este.

Sarkadi Géza jött be, az öreg Schönbergerék úri fia.

A pap népszínműves, hangos kedélyességgel fogadta:

— Hozta Isten nálunk, Géza, nagyon okosan tette, hogy belógott. Ma a Jancsi hazatérését ünnepeljük.

— Ugye, nem fog mellém ülni? — kérdezte — most már egész szemtelenül — Judit.

A fiatal ember arcán az a entoutcas mosolygás volt, mely minden megalázkodáson, kapott ütésen keresztül, mégis sérthetlenség, kitartás és győzelem. Elegáns, magas, karcu alakját könnyedén hajtotta meg a társaság előtt, a férfakkal lekezelt, a kis Sárít tréfás erőszakkal megcsókolta s azután, azért is, Judit mellé ült.

— Bizonyára így kell tette forditanom a szavait. Én már ismerem magát.

— Mi van a Farkas Miklóssal? — kérdezte János.

— Hétfőn még Pesten láttam. Egész éjjelt együtt töltöttünk a Szénatéren a Csokonay kávéházban. Most ez a kis koszos kávéház a mániája. Ott ír, ha ír, ott iszik, alszik s az ottani főpincér finanszírozza. Hívtam, hogy jöjjön velem, de azt mondta, hogy csak a jövő hét elején jöhet haza, mert valami fontos eseménye lesz. Ezt olyan titokzatosan mondta, hogy valószínűleg nincs semmi mögötte. Azt mondta, azért jön haza, mert itt felejtette a Krisztust. Mostanában Krisztus a kedvenc témája. Akkor már két napja nem mozdult ki a kávéházból, úgy mosdatta meg reggelenként szódavizzel a kaszírón. Ugy trónol ott, mint egy keleti király s a pincérek vak buzgósággal szolgálják, pedig borzasztó zsarnokul bánik velük. Egy elbeszélését felolvasta, hatalmas dolog. Valami lipótvárosi kisasszony hatszor könyörgött hozzá a telefonon s ő olyanokat kiabált bele a kagylóba, hogy belepirulhatott az egész központ. Nekem valamiért pofont ígért, nem tudom, miért.

Judit élesen felkacagott: — Vallja meg, hogy büszke volt erre az ígéretekre. S milyen pozíció lenne magának, ha

meg is kapná. Rányomtathatná a névjegyére: — Sarkadi Géza, akit a legnagyobb magyar zseni pofonütött. Mindjárt valaki lenne magából.

Sarkadi simán fogta fel a vágást: — Ami a pofont illeti, azt hiszem, kaptam már egyet, amire még büszkébb lehetek.

A leány arca egy pillanatra vad gyűlöletre rángott. Azután ijedten Jánosra nézett, felugrott, a zongorához sasirozott s verni kezdte:

— Selyemhaja leért fejtől bokáig.

A tiszteletes ur apásan, az érett író bölcs méltóságával beszélt.

— Kár a Miklósért, mennyi rengeteg erő volt benne. Az ő tehetségével talán egy új Jókai lehetett volna. Azután beleesett ebbe a fene modernségbe, megkerült Párizs maszlagától s érthetetlen bizarrságokba pazarolta el a beléje helyezett isteni szikrát. Eleinte próbáltam irányítani, de nem lehetett vele beszélni. Az újabb novelláit már lehetetlen olvasni s az új regényéért bezáratnám az örültek házába. Ha egyszer a magyar humusz kicsuszik az író lába alól, az meghalt író.

Judit visszafordult a zongorától s meztelen megvetéssel mondta:

— Apa, megint ostoba vagy.

A tiszteletes ur úgy vette ezt a mondást, mintha egy virággal csiklandozták volna meg:

— Itt van la, ezek a kis békák már mind érte lelkesednek. Ennek a kis Tündér Ilonának sem szakadt ki a könyve a kezéből, míg egyszerre magába nem nyelte. Valami közös betegség bántja ezeket. Hol lesz, lelkem, a ti nagy írótok tiz-húsz év múlva?

Judit félig felemelkedett, jobb mutatóujját tanárosan előretartva, felnövekedő daccal mondta:

— Jegyezd meg apa, hogy Miklós most a legnagyobb magyar író. Jegyezd meg, hogy a legmagyarabb, a legfájdalmasabban magyar író. Hogy a te verseid már rég szétkoptak a beléjük pakolt sajt-darabokba, és ő mindig nagyobb és nagyobb író lesz. Különben Miklós egy undok disznó s nekem semmi közöm hozzá.

A három férfi kacagott. Milla megjelent és királynői büszkeséggel vezette be a vacsorát. A gyermekek berohantak. Mindenki egyszerre beszélt. A pap nagy nyelvcsatintásokkal dicsérgette a csirketokányt: — Feleség, ez klasz-

szikus! Egyetek, urak, ilyet csak az én kis feleségem tud csinálni. — Judit, János és Sarkadi közt ült. Rendkívül eleven és tulzottan hangos volt. János felé néha egy-egy elkomolyodott pillantást vetett, de a kacérsága Sarkadi felé csipdelőzött. Feléje feszítgette szép, kemény kis fiatal mellét, vele kötekedett, pedig mégis megvetés is volt a tréfáiban. Sarkadi, finomabb formában, nem igen maradt adós. Milla, az anya boldog közvetítésével, úgy csitította őket, hogy az már majdnem anyai áldás volt. A kis Palkó összeveszett a csirke nyerőjén Magdával, a legkisebb leánnyal s beteg fájának hirtelen felfortyanásával kiáltotta: — A piszkos istenit az apádnak, te rosszféle!

A pap hangosan kacagott az egyetlen örökségnek, hozzáfutott a gyermekhez, felemelte és odamutatta a társaságnak: — Ez aztán a magyar gyerek! Ugy-e Palkó? — Később a kis fiúnak el kellett szavalnia a híres kuruc verset: Ne higyj magyar a németnek. Ennek kapcsán Farcády megint bő adomákat talált fel a gyermek zseniálisásáról.

Azután megint összefolyt a beszéd. Kacagás, kiáltások, közben-közben egy-egy nóta forrósitotta a termet. Az elátkozott faj egy percre kikapcsolódott fekete sodrából s kibomlott benne — édes pihentetéssel — az ember-világ tiszta ritmusa, a család. János erős, fiatal testében mély viszhangokat vert fel ez a derült kép. Valami felbuzgó friss apasággal hajolt e fáradt gyermekek felé, hogy az ő izmos életével kitoldja az ők elitélt életét.

Végül, bor és este végén, mégis a pap beszéde öntött el mindent. Egy enyedi adoma révén előjött negyvennyolc s a megrohant Erdély. Átizzva a bortól, hisztérikus vízióval adta elő a feltámadt oláhokat, a megtaposott, vérző Hamupipókéét, Erdélyt, az elintézetlen százados pert. Hogy Erdélyben minden magyar ember őrszem, hogy mindenki testével, lelkével legyen zsilip az idegen zuhatag ellen, hogy le kell számolni, hogy meg kell váltani a minden szenvedéssel magunkká tépett gyönyörű földet. Mély ágyuk és hosszú jajgatások voltak a beszédében. Felvert vonásain igazi fájdalom remegett, de ez a fájdalom jólesett neki, mint egy színházi taps.

Ejféel után egy óra volt, mikor a két férfi rászánta magát, hogy haza megy. Az egész család kikísérte őket a kapuig a hűvös koratavaszi éjszakában. Derült volt az ég s az alvó falu hallgatott a csillagok rohanásában. A leg-

közelebbi szegletnél, mikor elvált Sarkaditól, János visszanezett a papi lak felé. A család már bement, de Judit még ott állott a kapuban. A fekete éjszakából kilobogott, mint egy fehér zászló. És János testében, mint egy nagy fehér macska, meleg, termékeny béke nyult végig.

5.

Már dél elmúlt s János künn a szántóföldön várta az ebédet, pedig bemehetett volna érte. De tetszett neki ez a parasztosdi, itt künn enni, az itató mellett, a többi parasztokkal, a kitárt rögök előtt. Április eleje volt s szokatlanul jókedvű, meleg napok simogatták az árva vidéket. A gyümölcsfák már virágba bomlottak s a tavaszi szántás vége felé járt.

Jánosék birtoka itt volt, lenn a sikon, a leggazdagabb helyen, százhusz hold egy tagban, ami itt több, mint az Alföldön egy négyezer holdas birtok. Ő maga ügyelt fel minden munkára s néha kamasz bravurral megragadta az ekeszarvát s belehasította felforrt fiatalságát az öreg földbe. Nagyszerűen tudott beszélni a parasztokkal s ha kellett, olyat káromkodott, hogy a legények csemcsegték utána. János egészen az ő emberük volt.

Az ebéd megjött — neki olyan, mint a többinek — s az itató hosszu válujához telepedtek le enni. János mellett az öreg Barabás ült, aki mint módosabb gazda, kölcsön kalákába jött dolgozni Jánosékhoz. Nem messze, oldalvást, Mária, a Barabás tizenkilenc éves lánya fényes tehén szemmel nézte Jánost.

Egy kis fiu jött a faluból, a János postáját hozta. Farkas Miklós irt egy kuszált levelet. Hogy a jövő hét elején igazán hazajön, kerítsen János egy jó öreg takarító nőt, nyitassa és takarítsa ki a régen magára hagyott házat. Valószínűleg sokaig fog falun lenni, mert az idegei végleg összeomlottak. Talán ott még minden jóra fog válni. — János tréfásan odaszólt a Barabás lányának:

— Na, Mária, kaptam egy jó állást neked. A Miklós urfi hazajön a jövő héten, nem takarítnál be hozzája? Ó jól megfizet.

Mária szomoruan válaszolt s még a szomorúsága is felajánlkozás volt:

— A Miklós urfinak nem. A Miklós urfitól félek, nagyon bolond forma.

Azzal kinyújtózkodott, mintha csak a beevett ételt igazította volna bele élete áramába. Teste gazdag hullámverésekben verte a tavaszi földet s nagy, napos szemei megint Jánosra hulltak. János az arcához nyult, mintha két csók nedvességét érezte volna.

Az öreg Barabás vitte a beszédet. Elpanaszolta szomszédja, a Kozma Andris esetét. A pálinkába hullott szerencsétlen flótás földjét ő akarta megvenni. De a Schönbergerék kiütötték kezéből, mert övük a szesz. Így járt a multkor a Bartalis szép tagjával is. Azt meg a szebeni oláh bank vette meg. Az urak szépeket mondanak a választáskor, de nem engedik a parasztot földhöz jutni. Pedig minek a parasztnak a pénz? Az se nem marha, se nem élet, csak papir. Mi öröme van abban az embernek?

A fiatalokból kifeszengett a tavasz. Az egyik legény lécfalvi volt s a többi egy csomó adomát mondott erre a falura. A lányok szembe öntötték a válu vizéből a legényeket s ebből nagy csata keletkezett. Az étel ős anyaga, a kenyér és a hus, futó örömmel szakadt bele az emberéletekbe s vidám kacagásokban csobbant onnan fel.

János maga is velük dévajkodott. Csodálta és figyelte ezt az eszes, ravasz, gyakorlati és mégis donkisott népet, melynek annyi karma van, mellyel magához tépheti az életet. És mégis koldus, mégis nyomorult. Elzúllik kis földjétől, elbitangol idegen messziségbe. Ha felkiállthatná őket egy uj honfoglalásra! — Miért van ez így, hol van a baj? — kérdezte magában.

Ujra munkába fogtak s János éppen két hatalmas ökröt vezetett, mikor messziről egy piros és egy fekete napernyőt látott közeledni. Messziről odakurjantott:

— Kezeiket csókolom! Éppen jókor jönnek. Még van elég munka.

A tiszteletes asszony és Judit voltak. Kihozták halványosságukat a tavaszi napra. Judit kezében egy fiatal, modern költő híres kötete volt. Sápadt finomságok s az epidermis kis eseményei. Lassan jöttek. Judit hangosan olvasta be a csenevész szépségeket a vad tavaszba.

Jánoshoz értek. Judit meglepetéssel, mely felviszhangzott vérében, nézett erre a hatalmas ifjura, amint fogta ezt a két roppant állatot. Mintha mindhárman úgy nőttek volna ki a földből, diadalmas hajtásai a tavaszi vágynak. Judit gyermekesen örvendett:

— De pompásan fest maga így. Lássá, ez magának való milieu, ez a maga szalonja. Minek is bujik az ilyen ember fedél alá?

Azután hangsúlyozott félénkséggel végigcirógatta a két rengeteg állatot. János odafütyintett egy legénykét s rája bízta a két ökröt. A nőket végigvezette birodalmán.

Judit itt a faluban is, idegenül a falutól, egy nagyváros szegénységét élte. Most bántotta e roppant sugárzás, a meglódult élet s a kezdő csirák vad szaga. A szokottnál is fehérebb volt, valami nagy szorongás nyomta, mely sóhajtás helyett ásitásokban próbált könnyebbülni. De azért a benne remegő, életre éhes művész érezte, hogy ez a szépség, ez az igazság és multhatatlan élet. A régi gyermek mindegyre kitört kiálltásaiban: — De szép, de szép! — Milla utána kotkodácsolt, mint egy maghoz jutott boldog vén tyuk.

Az egyik dülönél Máriához értek, aki komolyan, földből hullámozó léptekkel ment a barázda mentén és magot vetett beleje. Mindhárman önkénytelenül megállottak. A hatalmas leány gyönyörű fejével, gazdag mellével, combjai dermedt hullámaival, széles medencéje ígéréssel a Föld volt, nem mint rémes érzékenység és felismételt frázis, hanem az erő, az ölelés, a termékenység sugárzó valósága. Arcát arra fordította, de csak Jánosnak s megtárgult szeméből mintha messziről hívó kürt hangzott volna ki.

János nézte ezt a két lányt s — csodálatosképpen — vágyában eggyé lett a kettő. Mintha ez a finom fehér leány, fáradt virága egy beteg fajnak, a másiktól kiszállt vili volna, lelke, metafizikája a másik gazdag valóságának. Mintha egy régi ölelésre emlékezne, melyben a két lány mint egy lány volt az övé és örök vággyal tört belé testébe, hogy folytonos felemlékezéssel hívja a jövő felé.

Később Judit elfulladozva sürgette: — Ülünk le egy kicsit, ülünk le egy kicsit.

Leültek egy szekér rudjára, mely keresztben állt a mezei uton. Akkor aztán megint fellobbant a lány kedve. Dus csevegésbe virágozott ki, hogy milyen darabokat látott Kolozsvárt. Részleteket mondott belőlük, utána játszott a színésznőket. Felolvasott egy-két verset is. János hallgatta, hallgatta, nem fogva el a szavak értelmét, mint ahogy egy madarat, egy patakot hallgat az ember. De az ismerős verseknél, melyek valaha nagyon tetszettek neki,

csodálkozva vette észre, hogy mennyire nem fontosak ezek ebben az erős valóságban.

Azután Judit megunt a mulatságot, éhséget is érzett. Millának is elég volt a jóból. János elkísérte őket a falu széléig.

Visszatért és tovább vezette a munkát. Mikor a nap meghajlott s az emberek hazafelé kászolódtak, odasugta Máriának: — Maradj hátra. — Ő jó darabig a többivel ment, azután valami ürüggyel visszatért.

Mária az itatónál várta. Leült a kut szélére s a lebukó nap felé fordult. Biboros volt és mosolygott. Mikor János átkapta, mindkettejükből diadalmas, fiatal kacagás szökött ki.

Távol még tavaszi vad vizek rohantak, vörösen a felhorzolt naptól. A csipössé lett tavaszi levegő az egyetememes üzekedés vad szagával volt tele. A megnyilt dolgokból csorgott az este, mint valami fekete vér. Minden mozdulat volt az örök levés rohanásában. A koszorukba bomlott gyümölcsfák majdnem sikitva rohantak az ég felé. Maga az élettelen anyag, a feltépett rög és magnak hasadozó kő, mint új születés robbantak bele az élet zuhatagába. És a Hargitává zúdult föld széles hullámokban ömlött az ég tágas mezeire.

Azon az éjjel János úgy aludt, mint egy jóllakott boldog barom.

6.

Megjöttek a nagy hegyi záporok. János otthon maradt és ilyenkor megengedte magának azt a játékot, hogy végig hengergőzzék egy kedvelt könyvben. Nála az esztétikai élvezet is fizikai volt: feltorlott egészségének ki-nyujtózkodása más életékbe. Fielding Tom Jones-át olvasta s ez a zsufolt ember-vegetáció azt az erős jól-ésést adta neki, mintha hatalmas állkapcáiban félig főtt hust ráгна. Néha hangosan felkacagott.

Még nem volt reggel kilenc óra, de már régi rend és jól befészkelte megelégedés volt a szobában. Néha az anyja becsoszogott a szobájába s egy meleg, boldogul felesleges szót hullatott a dolgok csendjébe. Mennyire áldotta már ő a fia által választott utat. Ez előtt, a folytonos nagy derűtség előtt minden aggodalma elhervadt.

János ma mindent benne érzett boldog testében: a

künn hulló meleg esőt, a butorokat, melyek régi mozdulatlanságukban mégis áthaladó emberi élet voltak, az olvasott históriát s a megivott jó meleg kávé. Mosolyogva nézett magára, mint egy jó felfedezésre: — Milyen jó, hogy vagyok!

— Szervusz, — mondta valaki a megnyílt ajtóból.

Ez a szervusz olyan volt, mint egy panasz, mint egy felszisszenő gyermek-szepegés. Farkas Miklós állt a küszöbön. Kifogástalan, legújabb divat szerinti ruhában, rövid tavaszi kabátban, kezében puha szürke kalappal. A bő fürtös haj is divatosan, oldalt kétfelé simítva, borult rá a szomorú, nagy homlokra. A nagy, fekete szemekben s a szép, széles szájon az elítéltek tragikus mosolygása. De a kikészített vonások, az örökös pózba sajtó arc mögött egy megvert, sirni akaró, kétségbeesésig dédelgetésre váró gyermek.

János felugrott, földhöz csapta a könyvet, össze vissza ölelte Miklóst. Miklós hagyta magát ölelni, azután — felső kabátját le sem dobva — a dívánra vetette magát:

— Adj reggelit.

Mikor a reggelit elébe hozták, egyik neuraszténiás pózában kezdett beszélni. Mozdulatai hangsúlyozottan előkelőek voltak. A félvállát néha bántottan vonta fel s szép nagy, keserű ajkait a mondatok végén úgy szoritotta össze, mintha kimondhatatlan tragédiákat nyelne el.

— Már elég volt a szajha Pestből. Minden lipótvárosi rüfkének éppen felém kell sárlania! Aztán az a hülye Kultúra az egész redakcióval. A Bihari nekem ajánlotta új kötetét s a dedikációban mellém dörzsöli magát. Mi vagyok én, hogy minden bordély cégérül vesz? Már a könykömön jön ki az egész kávéházuk. A Margit az egyetlen túrhető ember közöttük, de az meg rémséges kéharisnya.

A Margit név után nyomatékosan mondta az ember szót. Ez új pesti divat volt az intellektuellek közt, hogy az asszonyokra is az ember szót használták. Az ilyen pózt mindig rögtön felvette magára, míg megúnva, véres gúnnal ki nem csúfolta.

János tisztában volt az ilyen kirakatos idegrohamokkal. A jó orvos derülségével mondta:

— A lakásod pompásan néz ki, egészen rendbe hoztattam. Kaptam egy jó, öreg takarítónőt is. Attól nem kell félned, hogy ez is feléd sárlik. Az öreg Ozoray néni, a

volt harangozó özvegye, hetvenkétéves. Ha kipihened magad, estefelé majd elmehetünk Juditékhoz.

— Már te is impresszárióm akarsz lenni! A Judit, az jó kis emberke, de az öreg unalmas vén marha. Még képes lenne felolvasni a verseit neked. Különben is, este Schönbergerékhez kell mennem. Az undok Sarkaditól kell kapnom ötszáz koronát. A Kultúra előlege valami fontos dologra ment. Farkas Miklósnak kell Sarkadi-Schönberger úrtól ötszáz koronát kölcsön kérnie! Pesten alig tudtam lerázni ezt a nimolékot. Mindenütt mint legfőbb kebelbarát kirakatozta magát velem. Ez csak megér neki még koszos ötszáz koronát.

János megint új csapást keresett, hogy kizökkentse legutálatosabb pózából:

— Most jött meg a Széni kötete, nagyon szép könyv. Bámulatos életerő van benne, ez fogja legtöbbre vinni a fiatalok közt.

Miklós most igazán elsápadt. Valóságos fizikai szenvedés torzult át az arcán. Egy percig hallgatott, azután valami gonosz szúrás csillogott ki a szemeiből:

— Igaz, hogy te belebolondultál a Juditba, de ő felszarvaz a hülye Sarkadival? Barátom, neked egyszerűbb lány kell. — Kacagott egyet, azután hanyagul hozzátette: A Széni könyvéről Sarkadi irt egy nagyon schönbergeri cikket a Kultúrában. A kritikus éppen olyan tehetségtelen, mint az író. Becsületemre, nincs egy csepp tehetségük sem.

János egészséges mosolygással fogadta ezt a beteg ütést:

— Hát ez a te véleményed. Ami a szarvakat illeti, abban lehet valami. De a Judit így is olyan szép s neked éppen szarvakra való termetem van.

Künn már egy negyedórája elállott a zápor, a nap átszúrta a fáradt felhőket. Miklós felugrott: — Menjünk hozzám.

— Nem köszönsz be előbb az öregeimhez?

— Most nem. Majd ebéd után eljövök hozzátok. Most fárasztana, ha kérdeznék, hogy hogy vagyok. Hát hogy vagyok én? Egy kész hulla, be lehet pakolni.

Megindultak a falun keresztül. A zápor vize már elfutott, úgy hogy a köves út szélein sár nélkül lehetett menni. A levegő világteremtés tiszta volt s átöntve a megszárt naptól, olyan volt az érintése, mintha friss gyermekarchoz dörzsölték volna az arcukat. A megdagasztott sárga

folyó duzzogva duruzsolt a hidak alatt s a fűzfák sárga hajából nehéz mézszag ömlött. A benrekedt tehének lassan mentek a mező felé, mintha a megindult föld nagy barna hullámai volnának. A kövek széléről békavirágok sárga aranya kacagott. A lányok a sáros utcán begyesen fogták fel szoknyájukat. A nyomorult kis falu kacagva táncolt bele az egyetemes kezdődés nászába. Miklós hallgatott.

Majdnem az egész falut át kellett menniök, míg az egyik domb oldalán álló házhoz értek. A ház, inkább jobb parasztház, az elzüllött nemesi család utolsó zátonya, kis kertben volt. A kapuban az öreg Ozorayné várt, minden ránca végén egy-egy mosolygással. A sok mosolygás egy nagyon jó, derült öregasszonyt adott össze.

— Már egy órája várom a Miklós úrfit. Láttam, mikor a kocsin bejött a faluba. Minden rendben van.

Miklós elsőnek lépett be a házba, utána János, legvégül az öregasszony. Az első szoba eléggé tágas ebédlő-féle volt, jobbra a háló, balra a nappali szoba, melyben egy vén íróasztal is volt. A konyha hátul a gyümölcsösre nyílt, most mindenféle rozogaság lomtára.

Miklós végigámolygott a szobákon. A bútorok benfojtott lélegzete még bágyasztott s mintha ki nem aludt álmok lappangtak volna a szobában. De az ablakok nyitva voltak a kis kertre, a nagy horizontra s a tavasz behajlott a vén dolgok felé. Miklós odafordult Ozoraynéhoz s félnék gyermekhangon szólt: Köszönöm néni, most hazamehet. Délben lesz szives az ebédet elhozni Schönberge-réktől, onnan fogok kosztolni.

Az öreg asszony eltipeggett. Miklós arcán már nem volt gonoszság, mozdulataiban nem volt póz. Az életbélyeg szomorú nyomai lehalványultak arcáról. A sötét vonások csalitjából előmerült a megvert, tiszta gyermek. A fal felé fordult, mintha egy képre bámult volna. De nem bírta tovább. Ledobta magát a diványra, odaszorította fejét a tömör diófaasztalhoz és zivataros, omlós sírásban tört ki.

János vele szemben ült. Nagy szemei mint egy megnyugtató hajoltak feléje. Mélyült hangon, testvéri csittitással, ismételte: — Miklós, Miklós.

Miklós felemelte fejét. Síró, meztelen, reszkető szavak tuszkolták egymást ki belőle rendetlen rendben, mint egy nagy vereség futó katonái. Közben fel-felszepegett.

— Óh, János, János, mi lesz velem! Nem tudok meg-

halni és nem tudok élni. Ha láttad volna, hogy mi történt bennem, mikor végigjöttünk a falun. Mintha a piszokból, a hisztrió pózokból és únt zseniségemből visszaléptem volna a szűzességembe, fiatalságom hősi tisztaságába. Ha te látnád, milyen undorító vagyok belülről nézve. Hiszen én már nem is vagyok, már régen elrothadtam. Csak üres pózok ingadozása vagyok, melyek az alkalmakból, az emberekből rángatóznak össze. És ez a póz kell, a póz az én sündisznóvérttem. Másképp teletaposnának tyúkszemekkel, mert én megnyúzott ember vagyok, akinek fájnak az emberek, a szavak s égőn fáj a rosszság. Azt mondják, hogy zseni vagyok és bizonyísten, az vagyok, de minek a zseni most a világon? Egy fájdalmas anakronizmus, botránykő másnak és betegség magának. Egy más világrendnek idetévedt ténfergője. Most gyakorlati, eszes, akaró versenyemberek kellene, nem hullott királyok. A zseni egy idejét múlt luxus. Látod, én meghalltam, véresre vonszoltak ebben a taposásban s most utolsó kétségbeeséssel tartom a pózaim magam elé, hogy higgyék el, hogy élek, hogy elkendőzzem fájdalmas ügyefogyottságom. Mert ebben az örült bazárban cinikus pózaim s démoni hánytorgásaim közt nyomorult, félénk gyermek vagyok, aki még kétségbeesett sirással szorongatja a katekizmust, az anya rövidnadrágú imáit, akinek egyetemes tisztaság és szeretet kell. És így éljek meg én ebben a bomlott footballban, ahol mindenki mindenki ellen rugdos. Szajhává lettem a pénzért, akaratom belém rothadt, a nők megették, ami még maradt az idegeimből. És nekem mégis fáj a tisztátlanság, úgy sajog mégis minden nap, hogy midennap megszakadok belé. Hullá vagyok, aki szenvedni felbomlása szörnyű szagát. Egy idejét múlt betegség vagyok, aki rettentő vitustáncsal fizeti meg azt a pár szép smoncát, amit az élet kijajgattat belőle. Engem neveznek ultramodernnek, mikor egy lelki ószer vagyok, összetört gyermekjáték, félig roszdás kereszt, régi tisztaság.

János nyugodtan felelt. Hangjából kiszállt erős élete s mint egy hatalmas szíverősítő, nagy levegőjű igazság ment be a másik remegő életbe:

— Így nagyon szeretlek, Miklós. Minden szavad a régi, szép gyermekké mosdat. Nekem is meg volt a magam válsága. Én azt hiszem, hogy a hiúságunk a legfőbb bajunk. Azzal kell megbirkózni életre-halálra. Nekem erős birkózásom volt, de úgy odamázoltam, hogy végképen megette

a fene. Azóta akarat, cél és erős jövő vagyok. Az én programom a falunk. Úgy érzem, hogy az egész falu az én testem s az egész falut fogom új életre masszirozni a munkámmal, az egészségemmel. Neked szakítanod kellene azzal a gyalázatos Pesttel. Itthon lenni, egészséges lenni, dolgozni:

— Ha tudnád, hogy undorodom a kultúr-proccok e nyomorult Múcsájától! Állandóan kultúrát, irodalmat és művészetet golyváskodnak és olyan kicsinyesen piszkosak, krajcár-vadászok, műveletlenek. És majmok, majmok a megpukkadásig. Egyik sem meri megélni született egyszerű önmagát, becsületesen, lehető jósággal. Hanem lopott pózokból, divatos szavakból, újság-végekből, kávéházi finomságokból gyúrnak magukra egy kis majmot, ezt cipelik mindenüvé, ennek az éhségét, hiúságát, beteg irigységét etetik, s mögötte elvesz, elrothad az anyából szakadt tiszta férfi. És mi az ő irodalmuk? Örökös dongás a nő ágyéka körül, bevált fogások, finomságok, modorok átlopása a magyarba, karakán magyarkodás és ószeri szellemesség. A kritikájuk divatos szólamok és jelzők pajtásos kiosztása. És én sem lehetek jobb náluk, mert akkor széttépnének. Magamban kell undorodnom tőlük s egyetlen vigasztalásom, hogy munkáimban önmagamra nyújtózkodhatom ki. Körülrajonganak, mint az istent, mert most én vagyok a kibomló vitorla. A mélyedes mélyükön gyűlölnek, hátam megett kipécézik a gyengéimet, mert én vagyok az eléjük toppanó fejedelmi őstermészet. Mert tehetségem kegyetlen világosság, mely beléjük döbbenti torz apróságukat. De azért én az ő trafikjuk vagyok, magukkal cipelnek, gomblyukukba tűznek, mint egy lopott érdemrendet s forintokért részletekben feltrancsíroznak. Majd ha egyszer nem leszek új inger és hajnalló ígéret, reám fognak taposni, meg fognak piszkolni mostani hódolatuk egész dühével. És én nem fogok ellenük semmit sem tehetni.

— Szakítanod kellene már most velük. Elj mindig itt közöttünk. Meglátod, hogy ez jó hatással lesz egészségedre is, munkáidra is.

— De mikor nem szakíthatok velük! Gyűlölöm őket, mint a szajha a festéket, mellyel megcsúfolt szépségét kendőzi. És mégis mindennap rá kell kennem őket elvesztett szüzességemre. Mert mi már nem vagyunk Schillerék, akik hittek egy holdvilágos halhatatlanságban és örömet szenvedtek abban a tudatban, hogy kétszáz év múlva az ő

versükkel rikkatja meg az önképzőköri diák a jövő varróleányait. Nekünk csak egy életünk van, kétségbeejtőn csak egy. Számunkra megdőglött mind a két halhatatlanság. Füttyülök én arra, hogy majd rémes magyar szobrom milyen kutyák fogják körülgázolni. Nekem ez élet kell, ez az egyetlen élet, minden pompa s az elrabolt uralkodás. Sokszor jön, hogy impresszáriót fogadjak magam elé, aki beleordítsa ebbe a piszkos versenybe, hogy én királynak születtem, hogy zseni vagyok, hogy bitorlás a más vagyona, a más szeretője, a más dicsősége, mert jog szerint engem illet. Óh, hogy szeretem megalázni, szembeköpní őket a zsenimmel. Ha én milliomos lehetnék, János!

Gyors, beteg kergetéssel hajszolta ki magából a szavakat. Azután elbágyadt, ásitozni kezdett. A besütő nap egy tincse most az alvó íróasztalra esett. Miklósban felugrált az öröm: — Nézd te, milyen szép! Meglátod, hogy itt fogok tudni dolgozni. Nem mozdulok ki egy évig a faluból. Majd meglátod, milyen regényt kanyarítok. Most pakolj haza, öreg, délig aludni akarok egyet. Délután majd elnézek hozzátok s együtt mehetünk Schönbergerékhez.

Mikor János már az utcán volt, utána kiáltott: — A Széni könyvét olvasd el mégegyszer. Hülye, bizonyisten hülye!

Egyedül maradt. A nyitott ablakhoz állott. A kis kertben már a lilium, sárga rezeda, ibolya kitört a földből. Messze a síkság párolgott, mint egy óriási áldozat. Csend volt, tavasz volt, falu volt.

Lefeküdt a diványra. Valami bogár döngött körül a levegőben. Egy nagy jószág hulláma csapott át rajta. — Azért a Széninek mégis van valami tehetsége — mondta magában. A divány mintegy régi ölelést font a megtért, rossz gyermek köré. Elaludt.

7.

Ebéd s a Bőjthééknek ígért látogatás elmaradt. Délután négy órakor, mikor János átment hozzá, úgy találta alva, féloldallal rászorulva a kezére. Mellette az asztalon a kihült étel.

Eleinte duzzogott hogy János felébresztette, azután, mert az ablakon bejött a nagy napos horizont, jókedve támadt. Hirtelen bekapta a húst és a tésztát és mondta:

— Amíg a nap süt, ne menjünk fedél alá. Sétáljunk

el a Szent János kútjához. Az úgysis apai örökség. Tudod, hogy nagyszerű itt! Ha meggondolom a dolgot, beállok hozzátok bojtárnak. A fene egye meg az irodalmat!

Megindultak az erdő felé. A falu szélén, erre, az erdős oldálnak szorult kis házakban katolikus hívek laktak. Minden házon egy kis kereszt. Az őslakosságnak híven maradt töredéke, vagy később bevándorolt hontalanok? Nem lehetett tudni. Az erdőbe vezető út mellett, mely átvezetett Csíkba, egy kis domb állott, rajta a három feszület, az idvezítő és a két lator. Miklós felkiáltott: — Ni, a Márta néni!

Az öreg vak Márta jajgatta imáit a kereszt tövéből az elmenők felé. Ugyanazokat az imákat, ugyanazokkal a ringó meghajlásokkal, ugyanazokban a cafatokban, mint gyermekkorukban. Mintha ez a feszület s ez az összetépett emberrongy volna az egész falu kivonata, minden falu és minden emberélet. Mikor odaértek, Miklós szólt: — Márta néni, ha megmondja ki vagyok, kap egy koronát.

— Beszélj valamit, fiam, hadd halljam tovább a hangodat.

Miklós nagy ünnepélyesen szavalta:

— Timafalvi szegelet,

Feltúrták a bivalyok.

— Pedig ismerős a hangod. A másik itt melletted a Bójthe Jancsi, azt nem lehet eltéveszteni. De neked nem tudom megmondani a neved.

— A Farkas Péter fia vagyok.

— Te vagy az, Miklóska! Gyere, tapogassam meg a képedet. Nem emlékszel, hogy mit ígértél. Hogy elmész, visszajössz gazdagon s hozol nekem kocsit, lovakat.

— A kocsi már megvan, Márta néni. De csak halottas kocsi s azt magamnak tartom. A lovak, azok elragadtak s már hiába szaladnék utánuk. — Azzal egy kétkoronás ezüstpénzt tett az öregasszony kezébe.

Az öregasszony nagy cakkenes hálálkodást rezegett ki magából, mely még az erdő szélén is utánuk ragadt, mint valami vastag pókháló.

Beértek a szálfaterdőbe. A fákon még a téli komorság hallgatott, de a nagy mozdulás mégis érezhető volt mindenben. Az út mellett, régi patakok heveréseiben roppant kövek álltak s a moha már eleven zöld volt rajtuk. Kakasmandikó, mályva és ibolya volt a fák közt s a nemzés

nyers, bódító szaga. Félórai séta után elértek a János kútjához.

A szikla egy nagy kört alkotott. Magas széléről lelógtak a fák gyökerei, mintha vén koldusok nyújtogatták volna meztelen lábszáraikat a forrás vize felé. A félkör közepén a szikla tövéből hatalmas szökkenéssel buggyant ki a tajtékos forrás, beköpve vizét egy nagy kőmedencébe. Kétfelől két gondosan kifaragott kőpad. A szikla oldalán, a forrás felett, elfakult aranyos rámában egy nagy kép. Olajban főtt Szent János.

A Miklós apja — kálvinista ember — ajándékozta meg ezzel a kúttal a katolikus híveket. Ő maga faragta e padokat s festette e képet. És a kép meg is felelt a zülött, alkoholos, ténfergő lélek képzeletének.

Egy kádban áll Szent János, vézna oldalából dideregve sírnak ki a bordák. Pedig a kádat vad lángok marják körül, mit végzet-arcu vén asszonyok és fogcsikorgató emberek szitnak. Gonosz lelkük úgy ki van aggatva az arcukra, mint valami rossz flastrom. De a legérdekesebb Szent János feje. A vézna törzsöt nyomja ez a fej, nagy sötét szemekkel előre mered. Dermedt vonásain olyan húsból szökött fájdalom s mögötte egy megijedt kérdés: — Minek ez a cím? Meddig kell sülnöm, hogy higgyetek? — Miklós szólt:

— Ezt a képet semmi sem tudná kivenni belőlem. Nem tudom, hogy szegény öregem honnan az ördögből kölcsönözte ezt az arcot. Ez a kép az, ami a faluból mindenüvé elkísér és ezerszer élembe bukkant. Sokszor távoli utcákon egy-egy elmenő arcából látom felmerülni. Különösen egy esetet sohasem feledek el. Párizsban egyszer a Saint-Jaques utcában iddögáltam egy kokottal egy földalatti buvetteben. A nő fertelmes, festett és olcsó volt, de melegség és nő volt s nekem kétségbeesettül kellett valami ölelésféle. Abban az időben borzasztó idegrohamaim voltak. Azon az este töméntelen francia likőrt ittam meg s mint egy kidült telegráf-oszlop dültem végig a fadvánon. Egyszerre hallottam, hogy valaki jó népies, rázós zokogással sir felettem, nagy, hólyagos könnycseppjeit éreztem az arcomra potyogni. Felnéztem: ez a Szent János kesergett úgy felettem, a szemei is éppen így néztek. Meg is cirógatott. Mikor reggel felmostak, kérdeztem ki érzékenykedett. Azt mondták, hogy a festett nimfám ápolt egészen

reggelig. És mindig emlékeztetett valakire ez a keserves arc, de nem tudom megtalálni, kire.

Amint ott a padon ültek, Miklós egyszerre nagyon jó gyermek lett.

— Látod, a csend úgy áll ebben az óriási katedrálisban, mint egy nagyon jó öreg asszony, aki minden betegnek anyja lehet. Milyen boldog vagy te, János. A te egészséged, a te csodálatos tested a legnagyobb bölcsességed. Házasodj meg minél hamarabb és legyen legalább tizenkét gyermeked. Csak ez az élet, ez az igazság. Néha jön, hogy erősen beléd kapaszkodjam, hogy a te életed, mint egy nevető üstökös, magával sodorjon a munkába, az egészségbe, az örök faluba.

— Tudod mit Miklós, ha akarod, én leszek az orvosod. Én ismerem minden utálatosságodat, engem nem fogsz soha elmarni magadtól. Én nem az íróval akarok reklámbarátságban lenni, hanem neked akarok segíteni megtörni egy hulló faj végzetét. Csak egy kicsit kellene akarnod.

— Te is ezzel kezded? Hát azt hiszed, hogyha csak egy gramm akaratom volna, kellene nekem más embermankó? Vagy te is azt hiszed, hogy a belátás hiányzik belőlem, hogy melyik a helyes élet és nem a hozzávaló akarat? Nézd, ilyen volt szegény apám is. Annyi tehetség volt benne, hogy tiz német vagy zsidó milliomos és híres ember lett volna belőle. Nagy műveltsége volt, amire ráült, mert úgy szégyelte, mint a jól nevelt kutya a piszkát. Mennyi nagy felvillanás volt a faragásaiban, a festéseiben. És mikor egy csomó szép dolgot csinált, lefejezte vagy összevissza szurkálta őket. Az egész környezet bolondnak tartotta, pedig hallotad volna néha beszélni. Micsoda ősi homéroszi bölcsességgel tudta látni az életet és az embereket! De neki, neki nem lehetett olyannak lennie, nem lehetett.

— Ez a »nem lehetett« az, ami engem bánt, amit nem tudok megérteni. A napokban is ez a kérdés ütött belém a tagunkon. Hogy ez az okos faj minden tehetséggel és erejével csak zülleni, csak tönkremenni tud.

— Ki tudja? Sok minden oka lehet, egy-kettőre már én is rábukkantam. A többi nemzetek haladva értek el a huszadik századhoz, külső és lelki életük összes bonyolultságával. Mi bele pottyantunk mint egy főnyereménybe. Ha nálunk akad ember, kiben a faj ereje bármely tehetségben felzsufolódott: szerencsétlen és már az anyja méhében elítélt ember. Mert nincsenek megfelelő utak, ahol

lezugassa erőit, nagyszerű vállalkozásokba élje életét, hát bizarrságokba, szobatudományba, lumpolásokba kell széjjel tékozolnia magát, hogy meg ne pukkadjon. A magyar különben temperamentumával, elátkozott királyfi-lelkével sem ért el a demokrata versenyig. Nézd meg, kik vezetnek a politikában, irodalomban, kereskedelemben, művészetben, kik a hivatalfőnökök, kiké az uralkodás és az élvezet. Német, szláv és zsidó magyaroké. Mert ezek a versenyképes erős közepes emberek. Egy könyvet olvas, tíz könyvnyit ír belőle, száz könyvnyit beszél. A magyar a mélyére süllyesztett kincsekkel duzzogva kullog félre, mint egy orron ütött kutya. Erős akarat, középtehetség: ez a demokrata típus, kérges szívvél és kérges arccal. A magyarnak mindig kell valaki, aki szeresse, biztatgassa, elismerje, másképp elbitangol, elzüllik. Nincs magánosabb szomorúság a világon, mint egy magyar tehetség! Miénk a vér ömlése, a bezuzott homlok, a nehéz munka birkózása s hozzánk botlott kis ügyeseké a tejfel. A magyar a világtörténelem legnagyobb balekja, és ez sohasem lesz másképp. Ha én egyszer megtalálnám azt a víziót, melybe belejajgathatnám ezt az időtlen tragédiát! Hogy beleégetném az emberek husába. Talán még akadna felnyilt szem, megváltó akarat. De én már vén vagyok hozzá. Nekünk korán kell megvénülnünk s halálunk után még sokáig kell virrasztanunk magunkat.

Mikor hazafelé jöttek, már egész gyermekesen vidámak voltak. Kövekkel próbáltak fákat célba találni s kurjantásaikkal megbujt visszhangokat kiugratni. Mikor az erdőszél ritkás fái közt mentek, János hirtelen egy fa mögé rántotta Miklóst és odasugta neki:

— Ez is!

A papra mutatott, aki büszkén kiegyenesedve tartott az erdőnek. Néha meg-megállt s zugó hangok dültek ki belőle. Beleszavalta a szürkülő erdőbe:

— A mindenség bordája összeroppant.

És a teremtés szíve megrepedt!

Ez a Váradi Antal Judás Iskáριοthjából való. Azután egy pár lépést tett, újból megállott. Felmagasodott, mint egy megtáplált láng és most hatalmasabban zugta:

— Elhagyja tornyát bongó vén harang

És lesz imára hívó szózatából

Ágyúk dörején diadalmi hang,

Hogy hívogassa mind, ki vágyat érez,

Imára a szabadság Istenéhez!

Ez egy erdélyi hazafias pap-költő ódájából volt, akit a tiszteletes ur nagyon szeretett. Meggyorsult, lázas léptekkel ment tovább, arcára valami tragikus vízió lobogott ki. Az erdőből visszahallszott:

— Ugy érzem, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót. . .

János szomoruan mondta:

— Itt egy gyors illusztráció a mondásodra. A szerencsétlen pappá ficamodott tragikus színésznek ez már évek óta mániája. Ha józan, esténként szavalva körülkóborolja a falut. Azt a beteg romantikus eposzt, mely másként lehetetlen, így éli meg. Így kerget víziókat, melyekben Enjolras, Kossuth és minden lehet. Minden beteg felgyült ereje ezekben a dübörgő mondatokban jön ki. Megtörténik, hogy egészen későn vetődik haza, holtra fáradva, nagyon boldog arccal. Judit mondta, hogy ilyenkor szelid és hajlékony, mint egy beteg jó lány. Mig ha ezek a mondatok a repedésig felgyülnek benne, üvölt és a családjában rendez tragédiákat.

Schönbergerék nagy kedvességgel fogadták a két fiatal embert. Sarkadi tüntetőleg olyan hódolattal bánt Miklóssal, mint egy birtokát látogató fejedelemmel. Az arca csupa megértés és kimélet volt. Ez a fele a háznak már uri lakás volt, csak a két öreg szobája tartotta meg a munka ősi egyszerűségét. A ház másik fele bolt és raktár volt. A szomszédház, a honfoglalás első állomása most már csak korcsma volt. Egy nagy szoba a parasztoknak, kis sötét és egy belső kisebb szoba az uraknak.

Az öreg Schönberger hét falu képzeletét úgy izgatta, mint egy vén manó, aki mesés kincseken ül, aki pálinka helyett aranyat mérhetne, akinekurgyei bankóval vannak tömve, háza alatt arany a föld. Négyszer próbáltak betörni nála, mindig rajta vesztettek, aki elmenekült, üres kézzel távozott. Honnan jött az öreg, nem lehetett tudni. Egyszerre csak — ezelőtt negyven évvel — idetoppant, toprongyosan, szegényen, egy pár tüvel, cérnával, cukorral, pálinkával. Azután neki dült a dolognak, a munkában légióvá sokasodott, egyszerre mért pálinkát, káromkodott a napszámokra, huzta fülét a kertben kapáló szolgálónak. Adott hitelbe merészen, bőkezűen mint azok, akiknek nagy álmaik vannak. Majd feleség is került hozzá, az is valahonnan és egészen testhez álló, valóságos nőstény Schönberger. Épen olyan

százkezüleg dolgos és engedelmes, mint egy jól nevelt barom. Föld, pénz, marha szakadt hozzájuk. A paraszt minden felfortyanó daca az élet ellen, minden házi perpatvar, megcsalt szív, könnyelműség, elátkozott faj: pénzzé lett, mely minden oldalról veszett irammal gurult a Schönberger ház felé. A spekuláció megnagyobbodott, három vármegyével kötött üzleteket, az urak kezdtek komolyan beszélni vele. Jegyző, pap, tanító összetegeződtek az öreggel. De ő megmaradt egyszerűnek, munkásnak, letiporhatatlanul alázatosnak vén nőtényével együtt. Üzleti bölcsessége, nyájassága, okos jósága nem hibbant meg a felpuposodott szerencse hátán. Tovább is adott, ott is ahol veszthetett, volt jó kis kárral, riszkirozott nagy haszonnal. Mikor fiuk megszületett, a fajba oltott munka és hódítás egyszerre egy hatalmas álomba, egy határozott célba tömörült. Nagyságos, méltóságos urrá tenni ezt a fiut, képviselővé, főrendiházi taggá, valami fenragyogóvá, aki hódít, uralkodik és élvez. Megvették a szomszéd elkallott nemesi házat s a Saint-Germain negyed bevonult Schönbergerékhez. Ők maguk nem érezték jól magukat ebben az idegen cifraságban. Szívesen menekültek a munka termő szeméjébe, vagy egyszerű szobájukba öreg imádságok és régi rongyok közé. A fiut a legpazarabbul neveltették s mikor az okos, jó szalmájú, erős közepes tehetségű fiu, ki már alakjában és modorában is ur volt, az irodalom felé hajolt, első kinyomtatott cikkeit, melyeket elolvasni nem tudtak, olyan rajongással csókolták, mint a tórát. Hát zseni lett a Géza, zseni, mint azok a mesés alakok, akiknek a szobra előtt katonazene játszodja a himnuszt és megyei nagy urak szavalnak. A Géza pesti vendégeit elárasztó vendégszeretettel fogadták. Mert azok mindmegannyi csillárai voltak a Géza dicsőségének.

A tultömött gazdag vacsora alatt nem igen volt hangulat. Miklós kedvetlenné vált, elővette fejedelmi pózait. Az öreg Schönberger nem tudott volna ilyen urak közé leülni, hanem folyton lótot-futott, intézte a sok-kezü ház meg nem pihenő ügyeit. Az öregasszony, nagy tiszte- ségesen kiöltözve, az asztalfőn ült, de szédült s egyszerű szavai nem tudtak átgázolni az alázatosságán. Mihelyt lenyelte az utolsó falatot, egy szegletbe ült és onnan nézte nagy boldogsággal, hogy a három nagy ur, a régi uraság fia, az ujságokban kidobolt híres író és az ő leggazdagabb fia mint beszélgetnek finom dolgokról a fekete mellett. A

beszélgetés váltakozva folyt nőkről, könyvekről, irodalmi emberekről.

Egyszere csak betoppantak Milla és Judit. A tiszteletes ur lefeküdt aludni, a gyermekek is elgyököntöttek, unták magukat, hát átnéztek. Nagy öröm volt a meglepetés, hogy a két fiatal embert is ott találták. Miklós, aki rég tegező viszonyban volt Judittal, jól végignézte a leányt.

— Kár, hogy lekéstem rólad, te nekem való volnál. Csak paphoz ne menj, mert eldöngetlek.

Judit átrángó keserüségből deritette kacagásra az arcát:

— Azért csak add be a pályázatodat, még van remény.

Millából széles szavakban csordult ki az ujság: — Schönberger néni, a Ferenc bácsi meghalt. Ugy kapták meg a szobájában az ebédjére hajolva. Az öregek elhatározták, hogy kalákában fogják eltemetni. Holnapután lesz a temetése, Jenő nagy beszédet fog mondani. És nekem a régi fekete hcuakámban kell majd ott szerénykednem a Kuntzné fekete selyme mellett.

— Muszáj is neked fekete ruhát venni egy öreg parasztért, — feddte Judit, — jössz a hamvas szürkédben. Abban olyan vagy, mint egy államtitkár nagynénje.

Egy cseléd fontos arccal hívta ki az öreg Schönbergert. Az öreg pár perc mulva visszatért:

— A beteg Szüts Zsigáné lánya volt itt, egy kis jó bort kért. Hát adtam neki egy félliter ó-celnait. Az árát sohasem fogom látni, de az öreg Schönbergernek szive is van. Szereti a seftet, de van szive.

Sarkadi arcán csak egy villanás volt a nem tetszés, szólt:

— Ma láttam a Kuntz Erzsikét, megérkezett a képzőből. Micsoda penészvirág lett.

Milla a gyávák részletes, sokáig főzött gyűlöletével tört ki:

— És Ilona a Judit mellé teszi! Különben is ez az asszony már megőrül a gögtől. A multkor felhuzta az orrát, mert a Jancsiéknál engem eresztettek előre. A férje rongyos tanító, de amiért ő is tanít, a papja felesége elé akarja pupuzálni magát. Most nagyon összebujt a jegyzőékkel, aki elvesztené egy kanál vízbe Jenőt, mert a mult választáskor jól odamondott neki. Szemben hizelegnek az undokok, mert félnek a tehetségétől, de a háta megett

rágják. A parasztokat is ellene izgatják s Kolozsvárra névtelen leveleket küldözgetnek. A rongyok! Jenőnek egy kis-ujja többet ér, mint az egész koszos társaság. Az a gyáva Kuntz, az nem volna rossz ember, de Ilona úgy dresszirozza, mint a kutyát. Igaz, Schönberger néni, nem volna vagy négy fej káposztája? Az enyim már rég elrothadt, pedig ügyeltem rá.

— Lesz, édes szívem, lesz.

— Schönberger néni, a temetésre ideadja a fekete keztyűt, — hizelegte Judit, — természetesen nem húzom fel, a két kezemnek is sok volna az egyik, hanem csak úgy a kezemben tartom.

— Nagyon szívesen, kis gyémántom.

Miklós felhorkant az unalmából:

— Tudod Judit, hogy emlékeztem rád? Ezelőtt négy évvel, te még egészen tacsó voltál, benéztem a nyitott ablakotokon. Te nem vettél észre s egy kurta kis házi szoknyában egy mozi-darabot játszottál el a hugaidnak, amit Sepsiszentgyörgyön láttál. Hát az nagyszerű volt. Apádnak akkor szóltam is, hogy engedje meg, hogy felvigyelek Pestre taníttatni. Ő eleinte nehéz erkölcsös mondatokat adott le, de azután az mondta: — Különben, Laborfalvy Róza is az volt. — Ez már félig beleegyezés volt s erre én elijedtem a témától, mert eszembe jutott, hogy mi az ördögöt csinálnék én veled Pesten.

— Na ugye, mama, hogy van tehetségem! Miklós mondja. Én Pestre fogok menni, akármit beszélsz, akár milyen áron. — És ekkor erősen Sarkadira nézett.

— Ugyan, Miklós, minek bolondítja ezt a szegény lányt? — nyafogta Milla.

— Bolondítom? Hát kell őt bolondítani? Azt hiszik, hogy a Judit csendes feleség lesz? Megette a fene azt a férfit, aki Juditot elveszi. Azt hiszem, kis fityfirity, hogy mi mindeneknek a végén még találkozni fogunk. De akkor nagyon szomorúak leszünk mindaketten.

Judit hallgatag lett és csendje ráfolyt a többi hangulatára is. Miklós is kedvetlen lett s behúzódott bántó gőgös pózába. Egyszer — egy pár percre, — félrehívta Sarkadit s valamit beszélt vele. Teáztak. Sarkadi próbálta a beszélgetést fentartani s kedvenc témájáról, a színházról beszélt. Milla pedig mindegyre visszatért a tanítóékra. Hosszas szó döcögések után Miklós felugrott: — menjünk!

Hazamenet Miklós odaszólt Jánosnak: — Te János, vigyázz erre a lányra. Nagyon furcsa sugdosódáson kaptam rajta a Sarkadival. Furcsa volna, mégis, ha a zsidóé lenne először.

János vállat vont és különös hangon szólt:

— A fő az, hogy utoljára és végleg az enyim legyen. Különben is Juditra úgy ügyel az ember legjobban, ha nem ügyel rá. Hát a te ötszáz koronád megvan?

— Van fenét. Egész életem kölcsönkérések közt vergődtem el s most is a torkomba szorul a szívem, ha kérnem kell egy pár koszos forintot. Farkas Miklós drukkol egy Sarkadi előtt nyomorult ötszáz koronáért. Félre is hívtam, már a nyelvemen volt a dolog és a szavak még is egyebet mondtak. Pedig neki az is elég rang, ha én kölcsön kérek tőle. De én már nem tudok bohém lenni, és az a baj. Nekem szenvedés és bőrt éget a kölcsön, az adósság és ha iszom, nem vigasztal az érzékenyülés, hogy züllő zseni vagyok. Nyomorultul, védtelenül születtem.

— De hát itt vagyok én. Tőlem csak nem fázol.

— Nem, nem. Rád majd később kerül a sor. Akiket becsülök, azokat utoljára hagyom. Majd holnap egy névjegyem teszem boldoggá Sarkadit. Akkor dobatom ki a Kulturától, amikor nekem tetszik.

8.

A falu unalmában roppant esemény volt a Ferenc bácsi halála. A reggeliző, ebédelő, vacsoráló, igavonó munkát robotoló barmokat egy percre emberekké rázta: eléjük toppant a halál, emlékeztek, sajnálkoztak. És ezek az emberi folyamatok felhozták beléjük emberiségük jólését. Ferenc bácsi negyvennyolcas volt s negyvennyolc után haláláig ez volt a főfoglalkozása. Képzeteiben összefolytak az átélt dolgok s az elhibázott eposz azután hallott töredékei. Kifogyhatatlan meséit már maga is hitte. Volt ágyuöntő Gábor Áron mellett, a haldokló Petőfit ő húzta ki az út szélére, Kossuthnak segített elásni a koronát, Bem apó per Feri szólitotta, látta az aradi rémnapot, volt börtönben, meghúrcolták az olasz vérmezőkön s tudta, hogy olaszul pane = kenyér, danaro = pénz, bella ragazza = szép lány. Azután nagyon mókás volt az öreg, igazi huncut székely góbé és sok jó nevetés emlékével

ülte meg a lelkeket, Valaha a templom domb tövében lakott, de ahogy kora meghajlott, közelinek találta a temetőt. Elköltözött a falu túlsó szélére, oda, hol a folyó kiszabadul a síkságra, a meghalt öreg kovács házába. Ott éldegélt kegydíjából, meséiből, tréfáiból, eddegélt, iddogált, míg egyszer halva találták, ráhajolva a megkezdett ételre, ami elül a halál elszoritotta torkát.

Alig ütötte el a delet s már a falu megindult az utolsó látogatásra az öreghez. És mert kimondták a kaláka temetést, pompás tort akartak ülni. Mindenki hóna alatt, vagy kézi kosárban vitte a maga ajándékát: kolbászt, szalonnát, pogácsát, fenyővizet, szilvóriumot s mi egyet mást. A halottat a tiszta szobában ravatalozták fel. A szoba falát fenyű és füzgalyakkal diszitették fel. A halott ünnepi honvédruhájában volt, mellén a csákó s egy kard, amit ő sohasem látott, hanem valahonnan a faluból kerítették. A hullát egy éktelen nagy nemzeti szalaggal fáslizták körül, mint egy reklámszalámit, mert úgy gondolták, hogy ez nagyon szép.

Miklós egyedül majszolta unalmát otthon s látta a megindult falut. János a község fájának ügyében a falusi bizottsággal a városban volt, melyet a jegyző vezetett. A Kuntzné tanácsolta a jegyzőnek ezt a napot, hogy ne kelljen látniok a pap nagy sikerét, ami biztosra volt vehető. Sarkadi velük ment, mert nem igen volt érzéke az ilyen zokogó cécók iránt.

Miklós szerette a tömegeket, hisztérikus, magára élő szeretettel. A búcsusok menetében középkori mély sodródással katolikus volt, a pesti szocialista tömegek közt fellobbant fáklyája volt a forradalomnak. Három óráig veszekedett az unalmával, akkor meggondolta a dolgot és elment a temetésre.

Már akkor majdnem az egész falu ott volt. A ház előtt és az udvaron fiatal lányok, gyerkőcök, vagy szegényebb asszonyok állottak. Benn az udvaron, a nagy nyitott szinben hosszú — padasztalok voltak felállítva, rajtok a tor ígéretei. Köröttük már padokon, vagy a korcsmából kölcsönzött székeken ott ültek a férfiak és a jobb módu asszonyok s a várakozást falatozással, kínálgatással és kortyokkal töltötték. A hangulat már vidám volt s a fiatal kántor már huncut adomáit bőfögte a szomszédjai fülébe. Egy-két öregebb arcon, különösen asszonyén, még ott erőlködött a tiszta ruhával felvett tisztos komolyság, de

már általános volt a csevegés s néha-néha egy-egy kacagás is felszökött. A kurátor elkezdte kanyargós, tudákos mondatokban dicsérni a holtat, egy-két szomszédja ráhallgatott, aztán a mind jobban csörgő beszélgetés áradatában beleült a mondokájába. Az arcokra mindjobban felvörösölt a mindennapoktól letaposott jókedv, az üvegek már gyors fesztelenségben kínálódtek: — Használjon belőle, használjon belőle! — Az asszonyokkal huncutkodni kezdtek, előbb csipkedő mondatokkal, majd csiklandó mozdulatokkal. Az ő s lefojtott keresz megmozdult az elítelt népben s széles hullámokban kezdett kihömpölyögni belőle. Néhol — egymással szembe fordulva — két paraszt veszett szózáporban köszöntötte fel egymást, egymás vállait veregetve s a nagy zajban csak saját szép szavaikat hallva. Miklóst a kántor és a kurátor közzé ültették.

Félöt felé megjött a tiszteletes úr is. Akkor már mély gyökéreket eresztettek a vidámságba s nem szívesen látták, hogy elragadják őket onnan a halál felé. A kurátor, módos és nyomós szavú öreg úr, de nagy kedvelője a tütünek, odaszólt kedélyesen:

— Tiszteletes úr instálom, ne siessünk, az öreg Ferenc bácsi úgy is meg fog minket várni. Használjon velünk egy kicsit a jóból, jó emberek kínálják. — A kérő marasztás általános lett. — Egy-két percet várhatunk, — mondta Farcády és leült közójük. Húsz kéz nyújtott feléje erős szilvóriumot s falni valókat. Milla és Judit az udvarról kétségbeesve integettek, de a pap nem vette észre.

Kozma, a fiatal kántor annyira gyűlölte Kuntzéket, hogy az már okvetlenül szeretet volt a pap iránt. Valaha ugyan mindennapos volt a tanítóéknál, de mert azok nem tudták a lányukat a nyakába varrni, Kuntzné részletes és örök gyűlöletet fogadott ellene. Felheccelték a jegyzőt is és beadvány beadvány után ment a fiatal ember ellen az espereshez. Most Kozma, mert már nyakig benne tapicskolt az igazságban, nagy hangosan felköszöntötte a tiszteletes urat. Magasztalta mint a függetlenség tántorithatatlan bajnokát, akik sem az ármány (a tanítóék), sem az önkény (a jegyző) nem tud eltéríteni az igaz uttól. Azt a férfit köszönti, aki egész Erdély református papságának büszkesége és akit e hálátlan kis faluban irigy áspis kigyók környékeznek.

Általános éljen és isten-éltesse zúgott fel, az üvegeket összekoccintották, a pálinka folyt, hogy fennebb lobog-

tassa a meggyúlt parasztot. A papban egész szélesre bomlott ki a vitorla. Az Apostol Szilveszterének érezte magát, akit a nép sirva atyjának nevez. Meghatott nemes egyszerűséggel felelt és óriási hatása volt. Férfiak, asszonyok felugráltak, egyszerre beszéltek, faltak, ittak. Három négy emberből egyszerre mászott ki a felköszöntő s kanyargós farkaikkal megcsiklandozták a hallgatók szívét.

Miklós először — szinte tudtán kívül — leküldött vagy öt hatalmas korty szilvóriumot és az erős ital — ami igen gyakran előfordult nála — valami különös éber álomba dermesztette. Nagy szemei megtágultak, mindent beteg élesen látott, mintha a mozgó vonalak berontottak volna testébe s ott tovább folytatták volna táncukat. De megmozdulni, beszélni nem tudott. Végeredményben nagyon tetszett felforrósodott szemeinek e sok kiszökött fegyenclélek egybetorlása.

Hat óra elmúlt. A feldagadt dáridóban már senki sem gondolt a holtra. A pap beteg-kék szemeiben kigyúlt a kísértetjárás lángja. Végre Milla a férje háta megé állt, odakönyörögte neki, hogy ne várja be a sötétet, ne idézzen elő országra szóló skandalumot. Akkor Farcády nagy ünnepélyesen felállott és egy egyetemes koccintás után megindult a halottas szoba felé. A többiek feltápáskodtak s bár a mámor, mint sárló kanca vihogva nyargalászott bennük, egy percre ráborzadt a halál az átizzott epidermisre. Betódultak — nő, férfi egymásba rontva — a kis szobába, majd szétdőlték a falak az egymásra kent jóllakott, terjengő testektől és borzasztó lett a levegő. A pap a koporsó fejéhez állott. Elkészített nagy beszéde mint egy forgószéltől kergetett eső sepert végig a tudatában. Kétségbeesetten kapkodott a markába a hulló, sokszor ismételt nagy mondatok után. Szerencsére, nekibotlott az aradi tizenháromnak és oly kegyetlenül akasztotta őket a hivek elé, hogy az egész benn zsúfolt emberpép zokogásban fortyogott, mely tele volt a most elhagyott lakoma fullasztó emlékeivel. Tántorgó emlékezete olyan végtelenre átszorogta a szertartást, hogy a szürkület már átszötte az uccákat, mikor megindult a menet. Mert egész délelőtt roppant zápor volt, a sikos sárban csak óvatosan lehetett lépni. Elöl hatan vitték vállukon a koporsót, utána folyt a hatalmas menet hosszú kigyózásban, a végén rikoltó, tarka gyermekek. A mámor mindjobban rugdosta az agyakat, az átizzott tagok mind merészebben mondták fel a köztársaság

rendjét s külön-külön kedv szerint mozogtak. A tömörülő szürkeségben el-elcsúsztak, káromkodtak. Forró megjegyzéseket tettek a nők feltürt szoknyájára, huncut alácsipéseket lopkodtak, visitásokba, kiszakadt kacagásokba borzolódtott a tömeg. Elöl a koporsó vivők mámorukban a sikos uton jobbról balra tántorogtak, az egymásnak rohanó sokaság vihogva, nyerítve bomlott utána. Egy óriási részeg kigyó volt a menet, melynek a koporsó volt a feje. Többször le kellett tenni a súlyos terhet a részeg vállakról, megállottak és ilyenkor a veszett sodru tömeg egymásba hullott, egymás lábát tiporta, összekoccant, röhögött, káromkodott. Az elgyengült papot — minden szokás dacát kockáztatva — Milla és Judit hazamentették a növo szörnyűségből. Már sötét volt, mikor a hosszú falun át a korcsma elé értek. És akkor az elsodort nép veszett kedve egy kiáltásban lobbant ki: — Menjünk be egyet pihenni!

Ez a kiállítás elragadta a józanság utolsó szemérmét is, mint egy lesodort pléhfedelet. A következő percben már vad tiprással rohantak a koporsóval a korcsma-szobába. Majd szétvetették az ősi ajtófélfákat, amint rettentő horzsolódásban bezsufolódtak. A koporsót lezökkengették a szegletben egy padra, a sötét szobában, emberek és asszonyok egymásba torlódva, úgy hogy mindenki könyöke a más hasába vájt, vad örületben voltak boldogok. És künn még mindig, mindig szomjas-dühösen nyomták egymást a korcsmához, mintha az élet halálos grimászokkal rémitené őket az egyetlen menedékbe. És ott benn a sáros, izzadó, elrekedt alakok, mint veszett barmok kezdtek bogni: — Pálinkát, Schönberger bácsi, pálinkát!

Az öreg előkerült s bár minden erkölce s hite visszahorkant ettől a szörnyüségétől, ragadósan nyájas arcot vágott, fiaimnak nevezte őket. Valahogy sikerült a középen lógó kerek, pléhvél fedett lámpát meggyújtani. A füstös lámpa vörös-sárgává tette e hulló embereket, akik üvöltve üdvözölték e beteg világosságot. Az asztalokat végigrakták pálinkával. A tömeg künnmaradt része betódult az udvarra, ott fogyasztotta állva a maga részét, az okosabbak, vagy tisztábbak pedig haza illantak. A jegyző fiatal, szeplős fia, aki nem osztotta apja pártalakulásait s minden duhajkodás pártján volt, nagy rikoltással egy fekete, vézna alakot cibált be. Ez volt az utolsó nagy kő, mely végső örült tajtékozásba hozta a felrázott emberlöcsédéket. Balog Jancsi, az egyetlen cigány volt, hegedűjével a hóna alatt.

Egyszerre — rémes felordításban — ötven kar lóditotta az asztal tetejére, Beletöltöttek egy félüveg pálinkát s a megbődült alakok üvöltözték: — húzzad, húzzad!

A cigány — féloldalra hajolva — veszett nekirohannással kezdte tépni hegedűjét. És akkor minden eszt dacos elhajítással dobta el magától a mámorba szabadult nép s egy elképzelhetetlen vad halál-táncban kezdett ránkani. A kibőfögött kolbász és hagyma, az egymáshoz dörzsölt testek izzadt, sajt szaga, a pálinkabűz, a csizmák s a felheccelt vágy vad bűze, a lámpa apró, fekete korommal telt petróleumos lehellete izzó pokol-tengerré tették a szoba levegőjét, melybe vad furiák és üvöltő hímek dobálták be, vad ugrásokban eltorzult fejüket. Néha elnyújtott görcsökben vadul jajgató volt a ritmus és halálos a tánc:

Egykor én is boldogul éltem,
Szerencsémét boldognak véltem.
De látod-e, nem szánod-e szörnyü esettyit,
De látod-e, nem szánod-e szörnyü esettyit?

Ami fénylik nem mind arany'a,
Amit mondnak nem mind igaz'a!
Eszteendőben, vagy kettőben válik egy igaz,
Eszteendőben, vagy kettőben válik egy igaz.

A ritmust ólom csizmáikkal úgy vágta bele a földbe, mintha a vén mostohának egyszerre akarnának visszafizetni minden izzadt meghajlást, aggodalmas éjszakát, halálos kenyeret. Majd kurtább ütemben, nekifutott lihegéssel porzékolták, kurjantották be az éjszakába:

Őszi rózsa s tavalyi
S Gyürki Zsuzsa hazai!

Ez az örök falu, a magyar falu, az ősi végzet megújuló marionettjei. A megrugdalt, agyontaposott emberhúsból vad démonok szálltak ki s a felriasztott lélek kiterjengett, mint Salamon lelke a ledörmöckölt üvegből. Ledobva minden börtönt, törvényt, a rája fegyelmezett ezer éveket, dacos vállrántással rázta le a poklot és a súlyos Istent és nyomorult élete s a retteget halál között szilaj azértissel ropta be kedvét az éjszakába. A felszabadító mámor, mint egy örült kocsis korbácsolta őket egy ismeretlen végtelen felé. És e vad mének és veszett, lihegő

kancák rettentő nyerítéssel, vihogással rohantak tovább a halálba zuduló élet vad mámorát.

Közben egy-egy percre lehullott a cigány karja, az üvöltő szájakat betapasztotta a pálinka csókja, aztán újra, fáradhatatlan veszett sodrással, kezdődött a szilaj forgás. A fiatal kovács hatalmas testével éktelen keringőbe ragadott egy hullámos testű rögnimfát s pogányul nekivágódtak a koporsónak. A gyöngye deszka-fedél lepattant, a kovács egy percre hátrahökken, azután a részeg felcsapó humorával ordította: — Adjunk inni Ferenc bácsinak!

Harminc hang bőgte utána, vad röhögés zuhogott a sűrű levegőbe, az öreget felültették koporsójában, dermedt kezeibe nyomták az ősi vigasztalást. Az öreg széles száján még ott fagyott a régi mosolygás, de puffedt orra már borzasztó megindulásba torzult. Nagy, szürke szemei félig alásüllyedve néztek kifelé. Az öreget körülombolták, éljeneztek s az ördögi tánc tovább hullotta sodrát.

Miklós az egyik szegletben ébredt fel. Mintha kút mélyéről húzták volna elő. Hogyan került ide, nem tudta. Néha a részegség úgy terítette le, mint egy villám. A maga elé hajló mosolygó halott, a körben forgó üvöltő alakok s levegő nélküli levegő olyan égető sajjással rontott be idegeibe, hogy egy pillanatra úgy rémlett neki, mintha nagyon sokáig, mintha egész eddigi életében aludt volna egy dermedt látszat-világban és most ébredt volna bele az igazi életbe, ebbe a rohanó, halálos forgatagba. Azután mégis az egyes alakokra valami ismerős álarc merült fel, azt a derült öreg hajóst is, abban a bárkában, látta valahol. Mintha mélyedes mélyéből, ahol rettegve lenyomott ismeretlenje volt, szabadult volna most elő ez a világ külön külső valósággá s táncolná körül. És milyen fáradhatatlanul üvöltöznek a bomlott forgatagban. A sirbolti lámpa rájuk lengeti sápadt kerekjét. Senki sem veszi őt észre, egyedül és rokontalanul áll, még két feldermedt szemét is idegeneknek érzi, melyekben ez az örült világ tombol. Hát ő csak hideg szálája legyen ennek a csomó forró, őrjöngő testnek? Farkas Miklós, a magyar faj legmélyebb kinyilatkoztatása senkije senkinek! Zilált lányok és megtárt keblü izzadt asszonyok rohantak el mellette, a fiatal kancák tavaszi robogásával és őt senkinek a vágya nem hívja. A jobbágyok mulatnak és ő, a fejedelem, észrevétlen ül egy sarokban! Rengeteg düh és elkeseredés fogta torkon. Közel hozzá egy lány ropta a kört, akihez egy

név is merült fel az emlékezetéből. Elébe dobbant, mellen taszította a legényt s fejedelmi göggel parancsolta a lánynak: — Te ma estére az enyém vagy!

A legény meghökölt, azután részeg dühvel ordította: — De az istenit a nadrágban járó szentednek, az én táncosom nem veszi el a Jézus Krisztus sem! — A lány felvisitott, Miklós felemelte öklét a legényre: — Pizkos paraszt! — és neki rontott,

Megfogták mindkettőjüket. A kántor is odatülekedett, aki akkor már egy érzékeny, egyetemes testvériségben ázott szét. Nagy, meleg mondatokat csuklott a kettő elé. Pálinkás üvegeket nyomtak a markukba, kacagtak, biztatták őket. Miklós elforrósodott, végtelen elernyedést érzett. Lány sirás tódult belseje felől, hogy ő egyedül van, nincs, aki dédelgesse, nem szereti senki. Hatalmasat hajított a fenyővizből, valamit molyogott, a legénnyel összeölelkezett és végigbukott a padlón. Begurították az egyik pad alá, hogy ne zavarja senki. Szája két vége kihabzott s néha siránkozva felnyöszörgött: — Nem én vagyok a hibás, nem én vagyok a hibás.

Az éjfél már jót nyargalt, a teremben ritkulni kezdtek a vendégek. Soknak a mámore szállt le és elijedt a ráleptől, mások kidültek. De akik itt maradtak, azok rugták csak azért is, predestinált dühvel. Az átizzott, megszakgatott ruháju, kifolyt keblü nőkben kigyultak a vágyak s uj meg uj sarkantyukat döftek a forgó tömegbe. A tragikus ember-föld uj magra lett éhes. Mindegyre párok tűntek el s künn az udvaron, a hűvös éjszakában, a pajta mögött, kut mellett, minden zugban a részeg szerelem vetette az uj halálos ítéleteket. Megsápadt arcu, karikás szemü párok jöttek be és állottak be a tovaforgó ítéletes dáridóba.

De mikor a reggel — zöldesszürkén, mint valami beteg abszint — becsurgott a szobába, már csak egy páran ültek benn, leborulva az asztalra, tört mondatokat köpve maguk elé. Künn egy-két alak öklendezett, a többiek szerteszt heverték, kit hol taglózott le a mámor. Hideg lett a szobában, ez emberek hozzáborzongtak a lelkiismeretükhöz. A törvény, az erkölcs, az illik, az Isten: mint rettentő, vasfogu és tűzszemü kutyák loholtak elő a kimerült testből. Távolról a kakasok kukorékolása mint szomorú hívás, döböntő emlékeztetés jött be a szobába.

A jegyző fia, ki halhatatlanul birta a mámort, ijedt először a valósághoz. A kurátor vállára ütött: — Az Istenért,

kurátor bácsi, temessük el a holtat. Reggel hazajön apám s nagy baj lehetne a dologból.

A kántort is felmosdatták valahogy. A kurátor szólt, lenyelt remegéssel: — Még jó, hogy itt van a jegyző urfi, így nem lesz baj a dologból.

A halottat visszafektették a koporsóba. Valahonnan szekeret, lovat keritettek. A ködös, didergő reggel nagy szomorúságában a templom-dombra vitték a koporsót. Miklóst is hazaszállították. A temetőben gyorsan elföldelték a holtat. A kántor imát mondott, a kurátor, a jegyző fia s egy-két paraszt leemelték a kalapjukat. A jegyző fia nagyokat ásitott.

Azok pedig, akik az éjjel aludtak, álmorészegen tántorogtak ki ágyukból elrángani a nappal józan mámorát. S mert kakas hívott és nap közelgett: a siró reggelben fáradtan, unottan indultak meg, hogy rugják, cibálják, sarkantyuzzák a földet: uj kenyérre, uj folytatásra, uj tragédiákra.

II. Ilona napja.

1.

Miklós átment a keskeny bürün és neki vágott a szántóföldeknek. Az őszi vetés már kereszttekben hevert, de a tavaszi vetés, rozs, zab és kevés buza, még lábon állta július vég tűz-záporát. Délután három óra volt s a felizzott levegőben reszketett a megpörkölt kalászos szaga. — Milyen nagyszerű, milyen nagyszerű! — ismételte magában Miklós.

Kétszer menekült már Pestre rálepő nagy unalom hatása alatt, de a falu most elég erős volt, hogy mind a kétszer visszarántsa. Olyan ridegnek, hirtelen elegánsnak, felül műveltnek találta ezt a parvenu, zagyvalék várost, mint egy most puccolt szálló bánalis előkelőségét. — Falun is unom magamat, de legalább másképp, — mondta és megint hazatért.

Két nappal ezelőtt nagyot lumpolt Sarkadival Szentgyörgyön és azóta — ugyszólva étlen-szomjan — szakadatlanul aludt. Most aztán, hogy felébredt kipihenve, szűztisztán és gyermekerősen: egyszerre vágy lökte futni, futni, átszaladni az égő horizontot, beszívni a kitért mezők rohanó életét. Ilyenkor élete mérhetetlen orgona volt, ahol minden életnek, végtelen kicsinynek és végtelen nagynak megvolt a maga kihangzó billentyűje. Roppant erőből volt gögös, mint egy bevonuló fejedelem és meghatottan boldog, mint egy gyermek a karácsonyfa sugárzása előtt.

A keskeny mezei út szélén dús előmlésben pipacsok lángoltak ki a földből, mintha a termés boldog kacagását lengetné elő a győzedelmes föld. Miklós kitégült életében millió kis láng gyúlt fel és testén édes tapintásokat érzett.

Gyorsan ment, jobbra balra a szétágazó úton. Milyen nagy belélegzés a végtelennek rohanó utak szabad iramodása. Úgy érezte, hogy ő egy robogó nászvonat, melynek

vidám ablakain berohan az élet hejehujás majálisa. Elbámult virágok, égő búzatáblák, kenyérsütéses szagú kalangyák, nagy bámuló, felséges tehenek száguldtak beleje s felduzzadt életében benne remegett a teremtett világ. Egy útszéli nyírfa áthúzta rajta hosszú haja selymét, mint egy hűvös cirógatást.

Lélegzetét elvesztette, mellét majd szétrepesztette e beleömlött világ boldog fulladozása. Megállott. És amint belédült a világ, ég föld s a pompássá izzott emberi nyomorúság, szétömlő mámorban tünt el beteg, sajtó énje. Tudatának határai letöredezték. a messzibe hajított folyó, az égnek futó hegyek, minden feléneklő élet egygé omlott benne s boldog elfulladásal lélegzett minden gyöker, minden kalász, földpórus, levél száján. Gondolata lihegte: — Én vagyok, én vagyok a világ! — s mint egy összelobbant tűzoszlop, mint a forgó élettenger felszökő óriási tölcseré állott a reszkető napos levegőben.

És ekkor titáni daccal, herkulesi boldogságban érezte a nyomorult emberhús nagyszerű misztériumát. Itt e hitvány, elzárt zúgban évezredes végzetes folyásban tiprott, beteg emberhús folyik nemzedékből nemzedékké és ő, utolsó hullámcsapása e tragikus folyamnak, most magában tükrözi a világot, minden zengő ragyogást, ő a dolgok megtalált szava, az egyetemes visszhang. Csodálatos transzszubstanciációja az emberi munkának, az emberi evésnek! Belénk hull a világ, hogy a sok külön börtönölt fájdalom mint egy egységes, csodás ember-himnusz szálljon a végtelenbe. Emberré rohanó dolgok szilaj éneke a világ.

— Úrfi, a leendő szobrodat állod? — kacagta egy hang.

Judit volt. Egy keresztösvényről jött. Fehér ruhában volt s kis piros kosárkában hozta az ozsonnáját és valami soha be nem végződő kézimunkát. Nem volt kalap a fején, gazdag szőke haján, mint egy megcsavart folyón, csillogott a nap. És nagy kék szeme, ajka, arcának apró, fehér lapjai, ruhája lejtői, természetnek sodró felszökése, minden kacagott a napnak. Kacagása úgy csobbant fel a napos levegőbe, mint a nyírfa lombja, csillogó visszacsüngéssel.

— Hát te hol kódorogsz, Jutka? — kérdezte Miklós és legmélyebb mélyén visszhangzott a lány.

— Megyek a birodalmamba. Farcády papa nagyon ünnepélyes és borszagú. Csinált is egy háromfelvonásos tragédiát, mert az almásbéles egy kissé odaégett. Farcády

mama érzékeny és olyan könnyeket hullatt, mint egy öt-koronás. Hát megszöktem. Most még csak olyan kis szőkéseket produkálok. Majd jön a nagy, a végleges. Neked megengedem, hogy velem jőjj, ha nem vagy az utálatos zseni-bőrödben.

Nekivágtak az útnak, mely megint eléri a folyót a síkságon. Eleinte nemigen szóltak, de mély ösztöneikben beszéd volt a sugárzó világ. Újból egy pipacstengerhez értek.

— Jaj be szép, be szép! — kiáltott Judit s úgy dobta magát a pipacstenger közepébe, mint egy meztelen gyermek a meleg fürdőbe.

És ekkor a Miklós feltágult szemeibe csodálatos, örvendő látomás lobbant, amint ez a finom, csodaszép lány, — aki olyan tovatűnő, átvillanó volt, mint egy átrepülő álom — madár, egy visszahozhatatlan egyszer hallott ének — ott állott fehér lobogásában a felcsapzó kis lángok öröme közt. Mintha a megmozdult mező, érő élet és ömlő sugár beleömlene ebbe az izzó tóba s ebben a fehér leányban hajolna feléje. Mintha ez a lány minden volna, csodálatos megtárt kiállítás, titokzatos hívás az élet, a termékenység felé.

Gyermekes kiáltásokkal, telt marokkal szedték a pipacsokat. Miklós ráfonta ezeket az égő csókokat a Judit hajára, kötényére, derekára. Azután, mint megduzzadt tavaszi folyó tört ki belőle vallomása az élet iránt:

— Légy a feleségem, Judit, bizonyisten elveszlek. Látod, nem pusztulhatok el, annyi nap és annyi öröm van. A multkor máskép beszéltem, de akkor rossz, hazug voltam. Visszaszerzem az apám birtokát, gazdálkodni fogok. Tejet fogunk inni, ősz, pihentető, erős tejet és attól erősek és jók leszünk. Lesznek gyermekeink, hozzád fognak hasonlítani és az én szememmel fognak gyönyörködni. Ha tudnád, milyen kétségbeesett apa vagyok minden szép gyermek láttára. Ha tudnád, hogy minden elficamodásom, pózaim, bűnöm, betegségem fájdalmas toporzékolás a vesztett család után. Ha visszavillannának még szüzi gyermek-erőim az izmaimba, hogy belekapjak az idők kerekébe s a bomlott ember-szekeret vissza vezessem a csendes udvarba, ahol család ül, erős apa és termő anya, élő életet adó tisztaság. Látod ez az életvize, a halhatatlan megfiatalodás. Olyanok leszünk, mint egy virágos gyümölcsös, termünk, termünk és tele leszünk nappal. Nézd, szent rit-

mus az élet s tiszta refrényje a család. És mi, két elátkozott fajnak két utolsó virága ölelésünkben hozzuk a megváltást, az erőt, a munkát, az egészséget.

A Judit nagy, zengő vidámsága lehalkult arcáról. Égő pipacs palástjában, lobogó fehér ruhájában olyan volt, mint az áldozatra menő Iphigénia. Mosolygott, de ez a mosolygás már nehéz jóság s megmásíthatatlan szomorúsága volt.

Nagy gyerek vagy te, Miklós. Most itt a napon megkérsz s a legelső árnyékban a faképnél fogsz hagyni. Ha otthon ért volna rád ez a hangulat, megirtad volna egy novellába, de itt tinta és penna hiján felém játszod el. Te nem születél férjnek, én nem születtem feleségnek. Ebben igazad volt a multkor. Milyen buzgón tudnók mi ketten tönkretenni egymást, mikor így külön-külön is tönkretetjük magunkat.

Miklós elébe dobbant, mint aki az életén egyszer átmenő pillanatot akarja megfogni.

— Ne üsd el rossz tréfával a dolgot. Ne akarj velem szemben cinikus lenni, azt bizd rám. Mi bánt téged, mi csoda ostoba rögzött gondolatod van? Nézd, én úgy félek, hogy mi lesz belőlem. Ha tudnád, hogy rothadok, hogy siklom ki a magam kezéből s milyen szörnyűségek várnak rám. Jutka, talán mi egymás varázs-szava vagyunk s minden jó lesz, ha megtaláljuk egymást.

Egy kis mezei egér surrant el Judit mellett. Judit — tudatlan elbámulásában, neki dobta a pamutgombolyagját. A dobás talált. A kis állat felfordult, két felső kis lábát összetette, mintha könyörögne az elébe toppant halálnak, finom orrát panaszosan elnyújtotta, farka még meg-megvonaglott. Judit odarohant, feléje hajolt, kötötűjével megérintette. Az állat nem mozdult.

Juditból keserves zokogás tört ki:

— Pedig nem akartam, bizonyisten, nem akartam. Meghalt szegényke, meghalt.

Miklós is melléje térdelt. Mintha eddig semmiről sem beszéltek volna. Mintha a nagy, kiterített fényes világon csak ez a kis hulla lett volna. Cirógatták, felültették, visszahullott. Judit szepegte:

— Nem is tudtam, hogy megdobom. Mintha nem is én tettem volna. S szegényt mégis megöltem. Ki költözik néha belénk? Miért is jött épen erre a csacsi?

Azután a két nagy gyermek sirt vájt a kis áldozat-

nak és eltemették. A játék úgy megvigasztalta őket, hogy a végén már nevettek. Miklós a kis sirhant fölé állott s tréfás utánzással szólt Judithoz: — Most az apádat helyettesítem, — és elkezdte:

— Világosságnak világosan világosító világossága! Ime egy kis hajó sülyedt az örök sötétbe azon a végtelen viharos óceánon, melynek élet a neve. Ő meghalt, ő uram és mi árván maradtak megdöbbenve kérjük: érdemes-e egér lenni? . . .

— Szemtelen! — kacagott Judit, hátba vágta Miklóst és elkezdett szaladni.

Szaladtak, dobálták egymást. Judit nekiszaladt egy átizzott szénakazalnak s úgy belevágta magát, hogy eltűnt benne. Miklós melléje vágódott. A föld melege, a nap melege, a széna melege átjárta a két testet. Elhallgattak és hallgatásuk megtárt mélységes nagy ölelés volt.

— Menjünk! — mondta Miklós. Kibujtak. Hajuk, ruhájuk tele volt szénával. Elértek a folyóhoz.

A folyócska itt nagy kanyarodással pihent bele az omlós fűvényü partba. A fűzek hallgatag, boldog csoportja közt elömlő fű és dus bokrozat volt. Az áttisztult sekély víz csendesesen ment, mintha csak nyugtózkodott volna. Leültek a víz szélére.

— Tudod, mit hoztam? Ni! — És Judit kipakolta kosarát. Kenyér, darab szalonna és gyenge zöld hagyma volt benne. Miklós felkiáltott:

— A teremfáját, ugyan jó étvágyad van! Akkora szalonnát hozott a nimfa magának, hogy két kapásnak is elég volna.

Judit boldog ravaszsággal mosolygott:

— Te buta, hát azt hiszed, hogy nem számítottam rád? Jegyezd meg, hogy a te drágalátos kedvedért jöttem ki. Láttam, hogy mostanában minden délután erre jössz, felpakoltam és lestelek. Most csak nincs panaszod ellenem? —

Jó gyermekétvágygal ettek. Judit tréfásan mutatott a hagymára:

— Most biztosítottuk magunkat a csók ellen.

Miklós magához kapta a Judit fejét és összevissza csókolta. Judit felugrott, tenyerével vizet paskolt Miklósra.

Az enivaló papirosából két kis csónakot csináltak. Ráeresztették a vízre. Kacagtak, biztatták. A két kis csónak lassu remegéssel uszott a láthatatlanba.

Kergetőztek, fűzfa kosárkát fontak, kavicsokat ugrat-

tak a víz színén. A délután úgy hullott tovább, mint egy megrázott virág-gerezd. Egyszer — elfáradva — Miklós szólt: — Most légy Jutka, az édesanyám.

Judit nagy komolyan leült. Miklós melléje feküdt s szép, nagy, szomorú barna fejét az ölébe fektette. Judit cirógatta:

— Aludjál, kis fiam. Ne félj semmit, vigyázok reád. —

Miklós lehunyta szemeit. Gondolata keserűvé szakadt, de jó, tiszta mosolygás pihént az arcán, Egy nagy, leejtett jószág szállt rá a boldog levegőből. A lány nézte s hallgatagon babusgatta. A felettük forgó ég tisztaság és végtelenség volt. Az eltiporhatatlan romantika most ráhajlott e két beteg virágra s rájuk nyitotta pompás szirmait. A szörnyű élet didergésében most együtt voltak, ketten voltak, testvérek voltak.

Egy tehén tévedt arra, megállt, reájuk bámult. Nagy barna tehén volt, roppant tőgyei érintették a meghajlott füvet, két bámuló szeme a termő föld megtárusítása volt. Judit felugrott, odafutott, átkarolta a nyakát. A tehén, mintha a föld szelid folytatása lenne, mozdulatlanul türt.

Szürkület volt, mikor hazafelé indultak. Az ellenséges hegyek már rég eltakarták a napot. A föld lehellte vissza a naptalan égnek a lement napot. Végtelen nyugodtság volt a levegőben s mintegy érezni lehetett a világ forgását. Az emberek szelid meghajlással mentek haza. A mező hallgatott, kibékült végzet s jóakarát volt a világ. A megnyílt dolgokon át hallani lehetett a világ lelkét. A falusi templom tornya nyolc száraz, öreg köhögést hullatott a szürkülő levegőbe. Az erdőből, mint fájdalmas szűz, komoly léptekkel jött az éjszaka.

Mikor átmentek az álmos falun, Miklós elköszönt a paplak előtt: — Köszönöm, Judit, örökre köszönöm.

Belülről a pap ordítása hallzott ki:

— Megeszitek az életeimet a bűdös Isteneteket! A ti mártírotok vagyok, de . . .

2.

Augusztus 17-ike volt és Kuntzné hiányzó száz kezét ezer szóval pótolta. Jobb kezével csörögét sütött, bal kezével fekete kávéfőzött, közben dirigálta a lányát, két fiát, férjét és a cselédet. Holnap lesz a család urnapja: Ilona nap, az egyetlen ünnepe a familiának, amikor az uralkodó

asszony a maga konyhája, a maga akarata, a maga dicsérete gögjét hét falu arcába köpi,

És amint a tészták hatalmas garmadákból tornyosulnak fel, amint a férj a boros és borvizes üvegeket sorakoztatja, Erzsike befőtteket bont, Dezső cigarettát tölt, Béla mandulát hámoz s a cseléd két tenyérrel és két talppal igyekszik négy cseléd lenni: Kuntznében a végtelen gög mellé végtelen düh rétegesedik. Hogy elfognak jönni a koszosok, akikre ő nem is köpik, potyán fogják zabálni a sok drágaságot és ő neki dolgoznia kell értük mint egy marhának. Pedig miért? Hiszen majd megeszik az irigységtől, ők, akik a bokájáig sem érnek fel neki. Sovány, gömbölyű, kis sárga hagyma fejére kilobogott a düh s éles, metsző orra hegyén felcsillogott a guny. Önmagához szólt, de úgy, hogy a többi is hallja, a cseléd is:

— Na, Ilona, dolgozhatsz, mint a marha, hogy másoknak legyen mit potyázni. Ezt a kürtös kalácsot jól kipirítottam, Milla majd falhat belőle, amíg megszakad. Ez a kedvenc étele, otthon, tudom, ugysem eszik ilyent. Képtelen egy becsületes rántottát csinálni. Emlékszel, Imre, hogy Jenő napkor, hogy megbotránkoztak a vendégek a kozmás pogácsáján?

— Igen, lelkem, emlékszem, — szólt a férj s alázatos szavait mint megannyi hüvös borongatást teritgette az asszony felé.

— És te akkor mégis reggelig maradtál náluk. Hagytad, hogy én egyedül kutyaagoljak haza. Pedig láthattad, hogy csak beakarnak rugatni, hogy aztán kacagjanak rajtad. Bizonyísten a szemeimmel láttam, mikor Milla intett a kántornak, hogy töltsön neked. Tudod, hogy ő mindent megragad, hogy megboszulja, hogy én nem voltam varróleány.

— Ne izgasd magad, szívem. Hány üveget hagyjak fenn?

— Ne izgasd magad! Te egyebet sem tudsz, mint, hogy ne izgasd magad. Neked könnyű! Csak te nyugodtan kvaterkázhass, én megdögölhetek a boszuságtól. S ha elgondolom, hogy az az aljas Kozma holnap itt fog bendőzni! És kitelik még tőle, hogy tósztot fog rám mondani. Szembe fogom köpni, becsületesemre szembe fogom köpni. Erzsike, érted, nem fogsz Kozmához beszélni.

— Nem fogok, mama.

— De ez eredeti, hogy mikor jól meg kell tölteni a

horpaszukat, akkor jó vagyok nekik. A Bójthe Jancsi urfi, a Sarkadi zsidó, mert azért zsidó, ha százszor Sarkadi is és a züllött Miklós, hallottam, hogy Pesten minden kávéházból kilökték, alig dugják be hozzánk az orrukat, mind a Judit körül donganak. De Ilona napján mind eljönnek, mert tudják, hogy Kovács Ilona elég bolond torkig tömni őket. Miklós különben azt hiszi, hogy zseni, mert delirium trémensze van. Dezső, mit mondott a jegyző néni, hányan jönnek?

— Jön a bácsi, a néni, Irma, Károly és a Pista is.

— Hát már mért nem csöditik ide a kriptájukat is! Kuntz, nekem kezd elég lenni ebből a barátságból. Persze, Dezső, te hivatad őket. Neked nem eleget dolgozik a szégyen anyád, mit bánod te, ha megpukkad is, csak neked legyen kivel lopni a napot. Hogy nem ég le az arcuk bőre, ötön állítani be. Hát én elvittelek titeket, mikor a Margitnak névnapja volt? Nekik nem elég négyszeresen enni vissza, amit adnak. És mi az, amit ők adnak!

A kis sovány, szörnyű asszonyból szakadatlan omlással omlott az izzó szó-láva, minden szó tele megkarmolt emberekkel. Kuntz akarva akart tennivalót találni a kertben:

— Béluska, gyere a kertbe ugorkát szedni.

Mikor künn voltak a kertben s egy nagy kosárba dobálták bele az ugorkát, Kuntz körülnézett, a félő gyermek óvatosságával könyörgött oda fiának:

— Béluska, kérj valami címen egy forintot mamától.

— Miért, apa?

— Tudod, holnap én is kártyázni akarok a többivel. Neked biztosan ad Ilona.

— Milyen címen kérjem?

— Milyen címen! Fene diák vagy, hogy nekem kell hazudni tanitanom. Mondd, hogy a biciklidnek kell valami.

— De akkor megengedi apám, hogy tíz cigarettát elcsenjek?

— Tudod mit, tizenötöt vehetsz. Majd a kántorra fogom, legalább anyád kedvére dühönghet rája.

Azután leült a kosár szélére, megsimogatta gyérülő haját s bizalmas elernyedéssel mondta:

— Borzasztó! Ez az Ilona napról napra idegesebb lesz. Ha ez így tart, megszököm vagy felkötöm magamat.

— Apa, vigyázz, összemegy a kosár, — figyelmeztette Béla.

— De a két korona meglegyen!

Az ilyen jelenet az apa és a fiú közt igen gyakori volt. Béla volt az egyetlen derűtsége, egyetlen ellanyhulása a szörnyű asszonynak. A férj, a lány, a nagyobbik fiú mint egy örökös Számum előtt, mely csontjuk, velejük át-süvítette, reszkettek e folyton körmökbe hemzsegő izzó élet előtt. De a legkisebbik fiú, az ötödik gimnázista Béla, a szükségszerű bálvány volt, melybe ez a hermafrodita lélek belevetithette magát, hogy folytonos megújulásban imadhassa önmagát. És hogy lehetett gyűlölni minden más gyermeket a Béla szeretetével. Béla zseniális, nemes, őszinte, szellemes, költői lélek és minden volt, aminek önmagát szerette volna csodálni. A kis fiú kihasználta e beléje hossz-szabbitott én minden előnyét, ült a család tetején s ha rossz volt, önmagáért volt rossz, ha jó, önmagáért jó.

Az ugorkát bevitték. Az asszony sugárzó arccal ült a konyhában s férjének odadobott egy névjegyet:

— Te Imre, látod az úr mégis úr. A méltóságos úr köszöni a meghívást és eljön. A multkor kitért a jegyzőék meghívása elől, a papéknál már évek óta nem volt s az én névnapomra eljön. A multkori tanító-banketten Kovásznán azt mondta, hogy az egész Háromszéken nincs olyan asszony, mint Kovács Ilona. Neki két üveg ó-celnait fogsz felhozni, de nehogy a Domokost ültessd melléje, mert az elpotyázza előle. Zsigáné! Zsigáné! Zsigáné!

Ezt már kivörösödve kiáltotta, felugrott, kifutott az udvarra. A kerítés mellett, az utcán, egy székelő asszony ment el. Megállította:

— Ne siessen úgy, Zsigáné. Ugy-e, ma a tiszteletes úréknál mosott?

— Igen, instálom.

— Józan ma a tiszteletes úr?

— Nem láttam, nem tudom.

— Képzem, milyen szép fehérneműt moshatott. Az egész család minden inge cafatban van, sem ő, sem a szépséges Judit kisasszony nem nyúlnának tűhöz, inkább meztelen járnának. Ez különben talán nem is volna olyan kellemetlen nekik. A Judit még annak a rongyos kántornak is tövig mutatja a vádliját. Azért kapott az a részeseges most oda. Először az én Erzsikém után vetette magát, de én kidobtam. Nekem az ilyen nem kell, inkább sohasem menjen férjhez. Mit kapott enni? Hallom, hogy a papék már egész nap éheznek, hogy holnap nálam annál jobban telezabálhassák magukat. Aztán nézzen be holnap egyet-

mást segíteni. Tőlem nem fog korgó hassal elmenni, én nem vagyok tiszteletes asszony, én csak szegény tanítóné vagyok, ha nem is varróleányból lettem. Te Imre!

— Mi'a, lelkem?

— Most jött a Zsigáné a papéktól. Jó éjszakát, Zsigáné! Képzeld, ott dolgozott egész nap és éhesen megy haza. Azt mondták, hogy holnap majd jól lakhatik nálam. Te Erzsike, mondtam már, hogy holnap egy szót se szólj a kántorhoz?

— Nem szólok, nem, mama lelkem.

Mindezalatt egy percre sem tett le a kezéből egy leforrázott tyúkot, melyet olyan pontossággal kopasztott meg, mintha minden figyelmét arra irányozta volna. Minden sültjén, tésztáján, befőttjén keresztül önmaga sugárzó oszlopához nézett s ki, kitört az óda belőle önmagáról:

— A szentgyörgyi kerületi ülésen a tanfelügyelő azt mondta, hogy úgy nem főz senki a Székelyföldön, mint Kovács Ilona. Kitünő a konyhája, kitünő a pennája, legelső tanítónő és honleány. Te Kuntz, voltaképen mivel érdemeltél meg te engem?

Kuntz beleharapott egy zöld ugorkába. Később, a hatodik tyúk kopasztásánál Kuntzné nyakig volt az irodalomban:

— Te Kuntz, hova tetted a gyermek-imáimat? Az Apor báróné azt mondta, hogy a könnyei hullottak, mikor olvasta őket és hogy Farcády Jenő is büszke lehetne rájuk. Pedig engem nem választottak be az erdélyi irodalmi társaságba. Igaz, hogy én nem iszom együtt éjszakákat senki szavazatáért.

Mikor aztán önistentisztelete folyamán megégette a kezét, egész feldühödött lelke kitáncolt belőle. Hogy ő mindig a mások marhája, másokért koptatja el magát, pedig őt mindenki gyűlöli. Felhánytorgatta férje elé az egész multat, mint egy régi, roppant szennyes ládát. Hogy csak kegyelemből élösködött mindig rajta, nála nélkül már a szemétdombon volna, de ha őt bántották, sohasem volt férfi ellenségeivel szemben. Hogy a gyermekeit is elidegeníti tőle, Erzsike a papékhoz húz, pusztis pajtása a rosszféle Juditnak, aki állandóan gunyolja őt. Dezsőt pofon vágta egy csitító szóért. Végre sirva bevonult a hálószobába, magával vive az egyetlen vigasztalást, Bélát, hogy rajta keresztül vallhasson szerelmet önmagának. A feltoronyosult tészták, kitárt baromfi hullák, bor s rengeteg étel

szaga bejött a szobákba, ahol a férj, a lány, a nagyobbik fiu, mint egy jó fekete bűvő helyre, buta, mély álomba futottak, hogy — mint lidércnyomás — a szörnyű asszony tovább rémitse őket korbács szavaival, izzó sovány arcával.

3.

A vendégek délutánra és estére voltak meghiva, de Ilonából már délelőtt tíz órakor felszökött egy düh-gádjir. A kapu előtt csengettyüs székely szekér állott meg, melynek végtelen elnyúlásából Molnár Jónás a cőfalvi tanító, felesége és öt nagyobb gyermeke kászolódott elő. A négy kisebbet otthon hagyták szerénységből. A rettenetes nagy, széles, pulyka-tojás pettyes asszony, az élet-egészség vad felröhögése, hosszú nyárs szókkal, melyek mintha egész gazdag testéből szakadtak volna ki, vezette be a csapatot. Az öt hasonlóan pulyka-pettyes gyermek, három 19–16 éves lány s két 22–20 éves fiu és a rendíthetetlen családapa mögötte szerénykedtek. Kuntz és a gyermekek eléjükbe mentek, Ilonát úgy odaszegelte a düh a konyhába, mint egy jól célzott tomawak. Molnárné meleg és kedélyes volt, mint egy nyári nap:

— Hát itt vagyunk. Mondtam Jónásnak, hogy ha már szekérpénzt kell fizetni, együk ki az árát. Csak nem fogtok kidobni. A négy pulya is szeretett volna eljönni, de mit lábatlankodjanak, lesznek itten elegen. Majd Ilona pakol egy kis pogácsát nekik. Berci, Lajos, udvaroljatok Erzsikének, csavarjátok el a fejét. Milyen szép fiu lettél, te Bélus.

Ekkor már a konyhában voltak. Ilona az eltűrt csókok és kézcsókok után rögtön a tárgyra tért:

— De megelégedtek délre egy kis szalonnával és zöld-hagymával? Nagyon sokan lesznek és délre nem számítottam senkire. Azt hittem, hogy csak hárman fogtok jönni.

— Jó lesz, Ilona, minden jó lesz, csitította Molnár, annál jobb étvágyunk lesz este. Hanem a Bélusból derék gyermek lett.

Ilona kedélyesebbre zökkent és ilyenkor csikorgott mint a megtaposott fővény:

— Az első tanuló az egész gimnáziumban. A László tanár mondta, hogy egy kis ujjában több esze van, mint az egész iskolának. Ez az egy gyermek üt rám a három

közül. A maga kedvenc ételét is csináltam, olaszkáposztás csirkét. A szegény Farcády is hozzá juthat, tudom, Millától sohasem kap ilyent.

Molnárné s a lányok a konyhában maradtak segíteni. A férfi társaság a kertbe ment. Kuntz és Molnár leültek kettőskáláberezni. Kuntz cigarettát hozott s a felbukkant szabadság mámorával egyszerre kettőt dugott a szájába. Odarimánkodott Molnárnak:

— Te, kérj egy kis bort az asszonytól.

Molnár kedélyesen bekiáltott:

— Ilona, ügye nem sajnál egy félliter bort?

— Ezt bizonyosan a disznó Kuntz izgatja, — folytatózott benn Ilona és kiküldött egy üveg bort.

Az egyszerű mezei ebéd komor volt. Ilona olyan volt, mint egy terhelt nyári légkör. Kettő után kezdtek érkezni a vendégek. Akkor már Ilona kiöltözött és az ünnepi ruhával felvette éleshangu, szűrő kacagásu kedvességét is.

Elsőnek a jegyzőék érkeztek meg. A ravasz, okos, vasakaratu Domokos Áron, hat falu korlátlan kormányzója, az egyetlen falubeli volt, akit Ilona sohasem mert szemben megsérteni. Ilona kitömött vendégszeretettel ment eléjük, minden szavát túlzott erővel lökte ki, felkacagásai tele voltak rozsdás szegekkel. Domokosné — itt felejtett régi nagyasszony — az orvos elnéző kedvességével kezelte ezt a nekigurult lelket. A lány, Irma — hatalmas, lobogó szőke élet — összecsókolózott Erzsikével és sugdosva félrevonultak. Károly, a nagyobbik fiu, pompás lump és elsőrangú kártyás, a férfiakhoz csatlakozott. Pista Bélával, kinek osztálytársa volt, a biciklihez futott és kopogtatták, matatták, mint egy tüdőbeteget.

Már ekkor a vidéki szekerek is feltűntek. Felgerjedd pap, tanító és jegyző étvágyakat hoztak a zsiros ígéretek felé. Sipos Elek tiszteletes úr, Farcády régi jó barátja, alig negyven éves férfi, már jól elkészülve jött s arcára kivörösöklött a megkezdett mámor. Felesége, jó tíz évvel fiatalabb, a faluba züllött kokott lázadó merészségével kínálgatta bájait. Magával cipelte Viktort, férje végzett jogász öccsét, kivel felbotránkozó falujuk elé játszották Zsodomát és Gomorrát. Pákey tiszteletes úr egy keskeny szekéren jött feleségével, egy óriási élet-daganattal. Amint ez a rengeteg pár megülte a szekeret, lágy húsuk leduzzadt a szekér két szélén, mintha két óriási kenyértészta rengett

volna egy roppant szakajtóban. Pákey tiszteletes úr mérhetetlen lábai csizmákba zsufolódtak s pecsétetes ruhájáról a trágya ős illata áradt. Huszonkét éves korában került ki falura, egy kegyelem papi vizsga után, s teljesen a gazdaságnak vetette magát. Pestről hirt sem hallott, Kolozsvárt nem látta soha, Enyed úgy maradt meg emlékezetében, mint egy páratlanul ragyogó Athén, egy egyszer előbukkant raffináltan szép Páris. Felesége — jómódu gazda lánya — annyira hozzáhangolódott, hogy még a szuszogásaik is párhuzamosak voltak. Hajnaltól napestig dolgoztak, mint a barom, csak állataik között éltek, azokkal gügyögték ki, ha valami lélek felét kotorásztak össze magukban. Ugy hogy összehizott torkukba betört az emberi beszéd s rendesen csak tagolatlan hangokban dobták ki jólesésük vagy fájdaljukat. A tiszteletes úr már a teksztust is alig tudta elolvasni, a hívek soha egy kukkot nem értettek az alászuszogott hájas szavakból. Gyermekek nem volt s a beléjük fojtott nemzedék szeretete önmagukra hárult vissza. Végtelen kapzsis és fősvények voltak. Az egész falu idegenül, bántottan és undorodással nézte ezt a két roppant ember-pöfeteget, amint mind nagyobb, nagyobb pocakra verődtek az isten zsirjából. Ők maguk minden potya alkalmatosságra elvetődtek, de náluk a légy is éhen halt s úrvacsoránál a pap alig ütötte a hívó ajkához az Úr kelyhét, hogy Krisztus ingyen vére megmaradjon ebédutánra.

Veress tiszteletes ur könnyü, elegáns sárga kocsiban jött. Ő volt a traktus dandyje és kulturöröme, alig harminchat éves, de tarkóján már felholdviláglott a leendő koponya. Azokhoz tartozott, akiken külön látszott az ember és külön az eleganciája. Az arcán kedves mosoly, abból a fajtából, ami a rőfös kereskedő-segédeknel kapható. Lépései aprók, uriasak, lengők, a hatodik fizetési osztálytól felfelé szoktak így járni, kézmozdulatai gonddal betanultak. Ő volt a kerület állandó vőlegényjelöltje s mert egyszer egy falusi Fanni gyufát ivott érte, a nők hullottak feléje. Finom bókjai voltak, tudott idézni Reviczkyból, de Schillerből és Goethéből is, mert egy évig Németországban volt teológián. A falujában minden jobb ember szarvat kapott tőle, egyszer el is kefélték, úgy, hogy három hónapig feküdte a kakukságát. Ilona szenvedélyesen gyűlölte őt, mint mindenkit, akiről holt bizonyos volt, hogy Erzsé-

két nem fogja elvenni. Szótárában Veress: az a gyalázatos férfi volt.

Gyalog, porosan, egyszerűn, demokratán jött a fiatal szocialista pap, Szücs Dani. Szücs Daniból éjjel-nappal úgy kiállott a demokrácia, mint egy keresztben álló szekérrud: mindenki beleütközött, bárhogy kerülte. Lágy, lapos sapkája, nagy fakó csokor-nyakkendője, nemesen kopott kabátja: minden kiáltotta belőle az emberi egyenlőséget. Harmadéves teológus volt, mikor valami szocialista röpirat került a kezébe. Ettől úgy neki hengerikázott a szociológiának, hogy meg sem állt azóta. Antikváriusi könyvjegyzékekből a tetsző címeket kiírva, összevisszazabált strucc koponyájába jó falatot és esernyő nyelet. Egy hihetetlen társadalmi forradalom kermessze táncolt szüntelen agyában. Az egyenlőséget azzal kezdte, hogy eljegyezte a cselédjét. A házasság azon mult, hogy Dulcinea nem ismerte el az egyenlőséget s megszökött a bíró kocsisával. Azóta gyakorlatilag hüvös volt a nőnem iránt, de annál lángolóbb mondatokat lövelt a női emancipációról. Nem lehetett úgy hozzá érni, hogy elv, igazság és theória ne freccsenjen ki belőle, valóságos tultelitett elvgörény volt. Isten nála a tünemények állandó rendje, az erők állandó matematikai aránya volt. A kítátott parasztok elképedésébe záporként hullottak a Spencer, Stuart Mill, Comte, Marx, energia, molekula és más szavak. Azért nagy tudósnak tartották s hozzátették, hogy kár érte.

Bartalis igazgató tanító ur zsebéből kilátszott a kártya, amit örök óvatosságból mindig magával hordott. Felesége — egy hosszú, sovány, fekete selyembe csavart nőstény bambusznád — valaha nevelőnő volt egy Teleki grófnál s azóta úgy hordozta az előkelőségét, mint egy féltett napernyőt. Az igazgató ur bárhol volt, mihelyt belökte magába anyagcseréje szükségleteit, rögtön ferblit indítványozott. Ez volt a főjövédelme és rebesgették, hogy nem mindig becsületes jövédelem. Lányuk, Irén, egy tizennyolc éves hervadt falusi hisztérika, álmaiban már végigcsinálta Párizs minden nemi huncutságát s várta a megszabadító férfit, ki az áldott gyakorlat terére vezeti.

Farcadyék is megjöttek s mikor Kuntzné Juditot Bójthe János, Farkas Miklós, Sarkadi és a Kozma kántor közt megpillantotta, amint a négy férfi követte szépségének királyi uszályát, egészen a cipősarkáig sápadt s a lefektetett düh nyárs-egyenesre ugrott benne. Oda is sugta Millának:

— Bójtthe János még megjárja, de ilyen zülött alakok közé nem engedném Erzsikét. — Milla ártatlan kérdéssel énekelte vissza: — Hát igaz, hogy már nem vagytok Kozmával olyan jól mint eleinte? Kuntznének Miklós számára is megvolt a maga túje: — De aztán ma túrtörtesse magát, mi nem vagyunk olyan modernek.

A férfiak kimentek a kertbe, a filegóriába, ahol boros és borvizes üvegek táborra várta őket. A lányok és fiatal emberek a kert végére mentek, hogy szabadabban érezzék magukat. Az asszonyok benn maradtak Ilonával és segítettek a három szobába nyuló nagy asztal térítésénél. Künn a nagy udvaron kifogott szekereken a vendégek s a ház gyermekei évődtek a kocsisokkal és idegen cselédekkel. Közben folytonosan érkeztek különösen papok és tanítók.

Öt óra elmulhatott, amikor Ilona félretaszigálta a segítők asszonyokat s szétsugárzó arccal rohant ki az udvarra, Udvardi Zágoni Gábor, a kerület képviselője érkezett meg. Kuntzné hosszú, fényes mondat-dárdákkal tisztelgett előtte.

— Isten hozta, Méltóságos ur! Imre is oda volt a boldogságtól, hogy házunknál tisztelhetjük Méltóságodat. Méltóztassék a kertbe fáradni, ott vannak a férfiak. — És halkabban: — Finom-vegyes társaság, de nem dobhatok ki senkit.

Zágoni kedves bókokkal viszonzta a feleje ömlő lirát. Kitünő ember-zsonglőr volt, valóságos ember-zenebohóc, mindenkiből kitudta verni azt a hangot, amit akart és a legkülönbözőbb emberekből is céljához való harmóniát tudott előcsalni. Elegáns magas alakját úgy hajtotta meg, hogy kézcsók is volt, nem is. Végig üdvözölte az asszonyokat. Ilona bekísérte a kertbe. A férfiak már alaposan folytatták az áztatást s a vidék politikai üstökösét zengő éljennel fogadták. Ez az ősz székely családból való ravasz és tarka multu férfi olyan részletesen és kiáltoán székely volt, hogy minden bűnét megbocsátották neki. Pedig a megbocsátni valók garmadába gyűltek a méltóságos ur mögé. Valaha alapított egy népbankot s a betéteket — kis emberek felkuporgatott izzadását — bizalmas kölcsönbe szavaztatta meg magának, hogy fedezhesse politikai primadonnasága rengeteg költségeit. A bank megbukott, a dolog törvényszék elé került. Ekkor a hatalmas alak, zengő szavú politikus olyan beszédet vágott ki becsülete szüz haváról, hazafiui mártírumságáról, hogy az áldozatok, buta jóságba olvadva, ott a törvényszék előtt sirni kezdtek s

megtapsolták bravójukat. Azután téglagyárat alapított, melynek cserepei új áldozatokat ütöttek agyon. Minden segédforrás fogytán, egyszerre átcsapott az ellenzékbe a kormányhoz, ki is fizették adósságai kiáltóbb részét, de ez már beledobbant a honfiak szívébe. Egy elkeseredett székely atyafi majd leütötte egy baltával, de ő itt is felülkerekedett. Birokra kelt vele s a szerencsétlen flótás összetört bordákat kapott. Később nagy kártyavesztései voltak, a nagy zengő becsület recsegnéi kezdett. Már semmi egyéb nem volt hátra, örültnek tetette magát, bezárkózott egy szállodába és onnan pillanatnyi elmezavaros levelet írt a miniszterelnöknek, melyben, mint hazájáért pusztuló dzsentri, keserűen bucsuzott el párttól és élettől. Megint segítettek rajta. Mikor aztán pártja lebukott a kormányról s ő újból ellenzékbe került, régi népszerűsége visszajött, a vidéki hazafiságnak megint ő lett a fő trombitája. És ez a falu, ahol alig volt ember, akinek súlyos költség ne lett volna a méltóságos ur, büszke önérzettel dudorodott bele ezzel az emberrel a külső nagy életbe, melyről a nyomtatott újságok beszélnek.

— Mi lesz az általános, egyenlő titkos választójoggal. képviselő ur? — kérdezte kiverejtékezett könnyedséggel Szücs Dani.

— A választójog, barátaim, olyan, mint a születendő gyermek. Minél jobban vajudik az anya, annál közelebb van a szüléshez. Magyarország most nagyon vajudik, tehát a választójog születőben van.

Farcády ünnepélyes, mély hangon szólt:

— Már, méltóságos uram, megengedj, de akármit beszéltek, ez örület és szentségtörés. Hogy minden bitang oláh, akinek az apja magyar vérről áztatta a magyar rögöt, most beletenyereljen a történelem-csinálásba, hol itt az igazság? Akasztófát nekik, nem választójogot!

Szücs Daniból kitajtékozott a demokrácia:

— Mi az, hogy oláh? Te, Jenő, menj vissza az aranybulla korába. Mi az, hogy magyar? Nincs magyar és nincs román, mert nincs faj, ez csak egy mesterséges hazugság, úri heccelők kis piszkos üzlete. Csak ember van: hús, köröm, haj, fog, étvágy, üzekedés. Ez mind egy, ez az ember. Csinálja a történelmet, aki csinálja, de lakjék jól mindenki. Az ők apja megölte a mi apánkat, de a mi nagyapánk megölte az ők nagyapját. Spongyát a multra, megölni, eltiporni, megégetni a multat, ezt a lihegő vér-

bosszút. Mi lenne, ha te most negyvenhat éves korodban azzal kérkednél, hogy tiszta vagy és én a gyermekkori festett pelenkáidat tartanám az orrod elé, mint érvet, hogy nem vagy tiszta? A történelem egy bűdös, lepiszkolt pelenka. Az új világ első egészségi szabálya: felejteni. Nincs román, nincs zsidó, nincs magyar. Csak egyenlő emberek vannak, akiknek egyenlően kell boldogulniok.

Bójtke János, aki Miklóssal és Sarkadival már rég ideunatkozott a fiataloktól, mosolygó nyugodtsággal mondta:

— A tiszteletes úrnak mindig igaza van. Most egy egész új természetrajzot fedezett fel. Tehát nincs mecklenburgi ló, nincs arabs paripa, nincs magyar kanca, csak ló van: nyerítés, pata, sörény, zabálás és sárlás. Apámnak ugyan nem fogom elmondani, mert pofonút. Pedig higgye meg, tiszteletes úr, hogy a két legkülönbözőbb ló jobban hasonlít egymáshoz, mint a két leghasonlóbb ember.

Pákey tiszteletes úr, felhalmozva önmagára, mint valami pogány áldozati hústorony, roppant kerek szemével rányílt a vitatkozókra, mint két éhes viziló, szájjal. De a János beszéde végén valami friss, gyermekjökedv gurult az üres szemekbe s messze, mérhetetlen testében egy kacagás indult meg, mint egy meglökött lavina s fokozódó dübörgéssel görgött neki tátott szája felé. A szavak visszacsuklottak zsiros torkába, nyakán az egymásra türemlett hajlepenyék kivörösödtek, könnye és nyála összefolyt:

— Éz már jó, hahaha, nincs yorkshirei disznó, nincs magyar disznó, csak disznó van, hallod, feleség, csak disznó van.

A feleség ugyan nem hallotta s ezt Pákey tiszteletes úr igen jól tudta. De annyira hozzászokott, hogy mutyiban legyen lelke a feleségével, hogy minden belsőbb mozgalomhoz segítségül hívta. Szűcs Daniban most már fellobbant a megcsúfolt próféta:

— Te jobban teszed, ha visszaszuszogsz a borodhoz, te ne szólj az effélébe, ez magas neked. Minden ember azzal a joggal születik, hogy beleszólása legyen a történelem folyamába. Ha magyar komiszság, magyar banditák teszik tönkre az országot, fütyülök a magyarságukra. A milliók kezébe kell adni a történelmet s akkor egyféle ember lesz, egy párt, egy vallás. Mindegy nekem aztán, hogy azt az embert, azt a vallást hogy fogják hívni.

— A tanítókat kell megmenteni az éhenhalástól! — vélte közbe egy tanproletár.

Farcádyt elöntötte a düh: — De már, barátom, az olyan református papról, aki így beszél, le kellene rángatni a palástot. Gábor Áron földjén, ahol minden röögöt...

Zágoni békitőn szolt közbe s beszéde olyan volt, mint egy végtelen, sokoldalú, szabálytalan sokszög, melyet minden más állásból más idomnak lehet nézni:

— Na, urak, csak nyugodtan, hiszen voltaképen egyet akartok. Az idők szelleme bizonyára fokozottabb demokráciát kíván s az emberi jogok fejlődését megakadályozni nem lehet. Természetes azonban, hogy megszerzett történelmi jogok respektálását egy állam sem nélkülözheti. Fő feladat, úgy lenni magyar, hogy az általános emberiség követelménye se szenvedjen. A demokrácia halad.

A társaság nagy része felismerte a boldogító, megnyugtató semmit, a mindenki barátját, a semmit sem kockáztatást és helyeslően bólintgattak. Sarkadi arcára kicsillant az ördög és ártatlanra tágitott gyermekszemekkel kérdezte: — Voltaképen mi is az a demokrácia?

A kérdés olyan volt, mint egy hirtelen pofon. Zágoni fölényesen emelte fejét Sarkadi felé:

— Te mindig viccelsz, te modern vagy. Te azt épen olyan jól tudod, mint mi.

— Talán annyira jól nem. Például kíváncsi vagyok, hogy Pákey tiszteletes bátyámnak mi a demokrácia?

Pákey éppen egy pohár borvizes bort küldött le szörnyű öblébe. A váratlan felszólításra torkában megtorlott a bor, a szénsav az orrába facsarodott, köhögni kezdett s rengeteg teste hullámozott, mint egy földrázott hegység. A bor kicsurgott szájából s bőföggései közé tördelte: — A demokrácia... a demokrácia... — akkor már beléje kékült a beszéd, féloldalt vágódott s a szomszédja a hátát verdeste.

A cofalvi tanító széles szavakat mondott, mint a vonat kerekei alá lapított négykrajcáros:

— A demokrácia voltaképpen az újszövetség. Aki keresztény, az demokrata is. Ezzel nem akartam Sarkadi urat megsérteni.

— Újszövetség, fityfranc! — lobogott Szűcs Dani. — Marx, ez a demokrácia, Táncsics Mihály, ez a demokrácia. A régi vacakok ideje lejárt. Nem mondom, Jézus mondott egy-két modern dolgot, de ő neki még tányérozni kell a pofot az arcunkkal. Szép demokrácia az, hogy engem pofonvágjanak. Akkor már demokráciább, hogy én

síritsem képen azt, aki megérdemli. Teljes egyenlőség, érted, teljes, ez a demokrácia. Akkor lesz Magyarország boldog ország, ha a parlamentben kocsisok, borbélyok, mérnökök, utcaseprők fognak egymás mellett ülni.

— Utcaseprők nem! Azt már nem! Én nem ülök utcaseprő mellé — finnyáskodott Veress tiszteletes úr és jobb kezével végigsimította a nadrágja vasalását.

A teleki tanító, aki egész életét a tyúktenyésztésnek szentelte, úgy hogy tanítványait is összeszórakozta a tyúkokkal, félszeggel Zágont lesve, tömör bölcsességben terjengett:

— Azért, Dani, egészen így nem lehet beszélni. A történelmi osztályoknak s az intelligenciának meg kell hagyni a vezetőserepet. Honnan tudja például a te utcaseprőd, hogy Magyarországra jó-e, vagy rossz az önálló vámterület?

— Hát ti tudjátok? Hát ki tudja azt itt? — vágta vissza Szűcs Dani.

A maksai jegyzőből kidudorodott a közigazgatási tényező:

— Hát persze, hogy jó. Ha önálló vámterületünk van, a behozatalra olyan nagy vámot vetünk, amilyen nekünk tetszik, a jó falatokat pedig nem engedjük ki az országból. Így a pénz bejön hozzánk, a jó dolgok pedig pedig nem mennek ki.

Mindenki elzötyögte a véleményét:

— A fő a nemzeti hadsereg, nemzeti jelvényekkel.

— Engedjék meg a szegény embereknek a dohánytermelést.

— Az adót osszák fel a gazdagok közt.

— Minden szocialistát fel kellene akasztani.

Zágoni összegezni akarta a véleményeket: — A demokráciában az a fő, hogy...

— Kész a vacsora, tessék besétálni! — süvített az Ilona hangja.

Beközönlöttek. A három szobán átnyúló összetoldozott asztal zsufolásig volt terhelve étellel és itallal. Politika, közkérdések egyszerre visszasülyedtek a sötétbe, a csiklandozott has kikacagott az elszélesült arcokon. Felkiáltások hangzottak: — Micsoda pompás ugorkasaláta! — Te, Berci, nézd ezt a fánkot! — Ah, Ilona, látom, hogy rám is gondolt, gyönyörű pácolt marhanyelv! — Kéjes csemcegés vonaglott át a megnyílt ajkakon s ez a legmélyebb

egység volt minden demokrácián, nézetén és hiten keresztül. Az asztal feje a szalonban volt, ahol a diványon gögösen, saját lelkében tömjént gyujtva magának, trónolt Kuntzné. Mellette jobbra Zágoni ült, balról mégis, mindennek dacára Farcády. Azután tetszőleges elhelyezkedésben jött a többi, a fiatalok a harmadik szobát szállották meg. A hely így is meglehetősen szűk volt s a Pákey tiszteletes úr roppant térdei belevájtak a szomszédok hasába. Hat kölcsönzött, kíséretes cseléd segített a szolgálónak a meleg ételek felhordásában. Egy pár percre elültek a szavak, a felgerjedt állkapcsok munkája csattogott össze. A második fogásnál Zágoni felállott. Elegáns szavakkal köszöntötte fel Ilonát, mint honleányt, mint a nemzet napszámosnőjét és Háromszék első gazdaasszonyát. Ilona belesugárzott a butorokba a gögtől és az örömtől. Aszott citrom szivéből könny facsarodott zöldes szeméibe, úgy elérzékenyült önmaga iránt. Néha Millára nézett, mint egy frissen nyert győzelem. Ő maga felelt rögtön a tősztra s visszabókolt Zágoninak, az ő székely rabonbánnak, aki minden ledült erősségnél erősebb vára a szabad székely népnek. A zsilip leszakadt, a tősztok zuhataga megindult, egymást tősztozták képen. Miklósnak az a jelenet jött szeme elé, mikor az elpáholt Don Kisottnak Sanchó beadja a csodás recept szerint készült varázs-kotyvalékot. Don Kisott kiundorodja a lenyelt csodát a ráhajló Sancho arcába s a fegyverhordó felfordult gyomra hasonlóan viszonozza ura megnyilatkozását. Így ódálták ezek most arcul egymást. Csak Farcády és Szücs Dani emelkedtek elvi magaslatra. Az egyik a független Magyarország végleges diadalát éltette és forró ordításokba borzolta hallgatóságát. A másik a megraboltak, a kitagadottak, a jogtalan milliók győzelmére ivott s ez egy percnyi csendet fogyasztott maga körül.

Tíz óra tájban — bő és népszerű kézfogások s jól elhelyezett mondatok után — Zágoni elköszönt. A társaság felállott, a kapuig kísérette és ott hoszasan megéljenezte. Az ég mély volt és tele csillagokkal. Az áthevült társaság egy percre emberré tisztult, amint belehellte a nagy nyári éjszakát. Farcády indítványára rágyujtottak a himnuszra. A könnyű holdvilágban tótágast álltak, nők, férfiak vegyesen, s az arcuk valóban meghatott volt, amint énekeltek. De Pákey tiszteletes úr, aki már csordultig volt a más borával, kerítésnek állt és nem éppen szellemi zörejrel

kísérte a közmeghatottságot. Szücs Dani a munkás Marseil-laiset dudolta a fogain belül.

Visszamentek a szobába. A dohányfüstös, étel és borszagu szobákban visszatalálták kezdő mámorukat. A nők a diványokon és székeken, távolabb az asztaltól, egy csoportba verődtek és nézték a mulató féfiakat. A férfiak most már kigombolt hassal ittak. Jó zaftos adomák páro-logtak ki belőlük, melyek megcsiklandozták a nőket. A felmelegedett levegőben már párzás volt s a legzajosabb sikert Sipos Elek tiszteletes ur érte el ezzel a kérdéssel: — Mondja csak, komámasszony, mi az: elől lenyomják, hátul nyalják? — Aztán maga ráfelelte: — bélyeg. — Öccse, Viktor, a bátyja felesége mögé állt, aki egy árnyékos szegletben ült s kezei a megszokott szabadságokra vágattak, mint a jó huszárlovak a trombitaszóra. Közben Farcády szavallásra kérette magát és elzugta Ábrányi Mi a hazáját. A nők odafigyeltek, könnyeztek is, de a férfiak nagy része folytatta ez adomázást. A fiatalok már régen kimentek a kertbe, énekük néha behallatszott a kinyitott hátsó ablakokon. Végre a hosszú asztalt szétszedték s különböző csoportokban kártyázni ültek. A sok, színes papirossal fedett petroleum-lámpa vörös nyelveket dobált a kártyára hajló arcokra.

Künn a holdvilággal átszúrt udvaron, a szekereken, csűrben és a konyha előtt, kocsisok, szolgálégyenyek és lánycselédek lakomáztak, ittak bakalódtak egymással és a játszó gyermekekkel. A mámoros legények fogdosták a cselédeket, azok visitoztak. A gyermekek felriasztott kakas-ként bámulták a neki guruló szerelmet. É tényleg, benn a csűrben már végleg egybekapaszkodott egy Kati a teleki tanító kocsisával. Béla a jegyzőék Pistájával végiglesett mindent s mikor a kocsis tovább ment másképp is könynyíteni magán, a két diák a Kati elé dobbant, hogy vagy megmondják, vagy nekik is. A Kati diszkréciója az utóbbit választotta s a két diák, akik közül Bélának ez volt az első tapasztalata, boldog kapzsisággal rágta a tiltott almát. Azután kicserélték véleményeiket, elszomorodtak, leültek a konyha küszöbére s hallgatagon bámulták az előforgó csillagokat.

Az udvaron mind lihegőbb lett az élvezet, a vendégek gyermekei belevegyültek a cseléd kermesszbe. Minden percben szélesen lépő alakok jöttek ki a szobákból, nézték a kerítés mellett a holdat, köpdöstek, köhögtek, vagy a

megkönnyebbülés boldog nyegését hallatták. Aztán — ruhájukat igazgatva — visszamentek a szobákba, honnan ki-vörösöltek a lámpák.

4.

A fiatalok, vagy tizenhat lány s nyolc vagy kilenc fiatalember, kimentek a kert végére. Itt apró padok voltak, honnan látni lehetett a bevilágított síkságot, a csendes falu egy részét s a hallgató hegyeket. Körbe ültek s szí-vükbe — mint egy most kapott nagy boldogság — duzzadt bele a pompás nyári éjszaka. A Kozma kántor Erzsike mellé ült. A szomorú, csúf kis lány édes elgyengüléssel tűrte. Még arra sem gondolt most, hogy rettenetes anyjától féljen. Sarkadi, Miklós és János, Iuditot vették körül egy közös padon. Ők nem voltak nagyon beszédesek, de igyekeztek elég kedvesek lenni az elűtő társaságban. A fiatalokkal tartott Veress tiszteletes ur is. A jegyzőék gazdag Irmája mellé ült. Combjuk egész hosszában összeért.

Irmában felgyült a nyár, a Veress ráhajló eleganciája, a valótlan holdvilág s a boldog horizont. Fialat, friss hangját nekieresztette:

— Éj van, csend és nyugalomnak éje...

Utána énekelték. Még Erzsike is megengedte magának azt a ritka merészséget, hogy ösztövére hangjával utána másszon a felszálló fiatal éneknek, mintha egy cingár majmot eresztene egy felszökő pálmafára. Az agyonlépett, ledömcökölt, megdermesztett, vénlánynak született szegény lányban most kinyílt a fiatalság, mint egy ritka aloé és magához ölelte a nagy nyári éjszakát. Közelebb húzódott Kozmához. Ugy érezte, hogy az szép hangjában feléje hajlik, örökre maradó szerelmes hajlással.

Ének éneket követett, vidám és szomorú véletlenes váltakozásban. Azután a hangjuk egyszerre leesett, mintha egy ezüst kanalat ejtettek volna le. A fű nedves volt. Egy kis hűs borzongás jött a bokrok közül, de éppen jólesett. Mindenki megtáruult lelkében érezte a mély éjszakát. Judit szólt: — Miklós, mesélj valamit.

— Miklós, meséljen, Miklós, meséljen! — kérték egyszerre a lányok és fiatalemberek.

Miklós nagyon jó volt, egy kissé szomorú, élvezte az örök bánálítás mély refrényeit. Ilyenkor mindenre

kapható volt. A fiatalok összebujtak s Miklós kissé halk hangon mesélni kezdett, de a hangja nagyon bemenő volt.

Elmesélte az egyszerű lelkeknek Trisztán és Izold történetét, melyről itt még nem is hallottak. Elmesélte a tántorgó hajót, a bűvös italt, az egymásnak lökött két fiatal test végzetes hullását, a halhatatlan öleléseket, a leskelődő irigyeket, a halálos ítéletet, az alvó szeretőket az erdőben s a tityimutyi Marc ellágyulását, a válást, a gyógyíthatatlan vágyat egészen a fekete vitorláig. Mindenki hallgatott és mindenik lány Izold volt és mindenik fiatalember Trisztán. Kapálatlan, ősi lelkükből a halhatatlan virág belenyílt a zuhanó időbe. Felszálló ének volt a fiatalságuk és kibontott szárny. Judit nagy szemével nézte Miklóst s balkezével kibontotta haját a holdnak.

A mese végén Sarkadi tréfásan szólt: — Miklós, ha most minket a pestiek látnának.

Miklós mosolygott, hallgatott. A Molnár Ilonka új mulatságot ajánlott:

— Játszodjunk verses találót. Valaki félre megy és mi egy ismerős versnek egy sorát adjuk fel talánynak. Aztán aki félrement, sorban kérdez mindenkitől valamit és az illető mindig a vers következő szavát teszi bele a válaszába. Ha nem találja a pasas ki, zálogot fizet.

Elfogadták. A játék folyt, kacagtak. Sarkadi halálosan kezdte unni a dolgot, de Miklós és János mindent türelmesen velük csináltak. Miklós arcán ugyan mind nagyobb lett az árnyék. Sarkadi csakhamar megszökött. Judit megjegyezte: Jól tette, ma ugyanis úgy kiszaglott belőle a Schönberger.

Közben a fiatalokat behívták csemegére, befőltre. Mikor megint kijöttek, Miklós már nem volt közöttük. Judit elnémult és borzongott a végtelen termő éjszaka előtt.

5.

Éjfél után kettőre járt az idő s benn már a csend, mint olvadt ólom, mind jobban elfolyta a szobákat. A férfiakból csak néha fakadt fel egy káromkodás vagy ujjongás a kártya járása szerint. Előre hajolva, némán, megfeszült arccal néztek a festett papirosokra. Közben gépiesen ittak. A lámpák lángjai vörösek lettek a felizzott koromtól.

A gyermekek bejöttek s álom-bután ólálkodtak any-

juk körül, vagy székeken szunyadtak. Az asszonyokból már alig jött a szó. Néha egyik-másik titkos hívást intett kártyázó férje felé, mire az Gorgon főt rögtönzött az arcából. Általában ferbli járta, csak a szegény Imre kaláberezett Pákeyvel s a barátosi káplánnal. Az asztalokon már nagyobb bankók is voltak. Az elvetett kocka szorongása ülte a szobát. Ilona már dühös volt, szeretne volna kidobni őket s mindegyre tajtékos szavakat sugdosott férje fülébe. De Imrébe a bor felhozta az ő s nő-birtokló férfit. — Menj, mert megruglak — mormogta vissza.

Milla kezdte féltetni Farcádyt s mikor az egy percre az udvarra ment, utána szaladt, kérlelni kezdte. Farcády ráordított: — Az istenedet, hát már egy percnyi mulatságom se legyen téled! — Milla — kiszökött könnyekkel — a konyha felé ment vissza s mert a honyhában találkozott Ilonával, kitört belőle a keserűség: — Bár el se jöttem volna hozzátok, a tavalyi névnapod is nyolcvan koronájába került Jenőnek.

Ilonában elszakadt minden kötelék. Minden ököl, amit vendégei hátához szeretett volna vágni, minden fog, amivel férje husába akart harapni, benne volt a szavaiban:

— Ez már mégis nagyszerű! Az ő részeges férje itt dorbézol potyán ami nyakunkon és ő tesz szemrehányást. Hát azt hiszed, hogy én szokva voltam hazulról az ilyen társasághoz! Én nem voltam varróleány.

— Millában, a gyáva, szétfolyó Millában, most visszakarmolt a macska:

— Én varróleány voltam, de nem igyekeztem a lányom a kántor nyakába varrni. Különb, téged bolondnak tart az egész falu, érted, bolondnak. A lányod is szeretné már felakasztani magát miattad és a férjed is azt mondta Bőjthééknél részegen, hogy az örültek házába való vagy.

Berohant az asszonyok közé, felkapta csipke-kendőjét, köszönés nélkül kisietett. Bekiáltott a kertbe: — Judit, gyere haza, Judit!

A kertben hangok hívtak: — Judit, Judit, keres a mamád! — Azután Erzsike kikiáltotta: — Nincsen itt Judit, Milla néni. Valószínűleg Farkas Miklós hazakisérte.

Ilona bement s lefogott hangon robbant fel az asszonyok között. — Na, hallottatok ilyen rongyost? A Milla eljön ide potyázni a züllött férjével és még nekem tesz szemrehányást, hogy kiraboljuk!

Csititották s ez az izgalom kiverte egy percre az

álmot a tátogó szemekből. Ilona, mint mindig, ha pártot kellett szereznie, megint kedvesebb lett s befötteket bontott fel az asszonyoknak. A férfiak újból fekete kávéat kaptak. — Ugye, jó asszony a Kovács Ilona? — kérdezte tőlük. A fiatalok, megfázva, bejöttek a kertből.

A Pákey tiszteletes ur olyan mérhetetlenül zabálta a másét, hogy kifordult a gyomra. Alig volt idő, hogy kigurítsák az udvarra. Rettenő csuklásai, rángása behallzottak a szobákba. A férfiak minden öklendezésére nagyot kacagtak.

A kártyázás tovább folyt. Egy-két lámpából kifogyott a petroleum, gyertyákat kellett gyújtani. A hajnal előtt hűvös volt, az ablakokat betették, csak az ajtó maradt tárva. A levegő sűrű volt és tele vad illatokkal.

Az asszonyok megint elálmosodtak s csak egy-egy aggódó tekintetbe ébredtek fel férjeik felé. A fiatalok ajkáró is le-letört a megkezdett nóta. Bartalis igazgató és Sipos Elek tiszteletes ur közt kemény vita támadt a kártya során s majd egymásnak mentek. Kibékeltették őket, nagyot ittak utána. Egyszer mégis megpihentek a férfiak, Ilona újra friss feketét hozott nekik, pedig szerette volna leharapni a fejüket.

Sipos tiszteletes öccse, Viktor sogornójével rég kiszökött valahová. Sápadtan, nedves szemmel és megfázva tértek vissza. Sipos tiszteletes kiment az udvarra, de elvágódott és nem tudott felkelni. Felkapták, a szekere szénájába dobták aludni. Ott hortyogott belekeveredve a saját piszkába. Benn elénekelték a Kossuth nótát és a másikat:

Nem, nem, nem, nem, nem, nem

Nem megyünk mi innen el.

Imre hangos, parancsoló hangon s felduzzasztott zsarnoki arccal beszélt Ilonához: — Ilona, ez a fekete nem elég forró. Nem tűröm, hogy az én feketém langyos legyen. Majd rendet csinálók a háznál! — Ilona odaköpött neki. Aztán megint tovább kártyáztak. Nöstényeik álmos, buta rabszolga szemekkel meredtek a sötét körre. Farcády kegyetlenül vesztett, már Bőjthétől kért kölcsön. A gyertyák vadul lobogtak, mint egy halottas házban.

Künn már lebukott a hold, rövid időre sötét lett, de az ég mélyén tiszták voltak a forgó világok. A kocsi-sok és szolgálók egybekapaszkodva élvezték az éjszakát s szerelmes lihegés és a lovak csendes harapása hallszott. Mint a kárhozat tornáca, vörösek voltak a gyertyafénytől

a ház ablakai, hol a nép pásztorai idegenül, veszett testtel-lelékkel, bűnös nem vigyázásban etették az ördögöt. És a nép, a magára hagyott óriási vak gyermek, buta elvágódásban lihegett két nap sötét robotja között. Néha fel, felhívott a kakas, de nem volt sehol Péter, akit emlékeztessen a szomorú Jésusra.

6.

Miklós hazament. Vacogott a foga a szürke hajnalban. Valami végtelen szomorúság dült rá s a harmattól nedves falu mint egy csendes sírás bomlott a szemébe. Néha fülébe loholt egy-egy hallott mondata az állatembereknek, kikben egy megátkozott szép ország járja végső vitus-táncát. — Nekünk meg kell halni, meg kell halni, — ismételte magában.

— Haza ért. Szobája tragikus volt a reggel szürke vonaglásától. Mindenben egy nagy szorongás feszültsége dermedt. Félelem volt benne is. — Nem fekszem le, megvárom a napot, úgy sem tudnék aludni.

Felvette felöltőjét, karszéket tett az egyik ablakhoz, leült, nézte a reggelbe gyötrődő világot. A síkság messzi szélén a folyóról már megindultak a pára nagy fehér oszlopai. Az ég szürkéje mind világosabb zöldbe ment át.

És megint, mint a horizont ködfalából előcammogó óriás disznók, rőfögve, csemcsegeve kullogtak elő az éjjeli ház alakjai, a borzasztó hus-ferfiak otromba nőstényeikkel. A pásztorok, a vezetők s a szegény, jövő nélkül született fiatalok. Elvégtelenül látta a nagy asztalt, a tegnapi tanító-lak minden tanító, minden pap, minden jegyző, szolgabíró laka volt, a pásztorok, az út-tudók laka s az asztal az egész Erdély, az egész Magyarország, ahol tudatlan, vak, itt felejtett tántorgó lelkek itták a halált. S a nyomorult nyájról, mely addig szétszéled, idegen farkasok harapják le arany gyapját, szép husát. Szerbnek, oláhnak. tótnak, szásznak, zsidónak lenni vallás, melynek fánátizmusa égő tettekbe kergeti hívőjét, hogy mint egy dogma parancsát, végezze feladat-életét vére egyházáért. A magyar egy régi buta, eunuk-sovinizmusba süppedve, vagy meggajdulva egy új buta kozmopolitizmus meg nem emésztett zágyvalékától, képtelen a tetterre, a célra. Tótnak, oláhnak, zsidónak, az új, széles, világölelő ragyogó elvek is új fegy-

verek, melyekkel kiverekszi helyét a történelem asztalánál. A magyarnak ez is ernyedés, feloldás, visszahulló kar.

És itt önmagába nézve, belegyömöszölve énje sötét végtelenjébe, rettentő vonaglásokban, mint egy kárhozatban, látta önmagában egész faját. Született-é valaki inkább hősnek, világváltó eposz kilökő erejének, mint ő? Külsőjében, hogy népek szeme találkozzék benne, mint egy győzedelmi zászlóban, nagy átboltozó ésszel, szüzi odaadással, egyetemes szeretettel. És mi lett belőle? Egy akarathathadt gyermek, kirakatbaba, akit dédelgetnek és eldobnak s aki csak fájni, fájni tud. És amit alkotott egy elfogott percben, mennyire csak töredéke annak a nagy szépségnek, mely előelő merül énje sötét csalitjából: nézd, benned vagyok, áss ki, napot akarok, embereket egybeölelő megváltó szépség vagyok. És az ő élete egy kétségbeesett zokogás, kisillabizált szorongás, hogy már nincs gerince, nincs izma, nincs akarata hozzá. Hol történt a hiba? Ki a hibás, ki a hibás?

Egy hang szólt szelid hívással: Miklós.

Judit állt mellette. Egy kis kendő volt a nyakába vetve. Nagyon sápadt, zöldes volt, fázott is egy kicsit, de nagyon határozott volt az arca.

Miklós felrettent:

— Az istenért, Jutka, megbolondultál! Hátha meglátott valaki. — Azután jó megenyhüléssel: — Csacsi gyermek, mit keresel itt?

Judit leült s mint egy előre betanult leckét nyugodt — erősen mondta:

— Eljöttem, hogy szeretőd legyek. Ne félj, nem látott meg senki. Egy-két órát nálad leszek s aztán haza lopózom. A többiek, ha haza mennek, azt hiszik, hogy már otthon vagyok. Nem igen mernek benézni a szobámba. Most pedig ölelj meg, tégy a szeretődde. Te leszel az egyetlen bolondsága az életemnek, máskülönben nagyon praktikus leszek. Tizenkétéves koromtól vagyok beléd bolondulva. Ha tudnád, hogy mit szenvedtem néha, mikor mint gyermekkel tréfálkoztál velem. Most úgy is nagy változások előtt állok. Te leszel az utravalóm, az egész életemre.

Miklós egészen férfi s egészen jó volt, az ő s jóság felülkerült erejével:

— Jutka, téged most valami nagy bolondság bánt. Menj haza rögtön szépen és aludd ki magadat. Holnap

elmegek hozzátok, akkor elmondhatsz mindent, ami bánt. Te nagyon beteg vagy valamitől. Hátha egy másik beteg meg fog gyógyítani.

Judit arca felviláglott. Már nem fázott. Szavaiban panasz és lány könnyörgés volt:

— Ezt vártam tőled. Enélkül szomoruan mentem volna el. De mindjárt megfogod látni, hogy tévedsz. Ezt a lépést már a multkor a mezőn megakartam tenni. És hányszor rándultam a végső ölelésre feléd, de mindig megütöttem a kezem valamiben. De mikor ma elmesélted Izold első ölelését az eltévedt hajón, tudtam, hogy az elkerülhetetlen perc elérkezett. Szerettem volna ott, az ostoba libák és gunárok előtt, neked rohanni, rád bontani a hajamat, eltakarni téged a világ elől s magamhoz szorítani halálos öleléssel. De nem ez az, ami meg fog gyógyítani téged. Látod, én a mi borzasztó házukban gyermekkoromtól tudom, hogy ezzel a szépséggel én csak művésznő, vagy legalább is egy nagyobb stílus kokott lehetek. Mit csinálna egy pap, vagy egy adóhivatalnok ezzel a szépséggel abban a három szobában, amelyben le kellene szuszogni az életünket? Ugy készültem erre a Farcády tiszteltes ur lakásán, mintahogy egy vizsgára készülnek. És minden segített benne, a vérem, az anyám lágysága, az apám káromkodásai és az adomái, minden. Most figyelj ide, ha szeretőd leszek, csak a szerelmem kapod szüzen, a testem nem. Én már nem vagyok leány. Eladtam magamat ötezer koronáért Schönberger Sarkadinak.

Miklós felugrott s mint egy megsuhintott kard vilant ki belőle:

— Oh a gazember! Lefogom löni, mint egy kutyát!

— Sohase lődözz, Miklós és ne mondj oly nagy szavakat a szegény Sarkadira. Egészen jó fiú és olyan jól meg tudom vetni. Ő egyáltalán nem hibás. Ne hidd, hogy a dolog előzetes alkuval történt s hogy ő csábitott el engem. Olyan libának látszom én? Én olvasott kultur-lény vagyok. Sarkadi korrekt volt, a lelke épen olyan vasalt volt, mint a nadrágja. Én szédítettem el napról-napra jobban. Ez volt az az én tanfolyamom, meg a véremnek is kell ez a játék. Ő kétszer el is menekült előlem Pestre, én visszacsaltam s egyszer csak lehullott, mint az őszi légy. Mikor aztán minden megvolt, akkor nagy kedélyesen megmagyaráztam neki, hogy ez nem az ő szép szemeiért történt. Hogy nekem Pestre kell mennem, érted, kell, meg-

futni a pályát, amire születtem s hogy nekem ezért ötezer korona jár. Krajcár nélkül csak nem mehetek Pestre. Ha láttad volna, milyen blattot vágott. De azért nagyon korrekt és elegáns volt. Negyedóra alatt nálam volt a pénz, még szép boritékba is tette. Ott örzöm most a fiókom alján, az egyik imakönyvemben. Most beláthatod, hogy szeretődde kell, hogy legyek, hogy egyszer lélek is legyen az ölelésemben. Ez talán szerencsét fog hozni.

Miklós Judit mellé állott. Mintha valami nagy kidült fa esett volna le benne. Nézte a lányt és nagy szomorúság voltak a szavai: — Szegény Jutka, szegény Jucika.

Többször, gépiesen cirógatta rá a nevét a lány hájára. A lány, mint egy dédelgetett gyermek, összehúzódott s megmélyült szemét nedvesség öntötte el.

— Szeress, Miklós. Csak ma reggel szeress. Azután mindketten mehetünk a magunk útján.

Miklós átölelte Juditot. Mellét fekete sirás rázta. Érezte, hogy mindkettőjük fiatalsága tele van halállal, elrendeltetett ítélettel. Azután dacos harag s az ölelés dühe lobbant fel benne. Felkapta a lányt, a diványhoz vitte. Künn már feltört a nap s nagy, fényes meleg lapban hullott reájuk.

Öt óra tájban, mikor a vendégek egy része széledni kezdett, János is hazafelé vette útját. Közben meggondolta, hogy Miklós ilyenkor nem szokott lefeküdni. — Megyek, megnézem, hátha kapható lesz egy sétára.

Felvidámult léptekkel ért oda. A ház hallgatott. De az ablakok előtti virágokon már döngtek a méhek és szállt az illat.

Lassan benyitotta az ajtót. Lábujjhegyen ment be a belső szobába. És ott, mintha a Trisztán és Izold meséje ismétlődött volna, a nagy heverő diványon feküdt Judit és Miklós, majdnem egészen meztelenül. Aludtak. Judit nagy fényes haja, mint egy mozduló folyam, ráfolyt Miklósrá.

János megállott és visszafojtott gyönyörűséggel nézte őket. Mintha füleivel is hallotta volna őket, mint egy napnak szökő kacagást. Saját vágyain, saját szerelmén át még szebbek voltak. Jó meleg járt testében, mint mikor látjuk, hogy valaki jóétvággal eszik valamit, ami öröm a mi életünknek. Azután elmosolyodott: — Itt, ugy lát- szik nekem a Marc király szerepe jutott. — Lábujjhegyen

a karszékhez ment, vette a Judit kendőjét és betakarta őket. Ismételte: — Milyen szépek, milyen szépek.

Hazamenet, aztán mind jobban furta agyát a dolog: — Vajjon elfogja-e venni Miklós? Aligha. Holnap beszélök vele. És ha nem, Judit még az én feleségem lesz. Milyen szép teste van és milyen szép gyermekeink lesznek.

III. Fekete gyertyák.

1.

Már a másodikat harangozták, Farcády tiszteletes ur ingujjban, mosdatlanul, puffedt szemaljakkal, ajkán fekete szederjével, keresgélt. A türelmetlenség kirugdosott belőle: — Már megint hova az Isten fenéjébe tettétek azt a bibliát? Kettő van és soha nincs egyiksem kéznél. Az Isten látott ilyen háztájat, ahol soha semmit sem lehet megkapni.

— Csak nem kívánod, hogy a bibliára is én vigyázzak! Elég baj van a gyermekekkel és az egész házzal. Meg nem ölhetem magam, — méltatlankodott Milla.

— Neked van bajod? Ugyan mi bajod van neked? Te zongorázol, selyemruhában jársz, nagyságos asszony vagy. Nekem már az attillám is olyan, hogy szégyellek az emberek közé menni. Miattad néz úgy ki a ház, mint egy harminc krajcáros bordélyház, miattad keveredem össze az egész világgal. Sári, ha öt perc alatt nem lesz itt a biblia, végigpofozlak benneteket. Mindjárt a harmadikat harangozzák s még teksztusom sincs!

Az utóbbi napokban állandóan felhős volt a tiszteletes urnál. Az Ilona-napi jelenet végleg megindította a harcot a lappangó ellenségek közt. Milla másnap addig siránkozott, amíg ezt az imbolygó lelket bele heccelte egy hősi pózba, hogy ezt a levelet írja Kuntznénak:

— Ilona! Maga mindig önző és gyűlölködő volt. A vad indián megtiszteli a háza tüzhelyénél ülő idegent és maga felhasználta a nevenapját, hogy meghívott vendégein rugjon egyet. Mi elmentünk magához jóságból, mert azt nem gondolhatja, hogy egy Farcády Jenőnek megtiszteltetés a maga meghívása. És maga még szemünkre meri hányni a potyát. Méltóbb vagyok uri nevemhez, hogy sem felhányjam azokat a napokat, mikor az én házam

piazar vendégszeretettel tárult meg maguk előtt. Követelem, hogy állítsa rögtön össze a számláját mindannak, amit elfogyasztottunk, Farcády Jenő nem akar senkinek adósa lenni. Maga szemére hányja az én kis szentemnek, hogy varróleány volt. Nem tudom, hogy magának melyik őse fetreng a góthai almanachban, vagy talán az apja irnoksága viszket ki magára, hogy úgy vakarózik. Én próbálkoztam szépen magával, de a maga sötét lélkének mindig gyűlölet kell s azt hiszem, hogy színét veszti a virág, amikor maga ránéz. A férjét, a szerencsétlent nem hibáztatom, elég áldozat ő maga is. De vigyázzon, tudom, hogy eddig is kikkel rágódott a becsületemen s jegyezze meg, hogy ezt tovább nem fogom tűrni. Farcády Jenő még mindig elég valaki arra, hogy ökle egy csapásával szétverje azokat, akik a hatalom uszálya alá huzódva sérthetetleneknek hiszik magukat.

Farcády Jenő.

U. i. A számlát várom!

— A rongyos! A koszos! Ő fizeti meg a számlát, ő, aki még nem fizette ki a bábát az ötéves fia születéséért. Irnok ur az én apám! A gyalázatos! Az én apám irodatiszt volt s tisztelte az egész Kolozsvár. Rágtam a becsületét! Ugyan sovány egy falat! — Körülbelül ezek törtek ki Ilonából s gőgös megvetéssel dobta el a levelet. Azután újból felvette, berohant Kuntzhoz s csukló sirásba rázkódott. — Látod, tőled a világ csufja lehetek. Mindenki rughat rajtam egyet, te nem törödsz vele. Az egész falu mondja, hogy Kuntz Imre miatt akár agyon lehetne ütni azt az áldott asszonyt.

Később aztán lecsillapult s ravasz, kanyargós esze felülkerült. Ő maga tiltotta meg férjének, hogy valamit tegyen. Elment a jegyzőékhez, elolvasta a levelet, igyekezett kimutatni, hogy a burkolt célzásban és fenyegetésben mennyi sértés van Domokosékra is. A jegyzőnek már régóta utjában állott ez a veszélyes ellenzéki kortes és ő is azon a véleményen volt, hogy most már tenni kellene valamit. Megszerkesztettek egy rövid, sértő, de nem perelhető levelet, elküldték Farcádynak. Azután az Ilona hisztérikus munkaerejével nekiállottak a faluban adatokat gyűjteni a papék ellen. Összeirták, hogy mivel tartozik a bábának, a fuvarosnak, hogy káromkodik, milyen a családi élete stb. stb. és hogy már évek óta nem tud felmenni

a katétrára. Hogy ez már tarthatatlan helyzet, hogy az egész falu fenyegetőzik, hogy elszakad az ősi hittől. És hogy ez igaz is legyen, vetették a parazsat a lelkekbe. Ilona egyszerre csodálatos kedves és bőkezű lett és senki nem ment el üres kézzel tőle, akinek foga volt a papja ellen. A falu két pártra szakadt, mert a szerencsétlen pap mégis friss lélegzet és fentartott lobogó volt és sokan hívek maradtak hozzá. De a jegyzőektől és Ilonától sokan félték.

A harmadik harangozásra megmozdult az egész falu. Ma elnéptelenült a sürgős mezei munka, Istenhez futott mindenki, mert úrvacsora volt új buzakenyérre s mert hire ment, kitől, hogy, nem lehetett tudni, hogy a pap ki fogja prédikálni ellenségeit. Az »ellenségek« is hallották ezt a bizalmasok szörnyüködéseiből és elhatározták, hogy azért is elmennek, hogy a torkába forrasszák az esetleges merészségeket. Az egyik szomszédfaluból felkérték a tanítót, hogy idősebb fiával — mint elfogulatlan tanuk — legyen jelen és jegyezzenek fel minden »olyasmit« észrevétlenül a pad alatt.

Az augusztus-végi nap derült tiszta volt a sötét emberek felett. A templom körül, a sirhantokon, a megbékült falu apró dombtetőin már őszi rózsza nyílt és ökörnál csillogott. És lenn a gyökerek alatt meztelen csontok: elrothadt gyülemek és kiernyedt öklök pihennek. Hogy a halál tanulsága nem üvölt ki a sirokból, hogy az örök folytatás ne taposná mindig a tegnapi szörnyű útját.

A templom balkapuján az asszonyok, jobb kapuján a férfiak mennek be. Elől, a főkapu előtt felvirágozott legények s fiatal lányok állanak. Az ők sorfala közt megy be a pap és ők csak utána dobognak be. Benn már fagyott várakozásban ül az idősebb falu. Ott ül, jobbról az első sorban, a Kuntz és a Domokos család és a két tanu. Az öreg Bőjthéék is családi padjukban vannak. A két tanu elkészítette papirosát, ceruzáját a térdire. A falu nézi őket. Lelkekből kifázott csend van, csak az orgona pedálja nyög néha egyet. A kántor is helyén van már, mint katona a nagy csatán. Mert érzik a levegő feszültségében, hogy itt harctér van, sötét szívek karmos csatája. A katétra előtt van egy kis fekete asztal. Ez előtt állva szokott beszélni a tiszteletes, mióta szédül a katétrán. Közbül az úr asztala ékesen megterítve. Rajta letakarva a megtöretett test, a kiontatott vér.

Milla is bejött Judittal és Sárikával. Milla ma nagyon elegáns és összeszedett annyi erőt, hogy büszkén tartsa magát. Judit szépsége egy percre átmegey a szemeken, mint egy felsőbb parancs egy sodró hívás az elveszett paradicsom felé. A katétra melletti öreg papszékbe ülnek.

Megjön az öreg Schönbergerné is a fiával, hogy lássa, mint tépik egymást a filiszteusok. Az öreg úr otthon maradt, ő nem lesz tanu, ő nem akar hallani semmit senkiről.

Belép a tiszteletes úr. Vad tiprásban utána jön a fiatal-ság s elhelyezkedik a padokban. Virág, csizma és lehelet-szag van a levegőben. A tiszteletes átmegey a közbelső nagy ürességen, az úrasztala mellett. És amint ez a sápadt egyenes, tragikus ember, az arcára rádermedt lángolással, átmegey, mégis pap, kimagasló pásztor, pusztában kiáltó szó. Szegény hullott pap, tévedt pásztor, elferdített szó. Ahogy a padhoz ér, kántor és orgona nekizendül:

Szükölködünk nagy mértékben,
Segedelem nélküi.

Az ősi zsoltár meglöki az embereket, kibóg belőlük az ősi istenszomjas tévedező barom. És ez az ének egységes folyóba sodorja őket s úgy terjeng a végtelen felé, mintha egyetlen szív megcsordulása volna. Hogy ítélessen jól az, akit így becsapnak?

Az ének után egy percnyi halálos csend van. A kurátor elszalaszt egy böfögést, mindenki ránéz. Ujból felreszket az orgona:

Mint a szép hives patakra
A szarvas kívánkozik.

A pap az utolsó sor előtt feláll. Mindenki nézi, mindenik szeme horgony, mellyel ebbe a sápadt beszélő arcba behorgonyozza a lelkét. És ma csoda történik. Nem a kis asztal felé megey. Hanem lassan, lassan, fel a katétra lépcsőjén. A csend olyan, mintha valaki kétségbeesettet kiáltana. Amint fennebb, fennebb megey, megtisztult arcán végtelen szenvedés van. Felér. Megáll. Osszeteszi a kezeit.

Rövid imát mond. Azután:

— Kedves atyámfiai, egyházi beszédem alapigéi megvannak írva a Máté-fele evangélium ötödik részének tizedik versében. Fennevezett helyen az úrnak igéi ekkép

vannak megírva, kérlek, hallgassátok meg keresztyényekhez illő figyelemmel.

Nagy zúdulással állottak fel s a kítátott szájak és kítátott lelkek kíváncsiság és borzongás voltak.

— Boldogok azok, akik háborgattatást szenvednek az igazsáért, mert övék a mennyeknek országa.

Leültek. A szokott orrfúvás, csemcsezés, izgés-mozgás most elmaradt. Nagy felfüggesztett hallgatás volt a templom. A két tanu kezébe vette a ceruzát.

A pap beszélt. Az utolsó idők nehéz anyagi gondjai, a sok herce-hurca mélyebbre szántottak, át az örökölt szép szavakon, s most minden szenvedésével beszélt. Mintha fiatalkorának tiszta álom-eposza ujult volna köréje, szűz fiatalsággal beszélt az elásott álomról: az embert emelő célnak szentelt tiszta, erős életről, az emberi élet nagy peréről, a megölhetetlen igazságról. De hogy mi ez az igazság, nem mondta, talán benne is csak egy fényes köd, egy kárpótló ismeretlen jóság volt, de a szó olyan szép volt, hogy lábujjhegyre állottak a lelkek. Azután beszélt az igazság ellenségeiről, a gőg, érdek, ármány embereiről, akik mindenáron üldözik az igazság apostolait. Zúgó szavai, mint sötét zuhatag sodra, hullottak alá, néha — tudtán kívül — mondatok lüktettek át rajtuk a Petőfi Apostolából. A két tanu nem jegyzett, az »ellenségek« lesütött szemmel mozdulatlanul hallgattak, a nép, mint egy könnyű lapda sodródott papja szavának szelével. Végén a mártir halálon, poklon és tűzön keresztüli győzelemről, a csontokból, vérből, hullákból összegyúrt igazság olthatatlan fellobogásáról beszélt. Az ámenkor a nép nagy felmozdulásán lehetett látni, hogy itt, e sok egyszerű lélek előtt megnyerte a pert. Az ének most mit egy nyert győzelem hangzott fel:

A Sionnak hegyén, Uristen,
Tiéd a dicséret.

A pap lejött, az urvacsora osztás elkezdődött. Kuntzék, a jegyző családja és még egy páran elmentek. Ilona, jobb híján, ebben a mondatban bosszulta magát: — Ki köpném az Ur testét, ha ő tenné a számba! — Domokos, aki mint ember okos, mint kormányzati tényező tárgyi-lagos tudott lenni, megjegyezte! — Azért ilyen jól rég nem beszélt. És meg kell adni, hogy jól aláink nyalt.

Féltizenkettő mult, mikor a nép szétoszlott a temp-

lomból. Előbb körülállták a tiszteletes urat, aki holtra fáradva, sápadtan, nagyon nemesnek, tisztának és mártírnak érezte magát. Az egyik székely szólt: — Jól megadta nekik a tiszteletes ur. Meg is indult az orruk vére. El is sirültek hamar, már az Ur teste sem kellett nekik.

De azért a korcsmában, mikor már csak magukra voltak, akadt székely, aki nem helyeselte, hogy a tiszteletes ur a templomban intézze el az ellenfeleit. Ebből aztán dühös vita keletkezett.

— Akinek nem inge, ne vegye magára.

— De ha ő kiprédikálhat mást, én is odakiálthatom a katérrára, hogy adja meg a tavalyi fa árát.

— Az más, ő pap, te pedig csak egy bűdös paraszt vagy, mint én.

Az öreg Bőjthe — meghatva és átmosott lélekkel egy hizott pulykát és két liter ó bort küldött a papnak. De Miklós, ki ma náluk ebédelt, akadékoskodott:

— Lássa, Bőjthe bácsi, éppen ez a fene nagy hatás a baj. A katolikusoknál maga a templom és a hit, a paptól külön is: hitvallás, ének, ima pihenés, vigasztalás. Egy üres református templom négy didergető fal. Ha a katolikus pap semmirevaló, a hívő még is egy védő életformában él, mely vezetés és erőforrás. Nálunk a vallás a pap. Ma, mert Farcády jól povedált, hát a kálvinizmus az, hogy a Kuntzéknak és a jegyzőéknek nincs igaza. Ha jövő vasárnap a vegetáriánizmusról fog ilyen szépen zúgni, akkor a kálvinizmus a vegetáriánizmus lesz. Ugyan mi csoda megkötöttsége van egy kálvinista papnak a gondatok terén? És az a nagy bibi, hogy a fajmagyarság egyik legáltalánosabb lelki mozdítója idejétmult ellenzék, negatív valami, legfeljebb egy temperámentum. Mikor a demokrácia nagy összeharapásában húsba égő dogmák kellenének, melyek tette, tette és célra hajszolnának mindenen keresztül.

A papi családnál nagy melegség volt ezen a napon. Jenő nagyon érzékenyült, tiszta és apai volt az ebédnél. Mindenkinek utána hagyott mindent. Az ajándékbort együtt itta meg a családdal, a gyermekek szeme átfényesedett. Ebéd után felolvasott nekik — most századszor — egy részt az Apostolból. Milla elzongorázta a két gránátost s közben mondta: — Ha most sem törte ki a fráz Ilonát, hát örökre fog élni.

Ahogy a szeptemberi esők megjöttek, Miklósnak nagyon súlyos lett a falu. Mint egy duzzogó tigris loholt a szobájában, dolgozni nem tudott, szemeivel majd véresre harapta az egybeborult világ szürkességét. Sarkadi már Pesten volt, Bójthe Jánossal pedig nem lehetett összeveszni, akárhogy kezdett hozzá s ez bosszantotta önmaga ellen. Néha nagyokat ivott s holtdermedten aludt utána. Egyik nap levelezőlapot kapott Sarkaditól a rendes kávéházukból. Aláírta az egész társaság: — várunk. — És ekkor az útott Pest, mely annyiszor megégette, megint új boldogság igéretével lobogott fel benne.

Elhatározta, hogy másnap elutazik, fuvarost is fogadott, aki az állomásra vigye. És nehogy addig elbúcsúzzék valakitől, a szomszéd faluba ment, ahol a korcsmáros gyermekkori játszótársa volt. A kis korcsma a falu szélén volt s ablakaiból ki lehetett látni az őszi mező nagy vígasztalanságába. Itt minden szeszélyét teljesítették, minden hóbertjának utána játszottak. A szabadtűzű parasztkemencébe óriási tüzet rakatott, a hatalmas diófaasztalt, mint egy nagy ravatalt, telerakatta égő gyertyákkal és úgy kezdett inni. Estefelé, amikor a mámor nehéz volt benne, bejárta a sáros falut, összeszedte a gyermekeket, elhozta a korcsmába és sorba állította őket. Egy óránál tovább énekelte a zsoltárokat velük. A fagyú gyertyák és üres üvegek közt végig dült és úgy parancsolta utoljára a halotti nótát:

Kitették a holttestet az udvarra.

— Ezek engem temetnek — mondta a bámuló korcsmárosnénak. Azután pénzt osztott a gyermekeknek, kikergette őket s úgy jött rá ültében az álom, mint a gutaütés.

Mikor vonata reggel hét órakor beszuszogott a keleti pályaudvaron, szemben a vonattal, mintha a sinekre dobták volna — véres bozontosan gurult fel a nap. Ez rengeteg erőt lobbantott belé. — Lesz, lesz valami, amiért érdemes élni, amiért majd lehet akarni. — A Rákóci-ut rohanása, a bódult összekönyöklés, a zugásba ömlő zugás újra élő életté dörzsölték. Itt, ahol a tett örök szüretjét toporzékolja, az akaratok vad finishében benne is felgyultak a lángok. Szobája fenn a Várban volt, a Verbóczy-utcában, két ab-

lakkal a folyton születő városra és a Dunára. Amint szobájába belépett s kitárta a hatalmas ablakokat, mint egy óriási belélegzés, életének diadalmas kitágulása robbant eléje a megtárt város. És itt ez a nagy életroham mint egy bibliai zugó szél teljes szélességre bontotta benne az összehullott, elsülyedt vitorlát. Mint egy damaszkuszi szó, úgy villant izmaiba egy új honfoglalás gondolata. Feltenni halhatatlan sarkantyukat, rápattani a magyar fajra, bedöfni véres elevenjéig, hogy hulljon a vér, és ránduljon az izom egy új győző versenyfutásra. Berontani a nyugvó agyak csendjébe, felkiáltani, felüvölteni az akaratot a demokrácia kikerülhetetlen birkózására. Meghódítani az egész életet, urrá tenni a rablott, balek magyart minden piacon, minden versenyen. De nem ököllel és bitor törvényekkel, nem multtal hazudni el az új életet, hanem az ösztön belső lökésével, mint egy megszállás, mint egy folyton tettbe égő rögzött gondolat. Belé itatni ebbe az ember-anakronizmusba a demokráciát, hogy élet-éhes dühvel rohanjon kereskedőnek, bankárnak, ujságírónak, politikusnak, gyárosnak, katonának, művésznek s ha már kell, hogy legyen, uzsorásnak, csalónak, de kihasznált és megcsalt sohase legyen. Egy új, minden eddiginél belsőbb és mozditóbb forradalmat fujni tüzes széllel az izmokba, a magyar fajt minden versenyképes gondolat, minden alkotó tett, minden egészséges szépség hazájává tenni.

Délután öt óráig otthon dolgozott, még ebédelni is a magával hozott batyuból ebédelte. Akkor aztán, a végzett munka gőgös jólesésével átment Pestre, a dunaparti kávéházba, hol ilyenkor megszokott írói társasága tanyázott. Mikor megérkezett, már együtt volt a társaság, közte Sarkadi is. Tüntető örömmel fogadták.

A finom Sziklai, egy kicsinyke, tömörített kulturpillula, finoman és mélyen üdvözölte:

— Csakhogy már köztünk vagy Miklósom, legjobb önmagunkat találjuk meg újra, ha te köztünk vagy.

— Köszönöm az utolsó novelládat, azóta jobban értem magamat, — mondta szerényen és megértően Felletár tanár ur.

— Ez az, ami egyetlenné avat téged — lelkesedett a kis Fekete Izor, — hogy téged olvasva az ember új meg új tájékát fedezi fel önmagának. Olyan vagy, mint a banya-lámpa, folyton új és új mélységekre csillansz rá.

— És micsoda elgondolás, micsoda művészi akarás,

mennyi feszültség a szavakban, a gondolatoknak milyen hatalmas ivelése és mennyi ájult szépség! — gargarizálta fel a divatos kritika kedvenc szavait Sebessi Tibor, a csinos pénzes jogászgyerek, akinek két »cizellált« szonnetje jött a Kulturában és ezzel úgy hozzáragadt az irodalomhoz, mint a cigarettavég a guruló hólapdához.

Mindenki igyekezett a maga jól elgondolt, kikészített szavát elhelyezni. Beszédjük divatos új szavakkal és modern mondatszerkezetekkel volt tele, amiket úgy használtak, mint valami kitüntető sarzsit. Csak Záhodnik a költő és Madarász a regényíró hallgattak, nehogy mondatukat meghajlásnak vegyék a Miklós zsenije előtt. Az írói asztal egy kissé távolabb volt a többitől, egy Dunára néző ablak mellett. A kávéház zsufolt közönsége meleg zajba zuhogott össze, néha kíváncsi pillanatokot vetettek az egybegyült halhatatlanság felé. És azok is úgy tudták, hogy egy darab irodalomtörténetet hordoznak a vállukon, különösen azok, akik semmitsem hordoztak, mindenik arcán látszott, hogy kirakatban érzi magát. Azt az énjét vette fel mindenik, amelyik a legkevésbé volt az övé, de amelyiket göggyével, hiúságával leginkább szeretett volna megélni. Mintha apró kis görnyedt klaunok óriási maszkokat tartottak volna verejtékezve maguk előtt. A kis Sziklai, ősz intellektuális zsidó család utolsó hajtása, félkarjára támaszkodott, mély, finom, megértő kulturlélek volt, elszélesült ajkán a mindent megismerés keserű mosolya fagyott. A ravasz, boncoló-éles eszű kis ember körül, mint egy összeroncsolhatatlan krinolin, puffadt az irodalmi tekintélye. Irt verseket, sápadtakat, finomakat, megérzőket, szegény kis versikék olyanok voltak mint az aggastyánok későn szakadt albinó gyermekei. Próbálkozott novellákkal is, de örökölt éles skolasztikus esze a politikai és kritikai térre vitte, ahol bámulatosan megtudta látni a mások okoskodásának a bibijét s tényleg nem egyszer hasznos dolgot látott és mutatott meg. Először rendesen azt mutatta ki, hogy X-nek nincs igaza, vagy ha igaza van, nem úgy van igaza, amint ő hiszi és végezte azzal, hogy a dolog úgy van, ahogy azt ő már — mindenki más előtt — régen megírta. Egy-két közismertté ismételtetett paradoxona volt, melyeken fejedelmi önérzettel lovagolt, mint egy manó király az egeren. Affektált stilusa, kulturkodó modora roppant hatással volt az irodalom apró szentjeire s szavait és magatartását a végtelenig ismételtették ujságokban és

folyóiratokban. Az ő be nem csapható, éles szeme néha az ősz becsület vonzalmával villant fel egy új, tisztító forradalomra, de a rettenetes pénz és hiúsága szajhává tették s minden igazság igazság tudott lenni a pennáján. Néha talán ő is végtelenül szomorunak találta ezt az elaprózott életet s az örök maszk unalmát, de hiúsága, költséges szokásai tovább rángatták vele a rádermedt vitézjánost.

Mint egy jóllakott vadkan torpant az asztalra Madarász Bandi, erős, bozontos sárga fejét maga elé sunyitva, zömök, alacsony termetét egy nagy erőponttá gomolyitva. A társaságban ő volt a nép, az irtatlan őserdő, a titokzatos vetés. A paraszti családból szakadt keményfejű magyar, tényleg nagy erővel toppant az irodalomba s egy-két munkájában fájának legmélyéről sikerült hangokat tépnie. De a borzasztó verseny az ő erős fejét is elsodorta. Amint urrá lett, felvette az együtt rohanók pózait, bűneit, hiúságát és ezerbe aprózva magát, könnyű munkákban pazarolta szét nagy tehetségét. A demokrácia eltépte azt az időt, mikor az éhes költő a halhatatlanságért felajánlotta a múzsának étvágyát. Mintha könyökeire, lábaira is tollakat kötött volna, valóságos írói csimpolya lett: záporozott belőle az újságcikk, novella, regény s minden lapot, folyóiratot, kalendáriumot hasábokon fetrengett végig. A rohanó piacon meg kellett ragadni azt a percet, mikor nevének magas árfolyama volt. Most már nemesi származását is ki tudta mutatni, egyébként kellőképp demokrata volt. Ur lenni, magához tépni a bestia pénzt, nyomni a latban ebben az egyetlenség életben! És ez az ember, aki talán az irodalom egyik felszökő jegenyéje lett volna, kis erotikára higulva, olcsó népiességekre tördelve volt jutányos kosztja a zabáló kulturtömegeknek.

Ádámcsutkáját előretolva, vékony nyakát nietzschei gyötröttségbe csavaritva, Záhodnik Károly nagy fekete szemében titokzatos mélységeket hömpölyögtetett. A szláv származású, nagy kulturájú fiatalember egyike volt az új irodalom legcsillogóbb neveinek. Nagy tekintéllyel nyomta társait s ezt legelőször is tudásának köszönhette. Mig a többinek olyan volt a műveltsége, mint egy gyermekszobába züllött lexikon, hol a legszeszélyesebb véletlenül hiányoznak a lapok, neki széles, hatalmas irodalmi műveltsége volt, mindenre tudott idézetet, bibliográfiát s bámulatos emlékezetével minden vitát agyonnyomott. Végtelen

érzékenységgel fászlizta körül magát s úgy hordta önmagát, mint egy indiai bálványt, melynek első rajongó imádója önmaga volt. Szegény, vézna testét félrevonta az élet közvetlen zuhataga elől, de a könyveken átszűrt életre finoman s néha mélyen tudott visszhangozni. Irt Vörösmarty, Arany, Richepin, Rilke, Verhaeren verseket, szebbeket mint Vörösmarty, Arany, Richepin, Rilke, Verhaeren. Betük között eltengett életének az volt a lirája, hogy melyik írón át fejezi ki magát, mint ahogy a nő lirája a férfi, kivel ölelkezik. Nyelvének csodálatos zenéje volt. Ez az életre nem termett, minden töviskére halálosan vonagló ember úgy menekült a mesteri és mesterkelt formákba, mint mások az alkoholba, a nőbe, Egész csomó szózsonglór fakadt nyomán, akik a költészetet valóságos szó-tenisszé tették. A térdéig sápadt, ha író, könyvet említettek előtte, mit ő még nem ismert, ha valakit olyan dicsérettel dicsérték, amilyennel őt még nem dicsérték és a legkisebb kritika is fájt, mint egy gyógyíthatatlan harapás.

Lehetetlenül tarka ruhában és exotikus kalapban, amit ő becsületesen modernnek és művészinek talált, a szegény Lipták Margit igyekezett lehetőleg szfinkszkez hasonlítani. Ez az erős tehetségű nő, akinek nem voltak szemei a látásra, fülei a hallásra, nem tapintott, nem izlelt, nem szagolt, minden érzéke vakablak volt a világ felé, mégis csodálatos erővel tudott bizonyos életeket és milieuket magába szívni és kisugároztatni. Bizonyos lelkeket mélyükből kiépülésük minden percében utána tudott követni, belső szétgyökerezésük minden titokzatosságával megirni. Minden egyébben bódult-vakon botorkált, izlése sohasem érte el egy átlag-varróleányét. Az egyszerű, nehéz anyagi viszonyokkal küzdő nő az első hangosabb sikerek után belekerült az áradatba. Ős egyszerű jóságát szégyenkezve dugta el, mint egy mostoha Hamupipókéét, a nők mohó majomságával aggatta magára a felötlő pózokat: Sziklaitól affektált szavakat, Miklóstól mélységeket, Záhodniktól kulturkodást és nem volt az a tegnap született irodalmi fika, akitől nem vett volna fel modort. És mert szűz romlatlansága érezte, hogy nem ebbe a világba való, állandó halálos remegésben élt, hogy kigúnyolják, hogy kacagnak a háta mögött s mind kétségbeesettebben sietett dekadens, sokféle, modern és hisztérika lenni. Néha aztán rájött az undorodás, felcsuklotta letaposott tisztaságát és akkor ez

a rángatott lélek szomorú volt az önmaga hulláját virrasztó halálos szomorúságával.

Elfolyva az asztalon, kövéren, gőgösen, mindent le-sajnáló ajakbiggyesztéssel terjengett az export drámaíró Havas Alfréd. A szegény kis zsidó szatócs fia először a bank terén próbálta megnyerni az életet, de nem boldogult. Azután volt politikai ágens, egy könyvvállalat közvetítője, mozdirektor, vándor kabaré igazgatója, de mindenütt zátonyra talált. Nagyon sokat járt színházba és elolvasott minden ujonnan írt angol, francia, német drámát. Ezekből aztán a gyakorlati fogások bizonyos összege szűrődött le beléje és olyan erővel, hogy őt magát is egy dráma írására lökte. A minden bevált eszközzel készített darabnak óriási sikere volt, Bécsben, Párisban, Londonban is előadták. Havas egyszerre nagy ember lett, csatornákon gurult feléje a pénz s most vérmes teste falánkságával ehette az életet és a dicsőséget. Korlátlanult trónolt a szomorú magyar színen, mely sohasem volt olyan gyalázatos, mint mióta export drámákat termelt. Volt darabjaiban — bölcs stratégiával elhelyezve — ibseni csend, maeterlincki befelé mélyesztő szó, bernsteini feszjelenet, Shaw-ötlet, exotikum és a német procc-drámaírók kolosszálissága. Ő egymaga több pénzt szerzett, mint a többi együtt s ez hihetetlen gögbe pupuzálta. Szeretőket tartott, botránkoztatott, ítélte eleveneket és holtakat s egy Wildenál inaskodott demokrata Byront játszott.

Felletár tanár ur szorgalomból, kétharmadra került az irodalomba. A sima, megértéskedő, minden hurral velejátszó, törtető tanár egy hivatalos irodalmi lap szerkesztőjévé hullott, melybe csendes tanárok kérőzték vissza az öreg Erdélyi János, Greguss Ágost, Beöthy Zsolt esztétikai mondatait. Megjelentek itt nagyszerű és végtelen értekezések, melyekben a tanár urak kisütötték, hogy Tompa mindig mélyen érzi a természet szépségeit, de mégis ősszel fogékonyabb irántuk — a lombhullató ősszel! — mint a rügyfakasztó tavaszkor, a kalász-érlelő nyárkor, vagy a dermesztő télen. Hogy Tasso költői szépségekben gazdagabb, de Zrinyi Miklós a magyar érzés mélységében felette áll. És sok más ilyen szépségek, melyek az iskola szegény eliteltjeit örökre elundorítják az irodalomtól s amelyek Miklósból — ismételten — ezt az axiómát ugratták ki: — Meg kell szabadítani az irodalmat a tanároktól! — Felletár tanár ur a moderneekkel is jól akart lenni, mert sohasem

lehet tudni, kié lesz a hatalom és a dicsőség. Ezért nagyon sokat forgolódott köröttük. Ezeknek pedig tetszett — bár megvetették — hogy a hivatalos irodalom embere, ki mindennap kezel az Akadémia uri eunukjaival, huzódik hozzájuk. És egyszerre csak azon vették észre magukat, hogy Felletár tanár ur tekintély közöttük, akinek elismerő nyilatkozatait idézgetik egymás közt. Igaz, hogy csak azért lett tekintély, mert csak elismerő nyilatkozatokat tett.

A többiekben, a kis aprószenteken még jobban látszott a zseni-mechanizmus. Féloldalt simított fejek, lehetőleg kidomborított homlokok, félkarra borult komorságok tűnődő mélységek és finom kulturlelkek ülték körül az asztalt. Tanárok, akik idejöttek szolgoltni egy szörnyűnek kiabált szellemi forradalmat és élvezhették a diákörömet, hogy tilosban járnak. Selyemjogászkák, gazdag zsidógyerekek, akiknek mindig kész pénzéért eltértek egy-egy cikket vagy versikét.

Egy pár percig feszült csend lett az asztalnál. Látszott, hogy mindeniknek a begyében van egy elkészített téma, kinyalt mondat, de nem akar esetleges gyengéivel előnyt adni a másiknak. Mint ellenségek egy halálos játékban, ahol minden vétett mozdulat fejbe kerülhet, fulladozva a hiúságban, behuzott bizalmatlanság és szemrehányó unalom feszült idegeiken. Sziklai, ki szerette az új irodalom Kazinczyját játszani megszólalt:

— Felletár kollegámnak volt egy igen finom meglátása. Szerinte az új magyar regény még azért nem fejlődött azzá, mint nyugaton, mert a regény a véres, robbanó aktualitásokból táplálkozik s kis országban nem lehet elég erős a merés. Különbén ezt már én is megírtam Zolával kapcsolatban. Nálunk, ahol minden mozdulatommal tíz szomszédom szemét verem ki, a regény nem verheti vissza az élet eleven történéseit. Mikor írunk, egyetlen kötelezettségünk a közönség irányában az, hogy ne legyen vele szemben semmi kötelezettségünk. A mi kis arányu életünkben ez lehetetlen, lehetetlen.

Felletár tanár ur rögtön felkapta a témát!

— Ezt mondtam én is. Egy Zola épp oly lehetetlen volna nálunk, mint egy kókusz erdő az Alföldön. Egy óriási amfiteátrumban huszezer ember előtt meztelenre lehet vetkezni, de egy szalónban három ember előtt nem.

Sarkadi szólt:

— Irótársam — szerette ebben a megszólításban írós-

nak érezni magát, — igen adequatul fejezi ki magát. Ha megengedi tanár ur, ezt a mondását idézni fogom a holnapi cikkemben.

Ujból csend hullott közéjük, lecsapódva, mint egy kellemetlen tárgy. Miklós — maga sem tudta miért — egyszerre elvesztette lobogó életkedvét, ideges türelmetlenség csipdeste. Hallgatagon, fejedelmi unatkozással szűröcsölte feketéjét. Hallgatásának hidege átfolyta a többit. Mindenki tükört rettegett ebben a hallgatásban, melyben magát fogja meglátni, igazi önmagát, kinek kezéből kihullott az örök maszka.

Sziklai új ötlettel próbálkozott:

-- Tudjátok gyerekek, hogy Tiszát mégis és mégis mi tartja a kormányon? A fenének sem kell, mindenki utálja vagy fél tőle és mégis keményen áll a lábán. A választójog tartja. Mert senki sem akarja azt, amit ő nem akar, hát ezért marad. Mert ő nem akarja a legbátrabban, a legbrutálisabban. Az ellenzék még Tiszát is inkább akarja, mint a választójogot, mely benne van a programjában. Különben ez így van jól, a választójogot nem kell akarni, mintahogy nem kell akarni élni. Az ember él, a választójog meglesz.

— Általános választójog, általános választójog! — fitymálta Havas. — Az egész egy puccs, hogy Kún Ernő miniszter legyen. Először csak képviselő akart lenni: lapot alapított. Azután államtitkár, akkor már politikai klubot toborzott maga köré, most miniszter akar lenni és választójogban utazik. Nekem különben csak jó lesz. Az inasom, a szakácsnőm, a portásom, a konyhaszolgálóm és az aranyos kis Nusi mind szavazni fognak és egyszerre tizenkét lábbal rugok bele az alkotmányba.

— Kún Ernőből sohasem lesz miniszter és ha hétfőn az lesz, kedden elbukik. Az ilyen doktrinér alul kiüti az élet a teóriáit, mint valami lehetetlen gólyalábakat, — vélte Madarász. — Hanem a felesége pompás asszony.

— És hogy szereti azt a marhát! Csodálatos, hogy le tudják kötni az ilyen bivalyok a legértékesebb asszonyokat, — zökkent ki a finomságából Sziklai, aki gyűlölte ezt az embert az akarataért, a sikéréért.

Sarkadi gunyosan nézett szét:

— Most látom, hogy akik itt vagyunk, talán mind tagjai vagyunk a választójogi ligának. Voltaképen miért vagyunk tagjai?

A kis Sebessi alkalmasnak találta a pillanatot, hogy fontos legyen:

– Miért? Mert minden modern ember hive az általános választójognak. Ez a modern psyché alapfeltétele.

Havas cinikus és brutális volt:

– Fenét! Tagjai vagyunk, mert legtöbbünknek ez az egyetlen módja, hogy házárdjátékot játszodjunk. És nekünk életszükség a blindre hopp.

Felletár tanár ur dogmatikus komolysággal összegezett:

– Az általános válaasztói jog voltaképen a történelem örökös iránya. Hogy ugy mondjam, ez a deltája a történelem folyamának. Ha már a deltánál vagyunk, meglesz minden akadály ellenére. És ha meglesz, ez igazolja azt, hogy van. Ami van, az történelmi szükség, ami elmúlik, az történelmi csőd.

Ez a rengetek tanárság megint csendet csinált. Ezek az emberek, a demokrácia szomoru zsongleurjei, nem mertek becsületes vizsgálattal nézni szembe a nagy átalakító jelszóval. Tányérhordozói a közvéleménynek, elsodort prostituáltjai a demokráciának, beletáncoltak a vad farsang minden rohanásába. És ha néha felpatakozott mélyükről a letaposott becsületesség, ha a torlott hazugságokon át felhangzott az ős emlékeztetés, mint felpattant fekély forrt torkukra hiu, hazug életük szomorúsága. Miklós szeretett volna egy nagyot kiáltani. vagy szétnyargalni vad mezők végtelenjén, lezuhogni mint egy lavina, lenni az éjszakába belebőgő barom, meggyult erdő lobogó tüze: valami ős szilaj, lebirhatatlan elem, de nem ember, nem ember! Itt látta maga előtt azt a társaságot, mely Magyarország meggyújtott gyertyáinak hihette magát s melynek jobbjai mégis a népek világosságai voltak. És ezek az emberek, akik arra születtek, hogy a faj magára döbbentő kiáltása, a Sion-hegyének uj harsonái legyenek, kétségbeesve követtek el mindent, hogy eltakarják születés szerinti tiszta voltukat, hogy elhazudják a becsület, a jóság és igazság lökéseit és görnyedezve, izzadva hazudtak magukra egy szörnnyü majmot, melynek gépezete jelenti számukra a kirakat-egyéniséget, az ünneplést, a dicsőséget. A régi koplaló nagy szellemek megmaradtak királyoknak, érintetlen tisztán őrizték meg született palástjukat és ezek, a demokrácia klaunjai, rángó dummer-Augusztjai könnyesen, szomoruan ropják a tapsolt táncot.

Erezte, hogy most rossznak kell lennie, hogy meg

kell bántania valakit. Már a belépéstől kezdve szurta a szemét Sarkadi, most feléje dőött:

— A modern drámáról irt cikked ostobaság volt. Mondd csak, Géza, muszáj neked voltaképen írni?

A hallgatás most már kellemetlen volt, mintha parafa dugót vágtak volna a fülekbe. Ebben a hallgatásban mindenki Miklós ellen volt, mert senki sem tudta, mikor kerül rá a sor. Sarkadi le nem mosható mosolyával kidomborított szerénységgel kérdezte:

— Mi a kifogásod ellene?

— Az, hogy megirtad. És tudom, miért firkálsz annyit szinpadról, drámáról. Látom, hogy kiáll a begyedből egy készülő dráma. Igen, te is megfogod írni a magad kis drámáját, amit az ujságok felfognak dicsérni és ami csapnivaló rossz lesz. Most előre igyekezel teóriákkal mentetetni. Ugy beszélsz a szinpad ismeretéről, mint valami külön titkos tudományról. Jegyezd meg barátom, hogy aki megint színházat fog csinálni a mostani bordélyból, az fütyülni fog minden színházi ismeretre és nem fogja előre felcollstokolni a színészeket. Ki fog belőle földrengeni az új dráma, ahogy az benne méltóztatik, aztán a színház hadd lássa, hogy tudja megvalósítani. Te meg, Géza, pártolj át a politikához, oda csak pénz kell.

Záhodnik tüntetőleg ásitott, Madarász a szilvatermésről kezdett beszélni. Mindenki arcán az a mosolygás volt, mely bosszu és meghunyászkodás egy elkényeztetett gyermek előtt, akinek szabad örültségeket beszélni. Miklós fizetett, felállt. Nagy levegőre, mely belelegzésre volt szüksége.

— Várj, én is veled megyek, — szolt Lipták Margit.

Mikor a kávéház ajtaja belódult mögöttük, Záhodnik megállapította:

— Miklós a szakember gögjével beszél a modern drámáról, pedig egyáltalán nem ismeri a modern teóriákat. A multkor még Claudelről is olyan vadakat mondott. Mikor a görög tragédiáról irt cikkemhez gratulált, kivettem a beszédéből, hogy teljesen ismeretlenek előtte az antik dráma problémái.

— De mégis különös, hogy mi elég jók vagyunk türni neki, hogy akkor és azt vágja orrba, amikor és akit neki tetszik, — fortyogott Havas.

Nagy felszabadulásban beszélt mindenki:

— A neuraszténiája néha kiállhatatlanná teszi, különben jó fiu.

— Margit most utána bolondul. Fogadjunk, hogy leviszi Ujpestre. Első nagy szerelme óta minden ideálját odaviszi a szokott keretbe. Olyan mint a tyúk: csak ott tojik, ahol tojni szokott.

— Margit különben is szereti az ismétléseket. Az utolsó regénye tiszta kérőzés. A szokott alakok a megszokott lelkiproblémákkal, miket úgy cipelnek mindenüvé magukkal, mint a ridiküljüket. Teljesen kiírta már magát.

— Csak olyan borzasztó ruhákba ne bújna! Különben Miklós is sárga cipőben és kajzerben lógott a multkor a Margitszigeten.

— A Csokonay pincére sirva kérdezte tőlem, hogy fogja-e látni a nyolcszáz koronáját. Mikor kérte, Miklós pofont ígért neki.

Mikor jól kiköpdösték magukat, Sziklai finoman és nemesen szól: — Gyerekek, ne az embert nézzétek Miklósban, hanem azt, ami meg fog maradni belőle.

Miklós és Margit végigmentek a dunaparti korzón. Hét óra lehetett már s a korzón hemzsegett az egybezsufolt unalom. Kikészített szépségek, kikészített eleganciák és kikészített hírességek könyöklöttek egymást s az egész úszott a kokottban, mint egy generál szószban. Margit beszélt, beszélt, szaporán és mindenről, lelki történésekről, felhajsolt problémákról, társaságuk divatos közhelyeiről. Miklós nem hallotta. Nem tudta, hogy hol van, hogy lép, csak úgy vakon, a lelke könyökével érezte a hozzádörzsölődő életet. Valami nagy, nehéz keserüséget vitt a két karján s minden figyelme csak arra irányult, hogy el ne ejtse.

Egyszerre aztán felgyultak a villanylámpák, a Dunában felringott a lángoszlopu város. A part felé egy kivilágított hajó uszott boldogan, méltóságosan. — Menjünk Ujpestre, — indítványozta Margit.

Miklós csak a hajó fedélzetén vette észre, hogy engedelmeskedett, minden közbeeső mozdulat tudattalan volt előtte. A vizről hűvös szellő csapott fel, a hajó kerekei zugtak, a fedélzeten senki más nem volt. Az arany vízbe, melyben a felgyúlt Pest és a hűvös Buda ringott, belekeringett a szeptembervégi est csillagos ege. Margit tovább zakatolt:

— Azért volt életem legnagyobb lelki történése a Weininger Geschlecht und Charakter-ének az elolvasása. A probléma rám nézve annak az elgondolásában rejlik,

hogy én mint nő, nem élhetem-é meg mindazon szenzációknak és akarásoknak összegét. . .

Miklós most sziszent a valósághez, az egész valósághoz: a benne levő fekete csüggedés lényegéhez, a tovább csodás őszi esthez és ehhez a szomorú marionettlélekhez, aki tovább zörögte a társas élet hiúság-gépezetét. Mintha valaki, akit nagyon szeretünk, akaratlan mozdulattal testi fájdalmat okozott, úgy kiáltott fel:

— Margit, Margit!

Olyan mélyről jövő tiszta hívás volt, hogy a nő elértette. Zavarba jött, hangját leejtette, fejét ijedten oldalra lankasztotta, ujjával idegesen babrálta a ridiküljét. Visszahullott félénk, egyszerű nővé, aki várja a gazda intését és aki érzi, hogy nagy jóság van az engedelmességében.

Miklós jó, szelid szomorúsággal beszélt:

— Minek ezek a szavak, Margit? Te jónak és egyszerűnek születél. Ma nagyon szükségem van, hogy valaki igazán, póz és kulturkodás nélkül legyen barátom. Legyünk ma jók és egyszerűek, Margit.

A karfára támaszkodtak, könyökük összeért. Margit nagy fekete szemekre valami jó, meleg nedvesség jött. Mellettük fényes szalagokban szaladt el a két város izzó élete s a vízből újból eléjük merült. Miklós lassan hullatta szavait alá:

— Te is beteg vagy, szegény Margit. Mi mindnyájan egy nagy gyermekgyilkosság bűnét bűnhődjük. Egy tiszta hősnek született gyermekét, akit megfojtottunk magunkban. Születtünk, hogy új, falpattant szájai legyünk az emberi fájdalomnak, visszaidéző szó az egészséges, egyszerű élet szent ritmusához. És azután hiúságunkkal megfojtjuk magunkat s hogy eltitkoljuk gyilkosságunk, üres konvenciókból, hazug modernségekben összegyurunk egy fűrészporral bélelt babát és azt cipeljük, futtatjuk, táncoltatjuk magunk gyanánt, amíg megszakadunk alatta. És ez az életnek hazudott holt báb agyonnyomja termésünket is. Irunk szép szavakat, a megtapsolt klaunok jól bevált trükkjeit és amiért hivatva vagyunk, amiért értelmünk van, belénk rothad. Egy folytonos temetés van bennünk, Margit.

Margit hangtalanul sirt. A hajó elhagyta a Margit-szigetet. Nagy sötét foltok hallgattak a vizen. Alulról a hajóból egy fiatal lány kacagása hallatszott fel.

— Látod, ma egy nagy akarat, egy új vallás hitével mentem a kávéházba. Néha egész Magyarországot úgy érzem, mint egy elfojtott titáni mellet, melyet valami nagy szorongás, végzetes lidércnyomás ül meg. Ma úgy belém lobbant az élet és hittem, hogy lehetne valamit kezdeni, összefogni teljes becsületességünkkel, minden jószágunkkal, megindítani a magyar faj végleges honfoglalását. Valami részletes, kevés dogmába foglalható fánátizmusra gondoltam, mely toporzékoló tettbe hemzsegtetné a leigézett fajt. És látod, ott visszahullott minden megmozdult erőm s most, itt a hajón, a vízbe beleforgó világ előtt úgy érzem, hogy ringatott gyermek vagyok egy óriási bölcsőn. És hogy csak úgy vagyok jó, ha pihenek, ha szétfolyok egy mérhetetlen nyugovásba, ha nem akarok. Pedig lehet-e jószág az, ami nem tett és heroizmus? A halál van bennünk, Margit, ez minden meddő szépségünk és csak annyiban vagyunk, amennyiben feléje megyünk.

Ujpesten a parti halászcsárdában vacsoráztak meg. A nagy korcsma tele volt néppel: valamelyik gyár munkássága tartott kedélyes összejövetelt. Mikor szembe párolgott velük a halászlé, egy kis kékszemű hervadt szőke lányka, hullott virága a nagy nyomoruságfának, egy kis kosár krizantémumot tartott eléjük.

Margit kivett két szép fürtös virágot, megcsókolta a kis lányt és egy tizkoronást dédelgetett a gyermek markába. — Hát te mit csinálsz? — kérdezte Miklós.

Tudod, csak húsz koronám van, hát felét odaadom neki. Most csak így lehetek jó, pedig most úgy kell nekem a jószág, mint a belélegzés. Úgy érzem, mintha millió emle volna a mellemen, tele friss anyai jószággal és odaduzzadna ezer és ezer ember-gyermeknek, hogy ne sirjanak. Ha én most az anyja lehetnék valakinek! Milyen jók vagyunk mi ketten ma.

A vigadók a munkás Marseillaisét énekelték. Az ének sötétén szállt fel, mint egy felrázott ököl, erős hit és lebirhatatlan cél volt benne. Miklós egy nagyot nyújtózott.

— Óh, ha tenni, tenni, tenni tudnék! Milyen kicsi dolog az irodalom, ha csak irodalom és a tett hogy túlárad minden szépet. Próféta lenni az eljövendő forradalomnak, embermozdító, népek hite! Csak ez az élet. Kilövellő oka lenni a ránduló izomnak, munkaprogrammja

lenni a megindított fajnak: Milyen elvándlizott golyók vagyunk mi, Margit.

Hazafelé már hallgatók voltak, az este szűz fehérségét nem merték szavakkal bántani. Margit Budán lakott a Retek utcában, Miklós hazakisérte. A kapunál Margit érezte, hogy most lehetetlen elválni. — Gyere be egy teára, — kérlelte.

A szoba tele volt a szegény kifordított lélek minden fonáságával. A falakon szörnyű modern rajzok és festmények hihetetlen szomszédságban. Mindenütt kiáltó eredetiségek vad összekiabálása. — Hallod, Margit, ide legjobb volna egy égő szalmacsutkát dobni, — mondta Miklós.

Tea után Miklós — szétfolyva egy meleg, gondolat nélküli pihenésben — elvágódott egy karszékben. Margit íróasztaláról egy új kéziratát vette fel s könyörgő szemmel nézett Miklósrá. Miklós látta, hogy ennek a magános, rugdalt léleknek most belőle fogamzott mondatokban kell feléje hajolnia. — Olvasd fel valamidet, — mondta, amit még soha senkinek nem mondott.

Margit elkezdett olvasni. Csendes ringásba olvadt minden össze. Miklós aludt mélyen, mint egy későn hazatért gyermek.

3.

Farcády tiszteletes ur Szentgyörgyre ment vadászatra. Egy váltóval ment, hogy felferjen két jótállót. A faluban már minden hitelképes embernek több példányban birta az autogramját. A papi házra mind súlyosabb gondok tehenkedtek, pénz, pénz kellett s Farcády már rég elzalogosította ez évi jövedelmét. Palkó is beteg volt hetekig, az orvos Szentgyörgyről járt ki, ez is sok pénzbe került. A szerencsétlen hullott ember a kis fia szenvedésében egész mélységében érezte nyomorúságát.

Milla a konyhán mesélte a két asszonynak, akik a kertben a krumplit kapálták ki, hogy az ő apjának milyen szép hangja volt s milyen művelt ember volt. Hogy milyen bő konyhát tartottak, amíg ő élt. Minden vasárnap libát öltek, mert az apja nagyon szerette a ludaskását hagymával, rántott vérrel és apróra vágott májjal keverve. Neki is ez a kedvenc étele, mindig a gyermekkorra jut eszébe, ha ezt eszik. Akkor egyszerű kántor leánya volt s

hetenként kétszer is látott libát. Most tiszteletes asszony, hires pap felesége és örvend, ha tojásos pityókát ehetik. Mert a szegény Jenő borzasztóan könnyelmű, szereti az italt és a kártyát. Ezért neki kell mindennap megmentenie a házat és kibeszélhetetlen, mennyit szenved. Ha a Nagy Zsigához ment volna, most törvényszéki elnökné volna Nagyenyeden. De a Jenő tehetsége elkápráztatta. Persze, abban a korban még nincs esze az embernek. És Jenőnek tehetsége van, egy kis ujjában több, mint az egész erdélyi papságnak. Csak kihasználják a gyengéit azok, kik irigykednek a tehetségére. Mint az az aljas Kuntzné, akinek koszos vármegyei irnok volt az apja és a jegyző, aki a pincében szűri össze a levét a cselédjével. Hogy a két asszony annál türelmesebben hallgassa, a háznál levő minden tejet kávénak csinált három hatalmas ibrikben és közben kávézgatnak.

Judit a kertben volt és halálosan unatkozott. Az őszi-rózsa, verbéna, krizanténum, rezeda körülfolyták, de nem mentek a szemeibe. Mindennapra kitűzte a szökését s mindennap elhalasztotta. Magát gyűlölte ezért a gyengeségért, amit nem tudott magának megmagyarázni. Amint látta, hogy Böjthe János közeledik a ház felé, megörvendett mint az, aki mindig mástól várja a lökést az akaratjához.

— Jancsi, Jancsi jöjjön ide! Mama hegyi beszédet tart a konyhán a kapásoknak, apa Szentgyörgyön van.

— Ugy is idejöttem volna, mert magához jöttem, csak magához.

— Akkor adjon egy cigarettát.

János is rágyujtott, melléje ült. János kérdezte:

— Mondja csak, Jutka, jólesik ez magának?

— Esik a fenének! Még enni sem tudok utána. Ez csak gyakorlat.

— Mire?

— Az az én titkom.

— Tudja miért jöttem, Jutka?

— Mert unta magát.

— Nem, hanem azért, hogy megkérjem magát feleségül.

Judit felkacagott:

— Akkor még jó, hogy cigarettát kértem magától. Így legalább nem jött egészen hiába.

János valamivel komolyabb lett:

— Nézze, Jutka, most már igazán ne üssük el tréfával

a dolgot. Én gazdaember vagyok, akinek jó, ha a tél előtt felesége van. Én jól ismerem magát, és tudom, kit kérek meg, ha magát kérem meg. Higyje meg, hogy ez elég fontos dolog arra, hogy egy-két percig komoly legyen.

Judit felemelte a mutatóját s azértiskedő hangon, még mindig tréfával mondta:

— Én meg ismerem magát és tudom, hogy nem tudja, kit kér meg, mikor engem megkér. Mert ha tudná, nem kérne meg.

— Lássá, én mégis jobban tudom a dolgot. Az Ilona nap után én is ott voltam hajnalban Miklósnál. Én takar- tam be magukat, én voltam Márk király.

Judit, minden hosszas előkészültsége dacára, lángba- borult.

— És mégis elvenne?

— Amint látja, azért jöttem ide.

— De hátha ezután is olyan leszek?

— Akkor meg fog csalni hébe-hóba.

Juditot az álmétkodás gyermekké tette:

— De Jancsi, ez még semmi, ha maga mindent tudna.

— Tudom a mindent is, a Sarkadi ötezer koronáját is. Miklóssal mindent megbeszéltem. Egy darabig ő is képtelennek találta a dolgot, de azután belátta, hogy igazam van. Sarkadinak visszaadjuk a pénzt, ha akarja, pontos kamataival. Attól maga olyan feleségem lehet, mint a pinty.

— De János, az eszénél van maga?

— Értem, Judit, hogy csodálkozik, pedig a dolog egyszerű. Figyeljen ide. Magában még megvan a szerelem beteg romantikája s ezért furcsának találja azt, amit mon- dok, pedig ez a természetes, a magától értetődő. Én nagyon erős, nagyon egészséges ember vagyok, magát nagyon kívánom és apa óhajtok lenni. A dolog természetes: elveszem feleségül. Maga volt már a másé is, én sem vagyok szűz. A maga családja terhelt, de a maga nagy szépsége már olyan erős ígélet és nekem annyi erőm és egészsé- ségem van, hogy az én vérem minden beteg csirát ki fog ölni és nagyon szép gyermekeink lesznek. Ennek az öröme élém nevet, mint egy megígért ajándék. Tegyük fel most a legrosszabbat, hogy maga néha fel fog szarvazni. Először is van bizodalmam, hogy az én szép erős életem mellett nem lesz másra éhes, de azért tegyük fel a

legrosszabbat. Hát meg fog csalni. Én ügyelni fogok, hogy a dolog csendben történjék, magának pedig nem lesz oka, hogy ne legyen őszinte, hogy meggyűlöljön mint egy únt akadályt. Azért éppen úgy az enyim marad, egészen az enyim s derült szép életet fogunk élni. Még egy-két kakukfiókáért sem fog összedőlni a világ. Van elég módom, hogy egy pár poronttyal többet is eltartsak, annál több székegy lesz a világon. Így sem lesz a feleségem, Jutka?

— Nem, nem lehet, János, én nagyon boldogtalanná tenném magát.

Miklós felkacagott. Derült, erős férfikacagása csengett, mint egy megpróbált acélpenge.

— Engem nem lehet boldogtalanná tenni, Judit, mint ahogy nem lehet boldogtalanná tenni a földet, a vegetációt. Nap, jó levegő, mozgás, munka, jó étel, ez az én boldogságom. Ezt senki ágyéka el nem veheti éntőlem. Lássá, én erő és izom vagyok, lelke aligha van, ez igen nagy kultur-raffinéria nekem. De úgy kihasítom a magam életét, hogy azt nem lehet kicsavarni a markomból.

Judit felforrósodott szemmel nézte végig ezt a hatalmas, bizó életet:

— Felesége nem leszek, nem lehetek, én más életre születtem. Hanem, ha kíván, megvallom, hogy én is sokszor kívántam magát. Most még nem leszek jó magához, amíg a Miklós barátja vagyok. Ez így valamiképpen hűtlenség volna. Hanem ha Pesten leszek, keressen fel.

— Judit, maga magába olvasott, magába képzelgett egy beteg kokott-romantikát. Kár volna egy ilyen királyi szépséget elpazarolni. Magának anyává kell lennie. És gondoljon a szerencsétlen családjára, gondolja még jól meg a dolgot.

— A szerencsétlen családomra! Hát nem az ő nyomorékuk voltam tizenhét éven át! Miért hoztak a világra? Ha ilyen vagyok, az ő hibájuk, ha szenvedni fognak értem, az ő büntetésük lesz. Ha rossz van bennem, az ők vére az, az apám ordításai, meztelen adomái, az anyám szétfolyt lanyha lelke. — Azután megenyhülve tette hozzá: — Talán nekik is úgy lesz jobb s ha sikerül a dolog, ők lesznek a legboldogabbak.

— Látom, hogy ma meggyőzhetetlen. Hát engedjünk mindketten. Igérje meg, hogy két hónapig nem lép semmilyen végzetes útra. Addig sokat fog hozzánk járni, meg-

ismeri a gazdaságunk örömeit. Hátha változni fog. Olyan gyermek még.

Judit megigérte. Egyszerre elhagyták ezt a témát. Tréfásan beszélgettek mindenféle apróságról. Milla kijött. Jánost is megkínálta kávéval. Mikor János nagyszívesen elfogadta, magához ijedt: — Jaj, igaz, a tej már elfogyott s főtt kávé sincs több. — Ezen aztán Judit és János jól elmulattak.

Mikor Bójthe János elbucsuzott, Judit utána kiáltotta a kapuból: — Aztán hozza el holnap a szakácskönyvet, meg akarom tanulni könyv nélkül. És gyermekül nevetett hozzá. Kacagása végigmelegítette a János gerincét, ki egy nagy nyújtózkodással ölekezett bele a leszállt estbe.

4.

Bójthe János egész nap az irtáson volt. Ő maga is vidáman kezelte a baltát, mint egy kenyérhódító őseber, hatalmas csapásokkal döngette az erdő őseit. A nagy zuhanások, mint egy mélyről jövő vad zene felvisszhangoztak életében és izmai összekacagtak tudatába: erős vagyok, erős vagyok.

Mikor szürkület táján hazament, otthon levél várta. A Judit vékony, finom átvillanó írása volt. A levél enyiből állott:

— Kedves János, Jancsika! Ha én egy kenyeret magának adok, akkor az a maga kenyere. Ha én aztán ezt a kenyeret megszegem, a maga kenyerét szegem meg. Én magának szavamat adtam, most az a szó a magáé. Nem tudom átlátni, hogy ezt a maga szavát miért ne szegjem meg. Szóval: megszöktem. Otthon semmi levelet nem hagytam, ez igen sablonos lett volna és azt hitték volna, hogy úgy novellából szöktem meg. Legyen jó értesíteni Farcády papát és kedves nejét a történekről. Magyarázza meg, hogy ennek így kellett történnie. Mondjon szép mondatokat, akkor hamar meg fognak vigasztalódni. A viszontlátásig Pesten, ott nagyon jó leszek magához. Csókolja sohasem felesége, Judit.

János akaratlanul elmosolyodott: — A kis svindler! Ez bizony kosár, de talán még nem végérvényes. Majd ha megkapta a leckét Pesten.

Rögtön Farcádyékhoz indult. Mikor Schönbergerék

előtt ment el, az öreg kikialtott neki: — Jancsi úrfi, ne siessen úgy, jöjjön be egy szóra!

János bement. Az első szobában egy középkorú székely atyafi állott. Schönberger kérdezte:

— Jancsi úrfi jobban ismeri Lécfalvát, mint én. Ez az ember Romániába akar menni s el akarja adni a házát és a földjét négyezer koronáért. Jó üzlet? Hogy is hívják magát?

— Maga az, Bene Mózsi, hát miért lett nehéz magának a Székelyföld? — kérdezte János.

— Hát instállom, nem lehet itt megélni. A marhákat is el kellett adni, mert nincs takarmány, a fiúnk is meghalt, hát aztán mondjuk a feleségemmel, megnézzük, hogy megy külső országban.

— És nem sajnálja itthagyni a Székelyföldet?

— Sajnálja a varasbéka! A sok adót sajnáljam, vagy a jegyző urat, aki mindig csak buzerál.

János a gyomrához kapott. — Tyú, milyen gyomor-görcsöm támadt! — Azután lecsapta magát egy székre, az arca eltorzult. — Egy kis szilvóriumot, Schönberger bácsi!

Az öreg kifutott a boltba, János elkacagta magát: — Na, öreg, én ötezer koronát adok a birtokaért, jöjjön majd velem. Még azt is írásba tesszük, hogy amikor kívánja, meg a faluba visszajön, ugyanazért az árért visszaadom.

A székely elfogadta, parolát ütöttek. Az öreg Schönberger visszatért.

— Itt van, Jancsi úrfi, szilágysági szilvórium. —

János édes, diák kacagással állott fel:

— Jó, hogy hozta, Schönberger bácsi, megisszuk a Bene Mózsi bátyámmal az áldomást.

Az öreg elképedt: — Micsoda áldomást?

— Hát csak azért fájtattam a hasam, hogy amíg odalesz, kiússem a nyeregből. Megvettem a Mózsi bátyám ingatlanát ötezer koronáért. Lássa, Schönberger bácsi, maga nagy ravasz, de azért fiatal hozzám. Egy székelyben három zsidó van és bennem három székely.

Az öreg lenyelte a dolgot és jó képet vágott hozzá. János — nagyon jókedvűvé lobbánva — haza sietett a székellyel és elintézte a dolgot. Azután nagy sáskaugrással a papéknál termett.

Milla az ebédlőben sirt, fejét az égő lámpa mellé fektetve. A két kis gyermek halk szepegéssel kísérte.

— Hallotta, Jancsi, mi történt? Juditot nem találjuk sehol. Szegény Jenő már dél óta keresi mint a bolond.

A pap éppen akkor toppant be. Sápadt és izzadt volt. Elrekedt hangon lihegte:

— Nincs sehol. A Kocsis Andrásné mondta, hogy mintha látta volna egy szekeren a Szentgyörgyi úton.

Milla felsíránkozott: — Tudtam, hogy elment. Felkutattam a szobáját is. A jobb ruháit magával vitte és egy csomó apróságát.

Farcády egészen zöld lett: — Akkor megszökött! Hogy az Isten verje meg!

Millából felszökött a zokogás, a gyermekek összevisítottak. János csendesen szólt:

— Úlj le, Jenő bátyám, én mindent tudok, nem olyan tragikus a dolog. — És ő maga is leült.

Egy percre csend lett. Milla már a fájdalomra restek könnyü reményével elhallgatott. A pap majd belehajolt a fiatalember arcába. János, mint jó orvos, a himlőt himlővel gyógyította s a pap lelkének legkedvesebb szavaiba csavarta be a dolgot:

— Látod, Jenő bátyám, mindenkit meg kell érteni. Te magad mondtad, hogy a lelket nem lehet megölni, a koporsóból kitör és eget kér. A Judit csodálatos szépsége nem ebbe a kisvilágba való volt. Minden erő érvényesülni akar és a szépség nagy erő. Judit tőled művészi hajlamot, a tiszteletes asszonytól szép hangot örökölt, az ilyen fiatal leányt hamar elragadják a művészi álmok. Ti is hallottátok, hányszor tervezte, hogy Pestre megy művésznőnek. Az édesanyámnak titokban már régóta himzéseket készített és összespórolt egy pár száz koronát. Most aztán Pestre ment, hogy valamelyik szini iskolában szerencsét próbáljon. Engem kért meg levélben, hogy vigasztaljalak meg benneteket. A dolgot nem szabad tragikusan fogni fel. Inkább azt kell mondani mindenkinek, hogy ti küldtétek Pestre. Ha nem sikerül a dolog, úgy is hamar vissza fog szállni. Ha pedig van tehetsége, ki tudja mit használhat a hazai művészetnek. Gondolj a Mégis mozog a föld, a Politikai divatok, a Fekete gyémántok szent színésznőire.

Az első mondatok alatt mély és valóságos fájdalom markolt a pap szívébe. Az a szorongás, mely áttisztult perceiben minden hazug mondaton és üres képzelgésen átszivárgott: az elitelt faj remegése, saját felelőségének rászakadó sulya. A feldidergő sejtés, hogy ez az egyetlenül

szép virág is a halált hordja magában. De azután lelki gépezete megindult, ez a fájdalom pátétikussá nőtt, tudata ködös szélein egész sereg hasonló irodalmi eset ólalkodott Shakespeareból, Jósikából, Jókaiából. Egy nagyszerű tragédia hősnének érezte magát, a fedhetetlen, puritán erkölcsü komor apának, aki rettentő haraggal, átkozza ki egyetlen imádott leányát. Mikor János elhallgatott, arcára kidermedt a dráma és felzúgott:

— Én pedig azt mondom, hogy az a lány, aki titkon elhagyja a tiszta szülői házat s nekifut a modern Zsodomának, az egy utolsó cafat. Azt mondom, hogy egy lány, akinek van szíve elszökni az anyagi gondokkal küzdő szegény apától, akinek minden gondolata gyermekeinek a boldogsága, akinek egyetlen bálványa és vigasztalása volt, aki őt szíve vérével táplálta mint a pelikán, az egy gyalázatos romlott fehérszemély. Nem nézte szerencsétlen anyját, akinek egyetlen öröme volt, nem kis testvérei nevét, melyet szeplőtlenül őriztem meg az élet minden viharában. És én most arra kérem az én Istenem, verje meg őt mind a két kezével, ne legyen egy betevő falatja, égesse az ivó víz s ha elhagyatva, megvetve, hajléktalanul kóboról, akkor jusson eszébe az egyszerű atyai hajlék és érezze a bűnt, amit hálátlanul elkövetett.

Az első két mondatban több volt a színészet, de ahogy a mondatok szélesülő árral, növe zugással jöttek ki belőle, már lélek is tapadt hozzájuk, egész csontig reszketett a tragédia szelében, őszinte harag és fájdalom lobogott ki belőle s szemei tele voltak a nagy csőd szomorúságával. Az asszony és a gyermekek, ráterülve az asztalra, egymásba folyva, zokogtak rázós mellel. János hagyta elvonulni a vihart. Egy kevés csend után megszólalt:

— Jenő bátyám, én nem hagylak magatokra. Ma nálatok vacsorázom, még ha kidobtok is. Semmi nem visszahozhatatlan, csak a halál. Talán még ti is másképp fogjátok látni a dolgot.

— Soha! Ez volt az utolsó szavam. Ne is beszéljünk többet a háládatlanról. Milla, ölj le vagy két csirkét.

Milla kivonszolódott a szobából, sirása szálai utána akadoztak, mint valami fekete pókháló. A két gyermek, hozzáragadva az anyjuk bánatához, vele ment.

— Hogy szerettem, hogy bálványoztam, hogy táncoltam minden szeszélyének — és két nagy könnycsepp

esett ki szegény beteg kék szemeiből s ez a két könny már igazi, csak az apa könnye volt.

— Csak egyet ne felejts el, Jenő bátyám, hogy a Laborfalvi Rózák apjai is így beszélhettek legelőször. Azután egészen máskép beszéltek.

A pap hallgatott. János elkezdett beszélni az irtásról, a fák nagy zuhanásáról, a kidülő erdőről. Tudta, hogy a nagy eposzi képek mindig magukkal ragadják ezt a folytonos szélben lobogó lelket. Közben a konyhára is kinézett s odaszólt a cselédnek: — Kati, menjen el hozzánk. Apa már régen akart küldeni vagy két litert az ó sárdi borából. Értette, az ó sárdiból. Mondja, hogy én is itt maradok.

A bor tíz perc alatt megjött. A pap eleinte nem igen ivott, csak úgy szippantotta. János beszélt élete tervéről, a falu meghódításáról. Izmos, egészséges életét kinyújtotta a pap elé, mint egy szép gladiátor testet. Milla kinyitotta a konyhaajtót s bekiáltott: — Apuka, galuskával vagy pityókával csináljam a csirkét?

— Galuskával, lelkem.

Mikor Milla a vacsorát behozta, a két férfi már élénken beszélt a Fekete gyémántokról. Farcády a felásott bálvány uj csodálásával mondta Berend Ivánról: — Micsoda klasszikus ember, milyen kolosszális erő és ragyogó jószág: Talán én is ez lettem volna, ha... Belehallgatott egy rászálló ködbe.

— És Evelin milyen tiszta, makulátlan marad Párizsban is, — tette hozzá János.

Ettek. Milla kérdezte: — Jó a galuska, apa?

— Klasszikus! Gyermekek, egyetek, ne éheztek a házamnál. — És tele rakta a gyermekek tányérját s magában, jólesően, nagyon jó apának érezte magát.

Közben ittak mindnyájan. Még a két kis gyermeknek is töltöttek vagy két ujjnyit. És a bor, az ős vigasztaló testvér, megsugta biztatását a vérnek. Meleg lett a testük s a szemük kifényesedett. A megelégtült test lágyan simogatta a szomorú lelket, mint egy fáradt testvért.

— Hogy szerette a galuskát, ha itt volna, — sóhajtott Milla.

— A szerencsétlen! — Komorodott el Farcády.

Azután János a színházakra terelte a beszédet. A két vén gyermek nagy örömmel szedegette elő emlékezetéből a darabokat, amiket Enyeden és Kolozsvárt együtt láttak.

A régi idők felkeltették az egykori szerelem friss melegét. Milla kérdezte:

— Emlékszel, apa, a Dalnoki Gizára, aki a Faluroszáiban Bátki Tercsit adta? Milyen féltékeny voltam rá, mikor a fillérestélyen együtt szerepeltetek.

A papra felviláglott a régi boldogság:

— Milyen klasszikus volt Váradi, Göndör Sándorban. Micsoda hatalmas alakítás volt, feleség.

Később egy zajos sikerü hazafias darabról volt szó. Jenő lelkesedve kérdezte: — Hogy is van az a nóta, feleség, amit a Szabó Pepi énekelt benne? Emlékszel, az, amit Szörcsén Péteréknél egy egész éjjel énekeltünk.

Milla a zongorához ült, játszani kezdte:

Ezernyolcszáznegyvennyolcban hogy is volt?

Mikor Kossuth kiadta a vezényszót.

Előre, legények!

Kiálták a vezérek,

Futott is ám a német!

A második játszásnál Milla is halkán utána énekelt, Jancsi is segített neki s csakhamar a pap mély basszusa is beleszakadt az énekbe. Többször elénekelték.

János nagyon későn ment el, akkor is alig engedték. Milla és Jenő ma megint — mélyen, újra rátalált testvériséggel — férj és feleség voltak.

Mikor az egymással párhuzamos ágyban feküdtek s a gyermekek alvó lihegése hallszott már, Jenő egyszerre megszólalt:

— Alszol, feleség?

— Miért kérded?

— Milyen gyönyörű lesz Judit a Melinda szerepében.

— És a kaméliás hölgyben, amint fehéren, holtan fekszik. Ezt egyszer eljátszotta nekünk. Ilona volt itt s még az ő irigy lelkét is elragadta.

És álomba hajló gondolatuk már taps volt a lányuk jövőjének.

5

Az ősz nekidült a kis falunak, mint egy tartós szorongás, egy nehéz kétségbeesés. A falu behúzódott a mezőkről, az egybeolvadó locsogó szürkéségben semmi

külső munka sem lehetséges. Az emberek, behuzódva vackaikba, mert hiányzott a robot, nem tudtak mit csinálni magukkal. Ettek, ittak, kinek mije volt, pipáztak, elvágódtak és buta álomba sülyedtek. Azután megint ettek, ittak, pipáztak, aludtak. Közben egyik-másik ölekezett, imádkozott s vasárnap a nőténye és a vénje a templomba is elkullogott.

A kis folyó megnőtt s felzavart sárga hullámai tengert játszodtak. A medréhez közel álló házak egyrészét elsodorta, a többiből kikergette a lakosokat. János nagy segítségére volt a szerencsétleneknek. Ez így ment minden évben s ahogy az ősz tovább állt és az ár lefogyott, megint odarakták kis vityilójukat, anélkül, hogy gondoskodtak volna védelemről az ár ellen. Nép voltak, magyarok voltak s ittak, ettek az új őszig.

Kuntz tanító ur az iskolában ült és kibámult a nagy szürkeségbe. A teremben az első és második osztály tanítványai egy végtelen összeadás sodrában uszkáltak. Ki orrát vájta, ki kenyerét morzsolta, vagy — legmerészebbje — letette fejét karjára és szundikált. Kuntz tanító urnak személyes kellemetlen ügye volt az ősz s úgy képzelte, hogy a felesége, világegyetemmé terjengve, mint egy ólom boltozat nehezedik életére. Most kinézett — nem látó szemekkel — az ablakon. Fél kezével a fogait babrálta s ő maga egy kítátott nagy üresség volt. És e nagy üresség mélyéről egy kis mondat vánszorgott elő, mint sápadt giliszta a friss esőjü földből: — Milyen jó volna egy kis bor!

Hetek óta ez a mondat ismétlődik fel benne, az egyetlen igézet makacsságával. Ez a cövek, amihez életének fáradt gebéjét odakötötte s most e körül forog, mint egy megkergült vén kos. De mikor felbukkan a szó, hogy elősdekelje vágyát a feleségének, visszavacog a megriadt mondat, nincs, nincs bátorság! A gyermekek pedig benn vannak a szentgyörgyi gimnáziumban, vendég nem jön a sárkány barlangjába és így nincs közvetítő a rettenetes asszony előtt. Nincs reménység.

Lassan, halványan, képek mennek el előtte régi életéből, amikor fiatal volt s az asszony, ez a megrögzött lidércnyomás, nem nyomta életét. Látja magát a képesítő bankettjén fiatal társaival, amint iszik, iszik, sört, bort, rumos fekete kávé, sokat, végtelenül sokat. Érzi az italt frissen bepatakezni végtelen szomjúságába. Vagy mint ne-

velőt látja magát a Zeyk bárónál, amint inas tölt neki, — a méltóságos úrék nincsenek itthon, — aztán megint tölt, megint tölt. S ha akarná, ezerszer töltene. Hallja, hogy csattog le, acélos csengéssel, a drága vörös carbenet a torján. És azután egyszerre úgy zúhan melléje mostani élete, mint egy roppant szürke hulla.

Ha csak egyszer tudna bátor lenni, csak egyetlenegyszer! Hiszen csakis a bátorság kezdete volna nehéz, a többi magával hozná az első megmozdulás sodra. De nem lehet. És Kuntz úr olyannak érezte magát mint egy lehulló nehéz kő.

— Te Kuntz, most már kezünkben van az aljas Farcády! — tört be Ilona a szomszéd osztályból. A gyermekek felijedtek s figyelni kezdtek.

— Csendesen, csendesen, — kérlelte a tanító. Ilona nem vette észre a figyelmeztetést:

— Nagyszerű, nagyszerű, a varróleány most meg fogja szűrni a kezét.

— Gyermekek, tíz perc szünet, — nyögte Kuntz.

A gyermekek szétzúdultak. Ilona haza cipelte Kuntzot. Az eső nagy lapokban hullott fedetlen fejére, a sár a tarkójáig csapott fel. Nem érzett semmit, élvezte jóllakó körmei vad részegségét. Hazaérve lelkendezve kezdte beszélni:

— Képzeld, valaki kopog az osztály ajtaján. Kimegyek, a Farcádyék Katija áll ott kisírt szemekkel. Akkor frissen csapta el a pap. Ki sem fizették egészen, a piszkosok és Jenő még azt mondta neki hogyha mégegyszer beteszi a lábát, hát kirugja. A Milla, aki cvikipuszis barátónője volt eddig, veszett össze vele. Pofont ígért neki, de Kati azt mondta, hogy úgy üssön meg a tiszteletes asszszony, hogy visszakapja. A varróleány akkor felheccelte az az urát, hogy menjen neki a szegény leánynak. Kati rögtön hozzám jött. Képzeld, saját szemével látta, hogy az utóbbi időben Farcády az Egyház pénzét költi. Egészen bizonyos, hogy nem téved. Az Egyház pénztára az iroda szekrényében van. Onnan szedegette el a drága tiszteletes úr. Kati látta, hogy most már nincs benne egy krajcár sem.

— Szerencsétlen ember, az ő baja. Nekünk semmi közünk hozzá. Csak a szegény gyermeket sajnálom.

— Szerencsétlen ember! Neked az én ellenségeim mind sajnálatra méltó szerencsétlen emberek. Az ő gyermekeit sajnálok, de ha engem halálra gyötörnek, a saját

gyermeked nem sajnálod. Kuntz, te egy hálátlan bűdös dög vagy. Ezért áldoztam neked az életemet, ezért huztalak ki a sárból, hogy mindenkinek pártját fogd, aki engem gyűlöl.

— Ugyan, Ilona, ne légy olyan gyermek. Én nem fogom senkinek sem a pártját, de nem tagadhatod, hogy kár ezért az emberért.

Kár! Miért kár? Mert részeges disznó, mert adós minden ajtófélfának. Talán a drágalátos verseiért kár, amiknél én is szebbet irok, vagy az kár, hogy évek óta még a katedrára sem megy fel. Hát pap az ilyen ember? Pusztuljon el a kedves Millájával, a kis varróleány szentjével, törje őket a nyavalya, hogy lássa az a fehérszemély, hogy Kovács Ilona, amiért nem tiszteletes asszony, börtönbe tudja juttatni őket. Ebéd után Kati eljön az apjával, te megfogod irni a feljelentést és velük is aláíratjuk.

Ez olyan ökölcsapás volt, hogy az eltemetett, eldugott, szétmálló jó ember feltántorgott Kuntzban. Mély undorodás csuklott fel benne, mely félig már bátorság volt.

— Ezt nem, Ilona, ezt nem, ha megpukkadsz, akkor sem. Én egy szerencsétlen családapát nem teszek tönkre. Még ha a legutolsó ember volna, akkor sem. De Jenő nagy tehetségű ember, a szerencsétlen flótás.

— Kuntz, ezt megfogod tenni! Ók rég megfojtottak volna engem egy kanál vízbe. Én képes leszek telakasztani magam, ha meg nem teszed. Érted, megteszed, te gyáva, gyáva, gyáva!

Kuntz vállat vont és visszament az iskolába. És amint ott a gyermekek előtt a pódiumon ült, belenézett a tintatartóba. — Milyen kár, hogy ebbe nem ugorhatom bele, mondta magában. Azután éneklőbusan, mint egy elítélt imáját diktálta a gyermekek elé: — Mily hír! Tini mit sir? Mimi ri. — Oh csak bátor tudjak maradni! — könyörgött magában.

Ilona még ebéd előtt átrohant a jegyzőékhez s ott egy szájnýtással kizuhintotta az egész dolgot, a Kati tragédiáját, a Farcádyét s a férje hallatlan lázadását. Domokos ravasz és óvatos volt:

— Természetes, Ilona, hogy én mindenben magával vagyok, hiszen tudja, hogy Farcády mennyi borsot tört az orrom alá. Ha majd vizsgálat lesz ellene, ott leszek a furóval. De ez mégis olyan dolog, hogyha én is beleegyezném, hajszának látszana. Maga különben elég okos, hogy

Kuntzzal veszély nélkül intéztesse el a dolgot. Mert az ilyen feljelentés nagy felelősséggel járhat. Természetes, irassa alá a cseléddel s az apjával is, mint tanukkal.

— De mit szól ehhez a Kuntzhoz, ehhez a rongyhoz, akit én a sárból huztam ki és most nemet mer mondani!

Domokosból kimosolygott a közigazgatásból beléje csordult diplomácia: — Próbálja borral. Csodálom, hogy ezt nem találta ki magától.

Az ebédnél Ilona két üveg eldugott ó-bort hozott elő. Két karjával felemelte, Imre felé csillogtatta és borzadalmasan kedves volt:

— Imruka, Imrici, Ilona hoz neked valamit, Ilona jó Imrukához. Jó öreg celnai bor, amilyent a nagy tiszteletű urnál ittunk.

Imre szemeire kinyálazott a vágy:

— Látod, te vagy, Iluci, a legdrágább feleség a világon, Helénkám, szép Helénám. Bontsd fel az egyiket, jó lesz egy pohárka leves előtt.

— De Imruka aláírja a feljelentést Ilucinak?

Kuntzcal nagyot forgott a világ. Mintha az egész égbolt egy mérhetetlen butélia lett volna s lecsattant volna a földre. Éles cserepei bevájtak a szívébe, a húsába.

— Nem, nem, azt nem lehet, — fuldokolta.

— Nem, hát akkor nincs bor. Rongyos, piszkos, tetves! — És elzárta a bort egy üveges szegrénybe.

Az ebéd borzasztó volt. Mikor Kati jött apjával, Ilona kisietett eléjük. Nem akarta hatalmának ezt az egyetlen vereségét elárulni előttük. Nyájasra torzította az arcát:

— A tanító úr alszik, rosszul érzi magát. Jójjenek Ábris bácsi holnap reggel.

A délután égő pokol volt, melyben Kuntz megbűnhötte az összes elképzelhető Kuntz bűneit. Ilona könyörgött, toporzékolt, zokogott, rosszul lett, meggyógyult. Mint egy ítéletes hófuvás növekedett, távolodott, füttyölt, üvöltött. Kuntz a divánra feküdt, lelkét istennek ajánlotta s hallgatott. Végre Ilona bevonult a hálószobába, behivta a cselédet, ápoltatta magát és úgy haldokolt, hogy künn az udvaron a kutya vonítani kezdett. Néha mondatokat krakogott ki magából:

— Pedig őt is hányszor gúnyolta ki Farcády. Pipogya papucshősnek festette, adomákat mondott róla és én most őt akarom megbosszulni. És a hálátian engem rugdos.

A cseléd kijött a konyhába, meggyújtotta a lámpát. A vacsorát a tűzhöz tette — déli sült és főzelék maradék. A fővő étel szaga, mint Noé galambja repült bele az Imre elkeseredésébe. A lámpa fénye, mintha a fény keresné rokonát a bort, rácsillogott a szekrény üvegjén át a két palack borra. Benn nyögött az asszony.

Imre egy kétségbeesett kinyúlás volt a két üveg felé. Kimenekülni ebből a borzasztó életből, érezni szájában a baráti cseppeket, végigforrósodni a bor vigasztalásában, belesülyedni abba a fényes ködbe, ahol ő is férfi, úr, ahol elfelejti megcsúfolt életét. — Istenem, ne engedd, hogy engedjek! — nyögte magában.

De már akkor kezdett okokat keresgélni. Farcády tényleg mindig gúnyolta, adomákat csinált a papucskodásáról, meg aztán úgyis Ilona lesz erősebb. Minek egy nappal több pokol? Egyenesre ült, nézte a bort, de mélyedes mélyén két gyenge kéz rimázkodott fel, hogy ne bukják a visszahozhatatlanba.

— Ilona, — dadogta nehéz frázzal, — felbontod az üveget?

— Tudod mit mondtam, — és az asszony hangjában már benne volt a nyert csata. A szerencsétlen ember igent nyögött.

Mikor aztán, vacsora után, már benne volt az egyik üveg, feketét rendelt, egy poharat a földhöz vágott és összeszajházta a feleségét. Majd megmutatja ő, hogy ő az úr a háznál s kirug mindenkit, aki neki nem engedelmeskedik. Ilona most az egyszer nyugodtan türte. Ő tudta a holnapot.

Reggel kezes bárány volt, mint egy megvert gyermek. De a Kati apja tökéletlenkedett. Ő egyszerű székely ember, nem szállhat szembe olyan hatalmas úrral, mint a tiszteletes úr. Neki abból nincs semmi haszna. Ilona őt koronát s egy nagy pakk dohányt adott neki. A feljelentést Ilona fogalmazta meg, az eladott paraszt, az elkergett cseléd s a ronggyá bukott nyomorult férj aláírták. A három elveszett bárány beárulta megtévedt pásztorát.

IV. Judit.

1.

Judit egy első osztályu kocsiban utazott. Ez az előkelőség és az ötezer korona, ami rengeteg pénz volt előtte, göggel duzzasztotta fel kis mellét. Behuzódott a kupé egyik sarkába, de szépsége, mint egy kibontott csodálatos haj, rápatakzott az egész kocsira. Férfiak, nők bámulták, aki a kocsi folyosóján átment, megütve állott meg s a kalauz kezéből majd kihullott a bélyegző, amint beledöbbsent ez a csodálatos lány. Az állomásokon is látta, az arcok feléje rángó megvillanásán, hogy szépsége üt, mint egy villanyos üteg. Tövisnél egy főhadnagy szállt be a kocsiba és amint őt meglátta, bajusz pödörgetve, hetyke mozdulatokkal igyekezett minél szebb férfiúvá nyújtózkodni. Mint egy bódult kakas, le s fel kóválygott a folyosón szemei majd behullottak a kocsiba. — Ostoba! — motyogta magában Judit s elfordította fejét az ablakhoz, a rohanó mezők felé.

Eleinte csend és üresség volt benne. Kép, gondolat nem hullott tudatába. De mikor a levegő szürkült s a dolgokból kiütött a beléjük dermedt szorongás, a vonat elé rohanó éjszaka rázuhant az ő lelkére is. Oh mégis óriási ez a nagy fekete, hideg világ, amelybe ő most olyan veszett rohanással rohan. Mi lesz vele, mi vár ott rája, ki lesz valakije minden tántorgásában? És egy percre — ott a borzasztó otthonban — elhagyott, unott kis szobája mégis úgy tünt fel, mint egy megvilágított boldog sziget. ahol pihenni és álmodni lehet.

Kolozsvárott kiszállott egy pár percre s megivott egy csésze forró rumos teát. A forró ital szétugrált testében s felkiabálta minden fiatalságát. Mikor visszaszállt a vonatra, már királynő volt, aki büszként húzta szépsége palástját maga után. Az embereknek elszakadt lélegzetük,

mikor átment szemükben az életnek ez a királyi ajándéka. Visszaülve helyére, szaggatottan, nagy fénylapokban, nagy-szerű képek villantak át rajta. A kaméliás hölgyet játszotta nagy zokogások és zúgó tapsok között s még neki is úgy fájt a művészete, mint egy élt fájdalom. Fényes szalonban ült, előkelő diplomaták, katonatisztek, híres művészek vet-ték körül. Párisban volt s a nép ujjongott felvirágozott kocsija körül. Azután a vonat egy fényes semmibe rohant, zakatolása távolról duruzsolt mint egy csendes malomé. Judit aludott.

Reggel, mikor a bérkocsi átdöcögött vele a Rákóczi uccán, nagy szomorúság lepett rá. Hát ez Pest, ezek a csúf füstös, otromba köszörnyetegek, ezek a mezei polos-ka szerű hordárok, ez a csúf nép, mely végigcsorog a piszkos kövezeten? Ez a szomorúság már olyan nyugta-lanság is volt, mint egy elveszett csata. Mintha valami megigért, fényes nagy fogadtatás maradt volna el.

A Fehérlóba szállott, a volt Nemzeti színház mellett. Sokat hallotta emlegetni ezt a szállodát az erdélyi uraktól. Es mikor szép utcai szobát nyitottak neki, a szoba muta-tós eleganciája, az alkalmazottak hajlongásai megint a va-gyon, az uralkodás örömét lobogtatták fel benne. Meg-mosdott, átöltözött, odaállott a tükör elé. És szépsége mint egy nagy ígélet, mint egy győzelemre hívó kürt szava, jött onnan vissza. Kéjesen mosolygott magának, mintha önma-gát akarná elcsábitani.

Lenn aztán az uccák rohanása, az összefutó zaj, az életébe bezáporzó emberarcok eddig nem érzett mámort égették beléje. Mintha fülledt szerelem lett volna a levegő, mintha millió ölelés forrósitotta volna testét, odavert pezsgős üvegek cserepei csattognának az aszfalton, guruló aranyok csengése énekelne fülébe. Mintha az egész életet tépő vad város egy részeg karnevál örült forgataga volna, mely az ő szépsége körül örvénylik bódult keringéssel és ő volna a királynője, a mómora, a halála ennek a topor-zékoló életnek. És tényleg, emberek döbbsentek rá szépsé-gére, égő szavak szöktek ki belőlük, felriasztott vágyak parazsa sziporkázott utána. A Belvárosi Kávéházba ment be reggelizni.

Már jó eleve elhatározta magában, hogy elfogulatlan, könnyed és nagyvárosias lesz. De amint az óriási kávé-házban minden szem feléje csillant s öreg hivatalnokokból, reggelijüket robotoló vén élet-igásokból felszikrázott a rég

penzionált férfi, mégis elfulladva tipegett egy ablak melletti asztalhoz és nagyon a könyökében érezte a szívét. Az öreg pincért majdnem bácsi lelkemnek szólította. Az odahozott ujságokat olyan becsületes szemmeresztéssel nézte végig — látásnélküli nézéssel — mintha valamilyen tanító bácsi feladatát végezte volna.

Azután, ahogy félelme elült, élvezve a nagy kényelem uraságát, meggondolta programját. Sarkadit és Miklóst csak akkor fogja felkeresni, mikor már valami eredmény győzelmét dicsekedheti el nekik. Nem akarja befolyásoltatni magát a kezdésben. Ma még szabadságot ad magának, lapozgatni fogja Pestet, de holnap jelentkezik a színi iskolában. És azután nagyon kápráztató dolgok fognak jönni.

Margit künn volt s a kirakatokat utánakapós gyermekbámulással nyeldeste. Szeretett volna mindent megvenni. El is vásárolta volna minden pénzt, de valami kínzó szemérem elijesztette a belépéstől, meg attól is irtózott, hogy esetleg pakkot nyomjanak a kezébe. Egyik csemege üzletbe mégis bement, vett egy csomó finom frálinest és a Dunaparton, mely nagy öröm volt neki, lassanként szopogatta.

De ebéd felé már nagyon a torkára gyűlt az egyedüllét. A dunaparti nagy ebédlők előtt többször elsétált, a benn étkezők kibámultak rá, ő növekvő lázas félenkséget érzett és nem mert bemenni. Így ment vendéglőről vendéglőre. Előre elpróbálta magában, hogy milyen hangon és miket fog kérni. De mikor az ajtóhoz ért, beléfagyott minden betanult színészte s megint tovább ment. Egyszerre az a bolond rögeszme szúrt tudatába, hátha — látva sok pénzt — tolvajnak fogják hinni és letartóztatják. Ez a gondolat annyira megrémítette, hogy bement egy női water-closetbe, ott pénzt — egy húsz koronás kivételével — kivette bugyilárisából, bekötötte az ingébe, hogy folyton dörzsölje a testét s érezze, hogy ott van. Sok pénze mellett majdnem ebéd nélkül maradt, míg végre a Szabadság-tér mellett egy nagyon kis vendéglőbe bebátorkodott és evett étvágy nélkül, örömtelenül, szegényesen.

Ebéd után vissza akart menni a szállójába, de végképen eltévedt. Makacsul és valami titkos félenkséggel nem akart kérdezni senkitől semmit. Minden házról azt hitte, hogy látta már s hogy a visszavezető uthoz jelöl.

Fáradt volt és nagyon egyedülvaló, mikor délután három óra tájt megint a Dunapartra vetődött vissza. Megállott és nézte az őszi napban ellebegő hajókat. Langyos, szétoldó, végtelen szomorúság ömlött el rajta. Szétszállani finom köddé, mely megüli a fényes habokat, szétszállani a bágyadt, beteg szép világban!

Valaki közvetlen mellette ment el, még hozzá horzsolta a teste melegségével. Egy fiatal jogászká volt, visszafordult s amint Judit szépsége arcba találta, kiszökött belőle a kiáltás: — Jaj! — Azután megállott, bámulni kezdte Juditot, mint egy éhes gyermek a cukrász kirakatot.

A jogász oly harmatos fiatal, szép, tejjel aláfutott arcán olyan sodró, majdnem felsíró gyermekies vágy volt és Judit olyan kétségbeesetten egyedül volt, hogy rámosolygott: — Mit bámul?

A nagy gyermek szépség részegen dadogta: — Milyen szép, milyen szép!

Judit most már bátor volt, kacagott:

— Akkor elkísérhetne. Idegen vagyok a városban, nem ismerem.

Mikor a lehellet napban Judit maga mellett érezte ezt a fiatal életet, akiből testvért, szeretőt, rabszolgát csinálhat királyi hatalmával, egyszerre fellobbant élete, beszélt, kacagott, kötekedett. Eddigi életének minden lefojtott vágya feltáncolt s egy pokoli balletet jártak benne. Most volt Farcády, az ősi vér halálos szép virága, aki kacagva, gyermek ujjongással pazarolja szét magát. A Margit-hídon már tegeződtek. A jogászká bemutatta magát, valami Török Zoltán volt, ő is erdélyi gyerek, kolozsvári, otthon nagyon jó mamája és két testvérkéje volt s most az első alapvizsgára készül. A zsebe tele volt komoly jegyzetekkel, de ez az eléjebukkant szépség magával ragadta, mint egy tavaszi zuhatag.

Beszaladgálták a Margitszigetet s mikor elmaradtak a járt utaktól, a nagy közönségtől, a nagy hallgató napos fák között eltikkadtak a feltámadó vágy hidegrázós félelmetől. A fiatalember remegett, de amint Judit végignézte és kacagott, átölelte és belehabzsolt mint egy egyetlen, megigért varázs gyümölcsbe.

A nagy vendéglő elé érve, Judit látta az elegáns közönséget, a fehér asztalokat, a szaladgáló frakkos pincéreket. Nagy büszkén mondta:

— Gyere be, uzsonnáljunk.

A jogász megvert gyermekké szontyolodott: — Nincs pénzem, — lihegte haldokolva.

— Van nekem, amennyi kell, — mondta hengegve Judit. Leültek egy asztalhoz.

Judit rendelt. Rendelt haboskávét, vajjas kenyeret, tésztákat, sonkát. Boldog falánksággal ettek. — Jaj, de a húsz korona nem lesz elég, elő kell venni a többit is, — jutott eszébe Juditnak.

— Hol van? — kérdezte a jogász. — Majd te fogod elővenni, — kacagott hamisan Judit.

Félrementek, mintha csak a ruháját akarta volna megigazítani testvérkéjének. A jogász sápadtan, bódultan jött vissza. A pénzt elejtette, Juditnak kellett felvennie.

Csevegtek. Élvezték a gazdagságukat, a körül folyó életet s nagy, zengő fiatalságukat. Egyszerre Judit nagyon elszomorodott, a szavak lehervadtak ajkáról. Eszébe jutott, hogy ő most milyen gazdag, milyen előkelő helyen milyen jó dolgokat élvez. És otthon mennyi gond, mennyi nyomoruság van. Befelé hulló sirás fakadt fel benne.

Levélpapírt, tintát, tollat kért a pincértől s levelet írt:

— Édes apa, édes jó apuka, ne haragudj a lányodra, ő csak végzetének engedelmeskedett. Majd ha a magyar színművészet büszkesége izesek, meg fogsz bocsátani és belátod, hogy igaza volt a lányodnak. Nagyon jól van dolgom és nagyon boldog vagyok, csak ha rátok gondolok vagyok szomorú. Jelentkeztem a színi iskolában és az első próba olyan jól sikerült, hogy rögtön ezer korona ösztöndíjat kaptam. De nekem ennyire nincs szükségem, mert az akadémia mindennel ellát. Azért ötszáz koronát nektek küldök, fogadjátok el, apuka, a lányotok első művészi honoráriumát a Palkó és a Sáríka számára. Ne haragudj, édes apuka, a tehetségem még neked sem áldozhattam fel. Sárít, Magdát, Palkót, Mamát ölelem, csókolom, téged ezerszer csókol nagyon, nagyon szerető lányod, Judit.

A levél végén ő maga is hitte az egész levél tartalmát. Nagyon elérzékenyült, hogy milyen jó leány és sürgette a jogászt, hogy rögtön menjenek a legközelebbi postához, mert nagyon sürgős feladni valója van. Fizettek, elrepültek. Mikor a postáról kijött, olyan boldog arccal tette el a vevényt, mint egy bünbocsátó cédulát.

Egész napjuk boldog nász volt. Moziba mentek s egymáshoz tapadó testtel rémültek, kacagtak, érzékeny-

kedtek. Azután fényes vacsorát ettek a gellérthegyi villában. Amint felgyult előttük Budapest, az égő város átrikoltzott s a Duna visszarengte, Judit odatapsolt: — Be szép, be szép!

Este tíz után a jogász hazakisérte Juditot szállójáig. Mikor majd kizokogó nehéz elválással elfordult, Judit megfogta a kabátja ujját: — Hol lakol?

A gyermek-emberrel nagy-fényeset fordult a világ és hideglelősen vacogta: — Itt közel, a Sándor-uccában.

Éjfél után kettőkor Judit felébredt az egyszerű butorozott szobában. Mellette végtelen boldog elnyulásban a fiatalember aludt, homlokára hulló fürtökkel, mint egy fáradt arkangyal. Judit sirni kezdett. Nagyon romlottnak, elátkozottnak, nagyon kaméliás hölgynek érezte magát s mintha a szelid szoba, künn a villanyfényes ucca és a fekete város egy előre elrendelt nagy tragédia lett volna.

2.

Napról napra halasztotta Judit a szini iskolát. Élte új barátjával a korlátlan szabadság mézeshetét. A jogász segített neki a pazarlásban. Hajókáztak, kirándultak Visegrádra, jártak az angol parkba, színházakba, megsétáltatták fiatalságukat mindenütt. Az emberek mosolyogtak utánuk, ez a két ragyogó élet friss lélegzés és vigasztaló visszaemlékezés volt számukra. Judit szórta a pénzt, királyi borraivalókat adott, autóztak, kocsiztak. De mikor egy este az Operaházban a Traviatát énekelték, a felszálló hang nyomán újból felrészegült minden vágya a dicsőség, a fényes nagy pálya után. Azon az estén nagyon megvetette a kis jogászt, szeszélyes és kegyetlen volt iránta s egyedül ment aludni szállójába. Másnap tíz óra tájt elment felkeresni a szini iskolát.

Mikor odaért, az épületből éppen szini növendékek: fiatal emberek s lányok jöttek ki. Judit megállt és nézte őket. Karanfogva, zajos vidámsággal, csinált bohémséggel s a még nem művészek kikészített egyénkedésével lejtettek tova. Szójátékokat csináltak, pesti zsargont köpdöstek, nevettek, dudolgattak eleven mozdulatokkal. Az egyik fiatal ember, egy dúshaju, most még zseni Juditra mutatott: — Nézzétek, gyermekek, milyen felséges ez a kis ijedt tyuk.

Judit roppant szorongást érzett, a lábai majd ki-

reszkettek alóla. Milyen falusi liba ő ezekhez. Nem, ma még nem megy be, ma nagyon ügyetlen lenne, még örökre elrontaná a pályáját. Kedvetlenül ödöngött vissza.

Aznap este nagyon szilaj volt. A jogászkaival vad mulatságot rendeztek az egyik éjjeli kávéházban. Pezsgőztek, huzatták, a cigányoknak is vacsorát fizettek és csordultig töltötték őket pezsgővel. Mikor hajnal felé a fiatalember hazavitte szobájába, Judit keservesen zokogni kezdett. Hogy ő milyen átkozott, elhagyta a szelid atyai házat, megrepesztí édes szülei szívét, elpazarolja szép tehetségét egy kárhozatos, halálos életben, De azért csak éljenek, csókolózzanak mindhalálig. Legalább szépen, fiatalon fognak elégni. Azután nagyon rosszul lett. Reggel halálos undorral ébredt önmaga és mindenki iránt.

Negy hétig tartott ez az élet. A színi iskolára már nem is gondolt. A pénz repült. Arca megsápadt, szemei aláárnyalódtak, de szépsége így még végzetesebb volt. A kis jogászt már halálosan unta.

Egy este gyalázatos komisszággal kergette el magától a sirva fakadó fiút s egyedül ment lakására aludni. Alig volt kilenc óra, mikor lefeküdt. Tíz óra tájban felébredt s olyan borzadalmasan fázott át rajta egyedüllété, mint egy megmozdult, szörnyű lelkiismeret, hogy felkelt, felöltözött, hogy elmenjen Török Zoltánhoz.

Amikor a Sándorfőherceg uccára bekanyarodott, egy alacsony földszintes ház előtt — itt felejtett kövei a régi Pestnek — a lámpa fényes körében egy borzasztó nő járt le s fel. Kis zömök, ruharepedésein kicsurgó testét vadul riszálta, haja magasra volt felgöndörítve, mintha az örök borzalom előtt riadt volna fel, szemeit forgatta mint egy unt gépezetet, arcán egyenlőtlen volt a festék. Egy elmenő férfinak rekedt hangon, mintha torka ki volna sebezve, odaajánlkozott: — Gyere be, kis szöke, én tudok úgy, ahogy akarod.

Judit egy pillanatra megállott. Éjjeli sétáik alkalmával sokszor látott már ilyen nőt, de meglátni — élete gyökeréig nyíllalón — csak most látta meg. Mintha egy vadul megkonditott vészharang ütötte volna szíven, majd elbukott az aszfalton. Azután visszafordult, futott, futott vissza a szállóba, fel a szobájába, letépte a ruháit magáról, bebujt az ágyba, magára rántotta a paplant, még az ágytakarót is. Nem sirt, de a hideg kilelte.

Másnap délelőtt felkereste Miklóst. Miklós még aludt

s felrángatva nagyot káprázott szeme a Judit láttára. — Mi az, hát nem vagyok Pesten? Te vagy az, Jutka?

Judit ráomlott a Miklós ágyára és egész élete fekete zokogásba hullott. Elmondott mindent, mindent, külső és belső csalódásait. A megijedéseket, a felgyulásokat, az undort, a kétségbeesést, a folytonos vereséget. Miklós felült ágyában és cirógatta:

— Menj haza, Judit, belőled sohasem fog nagy művésznő lenni, ezzel a szépséggel pedig második szerepet nem játszatsz. Én mindent elfogadnék, még azt is, hogy egy nagyszabású kokott légy, aki nagy diadalokkal és halálos undorokkal éli életét. De te nem vagy való erre sem, te olcsón, potyán tékozolnál el a szépségedet és azután szörnyű napok jönnek. Szegény Judit, te igazán az én testvérem vagy. Az én zsenim és a te szépséged hiába-
való luxusok, arra épen jók, hogy nagyon szomoruan pusztuljunk el. Haza kell menned, Jutka, haza kell menned.

Egész nap együtt voltak. Délután Miklós elvitte a kávéházba és mint rokonát mutatta be Juditot. Az írókat lábujjhegyre állította ez a rendkívüli szépség. Juditnak nagy kárpótlás volt e sok kikiáltott ember elragadtatása.

Este Miklóssal ment haza. De Miklós fáradt, kedvetlen, morcos volt. Hamar lefeküdt és nehéz lélegzettel horkolt. Judit ébren virrasztott s úgy érezte, hogy egész életét, ezt az egyetlenül csodás virágot, bedobta egy szennyesen tovaomló folyóba.

3.

A papi lak csendes volt. Judit tegnapelőtt tünt el s helye még frissebb volt, hogysem új kedv mert volna helyébe lépni. Azonkívül nehéz gondok jártak erre. Téli beszerzés, gyermekeknek ruha, ordító hitelezők. Jenő, végignyulva a diványon — kép és gondolat nélküli el-tompulásba sülyedt. Néha heteken át így töltötte a nappalokat s csak este, lámpagyújtás után, ócsudott élővé. Egyszerre csak Milla ijedség-rekedten rohant be:

— Jenő, az istenért, kolozsvári urak jönnek, köztük van Mihályfi Károly is.

Jenő felugrott, merev egyenesre, mint egy vizfenékről felbukó hullá. Az arca zöld lett, nyomorult gyermek arcán egy mérhetetlen, eldőbbentő rémület volt. Egy

mondat, egy mentő szó nem villant be az életébe.

Az urak beléptek. Milla kigyötrődte: — Isten hozta az urakat. — Jenő mozdulatlan volt. Milla székeket kínált.

Három kolozsvári magasabb állású egyházi férfi volt. Vezetőjük, Mihályfi Károly, osztálytársa és vetélytársa volt valaha Farcádynak. A nagyravágyó, féktelen akaratu emberben még most is ott volt azoknak a vereségeknek a salakja, a melyekben Farcády szónoklatával, stílusával leleöklözte. Kis spanyol jézsuita alakja csupa kegyes méltóság és jóakarát volt. De fekete kecskeszakállán s nagy sötét örmény szemében ki-kivillogott az ördög foga: megeszlek. Igen kiméletesen és tapintatosan szólt:

— Jenő barátom, valamit szeretnénk veled megbeszélni, ami a tiszteletes asszonyt nem érdekelné.

— Oh csak beszéljenek előttem akármit, én mindent hallhatok, ami Jenőt érinti Úgy-e, Jenő? — buzgolkodott Milla.

Farcády nem felelt. Szája türehetetlenül száraz volt. Egy nagyot nyelt, melyet mindenki hallott. A melle felzihált.

— Nagyságos asszonyom, mi hivatalos járatban vagyunk, nekünk külön kell a tiszteletes urral beszélnünk.

És ekkor ez a nyomorult, szétfolyó, akarattalan asszony élete tetőpontjára hágott s felnyílt benne az igazi asszony, a mentő, a mártír:

— Az már más. Az urak bizonyára egyházzvizsgálni jöttek. Jenő, elmegyek az egyház pénzéért. Tetszik tudni, Bőjthééknél tartjuk, mert itt nálunk nincs megbízható zár.

Szegény Farcády úgy nézett az asszonyra, mint a hidegről behívott kutya. Egész elfuccsolt, félrebukott életéért, minden megvert álmaért, lelki csődjéért feloldás volt e tekintet. Milla kisietett.

— Tiszteletes testvérem, előre kell bocsátanom, hogy bennünk most is mindenekelőtt a barátot nézd. De kötelességünk, bármily fájdalmas, teljesítenünk kell, bár teljesen hisszük, hogy az a te igazolásodra vezet. Három atyánk fia aláírásával, akiket felesleges megnevezni, feljelentés jött ellened. Kérlek add elé az egyházi számadásokat s a pénztárt, hogy vizsgáljuk meg. Mégegyszer kijelentem, hogy rendületlenül hiszem, hogy minden rendben van.

Jenő felszínén elcsendesült, de mélyén egy nagy suhintás hallszott. A becsület nála nem csak megismételt szavallás volt, hanem a vérrel örökölt rajongás. És most

mélyén, hol gondolat és akarat nem torzítja a külön emberré szakadt őt életet, nagy kivégzés volt. Vörös hóhér fekete ravatalon sujtott le valakit örökre. De családja, nyomorult, belőle hasadt szomorú végzetek, most felfájt egész életébe s ezekért a végsőig erős akart lenni.

— A könyvek az irodában vannak, bizony nem a legrendesebben vezetem őket. Tudják az urak, az efféle nem poéta embernek való. A pénzt Bőjthééknél tartjuk, mindjárt hozza a feleségem.

Mihályfi megcsóválta a fejét: — Ez nem rendén való, Jenő.

Egy negyedóra telt. A férfiak a számadásokat végezték. Mihályfi sűrű fekete szemöldökét mindegyre összezordította, rövid köhögéseket dobott ki magából s néha a bal hüvelykjét rágdosta. Jenő az ablakhoz állott. A szobában halott csend volt. Künn a konyhában a cseléd énekelt: — Ha tudtad, hogy nem szeretted... — Ebben a negyedórában, a végtelen térré lett időben, Jenőre rázuhant egész élete, vérének sok száz éves tragédiája és mindent megbűnhődött. Milla ziháló alakja feltűnt az utcán.

Hat darab százkoronást hozott. Letette az asztalra. Senki sem nyult hozzá, senki sem szólt. Mintha az első kiszökő szó, mint felhasadó sugár, odarémitené a valóságot, a vissza nem ijeszthető valóságot.

Jó félóra múlva Mihályfi Farcádyhoz fordult:

— Lesztek szívesek egy pár percre magunkra hagyni?

A kiűzött pár kiment a konyhára. Milla a tűz elé ült. A sirás most tört ki belőle, didergő rázásokban. Jenő leült, a feje hátrahullott: — Ó Istenem, Istenem! — Az új cseléd nagy szemeket meresztett rájuk. A kis Palkó befutott: — Anyuka, adj szilvaizes kenyeret. — Jenő magához kapta a kis fiút, beszorította a testébe és melle meg-meg rázkódott.

— Jenő, kérlek fáradj be, — hallatszott Mihályfi hangja.

— Vigyázz, Jenő, az Istenre kérlek, — hörögte Milla.

Mihályfi méltóságos, kegyesen szigorú, jóakarató és leereszkedő volt. Minden hangjából kiérezte, hogy mindennel tisztában van.

— Tiszteletes testvérem, kedves barátom! Mi azzal az elhatározással és kötelességérzéssel jöttünk ide, én és nagytiszteletű testvéreim, hogy mindent elkövetünk, hogy

sem az igazság, sem a keresztyéni szeretet csorbát ne szenvedjen. A számadások kétségtelenül rendetlenül vezetettek s így történhetett meg, hogy a pénztári álladék gyanánt átadott összeg valószínűleg negyvenötven koronával több, mint amit a könyvek után várni lehetne. Mint az anya-szentegyház hű sáfárai és eskünkhöz való kötelességünk szerint is, az egyházi pénzkezelést felsőbb intézkedésig kivesszük kezedből és Domokos Áron jegyző atyánkfiát kérjük fel vezetésére. Az ügyet különben az igazság szeretetével s irántad való teljes jóakarattal a felsőbbség elé terjesszük és hisszük, hogy most első esetben nem lesznek olyan súlyos következményei, mintha már ismételt ténnyel állanánk szemben. Rajta leszünk, hogy ne felejtessék el, hogy az egyház egy tehetséges papjával és öt gyermek apjával állunk szemben.

— Csak a becsületem... csak a becsületem... — akart beszélni Farcády, de siró vonaglásokba torzult az arca.

Kivülről földindító lépések és beszéd zaja horzsolta be. Ilona, mikor látta a bizottságot, melyet napok óta étlenszomjan, a mánia szivós feszültségével lesett, sorra járta a falusi házakat s ahol csak tudta, hogy valakinek valami tövise lehet a pap ellen, rábeszéléssel, könyörgéssel, fenyegetéssel, dohány, viselt ruha, cukor, kávé, befőtt, pénz ígéretekkel rávette, hogy menjen panaszra a vizsgáló bizottság elé, Össze is tudott szedni vagy tíz-tizenöt embert. Kis Sándornéból kitepte, hogy a pap tartozik neki két napi krumplikapálás napszámával. Keresztes Daniból, a fuvarosból, hogy a pap egyszer, mert a lovak nem mentek elég gyorsan, olyan káromkodást hallatott, mely szodomaságra vall. Benedek Istvännét egyenesen az Isten lovába küldte, Bodola Péter gyermekét részegen keresztelte, Bodor Samunak, akire megharagudott, mert nem adott hitelbe húst, azt mondta, hogy ha az úrasztalához meri hozni a potáját, úgy a fejéhez vágja az úr kelyét, hogy menten felfordul stb. stb. A szörnyű asszony, mint egy órült tyúk a szemétdombot, feltoporzékolta a sziveket, hogy szemetet, szemetet kaparjon a gyűlölt család arcába. — Na, majd ájuldozni fog a varróleány, — mondta hazamenet. Elszontyolodott férjének odarikácsolt hullarágó, sakál jókedvvel: — Ma este megiszunk egy üveg jó bort, Imruka. — Azután a tornácra ment s a hideg levegőben feszült nyakkal meredt a papi lak felé. Belső ujjongásából már

felmerült az akasztófa, amelyen papja lógott, alatta a zokogó varróleánnyal.

A bizottság undorodással hallgatta a meglökött parasztokat, amint előbőfögték, néha több évről visszakérőzött sérelmeiket. Mihályfi mélyen sóhajtott. Milla a konyhában dühösen sirta: — Az aljasok, az aljasok! — Az uj cseléd is pityergett: — Szegény tiszteletes ur, jaj, szegény tiszteletes ur! —

A falun átszörnyűködték a vizsgálat hírét, az Ilona toborzásait, a panasza menő parasztokat. A falu nagyobb része mégis szerette a papját, mert mégis egy magasabb élet, nyitott ablak, nagy lelki borzongások s tisztító sirás volt számukra ez az ember, akinek hibái olyan ók-fajta emberi hibák voltak. Beütött a szivükbe a szerencsétlen ember tragikus sorsa, akit a tanítóné és a jegyző áldozatának tartottak. A sok felgerjedt sziv testvérré tette az embereket, sziverősítő szavakat kiabáltak egymásnak s a falu megindult a papi lak felé. A tanító lak előtt a rettenetes asszony képe mint égő parázs hullt a tömegbe. Egy percre elnémultak, de némelyik morgott, mint a megzugott kutya, egy székely pedig megállott s tele torokkal kiáltotta oda: — Az Isten úgy áldja meg tanítóné asszony, ahogy a tiszteletes ur javát akarja! — Ilona szeretett volna nekifutni a tömegnek, széttiporni őket mint egy utban álló gyomot. Gógösen köpte maga elé: — Pizskos paraszt!

A tömeg elérte a papi lakot. A bizottság kényszerült kijönni, hogy meghallgassa kívánságukat. Kijött velük a papi család is s amint a nép meglátta Farcádyt, az asszonyok sírni kezdtek, körülvették, kezeit csókolták. — Nem hagyjuk a papunkat, nem hagyjuk a tiszteletes urat. — Mindenki egyszerre beszélt. A meszelő Anna a Palkót ölelte fel s nagy tüsszentősöket zokogott. Mihályfi megnyugtatta keresztény atyafiait, hogy a tiszteletes urat megvédi példás és feddhetetlen élete s nem kell őt félteni semmitől és senkitől. A nép tovább nyugtalankodott. Farcádyba átvonaglott ez a nagy szeretet és mikor eléjük állott, igazán pap volt, a megtöretett test, a kiöntetett vér papja. Hangja mélyből reszketett elé:

— Nagytiszteletű bizottság, kedves atyámfiai! Mint két családnak apja teszek vallomást az Úr színe előtt hitem és lelkiismeretem szerint. Mint két családnak apja: az egyik a nagy család, az anyaszentegyház. a ti lelketek nyája,

melynek én vagyok méltatlan pásztor. A másik az én szegény családom, kis gyermekeim. És én íme most vallo- mást teszek, hogy az egyik apa vétett a másik ellen. Nehéz anyagi küzdelmekben megtántorodtam. Az anyaszentegyház pénzéből ötszáznegyven koronát elköltöttem, mert családom van, mert jött a tél. A pénzt már vissza is fizettem, de a ti nagy jószágok előtt nem maradhattam elrejtözve. Teljesedjék meg az igazság. Én eltántorodtam az igaz úttól, ítéljetez és ítéljenek felettem az anyaszentegyház hivatott sáfárai. Egyet kérek, hogy mikor ítéltek, ne feledkezsetek meg, hogy egy szegény család apja vagyok s mérjetez olyan mértékkel nekem, amilyent ti Istentől vártok magatok számára. Én meghajtom fejemet. Legyen igazság!

Halálos csend lett. A férfiak is sírtak. Milla megtalált régi szerelmével szenvedélyesen dobta magát a pap mellére: — Óh Jenő, drága Jenő, mit tettél! — És az emberi töredelem csodálatos nagy tisztítással tette emberré a falu szívét.

3.

Politika, pezsgő, kártya, drága fehérnép szétrágták a Zágoni megtatarozott jóllétét. Most már egyetlen mandátuma lógott még a boltjában, hát ezen adott túl. Báró Fogarasi F. Adolfnak, a zsidó miliomos gyárosnak mandátumra volt szüksége, találkozott az ősszékely rabonbánnal s a két ember csakhamar megegyezett. Zágoni lemond és áttereli a szavazó barmokat az új pásztorhoz.

A lemondás meg is történt. Automobilon hozták be az urakat a faluba, ahol Deák Ádám, a Zágoni rendes kortese, megyehíres ravasz székely, már beharangozta a falut egy megható búcsúzóra. Jól kiesztérgált mondatok szálltak lelkekből lelkekbe. Hogy a szegény méltóságos úr minden vagyonát a haza oltárára áldozta, hogy nem bírja tovább az áldozatokat, de talált egy méltó utódot, akinek kezében szeplőtlen maradhat a fentartott zászló. És minden ideális mondatnak meg volt a maga gyakorlati értelme is. Hogy az új báró kicsit zsidó, de annyi milliója van, mint a szegény embernek tetve. Hogy lesz lakodalom, evés, ivás, pénz, amennyi tetszik. És protekció is, mert az urak mind a zsebében vannak s ha akarná, főhercegek kapcsolnák be a szíjat a nadrágján. A mondatokból kiáradó pálinka és pecsenyeszag szétterjedt, a faluból ki az

erdőbe, hol az elszéledt falusiak téli párbajukat vívták a vaddal és az óriási fákkal. És az alkohol öröme kicsillant az éhes szemekre, az átfázott testet megcsiklandozta a zabálás öröme s mint felgerjedt farkasok kullogtak vissza a falu felé.

Vasárnap délutánra tűzték ki a Zágoni búcsúzóját és az új honmentő programmbeszédét. Az öreg Schönbergerhez már napokkal azelőtt nagy hordó pálinkák érkeztek. Deák Ádám már szombat este meghívta egy kis kóstolóra a főbb kolomposokat. Vasárnap délelőtt, templom előtt és templom után nagy mértékben nyelték a potya ihletet. A gyűlés délután kettőre a Zágoni nagy csűrébe volt összehíva, melyet e célra szalmával hintettek be, hogy a voks-barmok patái el ne fagyjanak a szavazás előtt. A nép betorlott a felsötét csűrbe, melyet, a nemerés hideg időben is, izzasztóvá fűtöttek az egymáshoz tapadó testek és a pálinka. Elöl egy pódiumféle volt rögtönözve, rajta egy kis asztal és egy pár szék. Parasztok jöttek a kerület szomszéd faluiból is.

Bejött Zágoni és Fogarasi báró. Deák Ádám elordított egy hatporciós éljent, az összezsúfolt testek utánabödültek. A vérré kergetett pálinka hálája szinte szívet melegített az ordításba. A parasztok közt ítéletek jártak:

— Milyen hitványka, pedig ehetik eleget.

— Annál kövérebb a bugyelárisa. — De meglátszik az ábrázatján az őszövetség!

Zágoni beszélt. Végigtekintett multján. Egész életét a hazának szentelte. Vagyonát elvitte a korrupció. Megváltó erejét megrágtá a romlott középosztály és műveletlen közvélemény. — Hangjában a tiszta erkölcs ítéletrombitája harsogott a rothadt, korrupt Magyarország felett, szemeiben könnyek rezegtek. — Most ő kidől, de átadja a zászlót lelkeszerinti barátjának. Ennek a zászlónak meg kell érnie a nagy győzelmet, a jövő mégis csak a küzdő magyarságé lesz. És akkor majd ő, a félredobott, elaggott bajnok azzal az öntudattal fogja fáradt fejét az anyarögre hajtani, hogy ebben a győzelemben — bármily szerény — de neki is része van. Most nem is kellett Deák Ádámnak hangolnia, a székelyek utánabögtek ennek az embernek, aki minden hibáival nagyon az ő húsból való hús volt. A csűr körül az asszonytömeg könnyezett. Farcády is arra sétált s a szép mondatok mint egy vágyott föld galambjai szálltak át rajta. Máskor ilyenkor ő volt a nagy lelki

mozdító, a hátratartott lélegzettel várt szónok. Lelke tenyegyéig rázta a vágy, hogy bemenjen, már megsokasodott mondatok tólúltak a szájára, többször a csűr felé lépett, de visszatért. Nem, nem, neki most nem szabad kezébe vennie a zászlót. Ő most fegyelmi alatt van, félrelépett, az ő makulás kezeit ne lássák ott a zászló nyelén. Majd ha jön a feloldás, az expiáció, akkor újból kibonthatja lelkéből a visszagyömöszölt zászlót. És tovább sétált vágyódó, rövid, lélegzetes léptekkel, mint ahogy egy aggódó férj jár a szülő asszony szobája előtt.

Fogarasi báró éktelen becsületességgel rózta le politikai pályája első kötelességét. Végtelen beszédet mondott, melyben, hogy senkit ne hagyjon éhesnek, megígérte minden párt legjobb ígéreteit. Általános, egyenlő, titkost és sovíniszta nemzetiségi politikát, szeszadó eltörlését, független Magyarországot, szabad dohánytermelést, katonai szolgálat leszállítását, gyáripart, kereskedelmet s minden agrárboldogságot. Vékonyka hangjából úgy dült a meggazdagodott világtörténelem a bepálinkázott parasztokba, mint a felhőszakadás. A parasztok állottak, hallgattak, fényes szemekkel szájat tátottak, mint megannyi puszta ház, melynek elhagyott útait befutotta a pálinka s kitette ablakaiba az égő mécesest. Este nagy tokány-soirée volt Schönberger-nél báróval, tósztokkal és pálinkával s Fogarasi a teljes biztonság reményével utazhatott el.

Egy pár nap múlva a jegyzőhöz távirat érkezett, hogy izgasson a kormány jelöltje: Ijjász Ferenc érdekében. Az öreg jó Ijjász bácsinak — mióta kibukott a Házból — nagyon érezték a hiányát a pártklub híres tarokk-partijánál s felesége most már nem engedte fel a könnyen megkopasztható öreg dzsentrit a fővárosba. A párt elhatározta, hogy okvetlenül visszacibálja az öreget az alkotmányba s az öreg beteg volt a megszokott játék, megszokott emberek és megszokott pletykák után. Összes politikai termése egyetlen hiányos bővített mondatba tömörült bele, melyet oda-oda ismételtgetett a politika kakasainak: »Csak simán, csak simán. — Ezért igen higgadt, bölcs, Deák Ferenc szagu embernek tartották és több bizottságba beválasztották. Domokos jegyző a táviratra rögtön magához hívatta Szonda Gergelyt.

A negyvenöt év körüli Szonda régi székely nemesi család züllött sarja volt. Kétszer volt elzárva bankóhamisításért. Ravasz, erőszakos, szájas, kártyás, iszákos volt, de elsőrangú kortes. Rábeszélni, rémiteni, száz lélekben ezer

szájjal ordítani, mindenütt lenni, mindenkivel enni-inni, hazudni, voks-barmot átlopni, kijátszani senkisémet tudott úgy mint ő. Valóságos klasszikus keresztmetszete volt a népképviselőnek, szemléltető ábrája a szabad-verseny politikai eszközeinek. Szonda még aznap munkába fogott s másnap már három bevett fej és ötven Ijjasz-párti volt a faluban.

Ilona a következő levelet írta Zágoninak :

— Méltóságos Uram, még most is remegünk attól az örömtől, hogy Méltóságodat házunknál tisztelhattuk. De Méltóságodhoz, ki elveinek oly törhetetlen harcosa volt, lennénk méltatlanok, ha nem küzdenénk amellett a zászló mellett, amelyre lelkünk felesküdt. Én és a férjem mindig a kiegyezés mellett voltunk, a történelem nagy viharában Magyarország nem állhat meg egyedül. Méltóságod nagylelkűsége megfogja bocsátani, ha a kis ember is kitart a lelkiismerete mellett. Méltóságod hálás, csodáló tisztelője
Kuntz Imréné Kovács Ilona.

Este az ablaknál ült Ilona, bebezörgette az elmenőket :

— Hát kire szavaz, János bá?

— Én, arra a báróra, amit a Deák Ádám árul.

— Arra a zsidóra, akinek a Zágoni méltóságos ur úgy eladta magukat, mint a barmokat. A méltóságos ur elkártyázta a vagyonát s mert vénségére még szép személyekre dobja a pénzt, az első zsidónak eladja magukat. Lássa az Ijjasz nagyságos ur régi magyar nemes s ő sem kívánja ingyen az emberek szavát.

A nagy küzdelem megkezdődött. A munka, a szokott élet minden mozgása megszűnt. A mesék ős ígérete, a nép husábat szendergő örök vágy, az eldorádó: a potya evés és ivás boldog élete elkövetkezett. Esténként — korcsmában vagy magán házakban — mindkét párt reggelbe nyuló zabálásos összejövetelekben töltötte a parasztba az étel-italt, a kongó nagy szavakat, a hazugságot és gyűlöletet. A két párt küzdelme úgy kieleződött, az összecsapás oly hevesnek ígérkezett, hogy Kun Ernő — Pestről nézve a dolgot — azt gondolta, hogy a két marakodó elül ellehetne ragadni a mandátumot a haladó-párt számára. Rávette Földes Aladárt, a megmilliomosodott lapszerkesztőt — lap, mely eleinte revolver ujság volt s azután komoly politikai tényezővé pénzesedett — hogy próbáljon a zavarosban halászni. Így egy harmadik párt frazeológiája, pörköltje és pálinkája is beleszakadt a nagy szó, pörkölt és pálinka

zuhatagba, mely végigcsapott a falun. Az öreg Barabás odavitte töprengő becsületességét János elé:

— János urfi, ha ezeket hallja az ember, mindeniknek igaza van és akkor egyiknek sincs igaza. Mit tanácsol az urfi, kire szavazzak?

János mosolyogva felelt, de a hangjában volt valami lekötött indulat:

— Tudja mit, öreg, vágja meg mind a hármat, amennyire csak tudja. Amit úgy kap tőlük, az a maga csalta-tatlan alkotmányos haszna. Aztán a választás napján szökjön meg, vagy legyen halálosan beteg, hadd üssék az urak egymást. Ez az egyetlen mód, hogy maga csapja be őket.

Szücs Daninak, a forradalmi tiszteletesnek megérlelő nap és ígért szüret volt a Földes fellépése. Ingyen próféta-vá szegődött az új megváltó mellé s mint roppant napraforgó nyílt ki belőle a demokrácia s szó-szirmaival telehullatta a falut. Im elérkezett a nagy nivellálás ideje, korgó gyomrokban és lázadt szivekben zug a félrevert harang a kiváltságos világ agóniája felett. Itt vajudik, riad az új világ a parasztokban, a senkikben, a megrabolt milliókban s a szavazat, mely mint egy dugott bomba van a lelkekben, meglöki a világot az egyenlőség, a demokrácia felé. Aki emberi méltósággal született, aki jogot, igazságot és kenyeret akar, az Földes Aladár-ra fog szavazni s a szolgabírák, feudális zsarnokok, rabló csuhások romjain odaviszi követ az új Magyarországhoz. Ez a tábor volt a legkevesebb számú a faluban, de leginkább öklös volt az öklük és legtöbb láng volt a szavukban.

Itt novemberben már tél van s hó és hallgató házak felett vad Nemere nyargalta a falut. A falut, honnan most a munka elment, mint egy elkergetett lelkiismeret s az ima eltűnt, mint riadt galamb. Sötét, földszagú szobákban, kormos lámpa tragikus fényénél, a gyilkos üveg mellett, egymáshoz hajló parasztok meg nem értett hosszú szavakban téptek élő gyűlöletet magukból, gyűlöletet egymás ellen, hogy — ha már tépi őket vénült föld és rohanó idő s az ezerkezű állam — a folyó történelem is hazugság, alkohol, gyűlölet és öngyilkosság legyen nekik.

A Földes kortese Firtos Mózsi volt: hatalmas, fenyszáznak termett, rajongásokra született székely. Mintha óriásokat teremtő öreg Jókai szabta volna oda álmából tépett nép-kolosszusnak a kis faluba. Legénykorában, valami vasárnapi véres marcangolás után, nyugtalan vére

kivitte Amerikába keresni egy természetéhez való sorsot. Ott kapott is gigászi nyomoruságot, herkulesi robotot, nehéz sötét munkát. Évek múlva visszajött egy pár száz dolárral, egy pár száz angol szóval s világot szülő mondatok tört darabjaival. A dollárokkal visszavásárolta kis telkét, az angol szavakat elfelejtette, a mondatok elszűnyadtak benne mint a káزال mögé kergetett szelindekek. De mikor megjelent Szücs Dani s a demokrácia üvöltött a tárt lelkekbe, az alvó mondatok új életre riadtak, az elpihent gép lökött erővel kezdte zúgni kedvenc robotját. Nagy szürke, betegkék szemeiben, melyekben összes őseinek éhsége tágult, mint két kétségbeesett száj, fellobogott a döbrentő fény, a minden māmornál māmorabb próféta láz s a felheccelt mondatok kiugattak belőle, csattogó foggal, véresen, hogy átvigye másokba a benne feldübörgő minden megrugott apja, minden nyomorgó őse bosszúját. Ennek nem kellett a pénz, a zsiros falat. Az ital is csak belső, izzó valótlan-ságának valóvá hihetője volt. Neki minden atomja fel-fakadt száj volt, hogy érezze, hogy ő a megkonditott harang, a felrázott ököl, az odadörgött állj-meg. Szelid sápadt kis fenész-asszony felesége otthon rácsimpaszkodva Istennel s nőtény szerelme minden kapaszkodó szavával, könyörögve húzta vissza a békébe, a családba, a munka biztos védelmébe, de a rettentő meggyőződés, mint vágó-hidra hajszólo hentes, korbácsolta ki a zivatarba a vörös szavakba riadt bikát. Fia, húsz éves, birkózásra, ölelkezésre, heje-hujára fakadt legény, szilaj felkacagása a megtépett fajnak, vére sodró árjával szakadt az apja zúgó szavai után. Ezt már nem a világmegváltás bántotta, fütüült ő nyomoruságra s minden tagadó fejrázására az életnek, de kellett valami, amiért verje a mellét, felhúzza a vállát s oda-kiáltsa a ki a legényt, hogy izmai felkukorékoljanak tudatába, mint napnak ágaskodó kakasok. Késő éjjel, hazatérve — az öreg földrengető léptekkel, a legény léptei új termés harsonái voltak, — felhevülve a pálinkától, az otthoni üveg mellett az öreg még órákig golyvaskodott fiának a megváltandó világról, mélyről szakított szavakkal töltötte bele a paraszt, hogy az is dühös mellet feszítsen a világnak. Az asszony pedig, a nyomorult, beteg nőtény rabszolga, behúzódva az ágy vackába, odatapadva a falhoz, Istenhez könyörgött összes előzője imádságával, hogy óvja meg ezt a két falnak rohanó lelket a törvény-

től, a rendtől, az uraktól, a nagy misztikus világ kiötlő szörnyüségétől.

A civódások mind gyakoribbak lettek és mind többször kellett csendőrnök jönnie a faluba. Véres fenyegetések és bosszu ülte meg a lelkeket. A három uri jelölt közül hol egyik, hol a másik rándult le s nyomukba új tájtékzással viharzott fel a nép-pocsolya. Szonda Gergelynek nagyon a hegyében volt Firtos, ez az áradó próféta, aki égő szavaival még az ő ravasz körmei közül is kitudott tépni egy-egy voks-barmot. És akkor arra a pompás ötletre jött, hogy titkon elhíresztelte, beopta a fülekbe, hogy Firtos Mózsi az ő embere, hogy ők fizetik azért, hogy más szavakkal is dézsmálja a Fogarasi párt nyáját. De a pálinka, a pénz tőlük jön, a Földes nagyságos ur is csak az ő kedvükért handa-bandázik, az utolsó percben majd lemond és odacsapja embereit az ők sátorához, az egész külső ellenségeskedés csak móka. A Deák Ádám emberei éktelen dühbe jöttek erre a hirre, ez már nem becsületes játék s titkos suttogásokban a népharag rozsdás, gyilkos szögeivel verték ki a Firtos Mózsi nevét. Az esti órákban már csak csapatosan, bottal mertek járni az emberek s a szegény felrázott falu minden örültje féltette fejét minden másik örülttől.

A szavazás előtti hét szombatján mindenik párt a végső sarkantyudőfésekkel igyekezett rohanásba hozni a megeredt barmokat. A Schönberger korcsma a Deák Ádám embereje volt, mert mégis ők voltak a legszamosabban. Deák Ádám, aki leginkább a Firtos lobogó fanatizmusától féltette embereit és mert gyűlölte is ezt a mélyszemű próféta-buriánt, akinél a kortesség nem üzlet volt, lefogott, de gyűlölettől izzó hangon, ravasz csavarodásokkal, de annál érthetőbben beszélt az árulóról, a Judásról, aki nem becsületes eszközökkel, hazug kolomppal csalja a népet az ellenség aklába. Az öklök összeszorultak, a pálinkától csorduló szájakban megcsikorogtak a fogak, a szemekből kikönyöklött a vérre tátott gyűlölet. Kóré Zsiga, a volt kurátor fia, vérmes, iszákos, legénykedő legény, szemeivel mint két éhes gyermekszájjal tapadt Deák Ádámra és szivta belőle a gyűlöletet. Szivta és felduzzadt véreben vad rohamok keletkeztek, ingó, rendezetlen, gyermek agyában szaggatott képek rohantak át, bravurokra, balladákra éhes izmai régi vágyaikhoz új célt kaptak: megszabadítani a falut az árulótól, kinyargalni izmai feltorlott erejét, csodált hős lenni.

A fényes kép, amint izmos karjával letaglózza az árulót és körötte ránéz a falu, álmélkodó leányszemek tapadnak bőrére s az ő élete szörnyülködésben, megdobogott szivekben magasra lobog, ez a kép pohárról pohárra mindjobban átszötte vérét, izomjai rostját, idegei titkos csalitját, míg végre egy nekirohanó akarattá lett, vért szagolt veszett bikává, mely törvényt rug és Istent öklel. Pelyhes, csókra álló szájából a felhuzott gép egyhangu zörejével ismételte: — Majd másképp lesz, majd másképp lesz. — És késő éjjel, mikor visszatért alvó, összegyűrt vén anyja mellé, a hitvány ágyon, a mély álomba süppedt ember véres vízióiból fel-felhörgött a nekilökött vak akarat: — Majd másképp lesz, majd másképp lesz.

Másnap az istentisztelet negyed órával későbbben kezdődött, a juhok alig tudtak elválni az alkotmány válui mellől. De azért ma zsufolásig volt tele a templom s kivörösödött, elfordult szemü arcok torzultak egymásra, a sápadt Krisztus kifakult a bestiává visszalökött népből. Eljött mindenki, hogy dacát, mint egy palástot panyókára vesse az Úr színe előtt, eljött mindenik, hogy gyűlölete agyara odadöbbenjen az ellenfél szemébe s a nők mint megriadt, félénk tyukok lapultak a megvadult hímek között. És míg a szegény bukott pap szokott szavai aláhullottak: megváltásról, keresztről, szeretetről s a himzett takaró fedte a titokzatos kenyeret és az örök élet borát: a demokrácia, a népfenség, a szabadság, a testvériség, a hisztérikus szörnyű Rousseau mint égő számum sivitották át a felheccelt vérebet: ölj! ölj! ölj!

Istentisztelet után a templom előtt rendesen csoportos beszélgetések szoktak lenni. Most ebben az ottmaradásban dac és kihívás volt. Mindeniknek odafeszülő izma mondta: — Látod, azértis itt vagyok, élet a te életed előtt, az én igazam az igazi igazság, mert ezé az agyonütöbberököl, a harapósabb fog. — Firtos vad gesztusokkal beszélt hiveinek s éppen a Krisztus népmozdító szavait szikrázta beléjük, mikor a Kóré Zsiga eléje dobbant:

— A Judások ne beszéljenek az Úr Jézusról mert a torkukra forrassa valaki.

Firtos öles válla magasságáról megvetőleg nézett erre a meglódult vad csikóra, de a fia elébe ugrott:

- Az apámnak mondod ezt?
- Annak hát.
- Mondd még egyszer.

Az apját védő fiu oly felegyenesedő tilalom volt, szemeiből olyan sionhegyi láng csapott ki, hogy a bomlott bika némán torpant előtte. Deák Ádám gunyosan kiáltotta neki:

— No Zsiga, hát megakadt a merszed?

A napok óta felhuzott gép nekilódult. A Kóré Zsiga keze lecsapott, de már kés volt benne. A vérében előre felajzott csapás, az apának szánt büntetés a fiut érte. A Firtos gyerek elbukott, mellényén kibugyant a vér, kalimpált egyet a lábaival s aztán elnyult a földön, a kenyéradón, a megnyugtaton, az Úr háza s a csendes fejfák előtt. A holt falu új rekrutát kapott.

Egyetlen szörnyülködő jaj szakadt ki a jelenlevőkből. És az egymás ellen harapó emberek most olyan egy arccal néztek az egyetlen halálra. Kóré Zsigát már két csendőr közre fogta. Az örsvezető lehajolt a kidöntött fiatal élet felé, hallgatózott a félig nyílt ajkaknál, tapogatta a megontott mellet. Azután felemelkedett. — Meghalt, — szólt sulyosan, egyszerűen. Firtos mereven állt, nagy, ijesztőre tágult szemei dermedt szurással néztek messzire, mintha tul minden jelenlevő látszatokon, az okok mélyén, az egyetlen nagy ellenséget hívná halálos párbajra. Firtosné, a nyomorult, félénk, vézna asszony, most lobogva mint egy felgyújtott ház s mintha a bosszuálló Isten rettentő leveléből olvasná, két kezét az égnek rázva, odaüvöltözte a Deák Ádám fakó arcába: — Megkeserülöd! Megkeserülöd!

Az emberek szétkullogtak, némán, orra-vérzősen. A csendőrök elvezették Koré Zsigát. A halottat is elszállították. A hazavánszorgó asszony ki-kiordította zokogásából a visszafizetés irtózatos vágyát: — Megkeserülöd! megkeserülöd!

És mindnyájan: gyilkosok és gyilkolt, bujt ravaszság és bosszút kérő anya, csendőrök és mind az elbódultak: fájdalmasan, végzetesen, örök ítélettel nép voltak.

5.

Juditnak már égő szenvedés és lázas hallucináció volt Pest, de azért mégis új meg új hetet maradt ott. Gyülölte a roppant város valóságát, mely nem az ő valósága volt, mely megcsalta őt, kitepte belőle az egyetlen almot, melyért élet volt fiatal élete. Faja káprázott szemé-

vel az egyszer elejtett életet képtelen volt újra felvenni. Óriási halálrohámok jöttek rá s néha órákig elsétált a Duna mellett. Belevetni magát ebbe a nagy tovazúgásba, elsodródni, meghalni! Hogy amikor majd testét kifogják, döbbenjen meg ez a könyörtelenül élő város, hogy itt járt a szépség királynéja s csak most veszik észre, amikor már halott. De eszébe jutott egy képes napilap képe, hogy a víz milyen rémitővé puffassza a halottakat. Irtózni kezdett a Dunaparttól.

Elkezdett regényeket vásárolni, beléjük dobta magát a megigézett gyermek lélegzettelen bújásával, napokig nem mozdult ki szobájából. Minden hősnővel együtt halt, minden tragédiával vele zuhant. Foglalkozott a tervvel, hogy elfut az élettől, elhagyja apái vallását, apáca lesz. Milyen szép fehérarcú apáca lenne. És egy sápadt, tragikus arcu papot képzelt, egy fiatal Dante arcú Claude Frollót, aki mély, hulló elkárhozással nézi a templom szögletéből.

Miklós ebben az időben ideges, fáradt, kedvetlen volt és sokszor nagyon komiszul bánt vele. Ostoba libának nevezte, akit a könyvek elbolondítottak s aki idejön és megijed, mert az élet olyan, amilyen. Judit sokat sirt, de jól is esett neki, hogy mártir és szenved.

Az egyetlen, akinek közelében Judit újra a régivé elevenedett: szeszélyes, kegyetlen, gonosz nő-macskává, Sarkadi volt. Az óvatos, bölcs srófokra járó fiatalember igyekezett minél kevesebb felelősséget cipelni a Judit kalandjából. Judit utána ment, órákon át kísértette magát vele, csipkedte, gúnyolta, felvitte szobájába, ott felvillantotta rejtett szépségeit s mikor a szegény Sarkadi kiizzadt az óvatosságából és könnyörögni kezdett, nagyokat kacagott. Nem, nem, csak egyszer volt Budán Judit vásár. Egyetlen vad élvezete ez a szádizmus volt.

Mikor aztán a karácsony közeledett, a gyámoltalan, kényeztetett, családba mártott gyermek egészen előntötte Juditot. Kétségbeesett könnyes levelet irt haza, hogy tévedett tehetségében, álmaiban, hogy érzi, hogy a művészet sohasem tudná fentartani, az irigyek intrikáival nem tudna küzdeni, hogy ő az apja fehér álmódó lelkével mindig hátraszorulna. És hogy húll hazafelé, veszett húllással, ott van az ő helye az apja mellett, vigasztalni, Antigónéja lenni. Jenő válasza ennyi volt: — Gyere.

A viszontlátás bő volt könnyekben. Judit csordultig telt a viszontlátott faluval, a régi benyomásokkal, melyek-

ből gyermeksege előépült és zokogása mély volt, egész életéből jövő. Milla és a gyermekek bögtek és csordultak mint az őszi eső. Jenő, az összetört, félretaposott, szerencsétlen ember hagyta magát csókolni — sápadtan, mozdulatlanul — de belsejében nagy rohanás volt e csodálatos szépség felé, aki az ő leánya, egyetlen diadala életének. Eleinte komoly, rövid kérdéseket tett: — Nem fáztál meg az uton? Fűtve volt a vonat? — És ezek a mondatok már ráhajlás és cirógatás voltak. Az este aztán a tragikus családban mégis ünneppé boldogodott. Eleinte Milla és a gyermekek, később velük sodródott Jenő is, apró, ezer részletes kérdést tettek a pesti életre, amit sohasem láttak s csak az újságból ismertek. Faggatták a szini akadémiáról, a színházakról, a nagy emberekről. Naiv kérdéseikből kilátszott a hit, hogy aki Pestre megy, ott mint egy kirakattában meglátja az egész modern magyar életet. Judit az ő talajon felbátorodva, visszatalált gyökerein kinyillott mint egy naprahozott virág, színes, vérből szökött szavak zuhagata jött ki belőle mint vérvörös virágok egy gazdag ázáleából. Minden szava egy kis dráma volt, melynek utána játszott hangjával, mozdulataival, arcának felséges mozgó életével. Amint szavai elragadták, a feltolult élet mámorával oly részletes, mozgó képét adta sohasem látott, soha meg nem történt dolgoknak, hogy pesti élete mintegy nyüzsgő, élő dombormű vonaglott a család felfényesedett szeme elé. Meséjének kilencven percentje hazugság volt, de a színész igazsága, mely az agyban, vérben, a lelki zápor bonyolult hullámaiban épen olyan élt valóság, mint a körülhorzsoló élet. És ez a lány, aki akarattalan, szétfolyt lélekkel ténfergett Pesten, mint egy szétoszló köd, aki gyáván visszasseppent a küszöbnél, melyen át az álmodott pályához juthatott volna, most csodálatos következetességgel, biztonsággal s az élet szuggeráló elhitetésével játszott el nekik egy soha meg nem élt életet. Különös részletesen terjedt ki arra, hogy mit szavalt, mit énekelt a felvevő bizottság előtt, mit mondtak tanárai, hogy voltak elragadtatva, hogy irigykedtek társai. Szavakat, eseteket idézett s egyeseket leírt a mindennap beégő valóság perzselő éleségével.

— Láttad-e Iványf Jenőt? — kérdezte Farcády, ki még Kolozsvárt csodálta ennek zengő pátozát.

— Láttam az Ember tragédiájában. Ha hallottad volna, mikor azt szavalta, hogy:

Im, nagy Isten, tekints le és pirulj,
mi nyomorult,
Akit remeknek alkotál, az ember.

Jenőnek könny szökött szemébe. A rég elboltozott, eltemetett álom: ünnepelt tragikus színész lenni, átsüvíteni a tömegek gerincén a tragikus pátoszt, melyet belélüktet a zuhanó világ, utóljára, fájdalmas hívással elevenült eleje. Az álmodott babér, a zugó taps, a kocsiból kifogott lovak, a fáklyás zene pompás halottas menetben mentek el előtte s a fáklyaláng gyászpompáját ráborította a sötét papi lakra, ahol egy elbukott pap él nyomorult családjával. A szomorú, élet-vert ember egy kitépett sóhajtásban hajolt önmaga hullája felé.

Másnap, mikor Judit végigment a falun, hogy meglátogassa Bőjthééket, megsápadt szépségét, melyen most egy új, hideg méltóság ült, úgy bámulták, mint egy még soha nem látott csodát és ezer kérdésre kellett felelnie. Nyomán felhemzsegett a legenda. Hogy Pesten egy főherceg szeretett beléje s az udvar parancsából kellett visszajönnie. Hogy az Operában fellépett és óriási sikere volt. Egy párizsi igazgató szerződtetni akarta, de az ő szíve visszavágyott a faluba. De Ilona naturalisztikusabb irányt igyekezett adni a meséknek. Olyan nehéz lett a kisasszonynak a leánysága, hogy alig tudott Pestre futni, hogy az útban el ne szottyantsa. Hogy már itthon cégérül viselte magát s a szemeiben szétvetette a lábait, ha Farkas Miklóstra nézett. Miklósnak jó dolga lehetett Pesten. Most aztán bizonyára az a bolond, mert bolond és nem zseni, jóllakott vele s amilyen komisz, visszaküldte mint egy elhasznált ruhát

Bőjthéék nagyon apás-anyásan fogadták. A János elbeszélésén át a Judit pesti kirándulását nagyon ideális tiszta valaminek látták. Judit a két öreg társaságában — vérenek akaratlan színjátszásával — szűzies, ártatlan, szerény, odasimuló kis leány volt. Az öreg Bőjthe nagyon szerette s nem egyszer villant meg benne, hogy ilyen menyé legyen. János jó vidámsággal mondta:

— Most, hogy belekóstolt Pestbe, talán jobban meg fog becsülni minket.

Mikor hazakisérte, még egyszer megkérdezte:

— És ha most megismétlem a kérésem, mit felel?

— Ha maga tudná a pesti életem történetét, nem ismételné meg a kérését.

— Nézze, Jutka, én most is éppen oly derült, egészséges és erős vagyok, mint a multkor és éppen úgy kívánom és szeretem magát. És ez a fő, nem az, hogy maga mi volt Pesten.

A lány elgondolkozott:

— Lássa, János, már csak azért sem mernék magához menni, mert magát nem értem. Minden férfit felszimatolok egy pár perc alatt, még Miklóst is egészen látom, pedig ő minden negyedóránban más, és így tudok valamilyen lenni mindenikkel szemben. Magából egy kukkot sem értek. Ha magához mennék, mindig megkötve érezném magam, még meg sem merném csálni, úgy nem volnék tájékozódva. Hogy tudnék megcsálni egy férfit, akin nem látok át, akit nem ismerek. Ez nagyon ingerelne s egyszer csak megülném magát.

Két-három napig nagyon élvezte Judit a falut, a családot, a hóval borított, nagy hallgatású roppant telet. Kis testvéreivel játszott eleven, veszett gyermekséggel, babusgatta, falta őket. Anyjának új, pesti nótákat tanított, úgy hogy a könnyen vigasztalható asszony visszatért egykori felhőtlen boldogságához. Még a cselédet is megajándékozta. De legodaadóbb volt a szerencsétlen apa iránt, aki egész tragédiájával szerette ezt az örökre gondolt szépséget, egyetlen viszonyát a halhatatlansághoz. Fájdalmas szeretetét mindegyre rácirógatta lányára: — Ugye mégis legjobb itt, édes lányom, a te rossz apádnál, a te szerencsétlen apádnál?

De csakhamar Judit mindennel tele lett s mind nagyobb szomorúság dült rá. Mind többet menekült a szobájába s külső tétlenségében odadobta magát a belsejéből visszszakadó emlékeknek. Égő valósággal — minden logikus kapocs nélkül — képek hullottak eléje pesti életéből s testére újra felforrósították az élet ottani lázát. A legkülönösebb volt, hogy legtöbbször olyan benyomások éledtek újra, amelyeket ott észre sem vett és most énjének sötétjéből éles bánatással hasadtak tudatába. Mikor egy este Miklóssal a Mátyás-pincébe ment, egy öreg asszony a bejáratnál hisztérikus, gunyos kacagást kanyarított. Ez most felborzadt a gerincére. Minek kacagott, mit látott ki belőle? Egyszer pedig, mikor az Erzsébet hidon átment, tul, messze a parton, öt ember ügyesbajoskodott valamivel.

Mit csináltak azok ott? Most élesen látta, hogy egy püffedt, lesimitott haju, rengeteg hasu holttestet akartak kihuzni. Egy elhangzott szó, átvillant arc visszavonaglott tudatába és felkarmolta nyugalma.

Egy éjjel két óra tájt rémült felszökésben riadt fel. Mi kiáltotta fel? Az óriási, lesulyosodó, döbbsent csend, mely mintha egy végtelen szorongás dobogása lett volna. Künn a sápadt hó világított, mint egy halott arca és mintha csendes léptek jártak volna a havon, melyek bele-rengtek a szive rezdülésébe.

És ekkor az a kétségbeesett bizonyosság állította meg vérét, hogy ő most vén, hogy arcát borzasztó baráz-dák torzítják, haja megritkult, bőre festetten lötyög és kivigyorog a halotti koponya belőle. Oda egyetlen élete s a megállíthatatlan szépség! Remegve gyújtott gyertyát s kis kézi tükrét elővette, ráült az ágy szélére. Eltelt két perc, amíg bele mert nézni. Szép volt, félelmes, végzetes, halálos szépséggel.

És amint ott mélyen nézte magát, kétségbeesett, halál előtti, kapaszkodó szerelemmel, egy mondat esett ki belőle: — Gyere be, kis szőke, én tudok úgy, ahogy akarod.

Mintha döglött egér hullott volna az ölébe, majd felsikoltott. Honnan való ez a mondat, mely fagyasztó undorodással döbbsenti életét? És látta a fényes kört, látta részletesen a piszkos aszfaltot, egy köpést és két cigaretta véget. És a szörnyű, elitelt nőt, amint a borzasztó kört járja, Rekedt hangjának érdessége horzsolta fülét.

Halálos rémületben, ingben, dideregve ment a hálószoba felé, hogy felkiáltsa őreit, hogy meleg, emberi életükkel körülpassza halálos agoniáját. Benyitott a szobába. Farcády mély, nehéz lélegzéssel aludt, Milla rövid, gyors horkolással, a három kis gyermek mint három fáradt madár pihegett. Olyan végtelen vigasztalanság, olyan egyedülvalóság volt e fekete hálószobában, az alvó lelkek felett, hogy Judit megértette, hogy hiában volna a segélykiáltó szó, hiában a kapaszkodó karok.

Visszament. Egy darabig ágya szélén ténfergett, határozatlan remegésben. Azután lefeküdt, magára húzta a paplant, egészen a fejére, és sirni kezdett, átrontó, megvert sirással. Majd láz jött reája s úgy riadt bele egy álom-vizióba, mint egy szörnyű felébredésbe.

V. A világtalan falu.

1.

Újból vetettek, a téli vaccaiból kibújt nép újból földnek hajolt. A vetés újra kinőtt s újból remegtek, imádkoztak, káromkodtak érte, hogy az előbomló kalászkok adjanak össze annyi kenyeret, amivel el lehet vergődni egy új kenyérért. S a mag újból kalászba szökött, a nap végezte munkáját és újból fenték a sarlót.

Ebben az évben julius végére maradt az aratás. Mert közben nehéz idők jártak. A haragos hegyek jeget és viharos esőt fújtak a növekedő ígéretre és hosszú sávokban fektették sárba a feltörő életet. Néhol a buzatáblák sűrűjében egyszerre csak ritkás helyek támadtak, sápadt, csenevész, magtalan kalászkokkal. De amelyik helyen a szerencse megővta a gabonát, soha gazdagabb kalász nem volt, mint az idén.

János reggel három órakor kelt fel. A sápadó csillagok még forogtak az ég mélyén s a levegő erős volt, mint egy harsány biztatás. A mosdó vizet vidáman csapkodta kacagó izmaihoz, mint egy fürdésbe részegedett gyermek. És vércsepp a vércseppel, izom az izommal, az átomok egész vidám rohanó hadserege, melyek kitették ezt a hatalmas szép életet, vidám énekbe zengtek össze. Milyen jó felébredni, élni, erős és fiatal lenni, munkába menni, elfáradni, enni, ölelkezni, aludni. Egy mély, tiszta hőskölteménynek érezte magát, mely a földből indul ki s a földbe tér vissza. S melyben nincs kiontott vér, csak munka, áldás és győzelmes elnyújtózások.

Az emberek már összegyülekeztek az udvaron, a ház cselédjei és a kalákások. Mindenki vidám volt, mert sötét napok és vénítő földtépés után ez mégis győzelem és oromra tűzött zászló. A fiatal lányok vigan évődtek a legényekkel. János egy pohár pálinkát adott mindenkinek, hogy meleget vigyen beléjük a hűvös reggelen.

Mikor aztán künn sorba álltak, elhúzódva az egész gabonatábla szélében, mely egy kissé dülönék ment, a nap feljött velük szemben, a kalászok erdején át hosszú sávokban világította meg őket. És az izmok egyszerre megelevenedtek s úgy hasadt ki belőlük az ének, mint a bimbó a duzzadó bokorból. Tudatlan mélyükben, az élet összefutó gyökereinél, hol az élet és a halál birkózása folyik, úgy hogy néha rettentő szorongással döng fel a tudott világba, most mint egy végtelen gyermek-kacagás, egy forró élő ima terjedt szét az élet igazolása.

Egész napon folyt a munka s az emberek boldogak voltak a megtárult föld szerelmében. Mikor este haza készültek, egy óriási szekeret megtöltöttek új kalangyákkal, a lányokat megkoszorúzták kalászokkal s úgy ültették fel őket a szekérre rakott áldásra. Közülült a legszebb, az öreg Barabás lánya, Mária. És Jánosnak, ki azóta állandó viszonyt folytatott a lánnyal, új felfedezéssel merült a szemeibe ez a termésre termett gyönyörű emberi valóság, melynek látása olyan valószínűtlenné tette a halált.

A szekerek megindultak, békés ökrök húzták mint valami boldog antik nászmenetet. A lányok, sarlójukkal a kezükben, énekelni kezdtek. A férfiak gyalog követték a szekereket, sarlóval kezükben vagy kaszával a vállukon. Az öregek hátra maradtak, csendesesen öreg szavakat hullattak. A fiatalok vele énekeltek a lányokkal. A mező meggyült melege a leszálló szürkületben kéjesen, hizelegve dörzsöldött hozzájuk, mint egy óriási pelyhes macska.

Benn a faluban a már beérkezett, vagy otthon maradt fiatalok az utcák szegletén ősi szokás szerint vízzel telt kártyusokkal és kannákkal várták a hazatérőket. A szekeren ülő lányokra, a fiatal legényekre innen is, onnan is hullott a zápor. Nagy herce-hurca keletkezett s a sötétbe sülyedő utcákról meleg kacagásokat csörgettek a derült ég felé. Azután szerteszét — jó éjszakát, — csendes jóéjszakát — szállottak a levegőben s egy félóra múlva hallgatott a falu a nyugvó munka szent hallgatásával.

Másnap délben, mikor a félig learatott izzó gabonatábla közepén ebédelni leültek, Barabás Mária előlépett János felé s szégyenkezés és félelem nélkül, mosolyogva és mégis komolyan, mintha a föld ősz szeretete, a termő Gaea nyult volna gyermeke felé az áldás és termés boldog mozdulatával, egy pirosra sült fehér-cipót nyújtott át a fiatal gazdának. Ez már az új termés volt, a drága új ke-

nyér, a gyötrődő örökös új megáldozása. János bort is hozatott ki erre a napra, a család hagyományos ünnepére. A férfiak körülállották, ő vette a kenyeret, áldást kívánt a földre, a családokra és megtörte, mindeniknek adott egy darabkát. Azután a kulacs járt kézről-kézre s új meg új áldás nőtt az ajkakon mint kalász a megfrissített barázdán.

János ekkor észrevette, hogy Deák Ádám és Firtos Mózes lehetőleg távol állanak egymástól s hogy a fiatal hullá még köztük fekszik és sötét még a gyűlölet bennük. Odahívta őket maga mellé, az egyiket jobbra állította, a másikat balra. Azután felemelve kulacsát, egy nagy lendítéssel az égő mezők felé mutatott s felhajtott egy kortyot: — Az Isten áldja meg kendteket, hogy most itt az új áldás előtt megbocsátnak egymásnak. Székelyek vagyunk, egy sors árvái, ne gyűlöljük egymást. Ki fog szeretni minket, ha mi is ellenségei vagyunk egymásnak?

A két emberben szétjárt a kenyér, a bor lelke, mint tavaszi friss sugarak a kihalt házban. Mondták nekik a közös izzadást, a megosztott szorongást. Az évezredek egység, a nagy nemzet: a kenyér örök végétét mondták nekik. Mondták a námor testvérítő és vigasztalását. Az a fiatal hullá lecsúszott a Firtos bá lelkéről az elszakadó időbe, a makacs gög leolvadt Deák Ádámról, a két, földből nőtt ember megértette a föld nagy tanítását. Az öklök kiengedtek, a karok egymás felé lódultak s az izzó déli napban, a megterített úrasztalán két férfi fogott kezét. Firtos szemeiből kicsordult egy könny, — de ez már megbocsátás és megnyugvás volt, — odafordult János felé s mély hangon, melyben egy ember lett emberré, mondta: — Az Isten áldja meg János urfit.

Egy kerek hétig folyt az aratás a Jánosék földjén. Az utolsó estére — szombat este — János bundát, bort, eleséget vitt ki s az öreg kutyát, Vitézt, hogy künn töltsse az éjszakát, hogy beigya magába a megterített föld szerelmét, hogy fiatal életét, mint egy ünnepi sátrat, kifeszítse a föld jósága felé.

Az aratók, a szekerek bementek, amint a szürkület beállott. A távozóktól még egy-egy hang hasadott erre felé. János egyedül maradt.

A fehér hold már sötét rézszínűvé tömörült az éjszaka feltámasztott falán. A nagy kitért mezőn csendes, sárga fénnel nevettek a kalangyák. A csend mint egy ringó tenger foglalta egységbe a világot, a megterített

földet, a sötét vizet, a fényes füzeseket és a keringő világokat. A megtáruult ég roppant öléből lassú permeteléssel, mint fényes langyos eső, béke és jóakarát hullott a földre.

János elvégezte vacsoráját, a tűz összébb hullott, Vitéz melléje húzódva nézett bele az éjszakába. És ő is nézte a megvilágított háromszéki sikot, a beárnyékolt hegyeket.

Tudatába képek és hangok jöttek vissza a tovafolyt napból. Az ujságokban, mint felheccelt szelindekek, véres mondatok ugattak a meggyilkolt trónörökösért, bosszuért, rettentő, példás büntetésért. A magyar miniszterelnök a parlamentben bejelentette, hogy a világtörténelem szele zúg s ez a szél kiborsózott az emberek hátára. A világ mint egy megrázott borzasztó habarcs fortyogni kezdett s a tajték végigcsurgott a lelkeken. És János úgy érezte, hogy a mély csendben, a kenyért tartó roppant mezőben, a halkán daloló világosság mögött sötétben jár a mérhetetlen óriás, hogy közeledő léptei messze szívekbe döngenek s hogy a horizont alján, fenn az éjbe bukott hegyek mögött, meg-megvillan kezében a kasza.

És akkor úgy érezte, mintha egygyé lenne az egész földdel, melybe magot vetett s melyből kenyeret kapott. Hogy az egész háromszéki sik az ő melle, benne vannak az alásüllyedt holtak, a szétszórt falvak, a fakunyhók, a kis emberek s hogy óriási szorongás tölti el ezt az egész beléje zsufolt világot, Mintha a szétlökött hegyek között vad hordák rohannának be, mintha gyilkos szavak és gyilkos fegyverek ordítása tépne bele a csendbe, mintha a holdból vér, vér folyna, befolyná az egész székely medencét s a kalászok, az ember szent diadala, megcsúfolva, megpiszkolva usznának a vértengeren. Megrázkódott és belekiálltott a csendes éjszakába: — Hahó, hahó, hahó! — A hang tovább ment a fényes mezőkön s hosszú gurulással veszett be a hegyek közé.

És ez a hang meleggé lökte megborzadt vérét, oda-szólt az izmoknak s egyszerre egy nagy nyugodtság hullott belé, mint egy lehajított pohár jó bor. Akármí jőjjön, az ő erős lába elébe dobban a végzetnek, az ő hatalmas keze megfogja a sors kerekét, tenni, teremni, védni született. Nagy erős testét végignyujtotta, fejét a drága kalászokra fektette, elaludt. A nagy, keringő mezőn az éjszaka ezüst lábon járta puha táncát. Mint ékes Herodiás táncolt az

örökkévaló mezőn, meg-meglebbent kezében a fényes tál és megvillant rajta a véres emberfő. Kinek a fejét tartotta Heródes felé?

Az éj nyugodt volt és mégis mintha valahol egy nagy félelem bújt volna meg. Csak a kutya őrizte a fáradt nagy ember álmát. Egyszerre felugrott s hosszú panasszal szűkölt kelet felé.

2.

Sarkadi, az okos és gyakorlati Sarkadi szerette írói tehetségét jóbarátságokkal toldani meg. Folytonos szíveségeket tett a hir trombitásainak, körülbarátkozta a kikiáltott neveket, vacsorákat adott, kölcsönökre volt kapható. És ez mind nem egy megkergült fiatal agy bolond pazarlásai voltak, hanem okos befektetés messzi célok érdekében. Most irótársait, akik úgy vadászták a benyomásokat, mint viszkető koldus a balhát, meghívta az aratásra falujába. Lesz pompás fatányéros, jó bor, nagyszerű vidék, nép, ethnográfiai különlegességek és a témák ott úgy hevernek, mint a fókák a sarki tenger partján.

Miklóst nem lehetett felvadászni, azt sem tudták róla, hogy Pesten van-e, vagy külföldre rándult. Szokása volt az ilyen eltűnés, szüksége volt pihenésre az emberekbe fáradt embernek. De Sziklai, Záhodnik, Havas és a mindent utána játszó jó Lipták Margit örömmel kaptak a dolgon. Hátha éppen ott rejtőzik az a téma, az az egyetlen, mindig várt, mely a halhatatlan lökést adja meg a léleknek, mely egyszerre megszerez mindent.

Erdély nagy részét az étkező kocsiban rohanták át. A vonat mellett futott a vidék, a könnynek és vérnek híres helyei s a nem felejthető szépségek. Ők nem láttak semmit belőle. Felvillanyozva a változástól, a reggelitől s a kitünő likőröktől, élénk beszélgetésbe lobogtak össze. Záhodnik elmondta Verlaine-nek egy vonaton irt versét. Sziklai bizonyítgatta, hogy Goetheben minden lehető emberi benyomás kifejezésre jutott. Havas a külföldi luksuszvonatok belsejéből mondott el érdekes eseteket. Sarkadi a külpolitikai helyzetet s a háboru eshetőségeit szálazgatta. És Lipták Margit, a jó Margit, az ős visszhangnak született jó rabszolga nő, velevéleményezett a véleményekkel, finomkodott a finomságokkal s talánykodott a problémákkal. A segesvári állomáson megvett egy rikitóan székely

szövetet, hogy legyen székely ethnográfiai szöglet is a szobájában.

A sepsiszentgyörgyi állomáson Bőjthe János és az öreg Schönberger várták őket kocsikkal. A juliusi boldog nap, a széles levegő, a falu, a mosolygó kicsinségek körülmelegítették a nagy város elsodortjait s mindenik belső termése szerint bimbózott bele a parancsoló nyárba. Sziklai paradokszonokat termelt, fejtegette, hogy a legjobb ember a legrosszabb ember, mert minden percben halálos rettegéssel fogja le gonosz önmagát. Záhodnik kicitálta a fényes levegőbe az egész európai modern költészetet. Lipták Margit burkolt nevekkal egyetlen egy ujbpesti szerelmét kotolta oda Sarkadinak a visszaérzés boldog elűzésével. Havasban felébredt az ősz zsidó szatócs és gyakorlati üzleti kérdésekről tárgyalt az öreg Schönbergerrel. Azután közösen megállapították a falunak szánt három nap programját. Az első napon egészen a Schönbergeréké lesznek. Második nap Bőjtheék fogják vendégül látni őket. A harmadik napra János hozott nekik meghívót, Zagoni nevében, akinél most vendégül voltak a Fogarási báró és egy-két pesti politikus. Kvártélyt Schönbergerék rendeztek be.

Az ebéd Schönbergeréknél hosszasan tartott s utána jó fekete és likőrök mellett olyan jó volt eldiskurálni, hogy már délután öt óra volt s még nem mozdultak ki az óhajtott ethnográfiába. Végre Lipták Margit, akit hamar elbágyasztott az ital, javasolta a friss levegőt. Sziklai unottan állt fel, mi a fenének az egész strapa, mikor olyan jól érzik ebben a szobában magukat. A falun keresztül menve, a jóllakottság lázában, a társalgás lustán sántikált. Igyekeztek tulzott kiáltásokban érdeklődést vergődni ki magukból, hogy ne búsítsák Jánost és hogy lássák, hogy a nagy írók most benyomásokból fogamzanak.

— Milyen érdekes színes kapu! — kiáltotta Margit.

— A Kunst április elseji számában szakasztott ilyent hozott — jegyezte meg Záhodnik. — Nem, mégis a februáriusi számban volt, amelyik cikket hozott Corotról.

Fel, felkunkorodott egy-egy megjegyzés:

— Nézd ezt az öreg parasztot, nem jobb volna Tiborcnak, mint a Feri?

— Ez a szöglet egészen Millet hangulat, csak zöldes-sárga tónusban.

Mikor kiértek a Schönbergerék földjéhez, Margit valami nagy melegséget érzett: — Mennyi szín, mennyi

szinl Kár hogy nem hoztuk le a Kuti Ervint, egy egész tárlatot festhetne itt.

Elvegyültek az aratók közé s látszott rajtuk annak a méltósága, hogy ők most témáktól terhesednek. A nagy égő mező, ezek az emberek: időtlen tragédia kibomló gombolyagjai, az egész mérhetetlen valóságos élet kis halas tó volt számukra, melyekből ők irodalmat pécéztek. Záhodnik ritmust és alliterációt keresett. Kissé népszinműi hangon kérdezte egy pompás lánytól:

— Mondja, szentem, tud maga még ilyenféle mondást: szegény ember szándékát boldog Isten bírja?

A lány óriási szemeket tátott, a többiekről is lehullott az ének, odafigyeltek.

Záhodnik részletesebb lett:

— Olyan mondást értek, ahol minden szó ugyanazzal a betűvel kezdődik, mint ebben, — és újból megismételte a közmondást.

A lány pukkanásra vörösödött, azután elkezdett kacagni zivataros, kinyújtózkodó kacagással. A többi lány utána kacagott s rengő testüktől rengett a kalász. Záhodnik elbátortalanodva huzódott vissza Sarkadi mellé s valamit magyarázni kezdett neki.

Margit egy csinos paraszt legényt faggatott a szerelem felől. Magával hozott egy régóta főzött szerelmi históriát s szerette volna valamelyik nyakába varrni, hogy mint megélt történetet és néprajzi pikantériát adhassa elő. Kérdezte, hogy hányszor volt szerelmes, kit szeret most, mit érez ilyenkor. A legény egy nagyot lendített a levegőbe: — Bolondság az egész, instálom.

Mindenik egy magában hozott kész formára, irodalmi érdekességre, lélektani sablonra keresett nyers életet s kedvetlenek lettek, hogy a dolog nem sikerült. Ezek az emberek, akik született sulyuk büszke tudatával olyan szórakozott bátorsággal és önérzettel jártak minden társaságban, grófnék és nagy politikusok között tüntetően otthonosak és fesztelenek voltak, most esetlenül, fáradtan és sután ténferegtek a rög emberi között. Egyszerű, dráma nélküli szavakat hallottak s mögötte nem látták a népet. Semmi kiötlőn jellegzetes, semmi végzetesen drámai nem lüktetett beléjük. Egy kissé furcsán beszélnek, aratnak és durva ruhájuk van, ennyi az egész. Az aratók, az első megbámulás után, gondtalanul folytatták munkájukat, nem állt bennük tótágast a tisztelet, még csak meg sem látszott,

hogy valami nagyon imponálnának nekik ezek az urak. Mint egy nagy kábulást, egy nagy csalódást találtak az ajándékozó nyári mezőn. Csak az elpusztíthatatlan Havas beszélgetett kedélyesen tovább az öreg Schönbergerrel és gunyosan szólt Sziklaihoz, aki egy idősebb székellyel izzadozott valami érdes beszélgetésben:

– Csak tanulmányozzatok, meglátjuk mennyire mentek. Én vigyázok magamra, hogy meg ne lássam őket. Mert ha véletlenül így szőröstől bőröstől a színre vinném ezeket, mindenki ordítana, hogy fogalmam sincs a népről. Nekem a nép úgy kell, ahogy a pesti izlés elképzeli magának. Ahhoz pedig én jobban értek, mint ezek az atyafiak.

Nagy megkönnyebbülés volt, mikor visszafelé tértek. A nyári este mint egy aranyhaju, csodálkozó királyleány hajolt az árva falu felé. Hegyek, erdők, kiterített mezők megtárt ős pompájukat ontották. Nem látták. A hazatérő állatok meghajlásában a föld hívása volt a béke és a pihenés felé. Nem hallották. A falu kis házai, megbujt gyepes gödrök s a komoly erdő úgy lehelték fel az estét, mint egy finom füstöt, nem látták. A falu fájdalmasan, megnyugtatón, tisztán, jóságosan, hívón falu volt. Nem érezték.

Az újból megterített asztal előtt, az elhatárolt szobában fellélegzettek. Hogy elvesztett, egy percre elficamodott önmagukat visszatalálják, élénk beszélgetés és szikrázó témák fakadtak belőlük. Mintha csak a Dunaparton, rendez kávéházukban lettek volna. Borozgatva elbeszélgettek egészen hajnalig.

Másnap majdnem délig aludtak s csak annyi idejük volt, hogy felöltözzenek és Bőjthéékhez menjenek. Ez a nap már hosszabban telt s a szó vontatottabban jött. Valami hiányzott nekik. Mintha itt, a falu nagy őszintesége előtt, üresnek, értelmetlennek látták volna magukat.

A következő napon aztán, Zágoninál, újból maguk alatt érezték talajukat, mely szót, ötletet és önbizalmat hajtott belejük. Fogarasi báró nagyon kulturember és modern volt s régóta ismerték Pestről. Vele volt Kun Ernő, híres szociológus barátjuk és az öreg Koltay gróf, egy régi arisztokrata család tagja, aki roppant vagyona unottságában egy szélsőségesen ellenzéki politika sportját űzte. Az írók elővették zsenijük királyi palástját s hangsúlyozottan könnyed otthonossággal mozogtak, bár nagyon

hizelgett nekik az előkelő társaság. Az urak pedig elegánsan szerények, nyomatékosan tiszteletteljesek voltak, bár mélyükön lenézték e betűhiztriókat.

Mikor ebéd után a nagy szalon meleg ölelésében elhelyezkedtek, egy székely legény behozta a póstát. A társaság nagy mohón kapkodta a lapokat. A lapok már, mint jóllakott piócák, vérrel voltak tele. A Monarchia tovább nem tűrhet, a gyilkosság szálai Szerbiába vezetnek, az egész világ megdöbbsent, Anglia intrikál, a francia kakas revancheot kukorékol, az orosz medve törli rettentő száját, Németország rendületlenül mellettünk van. A tizenkettedik óra ütött, a Monarchia becsülete halasztást nem tűr etc. etc. Vajjon ha e könnyen kijött mondatokból kijött volna mindaz a hulla, mely már bennük volt és rágurult volna a cselekvők lelkiismeretére, vajjon megtörtént volna a közös bűn?

Havas szólt:

— Megint addig csattogtatják egymásra a fogukat, amíg megijednek egymástól. Lesz egy csomó részletes mozgósítás, zsumfolt vonat, berugott katona, egy kis drukk, aztán egy pár új frázis, meg egy csomó millió költség s rendben lesz minden. Ki a fene akar ma háborút?

Zágoni, akinek éles szeme nem volt könnyen becsapható, óvatosan jegyezte meg:

— Na, talán most valamivel több is lehet a dologból. A kelés rég forr, ki kell fakadnia.

Fogarasi báró bárósan raccsolta:

— Hát tegyük fel, hogy egymásnak mennek. A mai modern technika vívmányai mellett a háboru egy hó alatt megemészti magát. Annyit fognak lőni, hogy egy hónap múlva nem lesz, hogy ki löjjön és kit. Meg aztán a megakasztott gazdasági élettől is megfulladna a világ. Egy rövid kis érvágás, mint utolsó lecke, nem árt.

— A háboru meg lesz, mert nem akarja senki, — bóherkedett közbe Sziklai. — Már tíz éve, hogy rámutattam erre egy cikkemben. Ez a nemakarás oly örült fegyverkezési félelembe kergette a népeket, hogy végre egy végleges mérkőzésbe kell kirobbania.

Záhodnik tájékozott volt, mint egy doktori értekezés:

— A külföldi irodalomból már rég lehetett látni ezt a háborut. A *Mercure de France* majdnem minden számában ismertetett idevágó munkákat. Az *Englisch Review* és a *Nuova Antologia* is sok érdekes előjelét hozták.

— Én nem látom át a háboru értelmét, — mondta nyugodt csodálkozással Koltay gróf. — Párizsban és Londonban a klubokban éveket töltöttem együtt francia, angol, orosz arisztokratákkal. Igen kedves, előzékeny emberek, egészen olyanok mint mi. Különben is, Németország agyon pártfogol bennünket. Az egésznek az lesz a vége, hogy minket jól elpáholnak s ha a hust lerádják rólunk, Németország a csontjainkból cukorgyárat fog alapítani.

Kun Ernő komolyan mondta:

— Hát inkább tartozunk Németországhoz, mintsem ilyen állapotok közt éljünk tovább. A Monarchiát a nemzetiségi politikája eszi meg. Ha én ma szabadságot, autonómiát adhatnék az oláhnak, a szerbnek, a szásznak, azok holnap beveretnék a fejüket azért a földért, hol jól érzik magukat. De mi természetünk ellenségeket idehaza, mi, a vad magyar dzsentri s a korlátolt bürokrácia.

— Bármint legyen a dolog, a magyar nép megfogja védeni a Monarchiát, — állapította meg Zágoni. — Ide negyvennyolc, oda negyvennyolc, a nép érzi, hogy a nagy szláv-germán tengerben szükségünk van a koszos Ausztriára. És a nép a végsőkig meg fogja tenni a magáét.

Kun hevesen vágott vissza:

— A nép demokráciát és jogegyenlőséget, szabad fejlődést akar. Szép kedve lesz harcolni a népnek egy olyan államért, mely egy degenerált kizsákmányoló kaszt pumpagépje.

Lipták Margit ebédutáni elgyöngüléssel volt naiv és modern:

— És hogyan harcoljon a nép Ausztriáért és a németekért, mikor inkább szimpátirozik a franciákkal. Ahogy Münchentől Párizs felé közeledik az ember, mind jobban feltűnik az óriási különbség. Mindnyájan franciák vagyunk annyiban, amennyiben esztétikai életet élünk. Különben a háboru hatalmas témákat, nagyszerű megelékeket fog adni.

A nép, a nép, a nép! Ez a szó mind sűrűbben jött az ajkáról s mindig azt jelentette: — én így akarom, én így látom. — S a nép, a népi nép, künn a nagy horizont biztatásában igát huzott, kalászt aratott, földet tépett: kenyért birkózott azoknak, kik a gyűlöletet és a vért csinálják. És minden egyes nép szóért, mely felcsuklik urai számára, ő fizet, nemzedékeket rontó nagy fizetéssel.

A közeledő nagy események izgalma alatt hosszasan volt együtt a társaság. Később beszéltek irodalomról, szín-

házzról, külföldről, képekről. A feljött mámor nyomán aztán össze is tegeződtek. A házigazda kellemes szavakkal tudta vakargatni a jövő nagy embereit, a nép reményeit. Késő éjjel, meglegegedésig kibeszélve magukat, mentek pihenni.

Másnap a két társaság — Sarkadi kivételével — együtt utazott Pestre. Politikusok és írók egyaránt a hír forrásainál akartak lenni e nagy pillanatokban. És mikor a kocsik hátat fordítottak a falunak és elvitték azokat, akik politikában és irodalomban a nép fárószai, nem volt egy fej sem, mely visszahajlott volna, egy szív sem, mely hátra dobbant volna egyet. A táj nem volt szemükben, a természet nem beszélt nekik. A falu nem maradt szívében, a nép idegen maradt előttük. Csak önmagukat kapták itt is, elhagyhatatlan gépezetüket. És ezek, akiknek mint kilobogó fáklyáknak kellett volna világítaniok a vak gyermek elé, vakon néztek az ismeretlen nép felé, mint ahogy eltaposott fáklyák fekete füstje száll a fekete éjszakába.

3.

Az aratás és cséplés folyt tovább. A napok mint duzzadt tömlők öntötték a kenyér aranyát. A lapok növekvő üvöltései, a Nap kítátott száju betüi, az Est vészharangjának zugása nem lökte ki vágásából az örök munkát. A falusiak olvasták a híreket, meg is beszéltek az eseményeket a pihenés óráiban, de hozzá voltak szokva, hogy ami a nyomtatott betükben történik, az olyan távoli, olyan valótlannul való és nem robog a kis falu felé. Épen csak annyira visszhangoztak a felvert aggodalmaknak, hogy jó hizsemüen lehessen szavakat hullatni róla. Mert az új téma jó a falun is s az új beszélgetés új barátságot melegít a beszélők közé. És a tudatlan nagy gyermek keze megint szétrévedezett a vak zongorán, a természet s titkos hangjaiból riadozták a jövőt. Vén asszonyok, öreg emberek, akik már csak a rémületben tudták élővé élvezni magukat, sötét jeleket betűztek ki. Véres jelek a tejben, a csillagokban, a kiszáradt horizont beteg megvillanásai, éji kutya felüvöltése: minden a megdöbbsent természet gyötrődése volt, melyekben kihörögte a készülő nagy emberi tragédiát. Itál mellett vagy a munkás vér feltolulásában, különösen a fiatalok ajkáról, véres, csattogó fogu szavak szállottak a kutya szerbre, a buta muszka ellen. De fenyegetés, rémület, vad felagyarkodások — tudatuk legmélyén — csak olyan

játszott szörnyüségek voltak, vérmozdító változás az egyhangu munkában.

A jegyző az egymásután érkező rendeletekből valami nagyon komoly dolgot olvashatott ki és sulyos lakat alatt beszélhetett róla Kuntznénak, mert Ilonában a gondoskodás lábujjhegyre állott. Mindennap fogadott fuvarral ment be Szentgyörgyre: kávé, zsirt, cukrot, fűszert vásárolt be évekre számító mennyiségben. Pincéje, konyhája úgy nézett ki, mint egy ostromra készült városé. Lisztet is a rendes évi mennyiség ötszörösét szerezte be a faluban.

Sarkadi is nagyon komoly tanácsokat adhatott apjának. Az öreg megsokszorozta magát, az elébe villanó kárpázatos jövő visszafiataltotta kezdő erejéhez. Szétjárt a faluban és a szomszéd községekben, magasabb áron vásárolt össze minden gabonát, pénzével kibeszélte a paraszt ágya alól, kamrájából a babot, lencsét, borsót, előre foglalót adott a krumplira, zabra, őszi takarmányra. Háza egy népvándorlás közepe lett, egész nap nyikorogtak feléje a székely szekerek. Az öregén kivörösölt a munka, a vállalkozás, a megnyert jövő boldogsága, mint egy visszajött vörös nap, mindenkire rásugárzott, mindenütt ott volt, kezelt, áldásokat mondott, viccelt, veszekedett, alkudott s mindenkit legalább egy ráadás pohár pálinkával örvendeztetett meg. És mert nagyobb árat adott, a föld termése mindenünnen dült hozzá, a magára hagyott gyermek, az örök Ézsau hordta mindenünnen örökét az okos Jákobnak.

Egy napon Ilona délutánra is benmaradt Szentgyörgyön. Vásárlásai végeztével bement a két fiuhoz a kollégiumba, hogy egyetlenül nagyszerű anyaságát megsétáltassa a tanárok előtt s a városon át. Kikérte a két diákot, elvitte a cukrászdába őket. Közben Dezsőnek kommissziókat adott, hogy a másíknak, a belőle való fiúnak, egyetlen folytatásának több jusson, mert ebben a többen érezte önzése anyaságát. Azután sétálni mentek s egy odavetődött vándor cirkusz — a Béla kérése nyomán — este feléig ott tartotta őket.

Kuntznak otthon kenyeret és szalonnát hagyott ebédre. Kuntz fogta az egyszerű ebédet, egy sótartót, a pipáját, dohányt és bement a kertbe. Ilona erősen rá szokott parancsolni, hogy ne hagyja el a házat s ő nem tudta megtagadni magától legalább ennyi dac élvezetét. A kertben szép nagy vörös nyári retkek voltak, miket Ilona ünnepélyes alkalmakra tartogatott. Kuntz nem igen szerette

a retket, de ez is dac volt, visszaegyenésedés, férfiúság. Kiásott öt nagy követet, felét megette, felét szétfarigcsálta. Azután kinyújtózott s belenézett a lankadt kertbe.

A hőség roppant izzó lapokban hullott alá. A horizont szélén sárgás beteg köd tehénkedett, mintha a felperzselt mezők meggyült füstje lett volna, szinte érezni lehetett a szagát. A nap, mint egy megszakitatlan túlordítás átrontott minden érzékbe, hallani, tapintani, szagolni lehetett s a fák, mint bódult barmok guggoltak a föld felé. Kuntz tanító úr egy óriásit ásitott.

Oh, hogy benne volt ebben az ásitásban egész élete! Egész letaposott, mártir élete, melyet napról-napra adott fel, mint egy több övű várat. Hogy mondott le élvezeteiről, barátairól, szabadsága minden mozdulatáról, férfiasságáról, míg végre intelligenciáját is levetette, mint egy hiábavaló ruhát, mely csak fájni tud. Hogy eladta mindig a holnapot a ma békéjéért s azután mindig, mindig csak holnap volt. És még alig negyvennyolc éves, öreg már a visszahozhatatlanra, fiatal még a végső elfásulásra. Jött, hogy végtelen elnyúlással elnyújtózzék az égő sugárba, bele az őszbe rohanó dolgokba, hogy szétoszolják, elmuljék egy tartalmatlan pihenésbe.

Elővette a Pesti Hírlapot, olvasni kezdte. A kiáltó hírek, a rengő világ lökései valami mély, részletes izgalmat vittek bele, mely az egyetlen nagy forradalomba hajtotta: dacba a felesége ellen. — Azért is kimegyek a tagra, Bójthe Jancsihoz, mondotta magában.

Bezárta az ajtókat s gyors, kecske lépésekkel, nehogy útközben elszottyanyonjon a bátorsága, kiment a mezőre. Jánoséknál nagyban folyt a cséplés. János maga hatalmas öl buzával etette a gépet. A nagyszerű bronz Herkules ragyogott a napban.

— Micsoda újság! A tanító úr kijött segíteni.

— Xantippé a városban van, kijöttem megnézni, mit csinál a Jancsika, — így szólitotta, mert régi tanítványa volt, — fene meleg van.

— Nagyszerű ez a meleg, ha lustálkodik az ember, elviselhetetlen. Ha dolgozik és mozog, olyan mint egy erőfürdő.

Beszélgettek. Kuntz megunt a dolgot. Mind izgatottabb lett, mint akit egyetlen gondolat meredt szemé szuggerál. Végre félénken, reménykedően szólt:

— Mindjárt három óra, milyen jó volna egy kis be-

hütött sör, Xantippé minden krajcárt eldug előlem.

János ránézett a tanítóra. A megbarázdásodott, megsárgult emberen úgy ült megfeszülve, kinyújtott nyakkal a vágy, mint egy epedő golya a megrongált fészken. És János látta, hogy ez a vágy egész életének utolsó feszegetése, végső kapaszkodása elsüllyedt énjének. Elmosolyodott és odaszólt az öreg Barabásnak:

— Áron bá, ügyeljen egy kicsit helyettem. Benézek egy pohár sörre a tanító ural.

Kuntz tanító úr mint egy megcirógatott kutya lihegett János mellé. Megindultak a faluba. Kuntz tanítóból új megfiatalosodással zuhogott ki a lira:

— Olyan jó ilyenkor a kánikulában hűvös korcsma szobában behütött sört inni. A paraszt szobában ülünk le, ott hűvösebb van. Emlékezem, ezelőtt két évvel, mikor tanítógyűlésen voltunk Kovásznán, elmaradtam Ilonától s Pákén épen ilyen korcsma szobában ittam kitűnő Dréher sört a Sipossal.

A hid mellett találkoztak Farcádyval és Judittal. Nem birták a hőséget, — mondták — keresnek valami húst a folyó mentén. Apán és lányon látszott, hogy külön-külön szomorúságban úsznak. Judit megfogyott és nagyon sápadt volt. Kuntz most már az invitálásig bátorodott:

— Gyere, Jenő, Jancsika téged is meghi egy pohár sörre. Rám csak nem haragszol, tudod, hogy Ilona hozám sem jobb. Kitűnő behütött Dréher sör van Schönbergernél.

Farcádynak kiült szemeibe a vágy, a hiányzó emberi ölekezés szomorúsága. Utóbbi időben az italt is meg kellett tagadnia magától és nagyon egyedül volt. Fegyelmije még mindig késett s ilyen állapotban nem vitte senkihez a tragédiáját. Most, hogy előtte állott, hogy emberekkel beszélgesse, hogy szavakban nyújtózzék emberi lelkekbe, hogy végtelen szomjúságára — az igazság, az elítélt élet megtorlásának szomja — vigasztaló italt küldjön, kérő, beteggyermek nézéssel nézett Juditra: — Nincs túlmeleg most sétálni, kis szentem?

A pesti szenvedés nagyon sok új hűrt tett fel Juditra s megértette ezt a rokonul gyötrött lelket. — Menjen csak, apám, szólts szeliden, én ugyis meg akarok fürödni valahol. — Azután tréfásan szólts Jánoshoz: — Ha maga is leissza magát, csókot kap.

A három férfi bement a korcsmába, Kuntz kívánsága

szerint a paraszt szobában telepedtek le. A sötét szoba hűvös volt, földje fel volt öntözve, a hosszú asztalok és lócák hallgattak, egy-két bódult légy keresgélve döngött. — Sört, sört, Schönberger bácsi! — kiáltotta Kuntz és gyermeköröm reszketett a hangjában. És mikor az öreg szolgáló — a gazdának most egyéb dolga volt — behozott három butéliát, úgy tépte fel azokat, mint egy szűz lány tisztaságát.

Az első mohó lenyelések, jóleső csettintések után megeredt a beszélgetés. Kuntz tanító úr jókedvvel ismételte:

— Ilona meg fog pukkadni. Ilona meg fog pukkadni.

Farcády tiszteletesben a tragikus színész újra egész hosszúra kiegyenesedett. A zengő próféta, akit az élet úgy megdögönyözött, félrelökött, most újra kibontotta szárnyait. Széles gesztusokkal, szavallva mondta:

— Hanem, gyerekek, micsoda klasszikusok az Est mostani vezércikkei! Sokszor mintha Kossuth zúgna ki belőlük. Hát ez mégis disznóság, hogy minden töredék náció szemébe merjen köpni a magyarnak. Meglátjátok, hogy ha kenyértörésre kerül a sor, a magyar egy öklecsapásával lezussa a rá agyarkodó fogakat. Erdélyt akarják, a Bánátot akarják, hát jöjjenek érte, ha akarják. Nem lesz övék egy talpalatnyi föld sem. Ehhez a földhöz minden szenvedésünk, vérünk, munkánk jogaival gyökerezünk. Ha nem lesz elég az élő megvédeni a szent örökséget, a megbontott föld ki fogja adni halottait és csontjaik fogják torkukra forrasztani rabló ordításukat. Erdély magyar, ha van Isten, ha van emberiség.

Kuntz nagyon boldog volt, mint egy tanítóját csufoló gyermek:

— Odaadjuk nekik Ilonát, hihhi, odaadjuk nekik Ilonát.

Azután, két hatalmas pohár lehajtása után, a letaposott férfi, megduzzadva, mint egy jóllakott hörcsög, gögösködött:

— Adnák Erdélyt az én kezem alá egy évre, én, én Kuntz Imre, rendet csinálnék. Felállítanék százezer akasztófát, értitek, pont százezeret. Adnék mindenkinek kenyeret, bort bőven, magyar bort és magyar kenyeret. Egyék és igyék, amennyit akar, de legyen magyarrá tőlük. Aki nem lenne, azt felkötteném.

János tréfásan szólt: Hát Ilona asszony?

Ilona! Ki az az Ilona? Eddig türtem a gyermekekért. Ezután másként lesz, ezután én leszek az úr a háznál. Ha nem tetszik neki, elkergetem, érted, elkergetem. Usdri! és künn van az ajtón!

Az üvegek felcsoportosultak. Kuntzból folyt a líra:

— Tegeződjünk össze, Jancsika. Emlékszel, hogy egyszer hogy meghúztam a füledet? Szervusz, Jancsika. Csak ne házasodjál meg. Én nem értem, hogy hogyan lehet, hogy van örült, aki még házasodik, pedig látja, hogy nekem Ilona a feleségem. Ha már valaki házasodik, kezdje az öngyilkossággal. Ilona meg fog pukkadni, direkt meg fog pukkadni.

Farcády elrévedezett:

— Szegény kis Juditom olyan kedvetlen mostanában. Úgy megsápadt a szép kis arca és ő, aki egész nap csi-csergett, most olyan szótalan. Ha a végzet sújt, elégedne meg velem, legalább őt hagyná boldognak. Én hajótörött vagyok, én elbuktam a küzdelemben, de legalább ő, az ő élete legyen megváltva. Ha mi egy nagy városban laknánk, milyen szerencsét csinálhatna, de így! Ki fogja elvenni egy félredobott költő-pap leányát?

Kuntz ivott. Elkomolyodott. Megtágult, kikönnyesedő szemmel nézte a papot. Azután reszketve nyujtotta a poharát Jenő felé s mintha kissé visszajőzanodott volna:

— Bocsáss meg Jenő, édes Jenő, bocsáss meg.

Jenő szelid tréfával mondta:

— Ugyan, mi az ördögöt bocsássak meg neked? Bocsásson meg neked Ilona, de ő aligha lesz erre kapható.

— Ne beszélj arról a szörnyetegről. Te bocsáss meg nekem. Én nagyon hitvány lettem. Tudod, ha te minden nap Ilonával volnál, te is az lennél, még te is, Jancsi, pedig te Herkules vagy. Aki gyáva, az nem lehet becsületes ember. Ő akarta, én nem akartam, de nem birtam tovább. Azt a piszkos feljelentést én írtam.

A papnak most kellett a jóság, a kicsinység és gonoszság felé emelkedés, mely mégis győzelem az életen, talán az egyedüli, az egyetlenül emberi.

— Szegény Imre, — mondotta és odakoccintotta a poharát.

Azután az először tisztán feltóluló érzés már szin-padi hangulat lett, melyet tovább játszott, hogy önmagát tapsolhassa:

— Én Ilonára sem haragszom. Legyenek neki meg-

bocsátva az ő sáfarkodásai. Az én mesterem mondta: áldjátok azokat, akik titeket átkoznak.

János jó hallgatással bábáskodott a két beteg lélek kiömlésének. Hat óra tájt a Kuntzék cselédje megjelent, mint végzetes hírnök egy antik tragédiában: — Tanító úr, a tanítóné asszony azt izeni, hogy rögtön jöjjön haza.

— Pukkadjon meg, mondd meg, Biri, hogy pukkadjon meg. Kuntz tanító úr azt izeni, hogy pukkadjon meg.

Három perc múlva ott volt Ilona. A sovány testben lappangó csontváz majd kitáncolt a rajta átsivító dühtől, szemei sárgák lettek, mint tüzes szegeket köpte ki a két szót:

— Te Kuntz!

— Pukkadj meg, pukkadj meg. Én akarom, pukkadj meg.

Ilona Bőjthe János felé fordult. Érezni lehetett, hogy a szavak véresre horzsolják a torkát: — Magán, magán csodálkozom, Jancsi, a tiszteletes urat értem; az nem tőrjózan embert maga mellett. De maga, maga is tönkre akarja tenni más családját?

János jót kacagott: — Ugyan, üljön le inkább közénk. Ma nagyon meleg volt, jól esett egy kis hideg sör. Mi baj van ebben?

Ilona egész dühét kidobbantotta a földre:

— Imre, rögtön gyere!

A szó olyan erős volt, hogy Kuntzban meglóditotta a beidegzett rab gépezetet. Azért nagyon gögösen tartotta magát, végignézte az asszonyt, ő is dobbantott:

— De azért pukkadj meg, pukkadj meg.

Elmentek. Farcády is hazament. Jánost ez a délután valahogy élénkké tette s az ő tudatában is ott villóztak a jövő események. Nem volt kedve hazamenni. Kószált a faluban, beszélgetett a hazatért emberekkel. A Barabás-ház előtt megállott.

A nyitott tüznél együtt volt az egész család. Barabásné, hatalmas életű öregasszony, egy nagy vasfazékból párolgó puliszkát borított ki a tálba. Mária egy lábas borbécsotkányt osztott szét tányérokba. Az öreg Barabás egy háromlábú széken ült. Ingújjban, katonasipkával a fején, Marci, a Mária egyetlen bátyja, mesélt valamit élénken.

— Nini, hát te itt vagy, Marci! — kiáltott be János.

— Három napi szabadságot kaptam, instálom, — csengett ki a fiatal hang.

— Jöjjön be nálunk, Jancsi úrfi, hívta az öregasszony. Bement. Az étel szétszállt szagában annyi család, olyan otthon volt az összeült fészek, hogy a nagy kínálatást mindjárt elfogadta. Leült közéjük, ettek.

Marci vitte a szót. A székely született drámai eleven-ségével mondta el a városi híreket. Valami nagy dolog történhetett. Az ezredes folyton táviratokat kap. A tisztek már készülnek a háborúba. Azt mondják, hogy az általános mozgosítás már csak napok kérdése. Az egész város késő éjjelig talpon van. Most, aki kért, kapott három napi szabadságot, hogy még egyszer láthassa az övét.

János nézte ezt a beszélő fiút, akinek arca még szűz frissességgel őrizte meg a tejszopó gyermekek. Világoskék szemei olyan kislányszemek voltak, fényes szőke haján még az első cirógatások simasága, nedves vörös ajka mintha még anyamellet keresne. Jó dolog lehet-e az, amiért egy ilyen életet le szabad törni?

Barabás nyugodtan szólt:

— Úgy lesz, ahogy a jó Isten akarja.

Barabásné feljajgatott:

— Hogy az Isten pusztítsa el a fene szerbjét! Nem tudnak a fenekükön ülni, muszáj, hogy bántsák az embert? Szegény Marci, szegény Marcikám, mi lesz belőled?

János magyarázgatta az öregasszonynak, hogy a háború még egyáltalán nem bizonyos. Másodszor, nem olyan halálos veszedelem, mint amilyennek írják, ki lehet belőle állani ötöt is. A csatában a katonák fele ijedtében nem lő. A másik fele nem oda lő, ahova céloz s ahova lő, ott sem talál és ha talál, az nem életveszélyes, hanem csak ürügy arra, hogy jó kosztot kapjon az ember egy pár hétig valamelyik kórházban. Az öregasszony megnyugodott, mert meg akart nyugodni, mert az este olyan volt, mint egy szelid védelem s a csendes udvart és a házat nagy, meleg béke ülte meg. Mária nem igen beszélt, tett-vett s hogy a vacsora nyomait eltüntette, leült és úgy nézett Jánosra, hogy mozdulatlanságában is feléje hulló ölelkezés volt. János néha ránézett a leányra, kinek felséges testét annyi ölelésben ismerte s akinek talán nem volt lelke, hanem ez a diadalmas, gazdag test volt jósága, szeretete, egész élete. Most itt az ősi tűzhely mellett, az öreg székelyházban, az eltemetett ősparaszt felébredt Jánosban s mintha nem külön szakadva élné életét, hanem az egyé lett időben az egész faja élete lenne s ő az őscsalád ősapja volna.

Mintha az egész erős, munkáscsalád az ő élő testéből mozdult volna ki az életbe, a halhatatlan munkába. Most először mozdult fel benne a gondolat:

— Ha én elvenném feleségül Máriát?

Ez a gondolat olyan jólesett, mint egy nagy elnyújtózás, mosolygott is rajta. Azután önmagának felelt:

— Bőjthe tata káromkodnék egy jó pár hétig.

Beszélgettek mindenről, a termésről, a cséplésről, az őszi vetésről. Életük mint nagy pelyhű hó csendes hullása pergett az egyféle időbe. Kilenc óra tájt valahol a faluban egy kutya elvonította magát s mintha a békés levegőben, a felriadt sötétség háta mögé egyszerre egy nagy tragédia állott volna. Rögtön utána elkezdték rángatni a harangot s az átjajgatta a falut. Felugrottak, kifutottak. A falu keleti vége felvörösödött.

Mikor odaértnek a tűzhöz, már hat telken táncolt a láng. Köztük volt a Deák Ádámé is. A szerencsétlen ember három napig hordta be minden termését. A csűr zsufolva volt új gabonával, az udvaron szalma és széna kazalok s egy csomó tűzifa. A tűz a negyedik házban tört ki, de a szél erre hozta. A székely jól számít, ha haragszik.

A tűz mint egy mérhetetlen örült hisztérika sikongva, röhögve, hejehujásan, jajgatva és ezer hangon ropta táncát, Néha meg-megrázkódott s ilyenkor vad öleléssel szoritotta magához a gyötrött emberi munkát. Belekapott saját lobogó hajába s égő hajtúket dobált szét a faluba, mint egy részeg színész. Kacérkodott, lehajolt, végignyalta a földet s azután mint egy mérhetetlen vitorla, neki lobogott a sápadt égnek. A sötét uccákból, az egész felriadt faluból segítő emberek torlottak össze. A bennrekedt barmok bőgtek, a lovak nyerítve rohantak a szikrák közt a sötét mezők hús megnyugtatójába. Meggajdult baromfiak után, rikoltva szökdöstek a lehulló égő zsarátnokok közt. Az egyik égő ház előtt egy asszony, kiriasztva ágyából, egy szál ingben, megbontott hajjal, mint egy homlokon ütött barom bőgte az éjbe: — Jaj Istenem! Jaj Istenem!

A pap is megérkezett a tűzhöz s amint az egybe verődött, tétlen, jajgató asszonytömeg meglátta, Isten, ima és segítő csoda nyillallott át rajtuk s örült könnyöggel vetették magukat feleje: — Tiszteletes ur, jaj kedves tiszteletes ur, segítsen édes tiszteletes ur! — Mintha ennek a szegény kerék-típort embernek egy szavára csoda lenne s a vad szörnyeteg elijedne az emberi lakásról.

A pap egy percre megdőbbenve egyenesedett ki a láng szörnyü kermesze előtt. Azután, amint látta, hogy az egyik égő s egy még érintetlen ház között egy deszkakerítés lángbaborul, nekirohant, rugta, tépte, pozdorjává szakította a lángoló deszkafalat, rá-rátiport a kölyök-lángok felsziszegő fejére. És amint ez a bukott ember, arcán az örökös tragikus vízióval, pusztá kézzel birokra kelt az embertelen óriással, mégis titán volt, népmozdító, lobogó emberi lélek. Az emberek, mint nekidobott kövek, orditva rohantak a tűznek, tépték, rugták, az asszonyok a folyóról nagy edény vizeket hoztak s dobták rá a táncoló örültre. Jánost valami fel nem mérhető düh, ős férfi dac fogta el erre a látványra s mintha személyes ügye volna a lángoló elemmel, mintha kettős párviadalra hívná, nekirohant egy égő csürnek, hatalmas ökleivel gerendákat szakított szét, fedeleket ütött le, lába egy-egy dobbanásával égő lángokat hallgattatott el s egy percre úgy látszott, mintha a meghőkölt láng a roppant fekete éjszakában most csak vele birkóznék, ezzel a szilaj ember-óriással s tüszkölve, táto-gatva, visítva veti rá magát, hogy ő legyen felül, neki legyen igaza.

A nagy istálló kitárt kapuval égett, mint egy sárkány megnyílt torka, ebből az állatok kimentek. De az egyik odorból borzasztó bőgés hallszott ki. Deák Ádám-ból, ki örülten szaladt ide-oda, egyszerre előhasadt az ordítás: — A tehenem, a Bimbó tehenem! — Az egyik borjas tehenet ide zárta külön s az most végső agóniáját bódülte.

Ez az ordítás s a borju átszakító, könyörgő hangja belement a János husába, mint egy beléje tört kés. Ott hagyta a csúrt, egy rúgással beszakította az égő odor oldalát s vad, megtorlott erővel cipelte ki a bőgő barmot, melynek szőre rettentő szaggal füstölgött. A szerencsétlen állat kihozva, vakon előrevágódott, majd még egy kétségbeesett rántással próbált visszamenni, hol borja már a végső elterpeszkedésben elhallgatott. Visszavágódott a földre, két meghasadozott drága emlőjéből vér folyt. Felette mint egy nagy kacagó ünnep, mint egy pazar királyi ajándék, mint mese-áldás: égő kalászkok arany zápora hullott

A hat telek menthetetlen volt, itt minden leégett: ház, butor, kert, csür, istálló, betakarított áldás. De a tűz tovább terjedését sikerült megakadályozni. A legyűrt, korom

és hamu alá tiprott szörnyeteg őrzésére és öntözésére embereket rendeltek ki. Éjfél már elmúlt. A kormos üszök, füstölgő gerendák, a perjék fekete zápora: mintha egy roppant, tragikus áldozat lett volna.

Deák Ádám megkövültén, villámütöten ült volt háza kövén. Az apai ház, hol apáinak hosszú sora robotolta életét, ide jöttek a végtelenből s innen mentek az örök faluba a templom mellé: égő üszök. Az öreg butorok, melyekben mint egy beszívott levegő apáinak élete, saját gyermekévei voltak: odavannak. A drága kert, ahol nehéz gyümölcs várta a teljesítő őszt: fekete vázakká dermedt itéletes rémkép. És a kalász, a szent kalász, az édes jó föld hálája, az arany nap ajándékos nevetése: perje, fekete perje. S a kis fia tehene, emberi nevéről nevezett borja: véres üszök. És mind ezt egy felkarmolt lélek tehette, egy bosszuba lökött ember, a kiüríthatatlan ős gyűlölet. A Firtosné rettenetes mondása: — Megkeserülöd! megkeserülöd! — mint részeg harang kongott bódult tudatában. És Jánoson, mikor látta ezt az összezuhant sötét embert, egy rettentő vízió rohant át. A borzadalmas, emberevő állam, amint sulyos kerekeivel végigzuhan az embereken és hullá után hullá gördül alája és hullá marad a lelkekben is.

Holtra fáradva, több helyen könnyen megégve, reggel felé ment János haza. A falu mint egy nagy halott-égető kemence panaszos füsttel volt tele. Ugy ruhásan nyúlt el az ágyán s fiatal teste mégis jólesés és megnyert csata volt.

4.

A cséplőgép egész szürkületig zakatolt s a gabonával telt zsákok garmadákban állottak a szekereken és megindultak a falu felé. — Még ránk esteledik, — mondta János és kiadta a parancsot a készülődésre. Az emberek összeszedték elszórt ruháikat, ételtartóikat és testükbe felmosolygott a pihenő vacsora.

János Barabásnéval elegyedett szóba. Egyszerre a szentgyörgyi uton valami forgó port látott közeledni. Valaki futva jött a tag felé. János jó erős szeme kivetkőztette a porköpenyegből:

— Nézze csak, néni, nem a Vitálisék Gábrisa jön? —

— Pedig a, istenugyse, hogy a, — felelte az öreg asszony, — úgy látszik megkergették ökemét a városban. —

A por forgatag lassanként közeledett s hegyes tölcserével felfurt a kékülő levegőbe. Még jó messze volt,

mikor egy hang, melyben egy összerázott lélek remegett, kiordított belőle:

— Kitört a háboru! Kitört a háboru!

Az emberekbe beledobbant a kiáltás. Vitális Gábor katonaviselt komoly fiatalember volt, nem szokott tréfálni. Azután ez a kiáltás úgy tele volt a remegő emberi hussal, hogy mindenki a saját megborzongásában érezte, hogy a hir igaz.

A legény odaért s akkor már a szomszéd tagokról odagyültek a haza készülő emberek. Vitális Gáborból tagolatlan egy szakadásban szakadt ki:

— Kitört a háboru, Szentgyörgyre megjött a távirat a királytól, hogy a háboru kitört. A Vilmos mellettünk van s már neki is ment az oroszoknak. A városban mindenki az uccán van, énekelnek, éljenzik őfelségét és Vilmost, processziót járnak nagy zászlókkal, a főispán és még három ur szépen szavazott. A katonák a Kossuth nótát fujták. Mindenkit, férfit, be fognak hívni, mert Vilmos azt mondta, hogy szüretig le kell vágni az ellenséget, hogy az ujborból meglehessen inni az áldomást. Az országban kémek járnak és hatvan millió aranyat akarnak átlopni az oroszoknak, most üldözik őket. A szerb király ijedtében felakasztotta magát. Az öreg Málíkné, a vén korcsmárosné megmondta ezelőtt három évvel, hogy amikor ő meghal, nagy világfelfordulás lesz és tegnap este az uccán felfordult. A törökök is velünk jönnek s a japán császár levelet irt Ferenc Jóskának, hogy csak szóljon, ha szoritja a muszka, mert majd alányalnak ők neki. Este a városban nagy illumináció lesz.

Az egész sikság elhagyott lett, mindenki ott volt abban az embergomolyagban, mely a lihegő ember köré szorult. Mindenki egyszerre kérdezett, beszélt, mert a ki-beszélt hang még mindig valami bátorítás volt. — Majd a jegyző ur benn megmondja, hogy áll a dolog, — csitította őket Barabás.

A faluban a nagy hidnál még nagyobb csődülettel találkoztak. Ezek már zajosabbak voltak: leginkább asszonyokból és gyermekekből állottak. A póstás Rózsi most jött meg a levelekkel Szentgyörgyről — megkésve a nagy világfelfordulásban — s ugyanazokat a híreket mondta el a tömeg közepén mint Vitális Gábor, de lefordítva asszonyra, jajgató, megriadt asszonyi husra. A két tömeg összefolyt, póstás Rózsi ujból kezdte az előadását, növeke-

dett réműlettel, mert most már a saját rémhireitől is meg-
rémült. A szorongás, mint egy nehéz, fojtó füst töltötte
meg a lelkeket, a Szabó Ferencné, öreg özvegyasszony,
hozzá támaszkodott a hid karfájához, befordult a sötétedő
viz felé és mint egy beteg tehén éktelen hosszú szálu
jajgatásba tört ki, odaismételve a zokogás darabok közé:
— Jaj a Laji, jaj a Laji, jaj a Lajika! — Ez a Laji
huszonkétéves egyetlen katona fia volt s az öreg asszony
viziójában az egész meglódult falu, minden leendő hulla,
vesztett csata, felégetett élet, az egész lezuhant kozmikus
tragédia ebben a hirtelen szöke, félénk vállu gyermek-fiu-
ban személyesedett meg. Mintha az egész megőrült óriási
világ csak azért agyarkodna feléje roppant markaival, hogy
kitépje vén, beteg, rozoga anyai husából ezt a belőle
szakadt drága életet. Ennek a főbe bunkózott öregasszony-
nak bódult jajgatása meglökte a nőkben az anyát, a
testvért, a szeretőt s úgy csapzott fel a sirás, mint valami
sötét víz a belevágott kőre. A férfiak komoran hallgattak
s nézték a földet, a kenyér-adót, a jót, az örök pihentetőt,
melybe most újra gyilkos csizmákkal fognak rugni. A
fiatal legények közül próbált egy-kettő hetyke vállat
rántani, de párolgó ételen, párolgó asszonyi testen, az
égyetlen élet minden drágaságán túl dalos életük elé
dobbant a halál. A gyermekek jajgattak az asszonyok után
s kis, elsodort sirások követték a nagy fekete zokogásokat,
mint sötét hollókat a visitó verebek. A nagyobbak rikoltoz-
tak, abcugolták a szerbet, a muszkát, kis testükre vissza-
dühösödött az ős kannibál és nagyoktól tanult véres
szavakat mondtak. A Péter Sándor fia — tajtékosan, része-
gen a maga ordításától — jól orrba verte a kis Málnási
Jancsit: — Nesze kutya szerb, én magyar vagyok: — Az
öreg férfiak, a higgadtak, még próbáltak nyugodt szavak-
kal enyhítést hozni: — Hátha nem úgy lesz. Hátha csak
bolond hűhó volt a városban, — s a reménység, mint
egy elkergetett szolgáló még kuncogva didergett a lelkek
küszöbén. Már sötét volt a falu s csak az augusztusi éj
pompája forgott a fekete tömeg felett. Érezték, hogy most
kell valaki, aki messze lát, vezető és szavaiban ezrek erős-
sége lehet. A tömeg, folyton növe a sötét uccákon,
jajgatva, siránkozva vonaglott a Zágoni udvarháza felé. A
gyermekek rikoltva követték s a bódult kavarodásból ki-
kiüvöltött a Szabó Ferencné refrénye: — Jaj a Laji, jaj a

Laji! — Mintha ő összegezné az egész megrázott, felborzolt nép riadalmait.

Bezárva, sötétben állott a Zágoni ház mint egy idegen lélek. Egy hang elvakkantotta: — Menjünk a jegyző urnet! — S a tömeg, megtüremlett sodrával, mint egy reszkető gyermek szepegett a Domokos ház felé.

Domokoséknál nagy összejövetel volt s hatalmas huszonegy járta. Az irodában, a nagy asztal körül, boros palackok közt, előre hajolva, dermedten, mint akik a sorsot hívják, sötét férfiak hajoltak előre s nagy bankók heverték az asztalon. A bankban jókora összeg volt, mikor a zaj nekizuhogott a háznak, mint valami elszakadt viz sodra. A cseléd bejött és odasugta a jegyzőnek, hogy a falusiak künn várnak, szeretnék, hogy a jegyző ur mondjon nekik valamit, hogy állunk a háborúval. Domokos épen ónéaszt kapott a bankártól s ötven koronája függött a következő kártyától. Dühösen fakadt ki:

— Menjenek az anyjukba! Ha kimegyek mindeniket s . . . be rugom. Hallottatok ilyen marhákat! Engem akar-nak hallani a háborúról? Hát mi vagyok én, hogy többet tudjak a külügyminiszternél!

A cseléd egy perc múlva megint bejött. Az egész falu itt áll. Csak egy percre kívánják látni a tekintetes urat. Domokos, aki épen elvesztette az ötven koronát, lecsapta a befuccsolt kártyákat s dühösen rohant ki. A tömeg csendes lett, mint a megállott sziv.

— Nem szégyellik magukat? Hát ilyen magyarok maguk? Hátha háboru van, azért az embert ki kell huzni a vendégei közül? Ha háboru lesz, háboru lesz. Aki elfog esni, annak nek kell több fogorvos. Most jó lesz, ha haza mennek s nem kódorognak ilyen későn.

A nép, az elvert, megszégyenített kutya, lesunyított fővel terjengett tovább. De a fekete csendből s a lehalkult léptek közül ki-kizakatolt, mint egy végtelenbe guruló gépezet: — Jaj a Lajil jaj a Lajil — S nyomán megint felloccsant a sirás, a jajveszékelés.

Mikor aztán megint a nagy hidhoz értek, érezték, hogy lehetetlen így hazamenni. Senki sem mert elválni, külön lenni, kiszakadni a sokaság egységéből, melynek rémülete, bizonytalansága mégis közös volt s társat melen-gített a szorongó lélekre. Szavak kellettek, csitító, bátorító szavak, melyek mint egy jó ringatás, nyugodalmat adjanak a szörnyü éjszakára. Az egyik vén asszony félénken

zokogta: — Talán a tiszteletes úr tud valami biztosat.

A pap lakásán sötét volt, csak az egyik ablakból jött ki egy beteg sárga fény. Milla a gyermekekkel elment az öreg Bőjthéékhez. A cseléd a szomszéd faluba karucázott a szeretőjéhez. A kurátor bement, hogy kihívja a tiszteletes urat.

Az ajtó nyitva volt. A kurátor átment a sötét szobákban, melyeket fülledt, fáradt levegő töltött meg. A hálószoba félig nyitott ajtaján gyertyafény jött ki. A hálószobában, egy éjjeli szekrényen egy leégett gyertya lobogott, haláltáncot járva, mint egy ravatali fáklya. A tiszteletes úr halálos elnyúlásban, ruhásan az ágyon, holtrészegen hortyogott. A kurátor félénken hívta:

— Tiszteletes úr! tiszteletes úr!

A pap tovább hortyogott, lökött egyet magán, a másik felére fordult s tagolatlan szavak nyálasodtak ki a száján. A kurátor közelebb ment, meghúzta lelógó attiláját s hangon, melybe feldobogott a szive, a künn állók minden szive, hívta:

— Tiszteletes úr! tiszteletes úr!

A pap felriadt. A gyertya lángja, mintha lobogó lánggal szeretne rátáncolni az egész házra, nagy tüszköléssel rázta fel magát, visszaverődött a pap eltorzult, halotti zöld arcáról s elkápráztatta szemeit. A szoba halállal volt tele. A pap hallotta a tömeg fojtott zaját, a nehéz asszonyi sirást, mely mint fekete lomb verte az ablakokat, látta könyörgő állásában ezt a paraszti alakot. Azt hitte mámorában, hogy egy óriási szinpadon van s a magyar faj nagy tragédiáját, Bánk Bánt játssza, hogy ő Bánk s a könyörgő Tiborc van mellette. Meglökött gépezetéből kijöttek a sokat szavalt szavak:

... Ezen setétben bujdosók
Volnának, akik engemet bolond
Álmomban szánva háborítani
Igyekszenek s a végveszélybe forgó
Becsületem felett rikoltanak:
»Bánk, ébredezz; mert meglopattatik Bánk!«

Azután visszavágódott és újból hortyogni kezdett. Visszahulló mozdulatára a láng még egyet szökött, utolsó élet-daccal, aztán kialudt s fojtó füstje megülte a bor-leheletű szobát. A kurátor értett mindent. Kiment a szobából.

— A tiszteletes úr nagyon beteg, — mondta.

Mindenki értette ezt a mondatot, de most nem jutott itélet a megfacsart lelkekből. Egy nagy csend hullott a tömegre. A vak éjszakában egyedül állott a szerencsétlen gyermek, mely csak teremni s vért adni tud.

A szó lefagyott az ajkokról. Szétoszoltak. Még a jóéjszakát is elmaradt. Kinek lesz most jó éjszakája? Az elhagyott nép vackaiba vonult, hogy a világtalan éjszakában, csillag és gyertya nélkül, szembe nézzen a szorongásával, mint egy kiterített halottal. Csak a Szabó Ferencné üvöltözte, az éjszakától megriadt kanca nyerítésével: — Jaj a Laji! jaj a Laji!

Künn az elnyúlt mezőkön, mint szelid csókok, mint alvó szüzlány lehelte szerelmi szava, sápadt fény hullott a szelid csillagokból a sárga kalászkra, az álmodó tarlóra, a sötét füzesekre. — Jöjjetek élni! — énekelték a lefeküdt kalászkok s a barna rögök új vágyódással énekelték tovább: — jöjjetek élni! — Felszökő csirák, rejtett bogár és virrasztó madár adta tovább az éneket. A nagy megterített asztalon halk de profundis reszketett az Úr megtöretett teste felé. S a mérhetetlenség tágabb ölében a roppant forgó világok s a tejút lobogó ezüstje tovább keringtek az elfeketült földdel, mint egy fiatal isten zengő nászdala az élet felé.

VI. A meglódult világ.

1.

Még azon éjjel biciklis futár hozta ki a jegyzőhöz a szükséges utasításokat s másnap mint a nép atya kelt fel az ágyából, hogy a tegnap megrugdalt nagy kutyát nekiugrassa a véres hajszának. A falakra kiragasztották az éjjel hozott óriási plakátokat. Az egyik az agg király drága stilusát hozta el népeinek, a másik kettő a behívási módozatokról szólt. A jegyző magához hívatta Szonda Gergelyt.

Az emberek benmaradtak a faluban s az ősi föld hiában várta ma örökölt gondviselőit. A termő mező szélessége, az élő cséplő gép ma árván maradtak. Az emberek a nagy papirosokról sillabizáltak a rettenetes jövőt. Némelyik holtra dermedt szemekkel tapadt az íráshoz, mintha a megpattant betükből már hullák végtelenje gurulna elő s ott látná a magáét is. Mások leszegzett szemekkel, mint bántott kutyák, befelé néztek önmagukba s ott hallották az elhagyott család sirását, látták a tűzhely fekete napjait. Fiatal legények, kikből majd kicsordult az élet s kilobogott a fiatalság, mint égő tulipán a tavaszi földből, csinált férfiassággal nyelték vissza az elítélt élet feltoluló zokogását. Némelyik egyszerűbb székely meg sem értette a hivatalos mondatokat s mindegyre lehetett hallani a kérdést, melyben egy halál felé hajló élet remegett: — Nekem is kell mennem? Nekem is kell mennem? — A nők körül ténferegtek, mint megmaszlagozott tyúkok és sirtak, vagy benrekedt sirással néztek a semmibe, melybe bele fognak zuhanni.

Egyszerre aztán köztük termett Szonda Gergely s nagy, telt szájjal kezdett olvasni egy csomó ujságból. Hogy mit mondott Vilmos, hogy a német kar megvéd bennünket s a világot, hogy a német ököl már döngeti a futó muszka hátát. Hogy Párizsban rémes forradalom földreng, utcákat tépnek fel, házakat döntenek le s felakasztott

tábornokokkal, égő bombákkal ordítja a nép urai fülébe a békét. Hogy Oroszországban is nekilódult a forradalom, Odessza lángokban van s a Fekete-tengeren égő, véres hajók uszkálnak. Hogy Belgrád már valószínűleg a mienk s Péter királyt az öngyilkolástól védik. Azután borzasztó hírek ömöltek, mint vérrel szitt poloskák a szegény ház hasadékaiból, a kultur franciák barbárságáról. Hogy a ki menekülő idegeneket, magyarokat is, éheztetik, szomjazzatják, vad tomavakkal táncolják körül, beléjük szurnak és nevetnek: — Gyalázatos boche, kutya osztrák, dögölj meg! — Hogy nőket hajuknál fogva ráncigálnak ki a halálösrszufolt vonatokból s bántalmazzák az embriót a terhes asszonyban. És Szonda Gergely az ujságokat, mint az üldözött véérébe mártott rongyot, párologva a gyűlölettől és hazugságtól, odatartotta a nép-szelindek feldöbbszent szimatja elé.

Azután kijelentette, hogy a mai nagy felszabadulás öröme, amikor végre az ősi magyar vitézség újból felkel, hogy a ráleselkedő kutyaakat leverje, a jegyző ur mindenkit szívesen lát a korcsmában, mindenki ihat, ehet ingyen. És a nép, mely felett megsuhogott a csorbitatlan kasza, kezéből kiszakadt az élet és a család, nekiszorult a gyilkoló vizsgálásnak, az ő barátnak, az alkoholnak.

Mikor aztán a békés vér nekiiramodott, a lehorgadt nyak dacos megszégésbe merevedett, a szemekbe kitántorgott a felvert lidérc, nagy kövér szavak jöttek az ajkakra s az összeszorult ököl mellett vert, akkor Szonda Gergely valahonnan előkerített egy éktelen nagy zászlót és a Kuntz tanító is, aki a jegyző felhívására odajött a gyermekekkel. A gyermekek elkezdtek sivitani a nép önkéntes travesztiáját:

Ferenc Jóska azt izente,
Elfogyott a regimentje.

És ez olyan jó nóta volt, beidegezve már a hü kutya husába, mint az apporte a vadász ebbe. Szonda meglóbálta a zászlót s elordította: — Menjünk a jegyző urhoz! És akkor a nép, a sötét halál előtt leborult nép, most párologva a pálinkától, kifényesedett szemmel bomlott a lobogó után s mint elejtett tüzes vasgerenda dült ki belőle az ordítás: — Éljen a háboru! éljen Ferenc Jóska! éljen Vilmos! éljen Tisza Pista! — Hajrára beidegzett nevek, izmaiba égetett »vigyázz«-ai az évezredekén át fegyelmezett állat-

nak. A gyermekek és asszonyok belesivitottak s a nagy fekete bánat, mint egy meglökött fedél zuhant le a szivekről s az elejtett emberekből kiüvöltött a felriasztott kannibál.

Mikor a jegyző lakása elé értek, már az erkélyen álltak a jegyző, Farcády, Ilona és a falu tisztesebb vénei. A menet megállt, Kuntz tanító belekezdett a himnuszba s a gyermekek után a parasztok is belehengerikáztak az énekbe. Minden hangon, mindenféle siró csuklással és visítással énekeltek s a hangok mint civakodó verebek vágták egymást a megbántott levegőben. Aztán Szonda Gergely előrukkolt s egy pár kacskaringós mondatban kijelentette, hogy az ősz székely nép hazájaért és királyaért kész apróra vágatni magát, az utolsóig, ha kell, még a bölcsős csecsemőket is odadobja a haza oltárára.

A felvitató éljen után a jegyző mondott egy pár erős, lüktető mondatot. Azután Farcády állott a nép elé. Sápadt volt és minden eddigi napjainál magasabb, mint egy felzőkő tűzoszlop. Mozgás és zugó szél volt ez az ember, sodró szele egy tragikus rajongásnak, fellobbant szikra, mely lánggá lobogott a megtalált időben. Szavaira a szerencsétlen bódult nép teste-lelke zugott mint a megöklözött harang, tüzes patkók voltak ezek a szavak, melyek beégtek az izmokba, hogy fájjon beléjük az örültek rohanása. Beszélt a meggyilkolt királyfi tragikus víziójáról, az ősz király fájdalmairól, a fenekedő ősz ellenségekről, melyek körülharapdossák Magyarországot, Erdély szent földjéről, az ősökéről, a megmozduló halottakról, egy végleges, örök leszámolásról, hol véres, széthullt világokon, feldult rögön és poklok tűzén át a magyar végre örökre magáévá szerette ezeréves fájdalmának, mártiromságának, munkájának földjét. Beszéde végén már vágató lovak voltak a lelkek, puszták vad lovai s acél patkókkal, lobogó sörénnyel rohantak véres földbe tiporni az ellenséget. Utolsó szavára az ordítás már felcsapó vér volt, véresek voltak a szemek, vért éreztek az elszorult torkokban, véres ember-hust téptek a vonagló ujjak. Sikkongva táncolt felettük az örült hisztérika, a gyűlölet s bontott haja lobogó emberi vér volt.

Ilona nézte a papot. Sárga szemein kilángolt a felgyúlt szenvedély, ebbe az égő asszonyba most belelobogott az örült tömeg, most nem volt benne gyűlölet a pap iránt, most régi erdélyi apáinak husából volt s mint égő istállóból kiszabadult kanca rohant a paphoz, megcsókolta

mind a két kezét, azután hisztérikus lelkét, mint egy robbanásig feszült gép visitásait, dobta oda a népnek:

— És ha kell, mi magyar asszonyok is elmegyünk. Ki fogjuk karmolni a szemeiket, átharapjuk a torkukat. Aki Erdélyt bántja, annak kiontjuk a belét. A rablók, a gazemberek, a gyilkosok!

Az örület felviharzott mint egy szélben égő város. Az egész tömeg egyetlen véres görcsökben vonagló, vértől, gyüöllettől, halálos szeretettől örvongó vad állati test volt. Mintha a szelid gabona, a megnyugtató növények s az évezredek oltogatott lélek szelid hatása egyszerre elpusztult volna, ösztönei csalitjából egyszerre előtört az őshúsevő ragadozó, hogy orditva vért, friss vértől párolgó, rángó emberi húst kérjen. A gyermekeken úgy átfújt a pusztítás, a gyilkolás szele, hogy megmerevedve, kéjbe torzult arccal állottak, mint pázásra gyötrött fiatal kutyák, kiket véren korbácsol a vad tavasz.

A kohót napról napra fújták és napról napra férfiak mentek el a faluból. A nép bölcs rángatói felgyújtott gyüölletbe, hajszott rajongásba burkolták a vágóhidra vitt emberbarom fekete bánatát. Mindennap menet indult a faluból cigányzenével, virágos zászlókkal, rikoltozó gyermekekkel és mégis, mégis: zokogó nőekkel. Az áldozatok közbül haladtak, rogyásig felvirágozva, hátukon a batyuval és énekeltek, énekeltek veszettül, az elbódulás részeg vágyával. Olyan kétségbeesetten kapaszkodtak abba a dalba, mert vakon, szavatlanul, érezték, hogy ha az a nóta elszakad, akkor minden elszakadt s a felheccelt állatba visszazuhan az ember, a családba mártott, életre termett, zokogó szomorú ember. A szentgyörgyi állomáson vonatok állottak, sötéten, mereven, s a sinek mint egy roppant végzet vonalai mélyültek a beláthatatlanba. És a fekete, hallgatag vas-szörnyetegek megették az ordító, daloló népet mint a mese emberevő óriása az alvó gyermekeket. És folytonos ének, zene, éljenzés zuhogott, hogy ez a toporzékoló frenézis ellopja az életet s önmagát a halál felé menőtől. Uri dámák, finom kisasszonyok jöttek ki cigarettákkal, virággal, itallal, étellel s ez az új hazafias tennisz boldog mosolygást nyitott az arcukra. Főispán, alispán, polgármester, papok, képviselők szónokoltak, katonazene harsogott, uri hölgyek éljeneztek, gyermekek visítottak, felelőtlenek, magukat biztonságban hívők vitus-táncolták, hogy éljen a háború és zengő szavak, zene, visitás,

rikoltó fogd-meg, az egész tajtékozó ember élet, felül minden hazugságon és vakságon egy mondatban ismétlődtek, mely mint egy fekete ököl csapott le monoton ismétléssel az induló fejére: meg kell halnotok, meg kell halnotok!

Oh, és mikor a jóllakott vaskigyók belesiklottak az éji mezőkbe, mikor az a kétségbeesett nóta lefáradt az ajkokról s künn sötét mező rohat sötét mezőbe, hogy bezuhant a fekete világ a szétterjedő lelkekbe. Lassan, lopva, mint félénk gazda a kirabolt házba, visszajött az ember az ordító katonába, a békés kalászkok, a csendes tüzhely és meleg ölelés embere. Oh, hogy sirt az árva férfi-hús a kék mundér alatt a megszokott asszonyi kebel után, hogy jött vissza a félrelökött agyba a learatott föld, a ház csendes mozgásai s a meghajló tehenek. És akkor a világtalan tarló lelkekből egy kérdés nőtt ki, mint egy roppant fekete virág: Miért? És a fekete vonat könnyörtelenül rohant a halál felé.

De azért mindenki ment, mindenki dalolt, mindenki dacos vállat vont a végzetnek. Egy napon mégis négy csendőr jött a faluba, négy markos, hatalmas legény, a rettentő rend sulyos oszlopai. Egyenesen a jegyzőhöz mentek. Páljános István nem jelentkezett, adja elő. A jegyző egy gyermekkel vezettette el a csendőröket a Páljános házára.

Páljános István — harminc éves csendes munkás székel — legénykorában valahol Udvarhelyszéken szolgált s ott beleszagolt a názarénius vallásba. Mikor visszajött, a hosszú jól fésült hajú, Krisztus szakállu, nagy, kérdőszemű paraszt magával hozta azt a meghajló kegyességet, mely a kinyitott bibliából mint édes tej, mint örök vigasztalás folyik. Azért eljárt a kálvinista templomba, de a vasárnapi papzúgás és ének nem volt elég az ő isten-éhes lelkének. Elvett egy asszonyt, épen olyan kegyes, szelid háziállatot, mint amilyen ő volt. Lassan aztán a kereső lelkek egymásra találtak, egy-két idősebb parasztnak és paraszt asszonymnak szegény Páljános István is égő gyertya volt s köréje gyűltek belesodálkozni az örökkévalóságba. Ünnepeidélutánokon és mives estéken összegyűltek hozzá s a kis meghajlott szobában a csenevész lámpa bontott hajfürtje mellett olvasták a bibliát, szent énekeket énekeltek s néha átímádkozták, áténekelték az egész éjszakát. Ártatlan, fehér juhocskák voltak, káprázottjai az örök világosságnak, kik nehéz kenyéren, fagyos napon, adón és rossz embereken

keresztül csak az Istent látták s térdeire vágyódtak az ő gyermek cirógatás-vágyával.

A csendőrök a ház elé értek. A ház kapuja be volt téve és minden hallgatott. Az egyik pajtából egy téhen csendes harapása hallszott. Belülről egy idősebb férfi hangja jött ki, szent Pál kolosszé-beliekhez írt leveléből olvasott:

— Mert nincs görög és nincs zsidó, körülmetélkedés körülmetélkedetlenség, pogány és scithiai, szolga és hatalmas, hanem minden és mindenekben a Krisztus.

A csendőrök kinyitották az ajtót. A tiszta szobában — tiszta és nyugodt volt, mint az örök megbékélés — a nagy barna asztal körül tisztos ruhába öltözött öreg asszonyok s egy pár roskadt öreg ember ült. Az asztalfőn egy öreg székely olvasott egy nagy fekete Bibliából. A szobában két ágy volt, hófehérrel beterítve. Egy öreg óra ketygett, mint egy fáradt szív-dobogás. Páljános István nem volt közöttük.

— Páljánosné, hol van a férje? — kérdezte az őrsvezető.

— Kiment a tagra, — szólt az asszony nyugodtan.

— Páljánosné, ne hazudjék, adja elé a férjét, magának is baja lehet.

A hazugság szóra ezek az öreg fejek — kiknek lelkei már elúsztak az örökkévalóság fényes vizein — kinéztek álmos csodálkozással a kegyességükből. Hazudni! Ugyan mi van ezen a világon, amiért érdemes volna kockára tenni a lelket, a drága lelket, az egyetlen életet, az édes Jézus cirógatott bányát. Hazudni, itt a Biblia mellett a, felnyílt szem előtt, mely felpattan a megrázott lélekben. Az asszony mégegyszer nyugodtan mondta: — Kiment a tagra, hogy elvégezze a mai nap gondját. — És a csendőrök most már tudták, hogy igazat mond. Elmentek. Utánuk az öreg lelkek zsoltára párolgott Istenükhöz, mint hajnali esőben összebújt juhok meleg teste párolog az ég felé.

A csendőrök kimentek a tagra. Jobbra, balra asszony-emberek s egy-két megrogyott öreg ténferegte az elhagyott munkát. Páljános István nagy suhintásokkal aratta a rozsát. A csendőröknek oda sem nézett. Az őrsvezető rászólt:

— Páljános István, miért nem jelentkeztél a katonaságnál?

A székely kitátotta szemeit, olyan becsületes, gyermekül őszinte csodálkozás volt e szemekben, mintha mondaná: hogyan lehet ezt még kérdezni is? Az őrsvezető

azt hitte, hogy valami gyengeelméjű paraszttal van dolga, szeiidebben szólt:

— Miért nem jöttél?

— Engem Isten ide helyezett, én itt élek. Itt vettem s most itt aratok. Azután kenyeret fogok csinálni a magokból, azután újra fogok vetni, aratni, kenyeret csinálni. Azután imádkozom, nagyon sokat kell imádkozni. En nem mehetek el innen.

— Ne bolondozz, kómé, gyere, amig szép szóval jöhetsz. Egy ilyen kemény székely legény csak nem fél a koszos muszkától! Ott fogsz majd csak aratni igazán.

— Engem ide helyezett a jó Isten.

Az őrsvezető arcát előntötte a vér s az egész borzasztó rend: lánc, börtön, bitó kitorzult az arcára, dobantott egyet:

— Jössz, vagy sem?

— Nem mehetek.

— Fogjátok meg, kössétek meg a kutyát, nincs idő diskurálni!

Páljános István odaugrott a kalangyához, kirántott onnan egy eldugott öreg könyvet, feltartotta:

— Most merjete elhurcolni, ez a Biblia! Az élő Isten beszéde véd engem. Testvéreim, ne bántsatok, mert aki fegyvert fog, fegyver által hal meg. Le kell aratnom a gabonát, kenyeret kell csinálnom, imádkoznom kell. Hagyjatok itt aratni, kenyeret csinálni, imádkozni, testvéreim, édes testvéreim a Krisztusban!

Es szegény Páljános, szegény örök balek nép, odartotta maga elé a Bibliát, mint egy védő pajzsot. Az évezredekén át istennel itatott ember-barom azt hitte, hogy ez abszolút valami, hogy minden erő ellen érvényes. Nem tudta, hogy ebből a hitből számára csak az komoly, megdönthetetlen valami, hogy ha jobbfelől arcul ütik, tartsa oda a bal arcát is, ha elveszik felső ruháját, adja oda az alsót is. A csendörök megragadták, összeláncolták a kezeit, elhurcolták. A Biblia ott maradt a földön széthullott szemek és lefektetett kalászok között. Az eltépett emberből zsoldár szökött ki, mint forrás a megvert sziklából s átrészketett a megcsúfolt mező felett.

A faluban ezalatt a rémes hírek vad hajtásban burjánzottak, ki vetette őket, nem lehetett tudni. Szerbiában négy huszárt elevenen megnyúztak s a vonagló hús-csáftokat felakasztották. Erdélyben megmozdultak az oláhok.

Zalatnán kiirtottak egy családot, a férfiaknak levágták a nemi szervét, a gyermekeket a falhoz csapdosták. Pesten francia és angol bandát fogtak el, amint a vízvezetékbe patkánymérget akartak dobni. Az emberekbe beletaposták az ijedelmet, hogy a rémület gyűlöletével kívánják a vért.

És a hatóság gondoskodott, hogy az izgalom — ki-fáradva — el ne nyúljon döglötten a lelkekben. Mind-egyre, néha az éjjeli órákban, biciklis, vagy lovas futár jött a jegyzőhöz új rendeletekkel. A környéken automobilon kémek járnak, némelyek osztrák katonatiszteknek öltözve, el kell fogni őket minden áron. És mesék szálltak rengeteg aranyról, mely gummiba göngyölve van rátekerve az autók kerekeire s a nép ős kincs-éhsége káprázott e rohanó halálos arany-kocsiktól. A jegyző kiadta a parancsot, hogy minden itthon maradt ép férfi, a tizennyolc és ötven év közt levők, pisztollyal, puskával, vagy bármilyen fegyverrel gyülekezzenek a községháza elé. Ott aztán csoportokra osztotta őket, az egyiknek maga lett a vezére s ő csinálta az egész stratégiát, a másik csapatot Kuntz, a szegény szelid Kuntz, a harmadikat a Kozma kántor, a negyediket a kurátor vezette. Farcády, mint pap, sziveségből ment a Kozma csapatával.

Este a falu uccáit keresztbe fektetett óriási gerendákkal zárták el, hogy az esetleg erre rohanó arany autók szétzúzódjanak rajtuk s az összezúzott kémek és szétguruló aranyok megtrágyázzák a falu uccáit. Az emberek pedig roppant fontossággal s az ingyen hősiesség minden mozdulatával, ősi karabélyokkal, a puska középkori vázlataival s modern vadászfegyverekkel ellátva, harapnivalóval és itallal, megindultak összefogdosni az éj titokzatos hatalmait. A jegyző terve szerint az egyes csoportok szétoszoltak, utak és ösvények mentén megbujva, ölésre készen, saját gyilkos mozdulataiktól életük gyökeréig döbbenve, várták a láthatatlan ellenséget. Közben, hogy a rájuk hajló félelmet elűzzék, vaskos hangon szörnyű mondatokat mondtak: — Felakasztjuk őket a hársfákra. — Én a vadászkésemmel kivágom az aljas szívét. — Addig taposom, amíg megdöglök, miért jön a magyar földre. — Közben a megfeszült izom ellankadt, ettek, ittak s egy percre visszazökkentek nevető, adomázó jó-bácsí polgárokká. De elég volt egy elsuhanó bogár, távoli szekér-zaj, hogy az éjszaka mélyén halálos rohanásban a kincses autót lássák. Ilyenkor mindanki fegyverhez kapott, mély csend, halál és rémület

állott az elnémult emberek között. Egy csiki székely adóhivatali irnokot, aki vászonnadrágban jött egy rövidítő ösvényen át, véresre agyabugyáltak s csak egy jó káromkodás mentette meg a nyakába sózott angolságtól: — Az apátok istenét, hát nem látjátok, hogy én is oly büdös székely vagyok, mint ti!

A harmadik éjszakán, lenn a síkságon egy autó rohant Szentgyörgyről Kézdivásárhelyre, benne egy fiatal tiszt. Az uton megbujt emberek, a Kuntz csapata, állj-meget kiáltott. Az autón, a nagy zugástól nem hallották, az emberek tüzeltek, a hadnagy holtan bukott ki az autóból. Egy régi székely család sarja volt, olyan tej-frissen fiatal, olyan most teremtett étellel élő, hogy még ott az úton is, hanyatt fekve, mellén a véres rózsával, belemosolygott a nyári éjszakába. Az ötödik napon a hatóság lefújta a kémvadászatot.

2.

Jánosnak, aki tartalékos hadnagy volt, pár nap szabadsága volt s hogy a gazdaság főteendőit elintézte, Pestre utazott, hogy felszerelését kiegészítse s mégegyszer benézzon az élet középebe. Csapattestét Galiciában kellett utolérnie. Az éjjeli vonathoz ment be, hogy ne kelljen a nappali cécókban résztvennie.

Farcády hozzá csatlakozott, hogy elkísérje az állomásig s belélegzelve szelét a nagy zivatarnak. A könnyű kocsi vágatott, a falu s az ismerős mezők hátra rohantak az alátántorgó hegyek ölébe. Farcády szólt:

— Milyen fenséges este van!

És tényleg az augusztusi éj fogyhatlan pompája patakzott elő a kinyitott végtelenből. Nagy kibékülés volt az égen, az egybeolvadt fényes földön. Jánosnak eszébe jutott:

— Tyúh, a bicskámat otthon felejtettem, pedig nagyon hozzá vagyok szokva.

Farcády belesodródott a hőskölteménybe:

— A világ még nem látta ilyen gigászi erők összeroppanását. Vajjon akad-e új Vörösmarty, aki egy felséges eposzba megörökítse? Mintha látnám az óriási tömegek egyberohanását. Hogy fog dübörögni a vén föld a milliók patái alatt! Milyen lesz az az óriási csatater, ahol százazrek kihült arca fog dermedni a kiterjesztett erősség felé. —

Azután, mintha a nagy szavakon át valami igazi, szorongó önmagához botorkázott volna, aki egyszerűen csak szeret és félt, lúdbőrözve mondta: — Csak szegény Erdélyt félttem, csak szegény Erdéllyel ne történjék semmi.

— Jaj, kedves bátyám, légy jó, holnap még korán szólj be apámhoz, hogy az idén semmi korpát ne adjanak el, de semmit. Ez nagyon fontos, ki tudja, milyen idők jönnek.

— Ha én veletek mehetnék! Ha fegyver nélkül beharaghatnék az előnyomuló sorokba, hogy beléjük harsogtam azt a tüzet, mely bennem ég ezért a földért. Ha rabszodja lehetnék az új harcoknak! De köt családom, aztán az élet is megrágott. Voltaképen mire való vagyok én még itt?

Az egyik ló egy óriásit durrantott. János kacagott: — Ugy látszik, már ez is militarista. Ez nem is rossz ómen, még át fognak tenni a tüzérséghez.

Farcády rögtön áztökkent az adomába:

— Te Jancsi, hallottad azt az adomát, mikor a legátust a gróf ebédre hívta s ő előbb jóllakott fuszujkával?

János nyolc éves korában könyv nélkül tudta a historiát, de derültebb lejtőre akarta vinni a tiszteletes urat s csupa kíváncsiság lett.

— Klasszikus adoma, még boldogult Bede professzortól hallottam Nagy Enyeden. — És fiatal örömmel adta elő az öreg adomát, nyomán egy másik s egy másik adoma került ki belőle. A harmadikat már a szentgyörgyi állomásnál fejezte be.

Az állomás, a késő esti óra dacára, tele volt néppel. A nagy vörös szemű fekete vonatok most is ott álltak, tátott szájjal, új hust várva. Mindenütt katonák bucsuztak, bódult ének, csók, éljenzés, zene, kilökött dacos kacagás zugott össze. Egy csomó egyszerű asszony, sorba ülve a földre, ritmusban sirást, hosszú, párhuzamos, kanyargós jajgatásokat küldött az ég felé, mely áthuzott a zajon, mintha a megrugdalt föld siratná kitépett fiait.

Leszálltak a kocsiról. Farcády meglátta ezt a megrázott roppant életet s újból nagy szavain lovagolt. A kocsis cipelte lefelé a holmit. János mellett egy vézna, pápaszemes uri ficsur — tüntető karikatura minden militarizmus ellen — elvakkantotta magát:

— Éljen a háború!

János balkarjának egy — talán tudatlan — mozdulatá-

val úgy mellen sodorta a bögő honfit, hogy odamázolódtott a falhoz s szemüvege széttört a földön. János fogai közt morogta:

— Az anyád istenit!

— Miért bántod szegényt? — csitította a pap, aki mint nagy szavak szeretője, borzadt az erős tettől. János most először látott indulathat volt:

— Mert az ilyent szeretném mind visszarugni az anyjába. En elmegyek, ha kell s megfogom tenni a kötelességem. Nem tudom, miért harcolok, nem tudom, történelmi igazságnak szolgálók-é. Mindegy, teszem a magamét, megyek meghalni, mert életrevalónak születtem. De hogy egy ilyen hitvány, aki élhet nyugodtan, potyán, mert halnivalónak pökték a világra, itt lakodalmat toporzékoljon az erő, a szépség, a fiatalság pusztulásán, az még engem is kihoz a sodromból. Örvendjen a nyomorék, hogy a szárazon maradt, de ne bögjön éljent az árnak, mely elsodorja az élet jogos örököseit. — Azután már kacagott:

— Ez sem fogja ma este strapálni a hangszalagjait.

Mikor János már fellépett a vonatra, Farcády meghatva szorongatta a kezeit: — Jőjj vissza minélhamarabb, épen, egészségesen. Segítsen az Isten!

— Légy meggyőződve, hogy nem tukmálom a bőröm a halál nyakába. Semmi hajlamot nem érzek a hősi halálhoz, — nevetett János.

A zsfolt vonat megindult. A hátsó kocsikban katonák voltak s énekük néha, mint egy áttört résen, beesett a vonat zakatolásán és az utasok beszédén keresztül is. János második osztályon ment s civilban utazott, hogy utja kényelmesebb legyen. A kocsik zsfolásig voltak s a folyosón is állottak. A vonat lassu, óvatos menésében volt valami benyilallóan bántó, mintha minden percben valami sötét örvénytől horkanna vissza az emberrel telt szörnnyeteg. János, begyömöszölve a ablak és egy fogarasi gimnáziumi tanár közé, hagyta magára hullani a mindenünnen felszálló hangokat.

— Csak az oroszok ne jöttek volna, a szerbeket meggettük volna huszonnegy óra alatt.

— Sohase tessék félni. Majd Vilmos elintézi az oroszok baját. Ahová a német ököl üt, ott szakad minden.

— De vajjon miért nem közlik már hivatalosan Belgrád elfoglalását?

A felelő hangját suttogóra fogta:

— Belgrád elfoglalását? Hol van már az! Már fél Szerbia a mienk, de titokban megy a dolog, hogy tizen-nyolcadikán, a király névnapján az egész meghódított Szerbiát őfelsége lábai elé tegyék.

— Mennyit áll itt a vonat! Ni, ott valakit csendőrök kísérek.

— Bizonyára orosz kén lesz.

— Dicsőszentmártonban egy francia tábornokot fogtak el asszonyruhában a női klozetten. Rögtön felakasztották. Poincaré levele volt nála a cárhoz és Magyarország térképe, megjelölve, hogy melyik nemzetiség mit fog kapni.

— Moszkvába, uram, Moszkvába! A magyar huszárok a Kremlbe fogják bekötni lovaikat.

— Hát fogadjunk, hogy Páris egy hónap alatt a németek kezében lesz. Vilmos becsületszavát adta Tisza Istvánnak.

— Az urak itt könnyen hódítanak, ki tudja milyen tragédia fog a nyakunkba szakadni.

— Ne károgojon itt, mi nem vagyunk hullák!

— Szép hazafi, így buzdit.

— Talán maga is velük tart s szeretné, ha így lenne.

A szerencsétlen pesszimista felé mindenünnen dühös kiáltások és eltorzult arcok hullottak. Hogy merte kihozni a mindenkibe lefolytott, letiport szorongást, hogy merte kivillantani a sötét elbujt jövőt, mely ott vacogott mindenik mélyén. A szerencsétlen bágyadtan mentegetőzött:

— Én csak úgy mondtam. Én épen úgy kívánom a győzelmet mint önök. Minden Isten kezében van.

— És ami kezünkben is. A Vilmos kezében is. Szeptember elsején az entente mellén leszünk, érti, és a torkát fogjuk szorongatni, így ni! — ordította egy gutta-ütésnek elígért zömök, élteőbb ur.

A vonat lassan, lassan ment be az éjszakába, mint egy nagy borzalomba. Minden állomáson végtelen időket állt s bucsuzások, s új dal, új baka-szag ütötte meg a tovább utazókat. A szomszéd kocsiiban elromlott a világító-készülék s a fekete éjszakába mindegyre kihallzott női hangok panasza: — Világosságot kérünk, kalauz ur, világosságot kérünk: — A kalauz meg sem hallotta, álombután az utolsó napok feltorlott munkájától. Káromkodások és felcsukló sirás hallszottak.

Már didergett a hajnal, mikor János Brassóban fel szállott a pesti vonatra. A segesvári állomáson egy tere-

bélyes szász mama szállott be a kocsiba, két hirtelen szöke, viritóan piros lánnyal. Jánossal szemben zsufolódtak egymás mellé. A három nő oly viritó zuhataga volt az egészségnek, a gondolat nélkül vegetáló emberi husnak, hogy János azt az étvágyas érzést érezte, mintha egy roppant henteskirakat előtt állana, nagy kitárt, életadó, pihegő hus-tagok előtt.

A mama egy perc alatt dus szölobokat hajtott ki magából, melyben kivirágzott az egész külpolitika. Egy öreg, sánta uriembert, valami közjegyzőt sodort magával a vitába. A János civil ruhája láthatólag bántotta. Mindegyre lesújtó tekintetet vetett rá s mikor a János fodortalan nyugalmát látta s hogy még egyáltalán nem sujtódott le, odacsavarította a beszédet:

— Bizony, mostan minden épkez-láb embernek a lövészárokban kellene lennie. Aki most nem teszi meg a magáét, nem érdemli meg a levegőt.

A sánta ur is tovább tóditott:

— Tizennyolc évtől ötvenig minden ép embert ki kellene rendelni. Meg kellene szüntetni minden munkát, bezáratni az üzleteket, az iskolákat, a hivatalokat, végezzünk egyszerre, azután megint jöhet a rendes élet.

Az asszonyt János derült mozdulatlansága annyira kihozta a sodrából, hogy most már egyenes rohamot intézett, bár még belemosolygott az epéjébe:

— És még most is lát az ember hatalmas, egészséges fiatal embereket civilben, mint itt az én kedves szomszédom.

— A nagyságos asszony lányai miért nem terhesek? — kérdezte János szeliden fuvolázva hangját.

Az egész kupé egy dermedt megbotrányozásba fagyott össze, a szász mamából kicsapott láva:

— Uram, ez szemtelenség! Maga uriember?

— Ne tessék haragudni, — szölt János s hangja olyan rábeszélő volt, hogy majd alább esett a harag — de ha a nagyságos asszony okvetlenül azt kívánja tőlem, hogy halni menjek, én épen olyan hazafias okból kívánhatom a kedves lányaitól, hogy nekem éjjel-nappal szüljenek. Ha ott künn minden férfi megteszi kötelességét, olyan halál lesz, hogy minden hölgyre hetenként két köteles szülés fog esni a hazafias hiányok pótlására. Ez egyszerű és világos. Ha kötelességet követelek, megteszem a magamét.

A mama egy nagy sértett hallgatásba huzódott, a két lány majd leszégyelte a fejét a nyakáról, bár a kisebbiken

egy huncut mosoly futott végig s kivigyorgott egy pillanatra a száján és a két szemén. Öt perc múlva János mellére ejtett fejfel aludt. A szász mama benső fortyogásából odalopta a sánta urnak:

— Ez magyar! Az ilyen goromba dromedárt mind a lövészárkokba küldeném. Nem nagy kár volna értük, ha elpusztulnának.

A vonatnak másnap délután két órakor kellett volna megérkeznie s csak huszonöt órával később, harmadnap délután öt óra tájt volt Budapesten. Mindenütt végtelen vonatok állták útját, tele daloló emberhussal. Pesttől száz kilométernyire már inkább folytonos megállásokkal haladt a vonat, Minden állomáson félrelökött vagonok népvándorlásos tömege, rajtuk fa, szén, áru, az elsülyedt békés élet boldog anyagai. Nagy rácsos kocsikból egybe zsufolt barmok bámultak ki bután, szomoruan. Ezek sem tudták, hová viszik őket, miért és mi vár rájuk. De ezek nem daloltak. Néha egy-egy megbődült szomorú, hosszú panaszszal s a véres mezőkre futókba visszahozta a széles, nyugodt mezőket s az elhagyott ház csendjét.

Budapest a keleti pályaudvartól kezdve, végig a Rákóczi-úton, elfolyva a nagy körúton, kiloccsanva a terekre, egy bődült, tajtékozó tömeg volt. A nagy város kiköpte utcáira minden felelőtlen elemét, hogy az alkoholtól, nemi ösztöntől, pénztől, nagy szavaktól, vérszagtól megrészesített emberszörnyeteg ezer szájjal öklendezze a levegőbe: — éljen a háború! — Csibészek ezrei, emberek, kiknek ujjlenyomatait őrzik, a börtönök, éjjeli tanyák kicsuklott fertelmei, éjjeli lányok, düledt szemü, festett arcu, bakaszagtól sárló uri hisztérikák világtörténelmet roptak, véres kádban véres szüretet. Fz a vér nagy farsangja volt s minden betegség, nyomoruság, örület és hazugság eljött megtáncolni nagy processzióját a vérnek. Közben felvirágozott, beborozott, rogyásig szónokolt csapatok vonultak el zenével, bódult dallal az ajkukon, nyomukban mint egy bedobott kőre, még magasabbra tajtékozott a forrongó emberpocsolya, éljeneztek, ölelték, virágokkal dobálták őket, hogy kirészesítve belőlük mindent: az elsápadt családot, a retentő jövőt, az elhagyott munkát és letört öleléseket, odabódítsák őket — mint homlokon sujtott marhákat — a fertelmes halálnak. És szegény fiatal, nevető szemü, dalos szívü emberek visszakacagtak, visszaüvöltöttek a szörnyü tömegnek, kicsordult hálával, hogy ilyen vad vitus-táncban

küldi őket meghalni. De néha idősebb katonák vonultak át s a leszegzett fejek, a belső rémre tágult szemek, az arcok spáadt dermedtsége egy percre még ebbe a fortyogó emberkloákába is csendet hozott. Mintha gyászpompáélen, hirnökök trombitája szól volna oda az örült klaunoknak: — Csend! Ófelsége, a halál megy át!

3.

Másnap János egész nap lötött-futott, felszerelte magát minden elképzelhetővel s apjának egy-két gazdasági megbizását is elintézte. Este felé járt az idő, mikor arra gondolhatott, hogy Miklóst felkeresse. Nagyon vágyott rá, hogy utolsó óráit az életes életben ezzel a különös lélekkel töltsse, melyben mint egy mesés Délamerikában csodával zsufolt erdők és halálos mérgű növények pompáztak. Először — a hiábavalóság biztos tudatával — lakásán kereste, azután, tekintve a szokott délutáni órát, a dunaparti kávéházban próbálkozott. Miklóst tényleg ott találta rendes társaságában.

János többször fordult meg Miklóssal az írók közt, akik őt egyszerűnek, túl-televény magyarnak tartották. Bizonyos hangsulyozott udvariasságban mutatták arisztokratának magukat irányában, amit János derült nyugodtsággal tűrt, mint a Gellért-hegy a tavaszi ragyát. Nem nagyon mozgatták az érdeklődését ezek a stiláris késnyelők és tűzevők. De párat — a legjobbjaból — sokra becsült közülök.

Miklósnak élővé, villant az arca, ahogy Jánost megpillantotta: — Embert látok, embert látok! — kiáltotta örvendő, — embert látok a pusztaszigetemen. — A többiek jelentősen összenéztek.

A társaság igen megnövekedett. A levegőben szálló izgalmak, a világlóditó hírek egymás felé kergették az embereket, ilyenkor az egyedülvalóság kétszeres nyugtalanság. Az íróknak a nagy örület-dzsungelben ez volt a vártája, ahol elejtették az arra lihegő témát. Sziklai, az örök kultur Sziklai finom figyelemmel fordult Jánoshoz:

— Te is ott hagytad, Jánosom, a szerelmedet? Legalább volt tisztességes termés?

— Olvastad a Suarès legutolsó cikkét? — kérdezte hasonló finomsággal János.

Ebben a percben nagy zajjal s szemvonzó mozdulatokkal Puskás Pál rohant be, katona ruhában. Odarohant

az asztalhoz, sapkáját lecsapta a márványra s csinált révülettel kiáltott fel:

— Gyermekek, kortársak, világtörténelmet élünk!

A kis ragyavert emberke valaha ügyvédnek készült, de a sok mindenféle német könyv felületes olvasása íróvá bódította. Ő volt a modern író, a faj összes jegyeivel. Irt verseket, drámákat, filozófiai értekezést, elbeszéléseket, minden műve egy ablak volt, melyből valamelyik német író munkájába lehetett belekönyökölni. Minden modern áramlatnak ő volt a legkiáltóbb szája, valóságos modern kirakat volt, lelki bazára a változó napoknak. Hihetetlen bő beszéde állandóan csurgott, hol egy általános metafizikai szöszban a legkülönbözőbb divatos filozófiai szöszmok uszkáltak. Zsidó hitét elhagyta s volt tüntetőleg keresztény misztikus, mikor Maeterlink s Claudel voltak divatban. Perverz és dekadens volt a Baudelaire-Verlaine lázban, intuitív Bergsonnal s most mint nyerítő hisztérika szétvetett lábbal feküdt a háboru alá. Állandóan egy örült arányu önhittségbe kapaszkodott, merev görcsös ijedelemmel, mert lelke vakszemével érezte, hogy ha egyszer erről a gögről lecsúsznak a karmai, azzá a kicsi zavaros semmivé bukkik, ami. Lázasan beszélt:

— Tegnap este még úgy feküdtünk le a feleséggel, hogy Bergsont fejtegettük. Kellott a filozófia. Minek kellett? Bedugni egy fület. Hol volt ez a fül? Benn, tudatom mélyén, az ösztönök és akarások szétgyökerezésénél. És egész sötét énem, túl a tudat küszöbén, ordította: — el kell menned! — Én feleltem, szembe álltam ismeretlen magammal, mondtam neki: — Miért? Egy Puskás Pál csak nagyobb érték itthon, mint a lövészárokban, ahol ő egy buta szám lesz, mint akármelyik Nagy János. — Az ismeretlen én mondta: — hazudsz, el kell menned! — Én visszafeleltem: — Addig dolgozom, munkát, mely csak bennem terem, szót, melynek egyetlen lehetséges szája az időben én vagyok. Meg a feleségem. Nem megyek! — Énem felelte: — hazudsz, menned kell! — És azután elragadott ez a véres-halálos lavina, mint egy nagy tavaszi fúvás. Miért van háború? Ez nem tragikum. De. Ez misztikum. Az emberiség tele gyült háborúval. Most kicsordult onnan és lezúgja pályáját, mint egy tavaszi hórohanás. Vele rohanni, átizzani minden kéjét, halálos csókjait, érezni mámorát a vérnek és halálnak, megélni, megélni az egyetlen művet, odafeszíteni magam, mint egy

egyetlen hegedűt az örök levésnek: játszd a halhatatlanba magadat! Gyerekek, beállottam katonának! Micsoda átélések!

Záhodnik, elefántcsont tornyából tüntető bágyadsággal szólt ki.

— Már egy órája töröm a fejem rajta, nem tudjátok, urak, hogy folytatódnak ezek a sorok a Paradisoban.

Ma ella, che vedeva il mio disire,
Incominciò, ridendo, tanta lieta,
Che Dio pareo nel suo volto gioire.

Körülnézett, szórakozottan, várakozón, mintha tényleg várná valakitől a folytatást. Egy percre csend lett, mintha ez a kérdés nyílt ablakot vágott volna mindenikbe s mindenik szégyelné nem tudni valamit. Pedig a társaságban egy sem volt, Jánost kivéve, aki ötven sornál többet olvasott volna Dantéból. Egy bankigazgató, aki szabad óráiban az irodalmat is inzultálgatta s aki azt hitte, hogy Záhodnik valami dekadens modern lírikusból citál, homlokát masszirozni kezdte: — Ejnye, most nem jut eszembe, pedig ez egy igen artisztikus, nivós költemény.

— Egyike a legmélyebbeknek, bámulatos ez a Dante, — simitotta helyre Sziklai.

— Megvan! — mondta felszisszenő örömmel Záhodnik. Azután mint gyűjtött ritka aranyakat csengette egymáshoz a verseket:

La natura del moto, che quieta
Il mezzo, e tutto l' altro intorno muove,
Quinci comincia come da sua meta.

— Lássátok, ez az, amiért van a világ: egy szép vers. Minden egyéb hercehuca elmúlik, ez marad.

Sarkadi, aki az utóbbi hetekben kissé elhanyagolta a drámai kritikát, nagy hévvel vetette magát a külpolitikának. Legutolsó cikke nagy feltűnést keltett. Fejtegette benne, hogy milyen könnyelmű mulasztás volt a világ nagy részét ilyen kiképzetlenül hagyni a nagy világháború előtt. S mert a maga felmentését a Kultura révén bizonyosnak tudta, ajánlotta, hogy ezentúl a polgárokat negyven évig állandó kiképzés alatt tartsák. Be kell hívni őket minden évben hatnyolc hetes gyakorlatra. A gyer-

meket pedig egész iskolai életükön át szigorú katonai nevelésben kell részesíteni. Hogy az egész emberiségben úgy benne zörögjön a háboru minden csinjával-binjával, mint egy régen bemagolt horáciusi vers. Most visszavitte a beszédet az egyetlen témára:

— Ezt a háborut tíz évvel ezelőtt kellett volna megvívni, akkor nem lettünk volna így izolálva. Most pedig elkerülhetetlen volt. Kerüljön egy millió emberbe, kerüljön tíz millióba, a jövő megér ennyit. A világtörténelmet nem szentimentalizmussal csinálják.

— Nagyon elegáns vagy, — mordult oda Miklós.

Nósz Jenőből, egy rabbinak indult, filozófiai magántanárrá ficamodott esztétából kizengett Nietzsche:

— Ahogy van Übermensch, van Übernation. Kibontani e benne levő erő legnagyobb összegét: ez a történelem feladata. Most a németen van a sor. A folyton felépő erő-egységek mind nagyobb kultur fázist jelentenek. Hulljon a gyenge. Ki siratja most a hunnokat vagy a vandalokat? Ha kell, legyünk németek, ha a németiség lesz az emberiség felsőbb formája. Ma a német császár a szimbolum.

Utolsó szavánál, mintha egy dagályban levő tenger hömpölygött volna a kávéház felé, széles, zúgó hanghullámok csaptak át a félretárt ablakokon. Mint sűrű dárdák, felhajtott éles éljenzések szúrtak a levegőbe. A zaj a házak akadályainál el-elhalkult, azután egyszerre zuhant be a sok ezer arc eleven életével. A tömeg a kávéház ablakai elé ért. Uri nők, uccalányok, férfiak, egybetorlott csibészek félrerángott arccal üvöltötték a Wacht am Rheint. A kávéház egész közönsége az ablakokhoz tülekedett, felmásztak a székekre, asztalokra s felkórózott nyakkal utána nyúltak a közös éneknek.

A tömeg közepén egy század székely katona volt, felfenyőágazott sipkákkal. Némelyik úgy körül volt virágozva, hogy alig tudott mozogni. Megállottak, fészesen, földbe dobbant léptekkel, de feszült combjuk azért mozogtat volt, a fiatal erő viharos megindulása. Barna arcukról szétsugárzott a napot ivó rögök melege s ebből a nagy tábla föld-emberből, az erő megnyugtató biztonsága, mint egy csírázó szóró tavaszi szél szállt ki, mely életük fiatal ritmusát beledobbantotta a vad muzsikába. És a száz-
ezernyi arcon, púderes pesti dámán, fonnyadt bankfiún, felhízott börzepecér vastag ajakán kihízott a megindult

föld biztonsága, a jól védett gyengék hengegésével rikolto tt ki belőlük: — Éljen a háború!

És a fiúk, erős anyák boldog sudarai, boldogan, ragyogva állottak a felmozdult város ember-zuhatagában. Jó-fiu arcukon, figyelemre feszült izmukon átvillant a cirógatott kutya öröme: ne féljete k, szépen meg fogunk halni értete k, csak simogassate k, csak virágozzate k. — Egy hie s pesti hölgy, egy sokszorosán milliomos bankigazgató felesége, ölelésre tágulva, himre nyerite k szemekkel odament a parancsnokló kapitányhoz, homlokon cuppintotta s egy roppant bokkrétát nyomott a markába. Vad éljenek, hisztérikus zokogások, a vérnek és szerelemnek vad zúgása szállt fel a szétvetett lelkekből, a tömeg mint egyetlen óriási szajha, feltárt ágyékkal feküdt Mars alá. Puskás Pál felugrott egy asztalra, anélkül is göndör fejét most még bolyhosabbá tette az átizzadó hév s a kis ember-vulkán vörös szólávat köpötte a nagy ember-hemzse gésbe:

— Katonák, székely testvéreim, ti mentek s én, Puskás Pál, velete k megyek. Mennem kell! A világegyetem lelke megnyilatkozott, ti vagyte k az innervált karok és belekaptok a jövő tengelyébe. Nincs most l'art pour l'art, az ő s szép végigzúg a világon s tette kben és élt életben érik a művész nagy aratása. Én is velete k megyek: billentyű lenni az idő megmozdult keze alatt. Velete k megyek, mert az univerzum lelke ránk lehelt s mi repülünk a vér és halál nagyszerű élete felé. Katonák, kortársak vagyunk, mi vagyunk az elérkezett idő nagy orgonája s a fájdalomnak, halálnak és dicsőségnek halhatatlan rapszodiája fog zúgni rajtunk Isten felé. Az ember megint Isten felé ágaskodott. Katonák, éljen az élet, az élet, mely halál, tett, fájdalom, szerelem és dicsőség.

Az égő szó-rakettre, melyből egy kukkot sem értete k, uj, izzó bődülésben nyujtózkodott ki a felgerjedt tömeg. Záhodnik mosolyogva súgta oda Havasnak:

— Puskás Pálnak még az elragadtatásán is forrástanulmányokat lehetne végezni.

— Menjünk, mert elköpöm magam, — duzzogta oda Miklós, Jánosnak.

Hogy a tömegén átkászolódhassanak, Pest felé kellett kerülniök, a szük Holló, Veress Pálné s Papnövelde uccákon át. A teljesen üres, szük, sötét uccák magánossága mint egy hús csillapítás hullott rájuk. Hallgatagok voltak, karjuk néha összeért, a két emberben egy szorongás, egy

undor, egy fájdalom volt s mintha testük minden össze-
érése egy kicserélt panasz lett volna. Azután átvágtak a
hullámozó Kossuth uccán s egy járatlanabb úton a Lánchíd
felé kullogtak. — Hová? — kérdezte János.

— Előbb menjünk hozzám, valaki vár ott rám. Azt
magunkkal visszük s elmegyünk valahová vacsorálni. Ezt
az éjjelt nekem kell ajándékozni. Borzasztó volna ma
aludni menni, egyedül lenni. Óh, Jancsi, de jó, hogy lát-
hatlak még.

Nagyon szelid, egyszerű és testvéri volt, mint ritka,
legtisztább perceiben. A Lánchíd közepén megállott,
magához karolta Jánost, szorosán, aggódó kapaszkodással.
Az este már jött s távol fáradt füstfelhők szálltak a vízre.
Valami nagy bágyadság volt a víz lankadt elnyúlásán s
egy hajókürt, mint fáradt vén kutya panaszolt be a szür-
kületbe. A föld vonzása benn súlyosodott a dolgokban s
a két part palota sora, mintha belecsüggött volna a foly-
tonos ellenállásba, hulló vonalban hajolt a víz felé. A víz
felé, mely végtelen szürke elomlásában olyan volt mint
egy végleges elnyugtatás. Néha messziről ide szakadt egy-
egy felmozdulása a tömegzajnak, de mint fáradt ólom
hullott bele a szürke víz csendjébe. Mély, sodró húzás
húzott a víz felől. Miklóson átborzongott a hideg s fázó
felszisszenéssel rázkódott meg.

— Mi bánt, Miklós?

Miklósban elszakadt a zsilip:

— Láttad a szép, fiatal magyar marhát, amint boldo-
gan, hálától csordulva csemcegett a nagy lakomának, amit
az ő húsából fognak ütni? Hogy vigyorgott, hogy lakod-
almat taglóznak belőle ezek számára. Nézd ezt a rohanó
várost, a felszökő palotákat, a vágynak, vérnek, gyomor-
nak megvalósuló, felhemzsegő álmát. Kié a pénztenger itt,
kié a drága szerelem, a megfizetett hir, az ütött dob, kié
az életnek ez a roppant aratása? Idegené, idegené, idegené!
És ez mind a bolond magyar vérből serkedt s ha meg-
facarnád az uccaköveket, magyar vér csordulna belőlük.
Most elindul újra öklelni a fiatal magyar bika s a hábo-
ruból, mint egy mitológikus kaoszából fog ömleni a vér, a
fájdalom, a nyomorúság, a pénz, a jövő. Kié lessz a vér?
A mienk. Kié a fájdalom, a nyomorúság? A mienk. És
meglátod, meglátod: pénz, élvezet, jövő, az mind a kis
okosoké, a bölcsen gyáváké lesz, az ügyes uszítóké. Mi
elhullunk, szétdöglünk háborutól, betegségtől, nyomortól,

idegen fajok fogják fejni a történelem megduzzadt tőgyét, mi szorgábbak, nyomorultabbak balekebbek leszünk mint valaha. Nekünk elég, ha daloltunk, ha egyszerűen, felségesen hősök voltunk. Mindenki ur lesz rajtunk, mindenki főzni fog csontjainkból. Tudod, hogy ki vár otthon?

— Nő?

— De még milyen! Egy tizenhatéves pompás gyerek. Az anyjának kifőzője van a Fortuna uccában. Sokat olvasó, romantikus gyermek. Először mint irodalomba bomlott belém, de most már engem szeret, az öleléseimet. Felsőteste van s talán a legnagyobb szerűbb lakoma, amit valaha éltem.

Sietve, mutatott könnyedséggel, melyben kérkedés is volt, mondta e szavakat. János ismerte ezeket a gyors átrendüléseket: ha életének egy-egy mély kelevénye felfakadt és sötét szavakban tört ki belőle fájdalmas, igazi énje, hirtelen utána léha, üres, hazug szavakba csörtetett, hogy azok csaltijában elbújtassa, elhazudja feltépett sebeit. János mondta, hogy mondjon valamit:

— Különös, Miklós, hogy a te szerelmeid rendszeren a tizennyolc éven alul vannak. Úgy látszik, te is nagyon egyszerűen szereted a szerelmet, mert úgynevezett nagy nőt alig találsz ilyen gyermekek közt.

— Nagy nő! Mi a fenét jelent az, hogy nagy nő. Ez is a pesti zsidó zsargon egyik undoksága. Azt, hogy letudja verklizni a férficsalás ősi programjainak egyikét? Hidd meg, Jancsi, hogy a legraffináltabb nő is kétségbeesetten előre tudott lecke, sőt: minél raffináltabb, annál tudottabb. A legszélesebb skálájú kokott irodalmi közhely. És nekem nem irodalom kell, még az irodalomban sem. Ezeknek még nincs úgynevezett lelkük, megnyirt fák és kitaposott utak, mint egy csinosra borotvált francia parkban. Ezekben még az ős kaosz termő forrongása van, maguk sem tudják következő percüket, arra menő lelkek szállják meg zudult erővel őket, nagy áramai az élni lendült életnek. Oh, milyen szép elálmélkodásuk az új kinyilatkoztatások előtt. Ezekben minden megállíthatatlan tovarohanás, közvetlen hallod elzugni bennük az időt s hiába mered férfidacod ellene, érzed, hogy egyedül öleléseidben vagy s hogy visszahozhatatlan minden élő perced. Nincs nagyobb tragédia mint ez a szerelem, ahol az élet és a halál marcangol.

Mikor beléptek Miklós lakásába, a lány már ott

volt. Az ablaknál ült, a megszürcült szobában s fejét lassan fordította a bejövők felé. Nagy csodálkozó kék szemei rászálltak Miklóstra és ezekben a gyermekkel telt szemekben a nő veszett odahajlása volt megtalált ura elé. Miklós könnyü fejedelmi hangját vette elő.

— Ez Juliska, ez Jancsi, csókoljátok meg egymást, azután menjünk vacsorálni.

A lány jó óra óta várta Miklóst azzal a reménnyel, hogy egyedül fog jönni, hogy egészen az övé lesz. Most, megütődve az idegen látásától, mozdulatlan maradt. János feleje nyujtotta kezét, a lány mégsem mozdult. Miklós durva hangon rikoltott rá:

— Mozdulj már, vagy odaragadtál.

A lány elfogadta az odanyujtott kezet, visszahuzódón, mint egy megkiáltott gyermek. Miklós szemei gonoszra csillantak, ajka szélére egy csepp nyál csurrant ki, rekedten ordította:

— Az Istenedet! Nem mondtam, hogy csókold meg! Ez az én legjobb barátom, ez az én testvérem, csókold meg, mert kidoblak!

János tudta, hogy a lánynak ártana, ha ellenkezne. Lehajtotta fejét a kis lány felé s az riadt arcát odatartotta ehhez az erős férfi archoz. Kis tokáján látszott, hogy felbuggyant sirását nyeldeszi. Miklós megcirógatta. Leszelidült hangon mondta:

— Igy kis Juliskám, szép kis kutyám, engedelmeskedni kell a királyodnak. Ma nagyon szép éjszakánk lesz.

Gyöngéd ráhajlással segítette fel a lányra kis kék kabátkáját, megbabusgatta kék kalapja alul kiömlő szőke fürteit. A lány felnyult hozzá, végtelen odasodródással és már hála és béke volt benne. Fél szemével szinte rémülten pislogta Jánost, ezt a boldogságába toppant Herkulest. Miklós észrevette s jó nevetéssel, melyben már apa volt, mondta:

— Ne félj tőle, Jucika, ez a Magas Tátra. Feljött, hogy pénzért mutogassa magát Pesten, én leszek az impresszáriója. Ha valaha meg fogsz csalni, ezzel az emberrel csalj meg. Neked is jobb lesz s nekem sem kell majd szégyelnem magamat.

Közel a Szénatérhez, a Krisztina ut végén, a Frank korcsmába mentek. A csendes kis korcsmában, ahol régi becsület és régi jó borok voltak, sok estét töltött Miklós, mikor dideregve önmagától vagy valamelyik felmerült

lidércétől futva, idejött, hogy a korcsma meleg levegője, a korcsmárosné jó, kenyérosztó arca, a vendégek egyszerű beszéde, halk mozgásai családot és egyyüvértartozást hitesenek belé. Vagy mikor a szemben levő Scala moziból vetődött ide, hogy nehéz vörösbor mellett, viharosan átgergető képekben sorsokat teremtő, világot építő óriásnak mesélje magát.

Miklós arca a korcsma megpillantásakor haragosra rángott, mint mikor valami életjátékát megrontották. Most itt is szokatlan kép várt rája. Itt, ahol rendesen olyan jó meleg csend és tisztas rend volt, mint egy jó pátriárka házában, most kívül-belül hatalmas tömeg forrott. Kívül, a szerteszét rögtönözött legkülönbözőbb alaku pótasztalok között, bucsuzó apák és fiuk felhevített lelkesedése s hozzájuk ragadó nőtényeik megindult szentimentalizmusa közt, egy budai rezesbanda osztogatta szét a tüdejét. A vendégek közt kölcsön kért pincérek s ujonnan toborzott kiszolgáló lányok szaladgáltak. A villany már felgyult, az előkullógó esti szél ide-ide verte a Vérmező megszáradt fűvének szagát s egy-egy percre az ősz hosszú bágyadtsága nyújtózott el a forró szíveken.

— Menjünk be, — szolt elrekedve Miklós, — a fráz mind világháborut egyék. — De benn is tömve volt a két terem s csak a korcsmárosné régi tisztelete Miklós iránt juttatott nekik egy kis asztalt a belső terem egyik zugában.

A kis leányt maguk közé ültették, rendeltek, halkan beszélgettek. Erős ital és hatalmas bor felmozdította vérük fiatalságát, a zaj tajtékos zuhogása, az izzó levegő, heves mozgások s előhullámzó arcok már nem bántották őket. Juliska levette kalapját s bakfis-módra viselt bontott szőke haja mint ágak közti nap hullott közéjük és átvilágolt a két férfin. Lassanként nekibátorodott, a pesti lány kibomlott az ijedt gyermekből, életív mohósággal nézte a körötte nyüzsgő eleven mozt s színes, furcsa szavak szöktek ki belőle, mint tarka madarak a megrázott bokorból. Miklós megszélesült szemeibe jó melegség s a megtalált tűzhely fénye csillogott fel, meg-megsimogatta a lány haját s becéző szavakat csókolt rája. János hatalmasan evett ivott s valami feltámadt ősz daccal érezte elpusztithatatlan erőnek magát.

A korcsmában mind ujjabb, ujjabb frissüléssel zugott az élet. A zenekar a Kossuth nótát szuszogta, siránkozón, kanyargón, mintha egy sánta katona bicegné ki magából

a rajta átömlő világ nyomoruságát. Az asztaloknál szó, ének, kacagás és sirás folyt. Az egyik asztalnál egy vörös, széthizott szijgyártó nem eléggé biztos állásban tósztolta el magát az övéitől, hogy most elmegy, talán meghal a hazáért, de ez dicső dolog. De siró özvegye és didergő árvái ne felejtsek el, ejtsenek egy könnyet emlékére, mert jó ember volt. Ő maga is elérzékenyült a bucsuzó hősön, nagy kövér könnyecseppek potyogtak a sörös korsóba. A siró özvegy és a didergő gyermekek — jó pirosra dudorodott hatalmas kamaszok — egymás felé hajolva az asztalon át nagy sirásban ölelkeztek össze. De ez a sirás már nem fájdalom, ez már a szereplés dicsősége, a megtapsolt játék utáni öncirogatás volt. A család egyik barátja, egy szőrös fülű borbély, akinek pirosra hizott budai kedélyességéről lecsuszott minden szentimentalizmus, odakiáltott a szónoknak:

— De előbb megvigasztalsz egy pár szerb menyecskét, te kujon, hogy annál több didergő árvád legyen.

Erre aztán nagyot kacagtak s könnyük szétfolyt a kacagás ráncaiban. A szónok pedig, az elesett hős, aki már leült s akiben régi legény donjuansága begyessedett fel, huncut sejtetéssel mondta:

— Majd csak hozzájárulunk nagy Szerbia felépítéséhez.

— Hogy a nyavalya rontsa ki a kutyáit. Ha én vagyok Tisza Pista, felkoncoltatom az otthon maradt kölyköket és asszonyokat is, vesszen örökre a magvuk is!

A kis, ráncos, sárga emberke, aki az asztal végén ült, úgy mondta ezeket a szavakat, hogy mindenikbe külön belecsikorította apró éles fogait. Irnok volt a városháznál, szegény volt, csúf volt, rossz gyomru volt, agglegény volt és a világháboru friss gyűlölete úgy jött neki, mint egy nagy ajándék, hogy elfuccsolt élete minden bosszuját meglobogtassa, mint egy fekete-sárga lobogót. Egy percre — jobbról-balról — erős szavakba düh csapott fel és fogak agyarkodtak. Azután egy új dallam s az étel és ital meleg jósága újból mulató kis budai polgárokká mosolygattatta a világtörténelem felvakkant kuvaszait.

Egy szegletasztalnál, egészen közel Miklósékhoz, egy fiatal huszonkétéves ember, egy közeli iskola pedellusa ült a szeretőjével, egy erős, anya-mellü barna lánnyal, akiből úgy áradt a falu, mint a szénailat a napsütött kazalból. Köztük egyetlen nagy korsó sör volt, annak fülére tette mindenik az egyik kezét, hogy összeérjen, hogy bőr a

bőrnek, vér a vérnek mondja folytonosan a nem szünhető élet tragikus vágját. A másik kezük a lány ölében volt, összefolyva, ujjak az ujjak közé elegyedve, tenyér elterülve a tenyeren. És a pohár felett a két fej összenézett, a két szem, mint két-két mély kút egymást vonzotta, mozdulatlanul, odadermedve, az örök vágó voltak a rohanó időben, a test, a drága, gazdag, lelket, életet termő test, a diadalmas ölekezés tiltakozása minden ellen, ami halál, zúzó ököl, eltipró láb. Az örök csók, az örök termés megidézett tanúsága volt ez az ítéletes halál-táncban.

Miklóst életre lobbantotta ez a jelenet. Már bor volt benne, szemein már kicsillogot ítelt fájának, a bornak, táncnak, ölekezésnek pogány kísértete:

— Ó gyermekek, de pompás este van ma! Soha még nem éltem ilyen tömegesen s úgy érzem, mintha én zúgnék tova minden emberi mozdulatban. Nézzétek ezt a két összetalálkozott nyomorult ember-tuskót. Milyen szépek, amint egymáshoz merednek. Mintha én volnék mindakettőben s kétféle gerjedelemmel szeretném magamban az egyetlen életet. Lássátok, ők ebben a bomlott záporban az örökkévalóság. Vérben, pénzben, hazugságban rohan a világ, a borzadalmas, fekete, csúf frenézis, de mikor átvilán a csókon egy percre szép, jó és igaz lesz. Meglátjátok, hogy nagy szüret jön, a halál tiporja már a megsufolt kádat. Igyunk tort, gyerekek, a learatott világ felett, az eldöglött Európa hulláján. Ó, meglátjátok, hogy rengeteg halál után megint szélesebb ember lesz az ember s minden földindulás azért van, hogy tágasabb legyen az emberi ölelés. Minden jól van, ahogy van és gyönyörű diadal-út az ember végzete. Új vérrel telik meg az evangélium s csapraütött sziveknél isszák az új szüretet. Gyermekek, millió ökölben most születik az egyetemes szeretet!

Magához ragadta a kislány fejét és össze-vissza csókolta, mintha felözönlő, kaotikus lelkebe akarná nyelni ezt a fiatal életet. A korcsmában már, a megvallott fájdalom s kítátott szivek között nem volt semmi feltűnő e jelenetben. Az ajtó előtt álló fekete Pán, a suhantó halál előtt minden élet kitarult, hogy minden ember száz mozdulatban, minden mosolyában és könnyében odaadhassa ember önmagát nyomorult hasonlójának, mint egy jó kenyeret. Künn a zene egy valcerra kezdett egy vasárnap-délutános, szivkorgató valcerre s erre egy fiatal tűzoltó felszökött, átnyalábolt egy hirtelen szőke budai szüzet s mint egy

őrült kaszáspók nyult a három irányba a zene ütemére. Erre künn és benn, mintha a megterhelt lovag egy vállrántással ledobta volna háta mögül a sötét lovast, férfikezek nő után nyultak, az egyetlen vigasztalás után és egy siró, hosszú vontatásu táncba keringett bele az egész korcsma.

Valami harsány hang csárdást kiáltott s a banda meggyorsult lélegzettel csapott át az ősi ritmusba. János eddig hallgatagon ült, evett, ivott, mintha három étellel volna éhes. Most felugrott, elkapta a pedellus szeretőjét, nagy, széles kibékítő mosolyával odaintett az elképedt férfinak s beletoppant a közös mámorba. A lány először elszédülve, mint szélbe hajított kendő sodródott a hatalmas férfi után, de az izzó fiatal ritmus csakhamar átitta vérét, a királyi dac kielevenült tagjain s szép fiatal testére kivonaglott a tánc mámora. Egy óriási taps csörgött végig a megnyilatkozott embereken, a táncolók abbahagyták a táncot, az asztaloknál ülők felállottak, a künn levők betódultak s a zsufolt körben rikoltva, halálhoz parancsolt, felgyült fiatal sága minden dacával rakta az óriás fiu a táncot. A pincésrek elálltak, az emberek némává lettek, az ajkak félig megnyitak, a szemek égő kerekje rátapadt erre a lobogó párra. Minden izom az ő izmaikban élt, minden vér az ők véreivel lüktetett s a táncoló férfi fel-felrikoltása erős horzsolással minden tüdőből tépődött elő. Ők voltak a megáradt fiataltság, a meleg ágyék, a felbontott föld, a jó kenyér, a szörnyű élet minden drága öröksége, a dacos felkiáltás, az eldugott jaj, a kinyujtott kétségbeesett kéz az elszakadó élet után. A korcsma rengett a hegynek épült férfi alatt, a lány, mint sodrott virág repült a roppant ritmusban s a forró lélegzetekből álló levegőben egybe zuhogott az emberek megnőtt élete. Mikor tüdő és erő fogytán, a banda abba hagyta a zenét s János letette a lányt szeretője mellé, mindenki körülrajongta Jánost, tapogatták izmait, mint a maguk örömét, a nők tátott szemekkel haraptak belé, az öregek szemeiből mosolyogva hajlott ki a felébresztett ifjuság. Éljenzés és taps zugott a levegőben, egy fiatal lány, általános tetszést verve fel, táncra kérte Jánost és most újból táncolt, aki táncolhatott. Miklós elszontyolódva szólt Juliskához :

— Táncolj, Juliska, te táncolj, én majd nézlek.

— Nem táncolok, hagyj itt magad mellett. Olyan jó itt ülni és nézni.

– Mondd, Juliska, hogy szeretsz.

– Szeretlek.

– Mondd sokszor.

A kisleány kedves gépiességgel kezdte mondani, mint egy dédelgetett rozáriumot:

– Szeretlek, szeretlek, szeretlek, szeretlek.

– Nem tudnál soha Jánosba szeretni? Ő erősebb és szebb, mint én.

– Megint másra akarsz tukmálni?

– Ha te meghalnál most Juliska! Így, ahogy rám tágul a szemed és magamat látom benne. Ameddig még nagyon szeretsz, biztosan szeretsz. Akkor talán minden jó volna. Te volnál az én halhatatlan koporsóm, elmulhatatlan fiatalsággal pihennék benned, mint egy alvó királyfi. Talán ez mindent megváltana. Csak egy tragédia van, Juliska és ez minden tragédia: az, hogy az idő mulik.

Nagy, mohó, gyilkos, rossz csókokkal kezdte falni a lányt s a szeme tele volt gonoszszággal. Cointreaut rendelt.

Az éjszaka előre haladt, a banda haza ment. A közönség kezdett ritkulni. János ujonnan szerzett babájával odaült az asztalhoz. A lány, budai sváb család gyermeke, megszökött övéitől s örök ajándékba adta magát Jánosnak. János mosolygó, gyümölcsevő szájjal bele-belecsókolt a lány egészséges arcába.

Miklós elérzékenyedet, siránkozva mondta:

– Gyermekek, ma legyetek jók hozzám. Ma jó akarok lenni. – Azután Jánosra nézett:

– Jancsi, Jancsikám, nem szabad, hogy neked bajod történjék. Mintha te volnál a magyarság szimboluma, mintha minden remény lehető volna, amíg te erős és egészséges vagy s minden pusztulna, ha te elpusztulnál. Miért nem visznek inkább engemet helyetted? Én a rothadt, a döglött Magyarország vagyok. Az élet bennem már vég-eladást rendezett.

Ujból ivott, mohón, sokat. János a lányt tartotta, de már Miklósra vigyázott. Már alig voltak a korcsmában, kezdtek letakarítani. Egyszerre aztán a Miklós feje előre esett. Juliska feléje hajolt s nagy szájalommal cirógatta. Jánost hívta az Anna:

– Menjünk már, menjünk haza! – és sürgető ígéret volt a szeme.

– Várjunk még, nem hagyhatom itt őket.

– Pár perc mulva felhorkant Miklós s amint a szeme

Juliskára s a János ölében ülő idegen lányra esett, a két lány képe egygyé folyt tudatában. Beteg, rossz dühvel kapott fel egy kést az asztalról, János felé rohant:

— Te gazember, elvetted tőlem azt a szajhát! Tőlem! Tőlem!

Nagyot kanyarított a késsel a levegőben, aztán elvágódott, egyenesen, hanyatt. A szája elszélesült, boldog mosolygás ült ki rá.

János kocsit hozatott, fizetett. Mint egy gyermeket vette karjaira Miklóst, befektette a kocsiba. Melléje ültette Juliskát, aki sirdogált, de boldog is volt a szokott jelenetben, mert ilyenkor egész önfeláldozásával egészen övé volt ez a megállíthatatlan lélek. Azután János is beszállt a kocsiba. Annáról teljesen megfeledkezett. A lány a kiürült korcsmában, a löcsedékes abroszok, feldöntött sótartók, ételmaradékok, a földön szerte-szét büzlő hányások közt, a meghüszült halálos levegőben, kitátott szemmel, várva meredt a nagyszerű him után. De a kocsi megindult az Ostrom-utca felé s háta megett valaki hidegen szólt: — Kisasszony, zárunk. — A leány kiténfergett s a felcsillagozott pazarló ég alatt, a roppant élet rohanó diadalában megindult a Vérmező felé. Lehajtott fejjel, szomorúan, mint egy gazdátlan ölelés, egy ott felejtett barázda.

4.

Az első háborus hónap elteltével, ahogy az új rémek megszokottá fásultak, a sirás lefáradt s az aggodalom elzsibbadt, a falu unott és üres lett mint egy vasárnapi ásitás. A tiszteletes urból újra sűrűn dübörögtek elő a drámai mondatok, esti sétái megszaporoztak, beteg, megnőtt szürke-kék szemében elsuhanó árnyak szállottak. A tiszteletes asszony gyermek, imbolygó lelkében mégis felnöttek a közeledő napok gondjai s jajveszéklései mint valami fekete pókháló töltötték meg a tragikus parókiát. A gyermekek idegesek, siránkozóak lettek. Juditra elviselhetetlen lett ez a maroknyi, mindennapi tragédia, most, mikor az egész világ egy roppant szinpaddá térsült, amellyen az őrzöngő Ódipusz újból kifogja tépni saját szeméit.

A nagy honleányi divat láza ide is eljutott s átcsapott rajta is. Hogy két hétig téli harisnyát varrt a katonáknak s adományokat gyűjtött az itthonmaradt gyámoltalanok számára, egyszerre kijelentette apjának, hogy Pestre

megy ápolónőnek. Jenő látta ezt a ragyogó Antigonét, amint vak vitézek világaként lassu léptekkel vezet, amint szelid meghajlással haldokló hősök lelkét fogja fel. Komoly lemondással s mintha egy fejezet volna a Kószivü ember fiaiban, adta beleegyezését:

— Menj, édes leányom. A haza hiv, tegye meg mindenki a maga kötelességét. Nekem te vagy mindenem, téged nyujtalak a haza oltárára. Pedig Isten látja a lelkem, hogy mennyi szüksége volna itt rád szegény legyőzött apádnak, hogy a kételyek sötét perceibe bevilágíts. Menj, szenvedj, tőrj, remélj, higyj és szeress.

Judit, szépségének királynői arcátlanságával, újból megvágta Sarkadit, vagy amint ő mondta, újabb adót vett ki rája és Pesten termett. A megérkezés első perceiben, ahogy a viszontlátott élet zsufoltságában az első nagy szorongások, az első döntő vereség felelevenült benne, összeszorult torokkal, elálló vérrel, szeretett volna rögtön visszafutni. De aztán a megváltozott főváros s a sebesültek kocsijainak hosszú sora maradásra bírta.

Az első nagy öröme hófehér ápolónői ruhája volt. Amint ezt a szeplőtlen ruhát magára vette, olyan fényes valótlanság, olyan abszolút álom, a szépségnek oly viharos átvillanása volt, hogy társnői, betegek és orvosok feldöbbenetek ennek az átvonuló illúzióknak a láttára. És ő szerepét fájának vérre játszó komolyságával játszotta, figyelmesen tanulta el annak minden mozdulatát, szinte a régi szentek előmlő kereszténységével kereste a legvisszataszítóbb, legalázatosabb munkát. Mikor, az első operáció alkalmával, az orvosok feltártak egy fiatal hadnagyot s a többi uri leány a csiklandó ágyék kacér szemérmével sikoltva futott el, ő ott maradt s komolyan és nyugodtan segédkezett az orvosnak.

És lassanként a friss sebektől, a lázas ajkáról, a felkiáltott látomásokból, a halálra dermedt szemektől, a tragikus élet ezer arcáról tényleg valami komoly, mély elámulás és fogyhatatlan szájalom gyűlt fel e nagyon nő leányban. Mintha az anyagtalán álmokban élő nagyanya jött volna vissza, hogy visszaadja tisztaságát ennek a beárnyékolt krizantémumnak. Az ő odaadása, mártír-vágya tette végtelen öleléssé a fiatal lány életét s mintha ebben a megtisztult nagy emberi szájalomban a kötelességen kívül bűn volna a föld minden mozdulata, Judit komoly következetességgel utasított vissza minden feleje nyiló férfi vá-

gyat. Esténként hazavitte vacsoráját s az egyszerű, tiszta szobában maga előtt látta a roppant kórtermet, a lázas és álomba süppedt arcokat, önmaga fehér alakját, amint feléjük hajlik és egy nagyon rég látott kép jutott eszébe, melyen egy tulvilági kert fehér virágai közt aggódó angyalok járnak s testvér lehajlással vigyázzák a lankadt kelyheket.

És néha, mikor az éjjeli kórteremben önkéntes vigyázásban töltötte a hosszú éjszakát s az elhalkult, tragikus lihegések közül egyszerre felhasadt egy szörnyü kiáltás, a torkon szoritott élet kétségbeesett megriadása a csont ujjak alatt, milyen bátorsággal ment oda, hogy hajolt csitító arccal és csitító itallal az eltorzult arc fölé, hogy babusgatta torpadásba a felzilált fájdalmakat s nyugtatta el karjain, sokszor órákig, a szerencsétlen áldozat fejét. És mintha testéből kihalt volna a kék, a faj átkos halálharangja nem zúgta át vérét, mint végtelen tisztítófolyam: lélek ömlött az isteni testbe s szemein, homlokán kisugárzott, mint egy halhatatlan tisztaság, egy minden szépségen feletti szépség.

A kórházban nagy volt az önkéntes ápolónők serege. Széthizott, kibajuszosodó dámák, nyafka milliomos rüfkék, özvegy keresztény kisasszonyok riszálták a hazafias jótekonyságukat a halál zsúfolt előszobájában. Csoportokba verődve vicogtak, minden kényesebb munkára finnyáskodtak, de egy-egy csinosabb lábadozóra vagy könnyü sebesültre lecsaptak, agyonápolgatták, majd szétmarcangolták az ágyából. Hisztérikus pesti dögöcskék, akiknek a férfi levetkőzése, végigtapogatása, a férfi hús minden elővillanása titkos, kéjes széttárulás volt. Néha, félhangos suttozásban, tragikus jajok és tépett lélegzések közt, tárgyalták egy-egy nyalkább sebesült titkos bájait. Baka vagy sulyos sebesült megdögölhetett tőlük, de akiből erős ígéret áradt ki, azon majd hajba kaptak. A komolyabbja vőlegényt halásztatott s ha az üzlet sikerült, levetette az izgalmasságát, mint egy felesleges köpenyt és örökre eltűnt a kórházból. De az ágyék örültjeinek, a vér kergetettjeinek nyakig csapó szerelem s a férfi hús új meg új hulláma kellett. Egy előkelő zsidó bankár feleségét nagy titkon kitiltották a kórházból, mert egy félig gyógyult hadnaggal a szükséghelyen találták gyors elintézésben. A felgerjedt nőstények, mint óriási döglegyek döngtek a kór sulyos levegőjében, hogy a háboru áldozataiból vámpír ölelésben kiszivják a még megmaradt férfit s a fertelmes, beteg vágy

odatárta szennyes meztelenségét a halál tragikus ágyára. Judit nem látott semmit, nem akart látni, nem ítélkezett, végezte kötelességét és tiszta maradt.

Egy vasárnapi pihenő napján Judit egy ápoló társnőjével, kivel közelebbi barátságot kitött, kirándult Aquincumba. Barátnője az egész uton, a zsúfolt villamoson, élete egyetlen szerelmének részletes történetét beszélte el. Judit rányílt szemmel hallgatta, de a szemei azért nagyon messze néztek. Jelentős kis kézfogások, különös nézések, félreértett szó, lenyelt sirás tette ki a mesétlen szerelem történetét s amint Juditon — ezer apró kis mozgásban — átment ez a testtől megszűrt szerelem és átmentek a be és kitóduló arcok, a villamos elé keringő budai táj s a fáradt őszi ég végtelen kékje, úgy érezte, hogy már kívül van az életen, hogy parttalan tenger tiszta végtelenjébe bámul, hogy már csak egy jóleső meleg csodálkozássá lankadt, egy végtelen jószág ölelésévé oldódott fel. Felkönnyesedő szeretettel szerette ezt a barátnőt, aki felduzzadt lelkecskéjét átrázza most az ő lelkébe, mint egy túlterhelt háti zsákot, hogy könnyebb legyen. Szerette a villamost megtömő embereket, a budai hegyek játékosan, gyermekesen erotikus vonalait és mikor egy fiatal asszony vele szemben szállt fel a villamosra, térdén egy szép szőke lánykával, ráhajolt, odaszoritotta a gyermek friss arcát az arcához, megcsókolta, a kis szőke fürtök odaeszkettek az ő fürtői közé. És amint ez a kis élet belecsilingelt az ő megtisztult életének nagy tágasságába, valami végtelen kéjes kiölelésben úgy érezte, hogy ő most anya, minden védtelen gyengeség, minden ápolatlan seb anyja s hogy megnőtt arányban hajol a szegény, szegény világra. A szemeibe jó, meleg könnyek jöttek, ezek a könnyek egészen megtöltöttek, száján mint egy jó gyümölcs nedve kicsordult nagy jószágának az ize. Megfogta barátnője kezét, megszorongatta s odacirógatta a szavakat: — Szegény Berta, szegény Bertuska, maga sokat szenvedett.

A villamos megérkezett, a közönség vidáman széledt szerte-szét. Judit lassú mozdulatokkal járt a romok közt az ősz végtelen kék mosolygásában. Néha egy-egy gyerek kacagás szökött fel a holt kövek közül s mint egy felszökő pipacs csiklandott életébe. De mindegyre, áthuzva hosszú szálakban a levegőn, valami fájdalmas hegedű lassú sirása sirt a szívébe. Egész multja elsülyedt, a régi napok elszálltak mint sulyos fekete madarak. Az az érzése

volt, hogy sohasem kezdődött, sohasem élt tettekben, csak mulik, mulik végtelen, fájdalmas jóleső mulással.

A meleg forrás vendéglőjénél pihentek meg. Szeretszét az asztaloknál mosolygó budai polgárok nyelték a sört és a lipitai körözöttet. Egy nyílt szinben szelid muzsika mellett fiatalok táncoltak. Mintha a borzasztó háboru kiczsuszott volna e békére született polgárok lelkéből, mintha Budára nem férne be a nagy tragédia: megnyugvás és mosolygás volt minden. Az óriási platánok felvették ékes halotti ruhájukat s az ősz csendes léptei tovább rezegtek a megnyílt szivekben. Frissesség volt a levegőben s mégis valami nagy altatásu ringatás. A szomszéd asztalnál egy fiatal gépész ült a családjával, rábámult Juditra, kiesett a beharapott vajjas kenyér a szájából s gyermekkiáltás szökött ki belőle: — Jaj, de szép! — Judit mosolygott, mintha egy messze látott virágnak mosolygott volna, olyan távolról melegedtek feléje e szavak.

Este, mikor hazamentek, már sötétedett és nagy hűvösség állt fel — mint egy megmozdult ellenség — az elfeketedő dolgokból. Az emberek rohantak a villamosra, fáradtak és kiméretlenek voltak. Már elmaradt belőlük a tiszta őszi délután nyílt végtelenje, az otthoni gond foltot hajolt a lelkekre. Judit elnémult, elkomorult, mint egy beárnyékolt szoba. És ahogy a villamos ment be a sötétbe, a felcsillant város éji döbbenetébe, nagy szorongás gomolygott rája. Otthon, kirázva az ismeretlen hidegétől, bebújva a paplan alá, mintha az örök rohanás, a parttalan idő zúgását hallotta volna, mintha látta volna, hogy közel napok kanyarulatánál ott sötétlik az elébe került végzet árnya, nagy zúgás fakadt fel benne, a még fel nem olvasott ítélet siratása.

A következő napok egyikén Judit egyik betegét meglátogatta az édesanyja. Az egyszerű polgárasszony csendes sirást morzsol, mikor belépett a kórterembe s az a félelem reszketett testén, ami megvonitatja a kutyát holt társa hullájánál. Fia, vidéki tanár, most hadnagy, vállsebet kapott s most már túl volt a nehezén. Az asszonyt odaengedték a beteg ágyához s Judit a következő beszélgetést figyelte meg:

— Milyen jó, hogy eljött, édes mama, — s a nagy gyermek odadörzsölte megványolt arcát az öreg asszony aszalt kezeihez és megcsókolta.

– Hogy vagy, édes fiam? Fáj még? Annyit aggódtam, annyit sirtam, annyit imádkoztam érted.

– Most már túl vagyok mindenem. Egy pár nap mulva fel is kelhetek. Nincs valami baja a könyveimnek?

– Hogy volna, édes fiókám? Úgy ügyelek rájuk, mint a szemem világra, mindennap leporolom őket.

– A fronton mindig mamára és könyveimre gondoltam. Gyűjtöttem is pénzt, hogy a sárga köteteket is beköthessem. Ha kineveznek rendes tanárnak, az első fizetéséből egy összerakható amerikai könyvszekrényt fogok venni. Csak már megint békén dolgozhatnék.

– Hogy sebesültél meg lelkem?

– Tudom is én. Az egész háborus komédia, minden egy átfutott álom volt. A zsúfolt kocsik, az ének, a megérkezés, az elbújások, a rohanások. Mintha vak és süket lettem volna, mintha egészen egy elszibbadt tag volnék, olyan idegen voltam magamnak. Egy este többed magammal előőrsi szolgálatot teljesítettem. Nagyon szép este volt, magas fűben jártunk s közel egy nagy erdő zugott. Parciával jutott az eszembe. Egyszerre csak elvágódtam. Aztán ide kerültem. A kapitányom levélben azt írta, hogy hős vagyok. Csak hagynának már békén, ez már elég volt tőlem, engednének vissza a könyveimhez. Mikor én utálom a vért, az erős mozgást, az ordítást, a fegyvert. Mikor én félek, félek és nem erre születtem.

Beszéde majdnem gyermeksírássá lágylt s benyomta fejét a párnába. Az öregasszony ráhajolt, könnyesen, ügyetlenül keresett szavakat öreg szívében, az ajaka reszketett:

– Az Isten csak megsegít, édes fiacskám. Majd minden jobban lesz. Vilmos császár megmondta, hogy karácsonykor vége lesz a háborúnak.

Judít végighallgatta a beszélgetést. Eddig alig vette észre külön ezt a beteget s egynek látta az egész nagy emberi nyomorusággal, most, amikor ezt a lázas, okos fiatal fejet látta s hallotta a lányos kérő hangot, mint valami kinyilatkozás, egyszerre, megokolás és értelem nélkül, egy áradó, hatalmas szerelem csapott fel benne. A felgyült tisztaság és szánalom áradt hulláma volt ez a szerelem, hogy legyen, akiért remegjen, akiért önfeláldozást tépjen ki rajongásából, akinek odaajándékozza megtisztított csodás szépségét. Mikor az anya elment, odasuhant a fiatal beteghez s szeliden kérdezte:

– Hallottam, hogy szereti a könyveket. Nem akarja,

hogy hozzak valamit, az orvos már megengedi, hogy olvasson.

A beteg most először ámult rá erre a káprázatos életre. Hála öntötte el szemeit s forró hangon mondotta:

— Nagyon köszönöm. Ha tudna hozni egy kötet Leconte de Lisle, nagyon hálás lennék.

Judit másnap meghozta a könyvet. Ettől a naptól kezdve gazdag, fiatal élete mint áldó zápor hullott a szegény fiatal emberre, akinek nagy gyógyulás volt ez az eléje lépő ragyogó ajándék. Gyógyulás szunnyadó sebének s gyógyulás betűn nevelt gyermek lelkére, melyen végiggázoltak a háboru vad patái.

A fiatal ember elmesélte életét s a szavak úgy tépődtek lelkéből a lány felé, hogy meleg suhanások mentek át a Judit arcán. Tóth Andrásnak hívták, apja mézespogácsás és viaszgyertyakereskedő volt Ungvárott, elég jómódu, de iszákos, izgága ember. Ő az anyja fia volt, imádságos, egyszerű jó anyjáié, belőle szívta a lelket s egész életét. Nagyon szeretett ministrálni, bréviariumok, misszálék gyermek-angyalait órákig elbámulta s meleg madarak ülték meg a lelkét s csodálatos énekekben hozták vissza a középkort. Nagyon jó tanuló volt s már harmadik gimnázista korában — önszorgalomból — neki vetette magát a francia nyelvnek. Azután a tanári pályára ment, francia-magyar szakra, hogy tanulhasson, sokat, sokat, mert a betű volt neki a természet, a sors, nagy nyargalás és jó pihenés: az egész emberen áthulló életzápor. Az egyetemen is jó fiu volt, ösztöndíjakat kapott s egy évre Párizsba is kiküldték. Óh, ha Judit látta volna a francia katédrálisokat, a régi festett ablakokat, az öreg kéziratok miniatűrjeit és mindazt, ami ős keresztényileg primitív, gyermeki egyszerű és áhítatos. Szeretett volna tisztán tudományos pályára menni, beleveszni a középkorba, mint egy rengeteg pompás erdőbe, előriasztani minden csoda-szarvasát. De közben apja meghalt, adósság is maradt utána, mind kevesebb garas gurult feléje. Nyelt egy keserűt, lenyelte élete egyetlen álmát, elment helyettes tanárnak egy kis vidéki városba. Ott csúf, tudatlan, irigy, gonosz tanárok között, egy Csehországból szakadt lakáj igazgató gonoszsága alatt dolgozik. Ő volt az iskola teherhordója három éven át, ő volt a tanári kar jegyzője, a kirándulások vezetője, ő helyettesített mindenkit, igazgatta az önképzőkört, a segélyegyesületet. De az este az övé volt, a megszabadító este s kitért könyvei

közt rávetette magát az örök szép vigasztaló emlőire. Szép kis könyvtárt gyűjtött össze, már közel volt ahhoz, hogy rendes tanárrá nevezzék ki. És akkor belé rugott a háboru.

Judit hallgatta ezt a szavakba hulló, gyermeknek maradt életet s mesékre dermedt nagy szeme, odahajló hallgatása titkos eljegyzés volt ehhez az álmjáró emberhez, aki mellé védő valóság, gyámolító akarat kellett. A szegény kis tanárnak ez első találkozása volt a nővel, a nővel, akit eddig csak betükön át ismert s csendes gerjedelmekkel, vagy földtelen, tiszta álmokkal intézett el. Eleinte úgy elkáprázott erre a feléje hajnalló fényességre, hogy eszébe sem jutott, hogy szerelemben társává magasodjon. Csak valami vallássá rajongott hálát, alaktalan fényes extázist érzett iránta. De mikor a Judit megnagyobbodott szeméből kinyult a hívó nő, amikor — egy-egy hosszabb beszélgetés után — Judit a férfi mellére hullatta fejét s haja szédítő folyama elfolyt lázas ajkai közt, magához szorította az örökbe szabott fejet, gyermekül vad, éhes csókokban tépte rá lelkét s szeretni kezdte a betük közt botorkálók tébolyodott, tragikus szerelmével.

A fiatal ember hamar meggyógyult. Egy pár heti szabadságot kapott teljes helyreüdülésre. Anyjának megígérte, hogy hazamegy Ungvárra, a régi könyvek, meleg bútorok, az anyai szemek jóságos ölelése közé. Most ez a kis emberpehely, elragadva a szépség gyilkos orkánjától, megtanult hazudni, hálátlan és kegyetlen lenni. Anyjának egy pár sorban valami sánta ürügyet írt, bútorozott szobát vett ki és Pesten maradt.

És csodálatos nagy szerelem lett a dologból. A könyvek, dalok ősi dobott szerelme, Shakespeare-betükbe lehelt álma lobogott fel újból. Judit, visszatalálva egy új lány-ságot, egy eddig nem ismert, tiszta, rajongó szüzességet, a kinyilatkoztatás álmétkodását érezte ebben a forró elsodródásban. Félt, sápadt, szorongott, rajongott mint egy erdőben nevelt tizennégy éves gyermek. Mintha a dekadens irodalmon nőtt hisztérika meghalt volna benne s nagyanyja szüzi, valótlan álmaiból született volna újra. Egy kézzszorítás, elfordított fej, felfényesedő szem, kitört szó éjszakákon át visszhangzó esemény volt számára, aki már átélt egy szomorú, szennyes, modern regényt. Végtelen kéjt talált abban, hogy ez a feléje sodort gyermekember szeplőtlen szerelemmel bódulja körül s gondolni sem mer arra, hogy férfivá zúduljon teste nagyszerű hívása

előtt. Mintegy tudatlanul végigélte barátnője eseménytelen, naiv szerelmét, melynek meséje az aquincumi úton alig legyintette tudatát. Esténként, magára maradva szobájában, mint egy varróleány apró mozdulatokból, elhangzott szavak meleg hajlásából építette fel szerelme aznapi szobrát.

Haza ritkán írt rövid, távoltage sorokat. Hogy jól van, sokat dolgozik és sok szomorúságot lát. Ebben az új, nagy megtisztulásban mintegy eloldva érezte magát családjától. Mintha egyetlen kapocs a tragikus, ősi betegség lett volna s az egészséges élet hívása kiölte volna életéből az otthon képét. A kórházba eleinte tovább járt, de már nem olyan buzgó pontosággal. A hosszú esti séták után szeretett reggelenként tovább heverni s hosszú, kéjes szétterjedésben élni tovább ezt a valósággá élt álmot. Egyszer aztán végleg kimaradt a kórházból s teljesen odadobta magát szerelmének.

És most a két gyermek, kitépve minden valóságból, a nagy gondok és toporzékoló halál szomszédságában, boldog bódultsággal sétált szerelmében, mint egy áttörhetetlen tündérligetben. Bekóborolták Buda vidékét, a Hűvösvölgyet, a Sváb-hegyet, ki-kiruccantak Budakeszire, elkalandoztak egészen Esztergomig. Az ősz átszötte szerelmüket, egyikek voltak minden mélységével, múltó dalai a halhatatlan szépségnek, kitárt karjai az örök vágynak. Jártak színházakba: sírtak s nyakig lubickoltak a kacagásban, bámultak moziban néma végzetet, kis korcsmákban pihentek meg. És mindenütt egymásban voltak, egymás lelkébe keveredve, egymástól részegen. A Hűvösvölgy egy-egy padján, vagy a Zugliget roppant hársa alatt, egész test hosszában egymáshoz ülve, egymásba mélyülve az ősz mélységében, Tóth rajongva mesélt Juditnak középkori legendákat, renaissance-elbeszélést, filológiai módszereket, tanulásának felújuló örömeit. Mintahogy a középkori tudatlan bohóc bukfencekben igyekezett odaajándékozni lelkét a jó Mária elé, ez a nőben járatlan nagyon tanár-emberke előkutatta tudományos pályája minden kincsét s elébe terítette királynőjének. És Judit, nem figyelve a szavak értelmét, elfulladva, boldogan hallgatta. Csak azt látta, hogy ez a makulátlan élet feléje ömlik, el nem gátolható bő áradással. Néha a fiatal betűgyermek, mintha beléje döbbsent volna a megállíthatatlan idő, a lány térdeihez alázkodva zokogva kérte, hogy mindig szeresse, holnap is, holnapután is, végtelenül min-

dig. És Judit rázuhogott, mint májusi fák virág hava a megnőtt folyóra, s csókolta, csókolta felejtető, fájdalomig égő boldogsággal.

Négy hétnél tovább tartott már szerelmük s még teljesen tiszta volt, egyetlen ölelésüket sem ordította át a vér. És mintha ez az átvonuló fényes álm megcsiklandotta volna a vén természetet, a ködös, mogorva november öléből egyszerre csodálatos, bánatosan fényes, fájdalmasan meleg napok szálltak ki. A Duna megint kék mosolygássá lett, az ősz mint egy megpihent alvó páva, ülte meg a hallgató erdőket. Szerelmük még jobban fellobogott ettől a ragyogástól s még álomszerűbbé tette ezeket az álmodó napokat. Egy reggel, minden jóval ellátva, kirándultak a reggeli vonattal a Dobogókőre. Milyen boldogok voltak, mikor az őszi reggel fényes ködében átszöktek Dömös-nél a Dunán. Azután jött a négyórás átvonulás a tündérmesének festett erdőn. Mindegyre fel-felsikoltottak az élet új meglepetéseitől, új feltalálással szerették egymást minden előbukkanó szépségében. Elképedt nagy kékszemű virágok mint kis nászharangok kondultak át testükön s felérve, az eléjük tóduló roppant horizont egymást ölelő életük megtágult ölelése volt. Meglakomáztak, bort ittak, millió csacsiságot szétcsicseregtek, azután, a mohós szirt feltömött ágyán, odaheveredtek a gyengült nap hosszú csókjainak. És a fájdalmas, halálba keringő ékes világból a vágy felkiáltotta Judit szívét, mint felbukkant szirén énekelt oda a meleg tagoknak. Pompás karjait kitarta, elterült a simuló földön s könyörgő hangon mondta:

— Tégy a tieddé, a feleségeddé, örökre.

A kis tanárka megijedt ettől a roppant dologtól. Eléje rémült minden műfaj, amelyben a bukott leány és a gaz csábító bünhödik. Valami nagy szomorúság csuklott a lelkébe. Sirva, térden kérte Juditot, hogy ne feledkezzenek most meg magukról, hogy maradjanak tisztának a jó Isten rájuk figyelő szeme előtt. Ő esküszik, hogy mihelyt szabadulhat a katonaságtól, feleségül veszi Juditot. Még a rendes tanárságát sem fogja bevárni. De ez a könyörgő, forró gyermekség még forróbban csiklandott át Juditon, akiben vadul hullámszott fel a régi végzet leánya. Hosszu, husból jövő kacagással, mely tele volt ölelkezéssel, felfedte testét az elrévült könyvemberke elé. És amint a szépségnek, vágnak, az örök mulásba rohanó nagyszerű életnek

ez a fehér zuhataga eléje csapzott, a kis ember beleszédült, mint egy napsütött bogár a vizesésbe.

Este hajón mentek haza a holdvilágos Dunán. Fényes, csillagokkal szórt habok verték a sötét hajót s a partok vontatott díszben vitték el tőlük a nehéz dolgok valóságát. A fedélzeten ültek, egymáshoz melegedve az est hűvösségében. Judit hallgatott. A férfvá kunkorodott kis tanárból most megtelt bizalommal kukorikolt ki az élet. Terveket épített s már az ötödik gyermekét juttatta állásba. Azután felsorolta a helyzetükhöz hasonló irodalmi helyeket a klasszikus kortól — minden szerelmes páron át — egészen Maeterlinckig. Judit egyszerre csak felkacagott, kiszabadult, iskolás gyermek kacagással. Tóth faggatta, hogy miért, de Judit nem mondotta meg. Erre a kis tanár nagyon elszomorodott. Mintha valami összeomlott volna, minden hit és hitető bátorság s a romok rázuhantak volna lelkecskéjére. Lehorgaszította az orrát s keserü pillantásokkal nézegette az ég vetéseit.

Judit fehér kegyessége, szelid megalázkodása e naptól fogva elmúlt. Ezután a szerelmében is a régi volt: zsarnoki, szeszélyes, királyi, kegyetlen és játszó. De tovább is szerette ezt az utána dobott gyermeket. Egy délután, a Rákóczi-út nagy összevisszaságában a túlsó járdáról eléje merült Miklós képe. Sötét volt az arca s nagy fekete szemei szomoruan befelé néztek. Judit összerázkódott s kétségbeeseten huzta Tóthot egy szomszéd uccába. Napokig nyugtalan volt utána. Néha óriási fáradságok jöttek rá. Néha, éjjel felébredve, hideg, keserü ürességgel érezve magában az alvó férfi mellett, kérdezte, szerette-e egyáltalában valaha ezt az egyszerű kanbogárkát. Azután új csókokkal, új siettetett ölelésekkel igyekezett újból visszæröltetni szívébe a nagy szenvedélyt, hogy el ne veszítse felemeltetése méltóságát. És mind több bosszu-jog gyűlt fel benne a kis ember iránt, hogy nem tudta visszahozni a visszahozhatatlant.

Néha azért egész szép meleg órái voltak s családi álmok bárányfelhői fodorították lelkét. Mintha egész élete egyetlen, duzzadt anyamell lett volna, úgy tartotta magát oda képzelt gyermekeinek, hogy őt egyék, őt szívják, belőle legyenek kacagó, erős, folytatódó, életté! Ilyenkor minden eléje kerülő gyermeket agyoncsókolt s cukorkával árasztott el.

De azért, mikor megjött a fiatal ember behívója s belső szolgálatra rendelték szülővárosába a kórházhoz, közel az elváláshoz, egyszerre feltőlult benne minden, úgy érezte, hogy nem válhatik meg ettől az élettől, melyben az ő élete elérte a békét, a legmagasabb tisztaságot. Vele ment, mint egy engedelmes feleség a parancsoló férjjel.

VII. A halál szüretén.

1.

János lassan kibujt a lövészárokból s nagy, feldom-
borított mellébe belehelte az őszi mezőt. Délután két óra
tájt volt, most elő lehetett szállingózni, a muszkák a teg-
nap éjjeli támadás után döggént aludtak. Csak itt, ott puf-
fant el néha egy-egy ártatlan lövés, nehogy az ellenség azt
higgye, hogy nem vigyáznak odaát.

Közel hozzá egy földhányás tetején, kihívó könnyed-
séggel, mintha minden muszka golyót külön akarna inzul-
tálni, egy fiatal férfi ült s valami könyvbe mélyedt. János
odament, melléje feküdt a megtépett földre. Távolról meg-
száradt kukorica-levél szagát hozta a szél.

— Bolond vagy, Viktor, — szólt oda szeliden az olva-
sóhoz, — addig henegepsz, amíg ráfizetsz. Gyáva én sem
vagyok, de nem kínálom fel magam a halálnak. Ilyen ki-
csinyes bravuroknál csak többet érsz.

A férfi felvetette a könyvből a fejét. Szép barna,
olaszos arca egy nagy gyermek-kacagás volt.

— Tudod, hogy ez a Green országos marha. Még ha
magyar tudós volna, de angol, hát honnan veszi a jogot,
hogy ilyen buta legyen? Ugy beszél a gázak sűrűségének
a méréséről, mintha a Hoffelder professzornál tanult volna
Pesten. Adj egy cigarettát.

János odanyujtotta a kért cigarettát s komolyan
mondta:

— A Greened, az nem érdekel, sem a gázaid sűrű-
sége. De a te számár, makacs kobakodat sajnálom. Ha
csak a fiatal feleséged s öt gyermeked volna, nem szólnék.
A te dolgod, a nagy dögrovásban mindegy eggyel több
vagy kevesebb dráma. De ami szegény, német tudományon
kérőző országunkban elpazarolni a te fejedet, ez bűn a
magyar faj ellen. Te könnyelmű kamaszt stilizáltál magad-
ból s nem tudsz kikomolyodni a stilusodból.

— Eh, mit jártatod a bagólesődet! Én itt is azt csinálom, ami a mesterségem, amiért vagyok a világon, tanulmányozom a magam tudományát. Aztán nem feleslek a marha miniszteremmel, hogy arra a fejre ügyeljek, amit ő kegyelmessége nem talált felmentésre méltónak. És ott lenn nem tudok lenni. Azt a levegőt, azokat a szagokat nem tudom kibírni. Nekem a levegő kell, az ég, a nap. Amíg horizont van körültem, addig nem tudok félni. Egyszer már Bródi mellett a könyvem lyukasztotta ki a golyó, itt ni. Nekem semmi bajom sem lett. Barátom, nekem nincs időm hősi halált halni. Nézd, ezt a fene nagy buta könyvet végig kell buchstabiroznom. Addig pedig elmulik az egész bakalódás.

A lövészárokból vastag, alkohollal áztatott hangok kunkorodtak fel:

— Blindre hopp!

— Még!

— Adsz ohneászt?

— Ló . . . sz!

— Disznó, pedig én mindig adok.

— Tyüh, az istenit! Éppen ász jött. Fuccs! János felkacagott:

— Látod, ezek okosak. Ezek megtalálták a maguk egyensúlyát s akár a világ végéig ott lennének a föld alatt. Csak egy pakk kártyájuk legyen s egy rum-kanális csörgegessen a szájuk mellett. — Aztán lekiáltott:

— Gyertek fel már, ti tökász vakondokok. A muszka alszik és gyönyörű időnk van.

— Adtok cigarettát? — jött fel egy hang.

— Adok, ha feljöttök.

A lövészárokból három fiatal ember bujt ki, mindahárom zászlós. Egy pocakos s már kopaszodó kártyát, dohányzacskót, pipát s egy palack rumot cipelt magával. A másik, egy horihorgas, kiálló ádámcsutkáju már rettenetes ikszekben szedte lábait s szemei vörösek voltak. A harmadik, vörös, nagyorru, kis emberke, dühösen kiáltott:

— Megint kiraboltak a disznók! Ők sohasem adnak ohneászt, hogy a flekktifusz cifrázza ki őket. Már a jövő hónapi gázsím is a zsebükben van, nemsokára elnyerik tőlem az egész világháborút. Remélem, hogy akkor már alulról fogják szagolni az ibolyát.

János augusztus első napjaiban érkezett a galíciai frontra. Ot hét alatt végig csinálta a kezdődő birkózás

minden nekilendülését, véres csalódásait. Most, visszalökve, megkergetve, éhesen, tetvesen, kihalt imával és uj káromlásokkal, a hadsereg Turka felett állt meg, megállítani, amíg lehet, a megindult orosz lavina hullámaival.

S hogy annyi szép legénykedő magyar legény harapott a fübe hiába, akik hetyke vállal, ököllel és dallal mentek a gyilkos gépeknek, ami embereink is megtanulták a vakond mesterséget. A lukszusnak született keleti nép, mely eddig csak hősi rohanásokban látszott lehetségesnek, megtudta mutatni, hogy tud okos lenni az okossal szemben s makacs szívóssággal feszíti lábát egy olyan földnek, mely neki sem inge, sem gatyája.

A tágas levegő, a fakadó nap, a végtelen leheletű mezők emberei a földre bujnak. Európa férfi népének virága véres vakonddá torzult, hogy egymás torkát átharapja. A föld, mely valaha uj ígéreteket, a magvető szeretetet rejtegette katakombáiban, ahonnan előfakadt a kereszténység csodás virága, most egy véres lebuj lett, hol egymásra heccelt szörnyű gladiátorok marcangolták egymást.

Az ujonnan jöttek is leheveredtek. Rágyujtottak. A pocakos felkinálta a rumját:

— Szuszogjatok egy kortyot belőle. Ez ér legtöbbet az egész világtörténelemben. Ne, először neked, Viktor. Te már részeg lehetsz a sok betütől, józanodj bele egy kis részegségbe.

A fiatal férfi átvette az üveget, a fogai közé harapta az üveg nyakát, két karját egyenesre nyujtotta a levegőbe s úgy nyelte ki a palackból a rumot egyetlen egy gégenyilással, az utolsó cseppig. Társai a rémülő csodálkozás szédületével követték az ital eltünését. Mikor az üveg üres lett, magasra dobta a levegőbe s nagy ügyesen félkézzel elkapta a lehulló üveget. Diákos hengegéssel mondta:

— Jegyezd meg, taknyos, hogy Parádi Viktor nem lesz részeg sem a betüktől, sem az italtól, ha nem akar részeg lenni. Fiuk, csináljunk egy jó viccet! Ott van az a jegenye, másszunk fel rá s énekeljünk egy bölcsődalt a muszkának. A szegény medve úgy is holtfáradtra vérezte tegnap a talpát. Ki tart velem? — És megindult a magános, meghasított fa felé. János ráfordult:

— Viktor, ha te úgy bolondozol, mint egy kölyök, úgy bánok majd veled, mint egy kölyökkel. Tudj ülni a helyeden, mert a földre verlek.

— Azt teszem, ami [tetszik s te [marha vagy, — és tovább ment a fa felé.

— Viktor, ha még egy lépést teszel, biz'isten a földre suvasztalak.

A másik megállott, a fejét felvetette, könyvét a földhöz vágta és kérdezte:

— Azt hiszed, hogy félek tőled? Gyere ide, ha mersz.

— Te gyere ide, ha mersz.

A fiatal ember odaugrott, átkapta a János derekát. Mint két iskolás kamasz, birkózni kezdtek. Viktor egyik ügyességgel csuszott ki háromszor a János sróf-markából, lihegve csavarodott rá bikanyakára, beleharapott a fülébe. János ekkor megkapta két kezével, egyikkel a nyakát, másikkal a fél lábát, megsuhintotta a levegőben, óvatosan a földre tette, két vállát a földhöz szoritotta és odakiáltott:

— No hát, sógor, éri-e a két vállad a földet?

A másik kilihegett alóla:

— Éri, éri, de menj már a fenébe, mert agyonnyomsz.

— Mikor kiszabadult, zihálva, de jókedvű hetykeséggel mondta a többi felé:

— Ez legyőzött, a vén ló. A Csimborásszót nem nyomhatom meg. De ti, taknyosak, ha mind rám jöttök egyszerre, mind a földhöz kenlek benneteket.

A horihorgas lapos-hosszura nyult a földön:

— Majd nyavalyába, még veled is offenzivázzak, mikor a muszkával is békét kötnek.

— Hát akkor teszek rátok, ti még butábbak vagytok, mint Green. Azzal végighasalt a földön, könyvét maga elé tette, két tenyerével feltámasztotta a fejét s olyan elmerülve olvasott, mintha egy hallgatag könyvtár közepén volna.

A pocakos, elterülve a hátán, odatartva hasát az őszi napnak, elkezdett filozofálni:

— Lássátok, gyerekek, mikor így jól hozzám dörszölődik az ősz, mint egy nagy doromboló, meleg macska, hálával telek el Poincaré papa iránt. Ha még sokáig tart a béke, bizonyisten megpenészedtem volna. Már a könyökömön jöttek ki az akták s álmomban a földgömbbé dagadt hasamból mind adókönyveket rókáztam. Koszos agglegény adótiszt voltam s most fiatal hadnagy vagyok. Eddig a kutya sem nézett rám, ha nőtény volt, most pedig Lembergben, bizonyisten, két szolgáló jött be hozzám egy éjszaka. Mióta a háboru tart, nyolcszor nyertem blindre

bankot és ötször volt három hetesem. Azután olyan jó itt a napon nyújtózkodni. Ha háza megyek, a főnököm s — be fogom rugni, bizonyisten, s — be fogom rugni.

A kis vörös emberke kikukorikolt a földből:

— Fiuk, ki mondja meg, hogy hogy van paideüónak az aorisztosza?

— A fene a filozopter bőrdöt egye meg! — riadt rá a horihorgas. — Egész nap árad belőle az iskola szag. Még csak az hiányzik, hogy elkezde méltatni a Zrinyiaszt.

A másik visszaméltatlankodott:

— Nem elég, hogy mindennap kiraboltok, már az aorisztoszomnak sem hagytok békét? Megyek, keritek rumot.

Durcás, apró léptekkel elkotródott. A horihorgas felsóhajtott:

— Gyerekek, amint ez a nap rám süt, olyan fene módon férfinak érzem magam. Odaadnám Conrátot egy szukáért. Micsoda tyukom volt Debrecenben!

A lövészárokból egy kis sovány önkéntes káplár bujt ki. Sipka nem volt a fején, hosszú szürke haja úgy letapadt fejére, hogy szürke szövet-hálósipkának látszott. A jellegzetes szürke arcból pisze tót orr s két apró szürke szem fanatikus tüze szurt ki. Egyenruhája elhanyagolt, piszkos volt, bluzán zsirfoltok, bakkancs fűzői közt szalma, jobb arcán egy nagy kormos vonal. Megállt, megvakarta a félkarját, felkiáltott:

— Ezek a tetvek már egészen megesznek! Ugy tele vagyok, hogy millió mozaikban érzem mozogni magamat. Ezek sem találnak nálam kövérebb falatot. Gyönyörű világtörténet: tetü, sz . r, rothadt krumpli, káposzta torzsa. Éljen a Monarchia nagyhatalmi állása!

Kergetett gyorsasággal beszélt, minden szót külön gyűlölettel köpött ki. Mintha az egész kis ember egy folyton előfakadó epe forrása lett volna. A nagy tehetségű fiatal ember egy tót agitátor papnak volt a fia, ki a régi ideológiát, régi jelszavakat halálosan meggyűlölte apjában. De öröklött nagy fanatizmusa nem maradhatott üresen, hát beledobta magát a legujabb áramlatokba, minél ellentétesebbek voltak azok, annál inkább eggyüvé koccantak benne. Anarchista volt, futurista volt, kubista volt s folyton előhemzsegő teóriákkal, mint kiszökő agyarakkal, harapott bele a világba. Mikor a háboru őt is kilökte a mezőkre, minden gyűlölete új éhséggel ordított fel s ez az ember-csepp olyan volt, mint egy nagyitón nézett állott

viz-csepp, melyben éhes szörnyetegek milliói uszkálnak. Hogy gyűlölete annál jogosabb legyen, tulozta a háboru minden tulzását, kereste a piszkot, szükségét ott végezte el fedezékében, sohasem mosdott, hagyta a tetveket felszaporodni testén s leéhezte magát a csontjáig, hogy így ő, a minden kulturával telített ember, a természettől adott tehetség, megcsufolva, megpiszkolva, eleven halállá torzítva gunyos riktuszát odavicsorítsa minden hatalomnak, törvénynek, rendnek, emberi közösségnek: — Nézzetek rám, én a ti csődötök vagyok! Halál minden szervezkedésre, minden kötött rendre! Éljen az anarchia! — Elfogott bakát, tisztet, szanitéct, bárkit, vitatkozott vele. Ellenfelét nem hallotta, csak magát, folyton forró fekete, epés önmagát buzogta ki végtelen keserü szó-folyamokban s ha más nem volt, önmagában monológizált. Vagy futurista verseit írta, melyekben ritmus, forma nem volt, mint egy elszabadult órült szavakban tiporta szét mindazt, ami eddig szépség, ritmus, értelem, isteni rend volt, hogy legalább ott szabadon belerombolja gyűlöletét az emberi hármóniába. Egyik versét az egész front részen tréfás idézgetésben szavalták:

ÉPOSZ.

Bizony büdös vagyok, az apád istenit!
 Shakespeare, Milton (holdsugár + limonádé)
 És Voltaire és Nitschze = bum, bum, fény, suly, szag, szag!
 Bennem csucsosodik a gravitáció.
 Ha én azt mondanám: nem! ha te is azt mondanád: nem!
 és ha ő is azt mondaná

És ha mindenki azt mondaná,
 Hogy összeomlana minden, ami most együtt van
 S hogy egygyüvé állana minden, ami most külön liheg
 Véresen mint ordító farkas.
 De hát éposz kell, az istenit!
 És Shakespeare és Milton és Voltaire és Nietschze!
 Elvágódunk dögül:
 Bum, bum, fény, jaj s szag, szag, szag, szag.

Ezeket a verseket beleolvastá mindenki gyomrába, ha megbotránkoztak, jólesett neki, de a felfakadó kacagásokra még jobban gyűlölte az egészség, a rend, a ritmus fehér világát. Odament Jánoshoz, elébe sötétült mint egy duzzadt kelevény:

– Kérlek, hadnagy ur, tegnap nem volt igazad, mikor lehordtál. Én megteszem azt, amit parancsolnak, de ahhoz, hogy mi van az ingem alatt, a militarizmusnak semmi köze. Ha nekem tetvesnek tetszik lenni, hát tetves leszek. Minek cicomázzam magamat, ha ma megtisztálodom, holnap újra megtelek. Nem én csináltam a háborút, nem az én zsebem tölti meg milliókkal, nem én hizom fel az elesett hullákból. Nekem nem voltak imperiálista álmaim, tőlem béke lehetne, tőlem. . . .

János egy nagy egészségeset közbe kacagott:

– Pukkadj meg az elveiddel. Már kétszer voltál benn a városban s még piszkosabban jöttél vissza, mint amilyen azelőtt voltál. Hát ha te így egy kosz-muzeumot gyűjtesz magadba, én megmosdatlak úgy, hogy még az unokáid is szappanszaguak lesznek. Mondd csak, öreg, még ma, vagy holnap lefektethet egy golyó, hát olyan fontos az neked, hogy egy ilyen határozatlan tartalmu időn belül anarchista és futurista légy?

– Belőled a feudális dzs centri beszél, a hazaffy. Haza, haaaza, ebbe döglenek belé ezek a szerencsétlenek! Ez a patkányfogó, ez a csalit, ahol csontra rabolják a nagy zsványok a milliókat. Hát nem természetellenes ez az örült kavarodás? Két nemzet van: a rablók és a meg-raboltak nemzete. És a rablók egymásra uszítják a meg-raboltakat. Hazafi, csipd meg, harapd át a torkát, apportel! És azok ugranak. Buták, buták, buták!

János odament a távozó emberhez, odatartotta nagy mellét és nyugodtan szólt:

– Nézd, öreg, én ezentul nem törődöm azzal, hogy mi van az inged alatt. Légy egyén, amennyire tetszik, ha kell, még hordatok rád bogarakat. Az is lehet hogy igazad van és a jövő igent mond rája. De ha te a bolond golyvásokodásaiddal ezeknek az embereknek nehezebbé teszed a kötelességét, bizonyisten, leütlek. – Azután a kis vörös filozopterhez fordult, aki két éktelen palack rummal rezgett vissza:

– Adj inni a költőnek is, dugd be a száját.

A kis zászlós már meglehetősen el volt ázva. Kedélyes cikkcakkban odament a költőhöz, kezébe nyomta az egyik üveget. A másikkal lehasalt s lassu, gyermek élvezéssel kezdte szopni, mint egy anyamellet.

János szólt:

— Fiuk, éjjel aligña kemény táncunk nem lesz. Leg-
alább előbb enni adnának szegény fiuknak.

A horihorgas, idetépett fiatal ügyvéd, a háboru óta cinizmusba stilizálta magát. Mert itt, a mindennapos halál előtt is, kellett mindenkinek egy stilus, egy póz, melyben még utoljára szerethesse magát, melyben fontosnak képzelhesse magát az élet számára. Szólt:

— Enni! A Monarchia bölcsebb, hogysesem leendő hullákat táplálna. Különbén is Galicia minden káposzta-
torzsája bennük van, ez elég nekik a felfordulásig. Enni! Enni érdemes az otthoniaknak, a hadseregszállítóknak, a tréneseknek, a bankfiuknak, ezek az ételtől meghizhatnak, a felesleget kiadhatják magukból és újból, meg újból megismételhetik a dolgot. Különbén az államok bolondok, hogy ilyen módon csinálják a háborut s látszik, hogy én még nem rándultam bele a diplomáciába. Ugy-e, itt bizonyos erők összeméréséről van szó? Hát kimondhatnak, hogy a háborut a hatvan éven felüliek csinálják meg. Először is ezeknek már ritkán van foguk s óriási finaciális megtakarítása volna az államnak a harapni valók körül. Azután az a pár millió tántorgó aggastyán hadd fojtogatná egymást a határokon, bent folya az élet és élne az ifjúság. Milyen blattot vágna a becsapott halál. És valamelyik fél csak kidülne akkor is, mintahogy így ki fog dülni.

A pocakos, elotthonosodva a naptól, a rumtól, a nagy levegőtől, emlékeket kérőzött:

— Tudjátok, hogy mikor játszottam a legérdekesebb huszonegyes pártit? Amikor még Kézdivásárhelyen irnok voltam. A Nagy Károly kántoréknál voltunk egy vasárnap délután. Hatszor nyertem meg a bankot blindre egymásután. Kitünő borvizes bor volt s az ablak előtt nagy jószagu violák voltak.

Az apró zászlós, teljesen átérzékenyülve a rumtól, átölelte két karja közé a csaknem üres üveget s hangosan sirva csuklani kezdte:

— Oh, mama, meghalok, édes mama, meghalok. Édes drága mama, ne engedjen meghalni.

A többiek hangosan felkacagtak, a hórihorgas oda-
szökött s ráütött a hátuljára. Ebben a percben golyók sivitottak erre, szemben a front egyik pontja megélenkült. Ugy látszik, az ellenségnek gyanus volt ez a csomó pöfékelő, ide-oda mozgó pont. Mind a lövészárókba siettek, a kis mamás zászlóst, aki már öklendezett, János és a

hórihorgas kapták fel. Mikor már mind benn voltak, János visszanezett. Parádi nyugodtan, felülve, mozdulatlanul olvasta tovább könyvét. János dühösen ordított rá:

— Te, ugy váglak pofon, hogy felfordulsz, ha nem jössz rögtön.

A puffogatás mind élénkebb lett. Parádi kikészített hanyagsággal, hogy annál jobban bosszantsa Jánost, mondta:

— Megyek, ha adsz még egy cigarettát.

— Kapsz cigarettát, kapsz pofot, csak gyere.

Parádi merev-egyenesre állva lassu léptekkel tért vissza a fedezékbe. Jobbra-balra tőle golyóktól borzolódtott a föld.

Esti szürkületkor valami kockázatosabb felderítésre kellett előőrsöt küldeni. Öt emberre volt szükség. János húsz fiut állított maga elé. A rendetlen visszatorlás és nagy veszteségek után idegen csapattestek kószáltjait is beosztották a magyar ezredékbe s a székely fiuk közé tót, cseh és osztrák népfelkelők is kerültek. János akart vidámsággal mondta nekik:

— Fiuk, egy nehezebb sétáról van szó, ki vállalkozik?

Tizenegy legény lökött irammal lépett ki, mind székely legény. Két zsidó gyerek, két tót, négy cseh és egy bécsi szatócs maradt a helyén. János ráivallt a kilépettekre:

— Takarodjatok helyre! Ti mindig tolakodtok. Másnak is kell a kitüntetés. — Azután harsány hangon parancsolta:

— Akiket szólítok, azok lépjenek elő. Stern, Schwarcz, Slezsák, Miselik, Buchhalter. Megadom nektek az alkalmat, hogy hősök legyetek.

A pocakos zászlós odament Jánoshoz:

— Hadnagy ur, engedd meg, hogy én vezessem őket. Roppant kíváncsi vagyok, milyen egy adótiszt, ha hős.

János kezét fogott a zászlóossal. Mikor ezek félrevonultak, a fiuk közül kilépett a Barabás Marci s mint a cukrot kérő gyermek könyörögni kezdett:

— Jancsi urfi, az istenért, engedjen engem is velük. Engedje már, hogy én is csináljak valamit. — És a székely legények, felbátorodva, kórusban kezdték kérni:

— Csak egy kis kiruccanásra, hadnagy ur. — Csak megigazitjuk egy pár muszka nyakraalóját.

— Egy nyulat fogunk hozni, hadnagy ur. — János reájuk ordított:

— Vigyázz! Fogjátok be a pofátok, marhák! Hát azt hiszitek, hogy az égből mind magyarok potyognak? Lássátok a cseh, a zsidó, az osztrák, az mind okos, az spórolja magát, ti pedig mind itt akarjátok hagyni a fogatokat. Nem azt mondom, hogy ne tegyétek a kötelességeket. Ha meg kell vetni a lábatokat, hát vessétek meg székelesen, amíg szakad vagy törik. De ne ti kínáljátok fel magatokat a halálnak. Persze, ez mind hős akar lenni, a fene egye meg! Mit csinál majd a magyar föld két millió döglött hőssel? Mars!

A Barabás fiut visszahívta, odasúgta neki:

— Marci, menj be a fedezékembe, ott találsz kenyeret és egy darab szalonnát s máskor ne hősködj, mert megpofozlak. Kaptál levelet hazulról?

A fiu duzzogva felelt:

— Köszönöm, hadnagy ur, nem kaptam levelet. Nem vagyok éhes.

János a fiu vállára tette a kezét s meleg ölelő hangon kérdezte:

— Hát úgy haragszol rám, hogy épen akarlak hazavinni az öreg szüleidnek?

A fiu elfordította fejét. Megindult. Azután egyet rántott a vállán s valami gondolat féle bánthatta, hogy így szólt:

— Megette már a fene ezt a bűdös világot.

Egyik este, egy részleges előtörés alkalmával a foglyokkal két francia tüzértisztet is hoztak be. A sóvány, kis termetű emberek fáradtak voltak s arcuk szomorú volt. Az egyik, mikor Jánost megpillantotta, félkiáltott:

— Mais voilà Monsieur Jean le hongrois!

Igy hívták francia diáktársai Jánost, kiknek a bessenyői Bøjthe név kimondhatatlan hangszörnyeteg volt. János engedélyt kért parancsnokától, hogy elbeszélgethessen a fogly tiszttel. Erre megengedték neki, hogy ő kísérelje a foglyokat Turkába s negyvennyolc órai szabadságot is kapott.

A városban először is enni telepedtek le egy vendéglőben. A francia kigombolt hassal evett, de közbe, közbe kiszúrt egy-egy mondatot:

— Emlékszik a Hôtel de la Place de l'Odéonra?

És akkor mindkettőjük elé merült a hallgatag kis tér,

mely Párizs örült zsvaja közepette csendes, mint egy havasi tisztás. Az öreg barna Odéon, mely mint Noé megakadt bárkája áll a rohanó Párizs zátonyán. És oldalain minden népü apró, kis emberek olvassák a nagyelküen kitárt könyveket, melyekből francia ész, francia világosság árad, mint csirát felverő márciusi nap. Az Augier csendes, jó-bácsi szobra, melyre melankólikus verebek szálldogálnak, nézni, hogy hull a csend nagy pelyhe a szelid térre s azután lustán elrepülnek, ott hagyva névjegyüket a jó öreg koponyáján. Az egyik ucca nyilásán át ide hull a Luxembourg kert napos zöldje, mint egy jó öreg marquis nevetése. A Racine uccán keresztül pedig — néha-néha — beszakad a boulevard Saint-Michelről Párizs ordítása, mint egy bedobott véres tör. És egészen a kis tér zugában, behuzódva, mint egy alvó egér, kicsinke, mint egy portorikós skatulya, áll a parányi szálló: Hôtel de la Place de l'Odéon. És ott egymás felé sorakozó csendes, pirinyó kis szobákban a világ minden részéről jött diákok, rászopva magukat Párizs emlőjére, szívták magukba a végtelen sok arcú, nagyszerű, fertelmes, tántorgó Embert.

János kérdezte:

— Mikor hagyta el Párizst?

— Két nappal azután, hogy Jaurést meggyilkolták. Párizs uccáin minden örület, fizetett hazugság, felhajsolt vizió táncolt. Engem mindjárt ide rendeltek. Muszka barátaink elég piszkosak, egy hónapja csak vakarózom. És tudja, mit teszek, hogy megmaradjak embernek?

— Én inkább azt szeretném megtanulni, hogyan legyenek állat.

— Fúj! monsieur Jean, ilyent nem szabad mondani. Én mindennap végigcsinálom magamban egy filozófus rendszerét, időrendben, a legrégiebbektől kezdve. Most már Humenál vagyok. Csak most látom, hogy milyen nagy egészség az, hogy gondolkozunk.

— Olyan nagy mulatságot talál benne?

— Maga adja a cinikust, monsieur Jean. Mikor én benne vagyok a gondolatomban, úgy nézek ki abból, mint egy megtámadhatatlan világból. Akkor a mi véres majom Poincarénk, az ön zigomár Vilmosuk s az egész háboru egy egészen különálló kis piszok, és én abban vagyok ember, amiben Descartes, Leibnitz, Kant most is élő kortársak. És lássa, ez a mi francia méltóságunk. A német

pata szétrughatja Franciaországot, de a francia gondolat másnap szét fogja vetni a német imperiumot. Mi franciák, eltörölhetetlenül vagyunk, mert az emberi gondolatban csináltunk hazát magunknak.

— Maga boldog, monsieur Tharaud. Én mióta visszajöttem a nagy világból, egyebet sem gyakorlok, minthogy kidobjak magamból minden gondolatot, minden felesleges kulturát, hogy teljesen nép legyek, egybetestessedett húsdarabja fajomnak, hátha így magammal ragadhatnám az élet felé. Maga nem is képzeli, hogy milyen szerencsétlen flótások vagyunk mi. Nekünk örök időktől kezdve száz frontunk van s legádázabb elleneink nem itt a külső fronton vannak. Ha maga ismerné ezt az okos, komoly, munkabíró magyart, melynél emberesebb fajtája nincs Európának. Ha látná, hogy bánnak a foglyokkal, hogy osszák meg velük utolsó falatjukat a kiéhezett magyar katonák, hogy dédelgetik a köztünk rekedt internáltakat. És mégis, milyen hirük van! Mert van egy nemzetközi rothadt arisztokráciánk, van egy mindenünnen iderugott idegen stréber középosztályunk. Ezek csinálnak nálunk zivatart és szép időt, politikát, vallást, sovinizmust. Ezek utáltatnak meg kifelé, ezek zabálnak meg itt benn. És nincs ellene segítség, mert az ő kezükben van az élet s őket a közép-szerőség, érdek és becstelenség vas szolidaritása teszi felbonthatatlan hatalommá.

A kis francia szemei szórakozottá lettek, mint akit nem érdekel, hogy egy vacak kis nációnak mi bibije van. Mosolyogva lökte más irányba a társalgást:

— De maga erős, monsieur Jean, magát nem kell félteni. Emlékszik a mirgodonni tündérre, a kis Tinetinere? Milyen veszettül szerelmes volt magába!

Késő éjszakáig elbeszélgettek. Beszéltek őserdő Párizs titkos szépségeiről, közös tanulmányaikról, a régi munkás emberi élet, az elsülyedt béke meleg napjairól. Mint nagy fehér felhők mentek át életükön a felidézett napok. És mikor kiléptek az éjjeli városba, hol roppant társzekerek görögve vitték a gyilkos eszközöket a frontra s hosszú betegszállító kocsik jöttek onnan cserébe, ahol látták, hogy az élet, mint egy vérbe örült gyilkos anya, idetartja emelőit, hogy kövérré szoptassa a fertelmes halált: a két ember nem volt többé két ember, francia és magyar, vérük óriási különbségével, egyetlen egy elkomorodás, haragos dac voltak, mely öklét odarázta. . . Ki elé?

Harmadnap reggel tért vissza János a frontra. Első találkozás a kis rumos, vörös zászlós volt, aki háborúval egy idős ittasságát szellőztette:

— Szervusz, hadnagy úr, gyere, öntözzük meg szegény Viktort.

János felhökölt: — Micsoda bolondságot dadogsz?

— Bolondságnak elég bolondság. Ha a bolond ivott volna, mint én, most is életben volna. A háború disznó dolog s azért legyünk disznóvá. Ezt nevezzük a stílus egységének. Én disznó lettem. A részegnek nem árt a halál. A részeg ember nem töri ki a nyakát.

— Ne gargarizálj annyi hülyeséget! Mi van Viktorral.

— Semmi. Csak egy kicsit meglótték. Tegnap reggel felült a fedezék tetejére s ottan olvasott. A muszka fene módon lődözni kezdett. Ő erre felállott, kitarotta a könyvét s odakiáltott: — Aki eltalálja ezt a buta angol könyvet, kap egy üveg rumot. — Az ő fejét találták el. Odatemettük az erdő szélére.

János arcát előntötte a vér. Orkánszerű, egyetemes düh tombolt óriási testében, kezei öklökké vonaglottak. Első percben közel volt hozzá, hogy ezt az ártatlan emberdöngőt bunkózza le, csakhogy zúzzon, hogy bosszuljon, hogy kinyargaltassa a feltámadt vihart magából. Hogy ügyelt erre a gazdag életre, hogy megvédte minden elől, saját gyermekes könnyelműsége elől. És milyen élet volt!

Parádi Viktor a magyar tudomány egyik legnagyobb ígérete volt s a fizika egy speciális kérdésének megoldásáért Európa szaktudósai ismerték nevét. Mintha az öreg Jókai világteremtéséből fakadt volna ki ez a nagyszerű örök-gyermek ember is, pompás eszével, pompás testével arra született, hogy kápráztasson, hogy megszerettesse magát, hogy sikert tépjen magához. Két komoly tanulmány közt birkózott, átuszta a Dunát, versenyt futott. A tréfa, a szellemes ötletek úgy bomlottak belőle, mint a vörös kelyhek a tavaszi csipkerózsából. Huszonhat éves korában megházasodott, elvett egy magához való gyermek feleséget, négy év alatt nagy torkosan előlelkeztek öt gyermeket s ő gyermekebb maradt, mint valaha volt. Ugy dolgozott, mintha mindig csak dolgozott volna, úgy játszott az életet, mintha csak játszani tudna. Még az irigységet is lehizelegte végtelen derűségével, mindent megmosolyogtató kamaszkodásaival. Nagyszerű eredményeket ért el s külső siker is kísérte. Harminchat éves korában már rég

egyetemi tanár, az akadémia és külföldi tudós társaságok tagja volt. És ezt a sok lombu életet, mely sohasem tudta elhinni, hogy le nem tudja bájolni a halált is, gonoszul, gyilkos butasággal kiengedték az egyetemes fojtogatásba. Jánost lökte valami, hogy odarohanjon a két szembenéző lövészárók közé, hogy ordítson valamit, ami átzúgná a két sereg velőit s amitől irányt változtatnának a fegyverek. Mikor — később — megpillantotta Barabás Marcit, ráripakodott:

— Gyere ide!

A fiu bámulva állott eléje.

— Te beteg vagy, a kutya istenedet, miért nem jelentkezél az orvosnál?

— Nem vagyok én beteg, instálom. Csak szeretnék már közelebb lenni ahhoz a muszkához. Nem születtem káposzta torzsának, hogy mindig a földben legyek.

János fenyegetve közeledett hozzá:

— Én pedig azt mondom, hogy beteg vagy. Rögtön takarodj és jelentkezz az orvosnál! Majd én is beszélek veled. Ha nem teszed, amit mondok, leütlek mint a kutyát. Itt nem terjesztel betegséget. Mars!

Aznap öt székely legénynek eszközölt ki három-négy napos szabadságot. Legalább addig legyenek biztonságban.

A következő napok apró, viharos tragédiák kergetett képeit hozták. A Galicián végigvert, kiéhezett, kolerás, tetves hadsereg fokozott rendetlenségben torlott vissza a Kárpátok felé, Siánki előtt aztán újból megvetette lábát s mint egy megszorított bölény összezúzott homlokát még egyszer odatartotta az orosz bunkó csapásainak. Mert ha azokon a hegyeken is átzúdul az orosz tenger, akkor gyomron vágják a központi hatalmakat.

János napok óta mint egy veszett bika loholt. A nyomoruságnak, vadságnak, lelkiismeretlenségnek ez a végítéletes véres virvárja valami féktelen lázadást, a vak Sámson dühét kergette vérebe és sokszor kapkodott az oszlop után, melybe belerázza dühét, hogy omoljék minden és zúzzon össze mindent. Annyi magyar vér azért veszett el potyán, bután, hogy most vad népek összevisszasága befolyja a legendás kapukat, s vér, vér borítsa el a halhatlan fájdalmas, a hiábavaló küzdelmek földjét.

Egy napon igen mozgalmas volt az egész orosz front. Érezni lehetett, hogy éjjelre nagy általános támadásra ké-

szülnek. A halál állott a levegőben s mint szörnyü tük-
rökben, kivonaglott az arcokra. A fedezékekben halálra
éhezett, elrongyolt, férges, bűdös emberek visszatartott
lélegzettel, behullott szemekkel rémültek a megvillanó
kaszára. Ha egy-egy elvágódott, ajkaira kitajtékozott a
kolera és elvitték, a többi irigyelve nézett utána. Mert ez
a fertelmes betegség mégis kimentí innen az örület hagy-
mázos feszültségéből. Mikor János szemléjét végezte, a
kis vörös filozopter, mint egy megkerült birka, gyors
apró léptekkel taposott egy kis kört s gépies vigyorgással
hadarta:

paideüó
paideüeisz
paideüei

— Hát te megkerültél? — kérdezte János.

A kis emberke megállt, kakas pózba rittyentette ma-
gát s hencegve mondta:

— Hogy van paideüó aurisztosza? Csak ez hiány-
zik. Csak az aurisztosz volna meg, akkor minden jó volna.
Én már tudom tithémi-t, tudom fainó-t, tudom bainó-t,
csak arra az aurisztoszra volna szükség. Te bika, mielőtt
ellopád Európát, menj és kérdezd meg Hindenburgtól,
hogy hogy van az az aurisztosz. Mondd meg, hogy én
kérdem, érted, én Boross Károly, negyedéves tanárjelölt.

János benézett az üres szemekbe, melyeknek beteg
tágutságában örült fény táncolt, látta az arc gépies
rángásait és tudta, hogy most már nem az alkohol karika-
turazza ezt a szerencsétlen gyerek-embert. Szeliden szólt
hozzá:

— Karcsi, te most rosszul vagy. Jelenteni fogom,
hogy küldjenek a tartalékba. Jó lesz?

A kis ember mint egy vadmacska ugrott a hatalmas
oszlop-emberre, nyakába csimpaszkodott és ordítani
kezdte:

— Engem nem csalsz meg szép beszéddel. Nekem
nem kell szép plakát: Népeimhez! Nekem az az aurisztosz
kell, érted? Akkor minden meglesz. Add ide az aurisz-
toszomat!

Rángatni kezdte Jánost. Szája szélein kinyalazott az
örület. János, mint egy veszett egérkét fogta meg a kis
embert, lefejtette magáról, odaadta két katonának és el-

vezették a szerencsétlent. A katonák dühösen, irigykedve néztek a toporzékoló beteg után. Az egyik fogai közül harapta oda társainak :

— Az urak tudják, hogy mikor kell megbolondulni. Nekünk is elferne egy ilyen jó megbolondulás.

Tovább menve, János éktelen káromkodást s vad kacagásokat hallott. Egy bécsi német katonát dühösen vettek körül a legények, kiabáltak :

— A fene egyen meg, disznó görénye!

— Majd eldugunk, hogy a szádon fog kijönni!

A szegény ember, kedélyes, pocakos bécsi kiskereskedő, valahányszor hallotta a halál közelgő lépteit, visszaremélve gyermekkorába, éktelen hasmenést kapott. A nagy párbaj minden mozdulatát utána cifrázta s a vízhez nem jutott ember olyan kegyetlenül bűdös volt, hogy társai szédültek a közelében. Szeliden mentegetődzött :

— Hát azt hiszitek, hogy jókedvből csinálom. Én nem tehetek róla. Én arra születtem, hogy tarhonyát áruljak a Mariahilferstrassén.

A katonák közt, nem tudható forrásból, a szorongó élet hajszálcsovein titkos rémhírek szivárogtak szét, hogy már mindennek vége van, hogy a szerbek Budapest utcáin táncoltatják lovaikat, az Alföldet véresre gázolták, Berlinbe bevonultak a franciák, az olaszok megtámadták Tirolt és Erdély hegyein felülvöltött az oláh sakál. A végső összeroppanás zuhanása döngött a szivekben s a rettegés örült dühe, hogy belecsavarva a gigászi zivatar utolsó forgatagába, elvesznek hiába, értéktelenül s vérük nem védi meg a hazai küszöböt. Egy idősebb székely, dühtől és éhségtől vacogva, nekimerészkedett Jánosnak :

— Hadnagy úr instálom, igaz, hogy már Cófalvát is elfoglalták az oláhok?

— Ugyan, hogy beszélhetsz ilyen szamárságot? Az oláh király barátja Ferenc Jóskának. Most is gabonát küldött nekünk.

— Mett osztán én azt mondom, instálom, ha kisül, hogy Cófalvának baja esett, abból nagy baj lesz. Én teszem, amit tenni kell, ha már idehoztak, éheztem s ha a tetük megesznek, egye a fene. Egy pár muszkát már el is küldtem a pulyákhoz. De ha Cófalvának baja esett, akkor üssenek agyon, mert abból nagy baj lesz. Vagy engedjenek haza, vagy üssenek agyon.

– Tudod, fiam, hogy akkor én is ott volnék – nyugtatta meg János.

Majd a kis futurista költő akadt elébe. A kis ember szemei zöldbe csillogtak, arca olyan sápadt volt, hogy világitott, mint az éjjeli hó. Az éhségből, a piszokból, az örületes nyomorúság képeiből, a halál rettentő szorongásából egy minden képzeletet átrontó dühbe menekült. Annak a tetején trónolt s megnőtt arányaiban mégis a legboldogabb volt. Úgy érezte a kis ember, hogy csak rá kell zúdulnia a világra, hogy pusztulás és lázadás tűzőzöne csapjon át rajta. Merészen, kihívón toppant János elé:

– Hát eszel még belőle? Hát nem fulladsz még meg? Ez a rend, az erkölcs, az állam, a haza! Rángó, véres ember-cafatok, akik tetűben, sz-rban, korgó hassal üvöltenek a halál arcába. Ez a haza, a haaaza! Ez a Kosuth nóta, a Wacht am Rhein, a Marseillaise! Kitépve a női ölelésből, a munkából, az életből, Európa minden életképes hímje bűdös lyukakban, kifordult bélel, elzöldült arccal, beharapott ujjakkal várja, hogy a másik mikor harapja torkon s közben megrühösödnek, tüdejükbe beleköpik a halál, végigfetreng rajtuk a kolera, vagy megőrülnek. Ez a te világtörténelmed, te padra tett kezű jó kis fiú. Csak tartsd fel az ujjadat, jelentkezz a tanító bácsinál, hogy szívesen megdöglesz, szívesen barommá leszel, szívesen bujusz az excrementumodba, mert te hazaffy vagy! A beled kifolyik, a szemed kiütik, az idegeid megbomlanak s cafatos s-ggedet bőgve fordítod a jó kis Isten felé, de hős vagy, hős, hogy szakadj meg! Mert te a rend-ember vagy, a jó ember, aki sajnálkozik, ápol, sírdogál és engedelmeskedik, a jó ember! Dögölj meg, dögölj meg, dögölj meg! Az apacsok, az elkergetett kovácslegények, az éhes zsák-hordók lázadását imádkozom beléd. Lázadj, lázadj, rugj belé a törvénybe, a rendbe, az erkölcsbe. Az ő törvényük, az ő rendjük, az ő erkölcsük: polipkarok, hogy átfogjanak, összeroppantsák a csontjaid, kiszívják a velőd s aztán felpocakosodva, zsíros arccal és hogy megmázták árván maradt nőstényed, a hullád fülébe röhögjék a himnuszt. Lázadni kell, érted, te jó ember, lázadni! Lövess főbe, te jó ember, de azértis ordítom: lázadni kell! Te jó ember, dögölj meg, dögölj meg!

János sötét, mély izzására olyan jó volt ez az égő zuhatag, mint egy hűvös zápor csitítása. Lassu mozdula-

tokkal kivette a cigarettatárcáját s a zilált ember elé tartotta:

— Akarsz egy cigarettát?

A kis ember arca gyűlöletbe torzult:

— Te viccelsz? A jó ember viccel, mikor döglük az egész világ. Azértis lázadni fogok, érted, lázadni!

— János vállat vont, tovább ment, azután visszafordulva, félkezével belekanyarított a levegőbe:

— Lázadj, kérlek.

Szürkületkor a szeptemberi égre felzuhogó csillagokkal egy másik konstelláció is felragyogott. Az oroszok gyilkos általános tüzelést kezdtek. És az óriási pergőtűzben, a dörgés, sivítás, fütty, ordítás vad harmóniájában, a végtelen éjszaka fekete, véres ölében, ezer és ezer ember a földbe tapadva, torkába dobogó szivvel várta, hogy rája toppan a táncoló kaszás. Néha egy-egy felrepülő földdarab közül kiszakadt az anyaggá visszahulló ember kétségbeesett bucsuzása. És itt, e vakondlyukokban vonagló éhes, бүdös, nyomorult emberállatokban lehetett látni, hogy az eposz, a régi kamasz emberiség vidám, véres nászéneke lehetetlen többé, hogy mint döglött szelindek, elvágódva alszik a kannibál mult küszöbénél. Ez már nem eposz volt, hanem örült arányu bűnügyi regény, mit egy bomlott gigászi képzelet hallucinált egybe, összegyurva millió piszokból, nyomorból, hazugságból, flagrans delictuma a modern történelmi nagy apacsainak.

János nézte a mérhetetlen nyugodt őszi éjszakát s a mérhetetlen emberi örületet s most már fájdalmas, hideg nyugalom volt benne. Éles, kimetszett képekben jöttek elébe a mult hetek látomásai: a csüngő, véres ember-cafatokkal telt drótakadályok, a zöld arcú éhes katonák, az elhulló betegek, az emberi nyomoruság feltárult kaosza és mindenek felett uszva, büszkén, mosolygón, mint egy vőlegény király, az a fiatal hulla. És mindegyre bevörösölt lelkébe a kis tót próféta lobogó alakja, mint egy megcsavart fáklya, mit alvó város fedelére dobnak. Talán ennek van igaza? Talán nincs más megoldás, mint egy egyetem frenézis, egy rombolásért való végső rombolás?

Mögötte, az éj elsötétült ölében, mint roppant házórzó kutyák, sötét mereven ültek a Kárpátok. Lesz-e erejük e kő komendoroknak, megtenni a csodát, amit annyi szép fiatal élet képtelen volt megtenni: visszatorlasztani a megindult orosz káoszt? Vagy eljött a kis ország felett a

történelem nagy ítélete s a királyi keleti faj, mely álmokra, túlzásokra, bravurokra született s hogy kiraboltassa magát, eltűnik a felzörnő időben. És lesz kis bogaras tudósok szórakozása, elveszett zug egy történelmi muzeumban s minden fájdalom, bátorság, megszakadt szív hiában, hiában volt.

És egyszerre a való meleg élességével látta faluját, a beteg kis sárga folyót, a dombon ülő templomot, a hallgató sirokat, a csendes házakat, a meghajló embereket és a mezők kitárt urasztalát. Hát nem jog a felgyült munka, a felrétegesedő szenvedés, a százados akarat? Vak, dobott tárgyak vagyunk és nincs jog az erők világtalan zudulásában? És mintha a sötét éj borzadalmas hárfája kis országa circumdederuntját zugta volna. Azután összeszorult az ökle, földhöz feszült a lába: megállni! nem engedni egy tapodtat sem! odafeszülni az örjögő sors elébe végtelen akarrattal, halálos szeretettel, egészen a csontvázig!

Az éj sötét alaktalanságából nagy barna hullámok váltak le. Azután egy szörnyű ordítás. Az orosz betámadott lövészárkainkba. A bomlott zajban, vak lövöldözésben rángó, tépett emberi tagokat, düledt arcokat mutatott az ideoda hulló véres fény. Az örült Isten bomlott hagymáza körülombolta. János úgy érezte, hogy egy belőle kiszálló idegen tesz, ordít, lődöz, rohan. Azután bársonyos pihentetésű sötétségben van, behullva egy végtelen sodru fekete semmibe, mint egy holt meteor a világtalan ürbe.

2.

János felriadt az éjszakában. Felült. Nagyon szomjas volt. Az utolsó két nap mint egy vak ür tátongott háta megett. Ki szedte fel, hova vitték, mit csinálnak vele? Nagy barna foltok s kis fénypontok suhantak el künn a vékony fehér függönyön keresztül. Lassan, loholva, tragikus zihálással, unott-undorodottan vonaglott a kőrvonat, mint egy megcsömörlött óriás kigyó. János behunyta szemeit, visszafeküdt.

De aztán forró láz és szuró nyugtalanság fogta el. Hova viszik? Kiknek a hatalmában van? Mi történik vele? Nagy fekete romok kísértettek be tudatába az elsülyedt világból, mint leégett óriási város tagjai. Ujból felült s most már látóra nyitotta szemeit a tompított világitásban.

A nagy beteg-kocsiban két emeletesre raktározva se-

besültek feküdtek. Közel hozzá, vele egy szintben egy szegletben egy kis alak előre kunkorodva ült s zöld szemeit bocsillogtatta az éjszakába. Hosszu, szürke haja szét-simult fején s merev arca, mintha tűzbe nézne, valami haragos ragyogást tükrözött vissza. János megismerte: a futurista költő volt. Lassan szólt hozzá s olyan különös idegenül szállt ki belőle a saját hangja.

— Péter, hol vagyunk?

A kis ember a melle mélyéről, az izzó láva aljáról sugta ki e szavakat:

— Hát nem döglöttél meg, jó ember? Különben légy nyugodt, a haza szent földjén ráz a hideg. Tudod, mit csinállok?

János nem szólt, csak feléje fordította a fejét.

— Gyönyörködöm. Most már nyugodt vagyok. Most eszem és iszom az én lakodalmamat. Ez kellett nekem: látni a végső eredményt, a kinban fetregő, agoniában hörgő butákat. Nézd ott az előbb az egyik felriadt, valami visszatátongó szörnyüségre döbrent fel s lélegzete átlyukasztott torkán jött ki, szortyogva mint a fővő kása. Hogy szétrángtak a szemei, milyen mulatságos hazafias pántomimika volt. Az ottan, alattad, a mi pocakos adótiszt barátunk. Ugy fekszik mint egy dög. Ágyuszél érte s egyetlen egy idegszála sem tud mozgást parancsolni. A szája a bal füle alá torzult ferdén elnyulva az orr alá, mintha a himnuszt dudálná bele az örökkévalóságba. A szemei nagy szürkén előre merednek, látnak, de mozdulni nem tudnak. Olyan mint egy paralitikus borjufóka. Milyen jól festene valamelyik hazafias muzeumban. Ez itt mellettem a hasán fekszik. Egy fáradt lövedék betört a gerincébe s kék huscáfatokkal cifrázott kráter van a hátán. Meg kell adni, hogy a hazafias képzőművészetnek van invenciója. Oh, milyen jó ezt az eleven Fliegende Blättert lapozgatni. Ez kellett nekik. Miért nem lázadtak! Nézd, nekem csak fél lábamba került a muri.

Felemelte takaróját s vérrel átitatott bebónyált csonkját látni hagyta. Tovább folytatta:

— Más beledöglött volna, vagy shakespearei örületben orditana most. Én élvezek. Hallod ezt az orditást? Olyan mint a friss tej.

Egy beteg kezdett üvölteni és János mintha az egész végtelen fekete horizontból hallotta volna ezt a kiáltást. És a beteg megcsavarodva vonított, elrágott szavak hör-

dültek ki belőle, amig elrekedve, kifáradva, vissza nem zsibbadt a jóságos önkivületbe. Ápoló, orvos nem jött elő, a betegek magukra voltak hagyva ebben a kocsiban. A roppant ember-hullásban nem juthatott mindenkire vigyázó szem.

— Nekem mindent kell látnom, — kezdte a futurista — és letépte a mellette levő ablak fehér függönyét. — Nézd ez az igazi világ, ez a fekete, ellenséges tér, melyet nem kendőz cifrára a nap. Oh, ha tudnád, hogy gyülölöm az életet, hogy szeretnék kozmikus romboló elem lenni! Tudod te, hogy mi az a fél láb?

Jánosnak szintén comb-sebe volt, érezte, hogy nem tudja mozgatni a bal lábát. Élete mélyébe kondult be ez a kérdés s felhőkölve riadt a kis emberre.

Nincs többé nagy lélegzetű nyargalás, átfutott mező, fiatalság, fiatalság! Szánalom csorog feléd a szemekből, mint a nyál a beteg tehénből. Szánnak, szép lányok sajnálnak, érted, sajnálnak, verklizik a szívük, ha látnak. Úgy rád van bélyegezve a hősiességed, mint a himlőhely és nem kaparhatod le. De majd a másik lábommal bele rugok a hazájukba, meglátod, belerugok

A vonat valami állomáshoz ért. Megállt. Ott állott mozdulatlanul, hangtalanul a fekete éjszakában s ez valami borzasztó volt. Egyetlen egy hang nem szakadt ki az éjszaka fekete husából, egyetlen fény nem szökött elő. A futurista is hallgatásba dermedt s ketten felülve, előre hajolva, mint két révész néztek ki a fekete tengerbe.

Egyszerre zavart emberi zajt s cammogó vonat nehéz lüktetését hallották. A mellettük levő sín páron, elől egyetlen nagy véres szemével, lomha lokomotív törtetett tova s magával vont egy itéletes látomást, melyet a rámeredt szemből soha többé nem lehet kitépni.

A kolerások vonata volt. A piszkos, sűrű ablaküvegeken nem volt függöny, be lehetett látni a gyengén világított kocsikba, hol halálos hirtelenben egymásra hányva, fetrengtek a betegek. A vonat olyan lassu vontatással ment el mellettük, hogy azt a hatást tette, hogy folyton megáll és ők mindent láthattak. Egyik kocsiban az útközben elpusztult, szétheverő hullák garmadán egy ember, akit a benne szükülő élet kihajított ebből a borzasztó rothadó tömegeből, örült ordítással evickélt kifelé. A másik kocsi ablakához egy arc lapult, zöld bőre elterült az üvegen, az orra két felé nyomódott, a szörnyü tág

szemekből kiüvöltött a halál, a fertelmes nyál végig csorgott a piszkos üvegen. Egy másik kocsi ablaka be volt zúzva, véres volt a tört üveg és vér száradt a kocsi oldalára. Egy kocsiban, hogy a boldogtalanok a rettentő levegő fullasztásától odamenekültek a bezárt ajtóhoz, ott pusztultak el garmadában a hátsók szorítása alatt, akik aztán maguk is behulltak ezekben a hullákba, mint halálos tóba és sorra odavesztek. Jajgató mozdulatok, segítséget kereső, ég felé meredő karokkal fagytak örökre oda a bezárt ajtóhoz és arcukon ott volt az utolsó víziók szörnyű ijesztése. Némely kocsiban még sokan éltek, bögve táncolták a halál csiklandásait, egymásra hemperegtek, egymás szájába nyálgattak, egymást fojtották meg kétségbeesett élet-szorítással. És minden kocsi új rém, új kiüvöltése a meggyalázott mártír emberhusnak. Az utolsó kocsiban egy felügyelő féle, akit végzete ide parancsolt, megbomolva a borzalmak káoszától, széttorzult, örült vigyorgással valami bódult walcert járt s kivisitotta hisztérikus, röhögő sirással az éjszakába: — Tul az óperencián boldogok leszünk . . . Tul az óperencián boldogok leszünk.

A vonat lassan, lassan, mintha évszázadok súlyával cammogna, testesedett bele a formátlan éjszakába. Már csak összekevert zaj s az örült felügyelő sikkongása lobogott vissza: — Tul az óperencián boldogok leszünk. — De ott a forgó fekete levegőben, domboru valóságként kivetődve az ürbe, a két férfi szeme előtt még ott vonaglott az egész szörnyű kép, mint egy életre mozdult irtózatoss relief.

— Ez kell, ez kell nekik, — hörögte eltikkadva a kis anarchista s hátra vágódott fekvő helyén.

Mikor az első nagy lázak s az első hasító fájdalmak csillapultával János magához tért, tudtára adták, hogy Miklós már többször meglátogatta. János türelmetlenül várta. Miklós délután be is állított. Most egyszerű volt s egy jó testvér hajolt ki szemeiből. Összevissza ölelte Jánost:

— Szervusz, te kidólt Herkules. Véletlenül tudtam meg Pesten, hogy Ungvárra hoztak, rögtön lejöttem. Nagyon megijedtem, hogy ha te a te öklöddel kezdesz döngetni a halál kapuján, ijedtében ki ne nyissa. Szigethy orvos mondta, hogy már kivették a golyót s nincs mitől félni. Nagyon derék fiu, még Kolozsvárról ismerem.

— Tudod, Miklós, mit szeretnék?

— Mit?

— Megenni egy hatalmas porció főtt marhahúst kovászos ugorkával. Azután a felgyült erővel jól arcközépen vágni valakit, hogy halljam a fogai kicsattogását. Vagy nagyon megcsalni valakit, vagy felgyujtani egy várost, hogy az egész város melegítsen rám. Vagy hányni, hányni, a lábujjhegytől kezdve kihányni magamat, hogy meg szabaduljak mindentől, mindentől.

— Te csak hallgass. Most jövök a népiskolai kórházból, ott egy egész csomó székely fiu van. Egy nagyborosnyói fiu a két szemét veszette el, a Keresztes Dani fia szörnyű idegütődést kapott, minden percben valami elébe ujló rémes jelenetre rándul. Barabás Marcinak levágták a jobb karját.

János egyenesre ült:

— Ez is! Hát nem menthettem meg, hát mégis! — És összeszorított öklét belerázta a levegőbe.

— Ne izgasd magad, Jancsikám, holnap jön Böjthe mama, magával hozza a Barabásék Máriáját. Dédelgetni fogunk együtt, kicsi fiu. Köréd melegítjük az egész falut, csak légy jó.

Jánost jó meleg öntötte el. Megszorította a Miklós kezét.

Milyen jó tudsz te lenni, Miklós, be kár. . . .

— Be kár, ugye, hogy rossz is vagyok, hogy bolond is vagyok. Nagy kár ez, Jancsi, s most ezt ordítja felém egész Magyarország. A vonaton egyetemi profeszorokkal s ugynevezett tudósokkal jöttem egy kocsiban. Mikor megláttak, elhuzódtak tőlem, mint egy bélpoklostól. Azután elkezdtek beszélni az átkos Nyugatról, a romboló modern irányzatokról, a megfertőzött nyelvről, a kozmopolita irodalomról. Az átkos Nyugat, a romboló modernség, a megfertőzött nyelv, a kozmopolita irány: az mind én voltam. Én megfertőzött magyarság! Egyik közülök alföldi tót paraszt fia s addig ült a hátulján és cédulázott, míg belekosztolt egy egyetemi professzorságba. A másik kettő hitehagyott, az egyik gy sümegi szatócs fia, a másik a csuzi sakteré, ezek egy könyvet irtak össze tiz könyvből, most méltóságosak és az ötödik fizetési osztályban hiznak. A negyedik egy Csehországból betévedt orvos, akinek a működése felér egy orosz offenzívával. Ezeknek vagyok én nyugat, nem magyar, kozmopolita, akik a hasukkal magyarok. És mert a magyar földtől kövérednek, jögnük van, hogy belém rugjanak. Mert én az ő haláluk vagyok, mert ha én itt

valami lennék, mik lennének ők. Mert nekem pusztulnom kell, hogy ők fontosak lehessenek. De hagyjuk ezt Jancsi, ma nem akarlak izgatni. Szeretném szép egyszerű, anyai szókkal idehozni a falut neked. Ma nagyon falu vagyok, Jancsikám. Most már igazán elhatároztam, ha ez a végítélet elmulik, hazamegyek, béresem leszek, most már bizonyisten. Elveszek egy paraszt leányt, lesznek paraszt gyermekeim, milyen szép mondatokat fog mondani Farcády tiszteletes a rögről, mely visszahuzott a modern világ tévelygéseiből. Szeretnék mesét mondani, Jancsikám, hogy elaltassalak, hogy feléd hajolva vigyázzam pihegésed. És azt higgyem, hogy őrzöm a szegény magyar falut.

Másnap reggel Miklós hat pincérrel rángattatta fel magát, hogy ki tudjon menni idejében a vonathoz az érkező Bőjthéné elébe. A kis Ungvár egy bomlott népvándorlás forrongó kaoszt mutatta. Lenn a kávéházban nem juthatott reggelihez, zsúfolva volt katonatisztekkel, kétségbeesett, messzire meredő arcú nőekkel, galíciai előkelő menekültekkel. Künn az uccákon lehetetlen volt járni. Az egyik ut mentén a Galiciából visszalökött trének végtelen sora cipekedett előre. Tábori konyhák, megbénult ágyuk, paraszt trénc-kocsik gyászmenete. Átlótt oldalú csontra száradt lovak, zilált, zöld arcú éhes katonák, besározott ágyuk és a belőlük szétáradó döbbenet: mintha a halál tartaná nagy farsangi menetét. És ebbe a menetbe, megtorlódva a fő ucca átmeneténél, egy másik kétségbeesés ömlik: a galíciai menekültek kergetett tábora. Egyszerű paraszt szekerek ezrei, rajtuk a gyorsan összekapkodott holmik. A felfordított bölcső, hátsó kerekei között lábánál fogva odakötve, egy csodálkozó tyuk, eső-verte ágyneműk, összekapkodott ruha és edénydarabok. Néha egy lyukas üst, egy értéktelen cserép darab mutatja a rettegés örült zavarát. És ott a szekeren, egymáshoz huzódva, meghigult husukat egymásba rontva, a szederjes arcú sápadt asszony az ágyékához szorított gyermekkel, a gyűlöletbe fagyott arcú férfi, körül tapadva nyomorult utódaival. Ó bibliai, bozontos zsidók, halvány németek, rött lengyelek. És mintha nem külön-külön volnának, mintha az egész végtelen sor egyetlen egy borzalom volna, egyetlen lezuhanó fala a szétomló világnak. A fő uccán, lepegve, mint óriási bárkák, szörnyű butorkocsik, bennük rétegre rakott sebesültekkel. Néha egy-egy ordítás jön ki belőlük s áthasít a tömegen. Némelyik már nem ordít és nem fog többé

ordítani. Az uccán el-elbukik egy-egy katona, száját kiveri a tajték: ezt itt öklözte le a kolera. És a Kossuth-tér felől egy roppant társzekér tintás feketére mázolt gyalulatlán deszkakoporsókat hoz, lehet rajta vagy negyven, utána a katolikus, lutheránus, reformatus pap és a rabbi. A koporsókban a kolera civil áldozatai vannak. Odakenve a falakhoz, egymásba gyömöszölve az utak szélén, a járdákon uszó tömegben rengeteg »hadi tyuk«, a vér és pénz furiái, akik vihogva düllesztik mellüket, felfogott szoknyával csavaritják hátuljukat s odanyeritnek minden katonának. A vér fertelmes vámpirjai, akik lecsaptak a felbolygatott városra, hogy a halni indulókból még kimaszturbálják az utolsó ölelést, az utolsó garast.

Átmenve az Ungon, a hidon zátonyra akadt Miklós az óriás tömkelegben. A hidon mérhetetlen teherautók mentek át s amint ezek a roppant vas szörnyetegek beledübörögtek a földbe, a folyó tulsó partjáról ének csattant fel. Több ezer kiképzés alatt álló ujonc vonult be a gyakorlótérről a városba. Elöl tót legénykék hosszú csapata, kik tagolatlan, jajgató, hosszú szálu éneket húztak ki magukból. Mintha uhubékák milliói panaszkodnának, mintha a megtépett, megkorbácsolt föld jajgatásai nyulnának fel, mint hosszú, fekete árvalányhajok. Vén volt a sirás, a görbült, szolga faj sok ezeréves vénségével és siró volt minden vereség, minden nyomoruság, a nehéz kenyér, a kihasznált vér sirásával. Előre görbülve, beteg-gyermek szőke arccal, a jó tót fiuk bágyadtan és cammogva akasztatták a levegőbe éneküket. Utána osztrák önkéntesek jöttek, jól hizott szőke német fiuk, sok szemüveges volt közöttük, szorgalmas jó tanuló képűek, nem értelmes arcuak, együgyű kék szemekkel. Mézespogácsás, könnyes, mamás édességgel énekelték: — Oh, Susanna, doch ist schön das Leben! — És akkor egyszerre, távolról, mint fiatal erdő riadalmas zugása, mint vidáman lobogtatott majálisi piros zászló, átcsapott egy magyar dal forró hulláma. Tejcsordulós száju gyermek-legénykék jöttek, hetyke vállal, felvetett fejjel, szilaj mozdulatokkal, a fiatal-ság isteni ritmusával. Ezeket nem tették rabszolgává a kenyér, a legyürt sötét századok, megmaradtak királyfiaknak s Kelet minden napja kiözönlött belőlük s az ős tágas síkság friss levegője. Amint ez a nagy tavaszi zugás, a földből szivott életnek ez a diadalmas dala elment Miklós előtt, mégis egy lebirhatatlan hit, egy határtalan ölelés

tágult a beteg, hulló faj fiába: lehetetlen, hogy ennyi szépséget, ennyi fiatalságot, ennyi ritmust elnyeljen a halál. És újra, rátalált, feltolult, kétségbeesett szerelemmel szerette ezt a nagyszerű fajt.

A vonathoz vezető Árpádvezér uccán hatalmas társzekerek bő hordókban bort vittek. A hordókon hosszú pájészü, kaftános zsidók ültek, egy csomó pedig gyalog kísérte a kocsikat. Ezek potom áron összevásárolták a magyar föld nagyszerű zsirját s most milliós összegeket nyertek belőle. Azután menekültek uj, hosszú sora következett. Az eső is megindult, ellenséges, hideg, tömör őszi eső s az ég leve végig folyt a szenvedő arcokon.

A vonathoz érve csak különös katonai engedéllyel tudott a Perronra jutni. A föld vastagon be volt meszelve a járvány ellen s fel-felkenődött a járókelők ruháira. Komor tömeg tömte meg a pályaudvart. Mindenünnen idesodort katonák, fiut kereső anyák, utolsó csókra jött feleségek, szeretők. Az őszi eső szakadatlan árral csurgott reájuk. Ki bánta, ki vette észre?

Az elzárt várótermekben sebesült, vagy holtra fáradt katonák heverték. Egymás után cammogó vonatok érkeztek. Mikor Miklós a Perronra lépett, egy galíciai menekült vonat jött be. Lapos, kavics hordó kocsik hosszú sora, — más kocsi már nem jutott az árváknak. — Rajtuk, a szakadó esőben egymáshoz állva, boglyas haju emberek, tébolyodott szemű asszonyok mellhez szorítva gyermeket, paplant, párnát, egy-egy ládát, melyben minden kincsük van. Az állomásnál kenyérdarabokkal telt nagy kosarakkal várták őket s a szerencsétlen, kergetett barmok, leszállva a szörnyű vonatról, ott a zuhogó esőben mohón kezdtek falni, hogy tovább folytathassák ezt az életet. Ahogy ezeket tovább takarították, jött egy kolera vonat és rémület fagyott végig az embereken, mintha vészharang kondult volna beléjük. A vonatot távolabb állították meg. Mikor az egyik kocsi ajtót kinyitották, az ajtóhoz dermedt hullák összeölelkezett kévében gurultak a földre. Azután jött egy sebesült vonat, a szokott véres karikatúrákkal. És Miklóson végig vonult a gondolat, hogy mégis kell legyen egy Isten, valami végtelen arányu dantei szellem, mert vak végzetből nem táncolhatott össze a szenvedésnek, szomorúságnak ez a végitéletes kaosza.

Vége szuszogva, betegén, mint egy tüdőbajos vén bivaly, belihgett a debreceni vonat. A megtömött vonat-

ból, mint kukacok egy állott fekete hurkából, előhemzsegetek a két napon át meglurcolt, elalélt utasok. A nagy egymásba rohanásban előmerült a Bőjthéné nemes szomorú alakja. Az öreg asszony arcán bánat volt, szemei örömtelenek voltak, de homlokán az őskereszténység fegyveime s a közel érzett Isten békéje volt. Miklós hozzá sietett, az öregasszony meleg anyasággal fogadta. Azután Miklós a mögötte álló Máriára pillantott s új csodálkozással látta meg ezt a csodálatos falusi szépséget, akinek dus haját most barna kendő fogta le. Miklósban fellobogott a nő örök részege, megcsipte a lány arcát és csettentett:

— Milyen pompás leány lettél, Mária!

A lány elfordult s az öreg asszony másik oldalához huzódott. Bőjthéné szólt:

— Menjünk egyenesen szegény Jancsikához. Azután a Marcihoz visszük el ezt a szegény lányt. Hogy van a Jancsi?

— Jobban van, nénike. Egy olyan legényt az ágyu sem üt le. Egy hét mulva talpon lesz.

János a kórházzá átalakított reáliskolában feküdt, hol inkább tiszték voltak, Marci a népiskolában levő kórházban, ahol a halál demokratikusabb konyhája volt. Mert a városban minden iskola kórház volt. A tanulók, szabadjára eresztve, kolerás koporsók, részeg katonák, viháncoló szajhák és üzérkedő zsidók közt ténferegve, karikás szemmel bámulták a folytonos mozit. Kocsit nem lehetett kapni s így a népvándorlásos tolongásban gyalog kellett átevezniök a városon. Nem messze az állomástól, átfuródva az emberkésán, egy háromszor megszőkött cigány katonát vittek a csendőrök. A fiatal ember szemei vad harapással csillogtak előre, fehér fogai összevacogtak fekete arcában, a rémület, a gyűlölet, a lázadás sötét egybelobogása volt ez az ember, az ember-vad halálos tiltakozása a gyilkos közösség ellen. Tovább, velük szemben, nagy csinnarattabummal, felszalagozott, virágos menetszázad jött, félrészen, bőgve, új nekihajszoltjai a véres vadászatnak. És tovább, közel a hidhoz, egy új nagy társzekér, lebegve mint egy óriási letört fekete pillangó, rajta fekete deszkakoporsók.

Az öreg asszony befelé nézett, hol ősei évezredes hite tiszta, elrendezett kápolnát s el nem sülyedhető árbócot emelt. Befelé nézett, hogy el ne sikamoljék ebben az áradatban. Mária nagy szemeit tele merítette ezzel a borzasztó mesével, mint tiszta edényt megnőtt patak véres vi-

zével és le-leeresztette a szempilláit, mintha szemei nem tudnának, nem akarnának többet benyelni. Végre elértek a kórház-iskolához. Az iskola udvarról valami husba rontó, kétségbeesett ordítás hallatszott. Három egymásmelletti fához három katona volt kikötve. Meztelen felső testük odacsavarodott a fához. Kettő már közülök élettelenül lógatta le a fejét, két katona hideg vízzel locsolta őket, hogy új kinhoz új tudatuk legyen. A harmadik felemelt fővel, kihullásig dagadt szemekkel bődült az ég felé. És ezeknek a gyötrött, nyomorult testeknek meztelenségéből mégis a Krisztus sápadt teste ütött ki. Bójtéhné most mégis megszólalt, csendesen, szomoruan:

— Vajjon akar még valaki anya lenni?

De amikor fenn, a kór-szobában, az öregasszony magához ölelte Jánost, mikor a fiatal élet belekapaszkodott abba az életbe, amelyből kiszakadt, mégis mindenikük valami halhatatlan dachban érezte, hogy az ölelésnek, a fakadó emberi testnek, a szeretetnek van igaza, az örök folytatásnak és hogy nem lehet kétségbeesni az élet erős, nagy áradatában.

János most már vidám volt s tréfás csárdást zötyögött az ágyban a felső testével. Az öreg asszony mesélt a faluról:

— Szegény apád folyton zsörtölődik. Mindenünket elrekvirálják. Minden dolgos kart elvisznek, árván marad az egész gazdaság. Bezzeg a Schönbergereknek minden sikerül. Óriási arányban szállítanak a hadseregnek, katonákat kapnak dolgozni, felmentik az embereiket. Hir van, hogy Sarkadi valami nagy állást fog kapni valamelyik minisztériumban. Farcádyék szomorúak, a kis Palkójuk beteges, folyton köhög. A háború nagyon rájuk nehezedik, a fegyelmiről sem a legjobb hírek jönnek, Juditról kevés a hír. A falu is szomorú, sok a sirás, sok a halott, sok a sebesült, haragszik, haragszik az Isten. — És az öreg asszony félénken odacsusztatta a kérdést:

— Most sem imádkozol, édes fiam?

Jánosból, mint édes tej, csordult ki a nevetés:

— Nem, de megettem minden reggel egy negyed kiló szalonnát. Azért birtam ki ezt a kutya lázat is olyan könnyen. Egy hét mulva táncolok. — Azután, most először, Mária felé fordult:

— Te még szebb lettél, Mária. Milyen szép vagy! — és meleg átfogással fogta meg a leány kezét.

A lány sirni kezdett. Erős, sűrű zokogása gazdag, tömör nyári eső volt: erő, élet s ígért holnapok szálltak ki belőle. János egész testében visszahangzott erre a sirásra. És az életnek ez a nagyszerű hívása elfelejtette vele az örült haláltáncot.

— Ne sirj, Mária, te maradj meg szépnek, erősnek. Te vagy a reménység.

Sokáig voltak együtt. Miklós egy szót sem szólt, de nagy fekete szemei ma szomoru jóssággal ölelték be ezt az egész képet. És amint beszélgettek s lelküket átszötte a falu, a békés múlt, a hazai napos mező, megkönnyebbült életük kiülelkezett a nagy tragédiából. Végre Miklós mégis megszólalt:

— De most már menjünk, különben lekéssük ott a látogatási órát.

Mikor a másik kórházban Marci után tudakozódtak, az ápoló fürkészve nézegette őket. Kérdezte:

— Nagyságos asszonyhoz tartozott a fiu?

— Ennek a szegény leánynak a bátyja.

Az ápoló félreintette Miklóst s röviden elmondta neki a szomoru drámát. A fiatal ember nem akarta levágnatni a fél karját, az örület gépiességével ismételtette, hogy ő nem fog fél karral járni, neki az Isten két kart adott, joga van mindakettőhöz. Az éjjel aztán feltépte sebeit s ennek a makacs gyermeknek volt ereje szisszenés nélkül kiállani, hogyan folyik ki belőle cseppenként az élet. Most a többi halottal együtt a koporsóba tevést várja.

Miklós röviden, a siető szánalom durvaságával mondta el a dolgot. Máriának sötét vörös lett az arca, de nem sirt. Engedélyt kaptak, hogy bemenjenek a halottas szobába. A nagy teremben, a földön tárt koporsók, mint induló csolnakok várták az örök hajósokat. A hosszú asztalokon, sorjában, meztelen hullák voltak, megcsonkítva, megcsufítva, szörnyű sebekkel tarkítva. De az arca mindeniknek nyugodt és hideg volt. És ez a csomó meztelen test nem férfi, nem élet, nem vidám munka többé. Miklós szorongó feldőbbenéssel nézte őket. — Milyen hasonlatosak egymáshoz, — szólt magában.

Odavezették a Marci hullájához őket. Ott nyult végig, dermedtre fagyva a mosolygó szőke gyermek, fél karja helyén egy véres csonk. Szőke haja a végső láz csapzásában fagyott okos fejére, de felmeredt kék szemei most is olyan gyermekek, olyan mosolygók, mintha a falu bené-

zett ege merült volna fel belőlük utóljára. Bőjthéné összehozta a kezeit, imádkozni kezdett. Máriából most már kitört a sirás. Ráborult a holtra és zokogni kezdett az erős élet omlás, könnyebbitő sirásával. Miklós valami fokozódó dühöt és ideges türelmetlenséget érzett.

A következő napokon Bőjthéné és Mária buzgón látogatták Jánost. Miklós teljesen eltűnt, nem lehetett nyomára akadni, szállodájában semmit sem tudtak róla. — Valami kalandja akadt, vagy amilyen bolond, az is lehet, hogy Pestre futott, — mondta János.

Egy vasárnap reggel kelt fel először János. Bőjthéné félénken kérte:

— Látod, szivem, ma éppen vasárnap van. Menjünk el az istentiszteletre.

— Miért ne? — helyeselte vidáman János.

A katonai istentiszteletre mentek, erre kíváncsibb volt János. A protestáns istentiszteletet vasárnaponként felváltva református vagy lutheránus pap végezte, most a lutheránus papon volt a sor. Az éktelen nagy terem mélyén egy asztal volt, rajta egy kép, amint Krisztus feltartja a tengeren ingadozó tanítványt. A kép előtt egy hatalmas feszület, rajta a Megváltó halvány meztelensége. A feszület két oldalán két lobogó nagy gyertya. A teremben könnyű betegek és üdülő katonák, bénák, sánták, kifolyt szeműek, idegrázkódottak, tüdőbajosok. Kevés nő is, hozzátartozói a kitépett embereknek. Oldalt, külön diszitett helyen tisztetek ültek, az első sorban egy öreg pislogó generális. A pap már odaállott a feszület elé s belekezdett imájába. Ekkor az ajtó nagy szélesre nyílt s három vak katona lassan, tapogatózva jött a terembe. A pap ajkáról lecsuszott a szó, a teremben fázós mély csend lett. A három katona — óráknak tetsző lassúsággal — odatapogatózott az első sorba, de megtévedve, hátat fordítva állottak a feszületnek és a papnak és ájtatos arccal pislogtak a többiek képébe, mintha kioltott szemeikkel belerévülnének az örök világosságba. Ugy kellett megfordítani őket. A pap tovább folytatta.

A pap még fiatal volt s a szavai nyomán felbukkanó zokogásban szerette nagy szónoknak örvideni magát. Ezért odahúrcolta a tátott lelkek elé a világháboru hulláit, a zokogó anyákat, siró özvegyeket és jajgató árvákat. És a szegény, megtépett, megtiport emberek egyike sem érezte a maga külön sebét, a halál készülő pókhálóját, az egész egyetlen zokogásba zuhogott össze az egészért:

a fájdalmas, magára hagyott Emberért. Az ősz generális nagyokat tüsszentett, szemeit törülgette s úgy nézett a papra, mint a Gellért-szobor ősz magyarja a kereszteltartó szentre. Mária lassú, bugó sirással emelte újból magához az elföldelt holtat. János érdekes pillanatnyi fölvételeket csinált magában.

A pap éppen a szeretet hatalmáról beszélt, mely erős mint a halál, mely feltöri a koporsó zárait, mely átrontja a halál kapuját. A hallgatóságból egy hang üvöltött ki:
— Sturm!

Azután vad rivalkodással, súlyos léptekkel egy katona rohant előre, egyenesen a kereszt felé:

— Előre, hajrá! Üssed, nem apád!

Egy ideg-sokkosra jött rá a roham. Elvezették. Szokott jelenet volt az ilyen. A pap a jövő élet, a halál utáni nagy összeölelkezés vigasztalásával végezte beszédét. Mindenki sirt.

Az öreg tábornok, aki egy héttel azelőtt husz ezer orosz sepert be abba a jövő életbe, szipogva, reszkető alsó ajakkal ment ki a paphoz:

— Köszönöm, tisztelendő úr, köszönöm. Nagyon szép volt. Nekem is elesett egy huszonegy éves fiam. Csak most tudom, hogy milyen jó, hogy van Isten. Nem tudna nekem egy bibliát szerezni? Egy nagyon protestáns bibliát, mert én jó protestáns vagyok.

A pap szerényen jegyezte meg:

— Csak egy biblia van, kegyelmes uram. Az isteni kijelentés a katolikusoknál is ugyanaz. Nagyon könnyen szerezhetek.

— Egy nagyon egyszerű bibliát, én egészen egyszerű ember vagyok.

— Kegyelmes uram, csak egy biblia van.

A tábornok még mindig nem hallott ki az elérzékenyüléséből:

— Egy egészen egyszerű vékony kis bibliát, amit mindig magával hordhat az ember. Egy nem tudományosan irt, protestáns bibliát. De ne legyen tudományos. Én csak egy egyszerű öreg ember vagyok.

János mosolyogva fordult anyjához:

— Bizony mondom nektek, ha nem lesztek mindnyájan olyanok, mint ez a generális, nem mentek be a mennyek országába.

Még három-négy napig volt Ungvárott Bőjthéné

Máriával. Azután János Püspökiadányig elkíserte őket. Egész idő alatt úgy bánt Máriával, mint hugával s mintha semmi sem történt volna köztük. Még volt vagy öt-hat szabad napja, azt Ungvár mindent láttató hemzsegésében akarta eltölteni.

Délután négy órakor érkezett vissza Ungvárra, újból felkereste Miklós szállóját, de semmit sem lehetett megtudni róla. Mikor este, vacsora után féltizkor belépett a Korona kávéházba, első szembevillanása Miklós volt, aki már felgyúlt arccal, kiáradó szemfényvel, mint egy keleti fejedelem trónolt egy nagy társaság közepén.

János feléje ment:

— Szép legény vagy? Hol az ördögben voltál? Szépen a faképnél hagyta bennünket.

Miklós színésziességgel, amiben igen sok leereszkedő dolyf volt, kiáltott fel:

— Tyűh, igaz, itt van az én Jancsim! Hát nem haltál meg? — Azután bemutatta a társaságnak: — Bemutatom Magyarorszag legjobb étvágyát, legsúlyosabb öklét, aki hős is.

A társaságban voltak pesti ujságírók, akik itt szimatolták a dühöngő unikornusz mozdulatait. Helybeli ur-emberek feleségeikkel. Egy kis városi tanácsos, akinek tömött zsebeiből éktelen térképek tülekedtek kifelé s aki minden idegen archoz odafutott, bemutatta magát, kirakta térképeit s rogyásig magyarázta a háboru jelenlegi állását. Büszkén, kövéren, fényesen, odaduzzadva az asztalhoz, mint egy ékes dudva-gomba, ott volt báró belényesi Schwarc Adolf, egy hatalmas pesti részvénytársaság igazgatója, több gyár ura. A nyaktalan ember hájas, kopasz feje ragyogva ült zömök törzsén, duzmadt arcán a meghódított élet gögje, alsó, vastag ajakán öncirogató mosoly. Ő volt a retteget, diadalmas pénz, a gyárában mindegyre kiűtő sztrájkokat véres szigorúsággal törte össze s a sötét öklökből, morgó szivekből, visszanyelt átkokból és korgó hasakból vagyona úgy nőtt mint egy borzasztó kelevény s az újonnan csapra ütött vér is bankóval halmozott tuta-jokat vitt neki. Valami nagy üzleti ügyben jött le és ezek a kis ember-legyek eltikkadt kéjjel döngicséltek közelében, megbódulva a kiáradó pénz-szagtól. Csak Miklós mutatott tüntető könnyedséget vele szemben. Mellette ült egy katonaszabadító orvos s tovább, közvetlen Miklós mellett az orvos lánya. A lány, nem szép s már túl a huszon-

három éven, a város kultur-csillaga volt, a Nyugatot járatta, dekadens francia költőket olvasott, beszélt modern festményekről és szerette a szerelmet. Folytonosan csak Miklóssal beszélgetett s látszott rajtuk, hogy nagyon összemelegedtek. Miklós fejedelmi hangulatban volt:

— Tudod, Jánosom, ott hagytalak benneteket. A családi jeleneteknek nincs szükségük tanura. Ellával egy pompás kirándulást tettünk a Vihorlátra s voltunk Debrecenben is. Ugye, kis Icukám, szép volt odafenn? — és sugározva a lány felé fordult. Azután folytatta:

— Nézd meg ezt a pompás lányt, Jancsi, ilyen még nem láttál. Benne találtam rá a nőre, az igazira, az egyetlenre. Tudod, hogy a te kis buta Barabás Máriád már untatott az örökös durcás arcával.

Ez az utolsó mondat bosszu volt a Mária következetesen elfordított fejéért. Jánoson elcsuszott a megjegyzés.

A kávéház zsufolásig tömve volt s átizzott levegője reszketve táncolt, mint egy kezdődő délibáb. Az egyik asztalnál nagy társaság, idevaló urak, ügyvédek, bankhivatlanok, városi alkalmazottak tárgyalták a háborút. Rémhíreket és örült reményeket keverték össze, egyes ismerősök felmentését bírálgatták. Egy másik asztalnál, összebujva, ravasz hallgaton beszélő arccal, zsidó kereskedők adtak és vettek soha nem látott burgonyát, búzát, hüvelyes veteményt s az ajkáról csendben szédületes összegek szálltak. Némelyik apró jegyzeteket csinált az előtte álló papírra. Két összetolt asztalnál tréntisztek ültek, a pezsgő folyt s az arcokon már kihajnallott a megbátorított vér. Körül a zsufolt asztaloknál katonatisztek — köztük sok lengyel, — jobbfajta hadi tyukok, előkelő galíciai menekültek. Két ellentétes elem volt itt összekeverve az élet forró egybeomlásában. Az egyik, mely fiatal életével holnap odadobban a halál vadkanja elé s itt az utolsó percben még lázas sietséggel igyekszik szerelmet, mámort, megnövekedett habzó életet szívni magába. És a másik, melynek a csapra ütött emberiség pénzt, hatalmat, élvezetet fog csurgatni s most ide jött, hogy két üzlet közt megkezdje a féktelen, fertelmes zabálást.

A banda toporzékoló csinnarattabummal valami lengyel indulót kezdett. — Felállani! felállani! — kiáltották kilobogó arccal a lengyel tiszték. Erre az átizzott férfiak és megtáruult nők felállottak s közben-közben, koccintáskor,

végigfoly rajtuk a kihabzó pezsgő. Azután egyik trénes a himnuszt rendelte, majd a Wacht am Rhein és a Gotterhalte következett. A közönség, folyton állva, rogyásig énekelt, fel-felcsukolva két nyelés közt egy-egy sor himnuszt. Mikor azután megint a Wacht am Rheint kezdték, János egyszerűen leült. Az egyik trén-tiszt, máskor kereskedelmi utazó, odakiáltott:

— Álljon fel!

János nyugodtan tovább ült. Erre a trén-tiszt meglökött dühvel ordította: — Álljon fel, hallja maga! — A közönség is forni kezdett: — Álljon fel! álljon fel! — Hátrább már: hazaáruló! kém! muszka-spicli! — s más cifrább címek is kezdtek röpkedni. János meg sem mozgult. Miklós, akiről már itt mindenki tudta, hogy kicsoda, nagy gesztussal vette fejedelmi szárnyai alá barátját:

— Hagyják az urak, ez az én barátom. Most sebesült meg a fronton. Az én egyik legjobb barátom.

Erre aztán óriási éljenzés zugott fel. Tuláradó férfiak tele pohárral mentek el János pohara mellett és odakoccintották. A trén-tiszt is odajött s magyarkodó kedélyességgel nyújtotta poharát:

— Na, hős bajtársam, az istenedet, igyunk az egészségedre!

János odaköpött eléje.

A trén-tiszt férfivá ágaskodott:

— Nekem tetted ezt?

János a felső testét kiegyenesítette:

— Neked.

A trén-tiszt visszánémult társai közé. Új nóta, új felzuhogása az életnek elsodorta a kis jelenetet az emberek figyelméből. Miklós teljesen felgyulva, összehajolt Ellával s mámoros mondatokat mondott. A katona-szabadító orvos hazafias tanácsokat adott a hadvezetőségnek, hogyan kellene gyorsan megnyerni a háborút. Be kell szüntetni minden iskolát, hivatalt, üzemet, mindenkit frontra küldeni s egyszerre elintézni a dolgot. Felesége, egy már életesebb, nagyon meztelen mellű nő odafekvő szemekké tárult a szomszéd asztalnál ülő kapitány elé s ujjaiva mutatta a holnapi találka óráját. Belényesi Schwarcból, mint apró gombák a nagy dudva-gomba tövéből, lapos, kövér, fontos szavak jöttek, hogy az egész háborúnak a klerikalizmus az oka, hogy a kereszténység, iníóta máglyákkal nem dolgozhatik, elrothadt, hogy ki kellene tüzes

vassal irtani minden bigottságot, minden vacak vallási babonát. Közben az orvos cigarettákat kínált, a nagy pénz-ember elutasító kézmozdulattal felelt.

— Nem méltóztatik dohányozni? — kérdezte az orvos.

— Szenvedélyesen, de csak nem dohányzom szombaton! — ütődött meg a pénz-király.

Egy nagy pesti ujság tudósítója, ki most jött a frontról, szünhetetlen bő záporban hősi adomákat mondott el, melyeknek meséje más-más volt, de belső gépezetük s a végső csattanás módja ugyanaz és amikből egy szó sem volt igaz. Az embert tipró apokaliptikus szörnyeteg itt mint széttartott lábú szelid tehén ezer tőgyből hagyta fejni magát. A záróra éjfélkor volt. De tizenkét óra előtt tiz perccel a pincérek még tele marokkal futkosták szét a rendelt pezsgőket. Élvezni! élvezni! lázasan, vad sietéssel.

Pont tizenkét órakor megnyílt az ajtó és a külső, fekete éjszakából bejött az őrjárat, mintha egy, az ajtó előtt álló bíró megidéző fegyveresei volnának. Egy kis dúsgazdag hadnagyocska már a kaszirnő emlőin csüngött, hogy mégegyszer kakas lehessen a halál előtt. Az őrsvezető végigzúgta: — Záróra! — A főpincér a pénzt szüretelte be. Mégegyszer felzúgott a Wacht am Rhein és azután a felizzott, pezsgőtől csurgó férfiak, a kifeslett, meztelenné hevült nők nehéz távőzással kimentek az éjszakába.

Kimentek az éjszakába, mely sötét és hüvös volt. Az égen nem volt csillag, a lámpák már kialudtak, csak a kávéház függönyén át serkedt ki valami fény. És ebben a megbolygatott, alaktalan sötétben valami szörnyű heinzse-gés folyt tova, melynek látása ráfagyott az átizzott tagokra. Piszkos, összetépett, bekötött szemü, felkötött karu, sánta, bicegő katonák, egymást támogatva, egymásba reszketve, batyuval a hátukon, bandukoltak. Sápadt arcuk átvilágított a sötétben. Mintha a megnyílt éjszaka, mint egy felállott vádat, odavizionálta volna a végtelen emberi nyomorúságot a haszon vastag szemérmetlenjei elé. Sebesült, meg-rokkant, agyon éhezett-fázott katonák voltak, akiket nem rég dobott ki egy éjjeli vonat s most gyámoltalanul, vezető nélkül keresték a vak éjszakában kórházaikat. Az egyik megszólított egy ujságirót:

— Nagyságos ur, kérem, merre van a régi honvéd kórház?

Erre a többi is kérdésre bátorodott:

— Nagyságos úr, a bazilika kórház?

- A népiskolai kórház?
- A tüdőbetegek kórháza?
- A gimnáziumi kórház?

A szenvedés hosszú reszketésével, tikkadtan jöttek a hangok az éjszakából. És azután egy másik hang, melyben minden szenvedés egyetlen forró könnyörgéssé csapzott össze:

– Egy cigarettát, egyetlen egy cigarettát, az Isten áldja meg a nagyságos urat!

A mulatók mutatott buzgósággal s a hazafias érdem kihizó örömeivel osztottak cigarettákat s igazították utba őket. A kis városi tanácsos egy csapatot maga vezetett el, de a közeli malomnál, honnan az éjjeli üzem kivilágított, megállott velük, kiszedte zsebeiből térképeit s a tántorgó embereknek elkezdte magyarázni a háboru állását. Miklós nem látott semmit, Ellával előre ment. Lefojtott, izzó suttogásban beszéltek. Mikor az orvosékat haza kísérték s Jánossal egyedül maradt, túlzott pátosszal kiáltott fel:

– Sétáljunk egyet a városban! Ilyen forrón nem tudnék elaludni. Láttad, milyen pompás leány. És hogy tud szeretni! Csak az zsidó lányoknak van vérük.

János elszomorodott:

– És te, Miklós, te azok után, amit ma láttál, effélé-
ről tudsz most beszélni!

Miklós sértő göggel, idegesen, gyorsan felelt:

– Micsoda effélééről! Talán te akarsz, te egyszerű kis barátom, tanítani? Vagy már te is elkezdesz szentimentáliskodni? Én nem láttam semmit, nekem semmi közöm semmihez. Mi történik? Egy kissé szaporább halálozás. Egy pár millió közönséges pasas elmulik, mielőtt begyepesednék a feje. Mi köze ehhez Farkas Miklósnak. Farkas Miklós önmagáért van. Nekem ma nászom van s egy jelentéktelen dulakodás nem ronthatja el az én nászom. –

– Hát a Juliskáddal mi van?

– Micsoda Juliskával?

– Ugyan, ne add a bankot. A budai kis szökével. –

Miklós egyet füttyintett, kezeit a levegőbe lendítette. Színészies borzadással mondta:

– Képzeld, elkezdett rezedaszappannal mosdani! Hogy akar az én szeretőm lenni, aki rezedaszappannal mosdik! Kidobtam.

Szétkószáltak a sötét uccákon. János hallgatott. Miklós bőven és utálatosan beszélt. Minden szava tótágast álló

hencegés volt. János hallgatása bántotta s hegyzett szavakat igyekezett belemártani.

— Pestre nem megyek. Elfogadtam a Kultura megbízását, itt fogok háborus benyomásokat gyűjteni. Néha kirándulok a frontra. Nagyszerű multság ez! A világ megbomlott, hogy Farkas Miklóst mulattassa. Már ugy is halálosan untam magamat. Azután Pesten már nem tudtam menekülni a sok felém sárló lipótvárosi rüfke elől. Brr! Be undokok voltak! Hanem neked nem igen van szerencséd a nők körül. A Judit most Pesten mindenkivel házasodik, csak te nem kellesz neki. Te az erős, a szép fiú. —

Az utolsó két mondat már harapás volt. Röviden, élesen nevetett hozzá.

A Nagyhid-uca egyik kanyarulatánál újból fáradt alakok támolyogtak elő az éjszakából. János csak egy szót hallott, de a széles szájnylásu, éneklő hangra rögtön felkiáltott: — Ezek székelyek! — Közelebb ment hozzájuk.

Székely fiúk voltak. Legtöbben az ő ezredéből, négyöt a falujából, a többi arról a vidékről. Eltikkadva, megtépve, nyomorultul.

— Ni, a János urfi! — kiáltotta egy falujabeli.

János a közeli Magyar király korcsmába vitte a partra vetett fiukat, hol a hátsó szobákban jó pénzért záróra után is lehetett titkon mulatni. A tisztí egyenruha előtt szívesen ajtót nyitottak. Miklós kedvetlenül, duzzogva követte őket.

Forró teát, húst, egy kevés jó bort rendelt nekik, cigarettákat rakott eléjük. A fiúk, elkáprázva a drága étel, a vigasztaló ital újra megtalált örömei előtt, hálás kutya-szemmel néztek Jánosra. János szólt, hogy szóljon, hogy hallja a falut:

— Hát fiúk, ugy-e hogy cudar dolog a háboru? —

Az egyik, akinek félszeme hiányzott, felelt:

— Hát instálom, ilyen, ha ilyennek kell lenni.

— És nem vágytok vissza a falunkba?

— Vágyini vágyánánk, János urfi, de ha nem lehet, minek vágyjunk?

Az egyik közülök, aki hihetetlen ravasz vitézséggel fogott el egy muszka őrjáratot, nagy ezüst monétát viselt véres-sáros ruháján.

— Miért kaptad ezt az ezüst palacsintát? — kérdezte János.

— Hát valami izéért, valami bolondságért, — és szé-

gyenkezve bujt a nagy sonka-csont mögé, melyet kezében tartott. Egy másiknak kellett elbeszélnie a dolgot.

De mikor egy pohár jó ital bennük volt s az édes, vágyott füst melegen kanyargott ki a szájukból, mintha visszataláltak volna magukban a napos mezők emberére. Beszédesebbek lettek, még tréfás szavak is fakadtak az ajkukra. De minden olyan homéroszi ős egyszerű volt ezegyszerű emberek ajakán. Semmi csattanós adoma, semmi szentimentális dráma, lendülő eposz. Egyszerű, rövid mondatokkal intézték el a világháboru dolgait, melyet éppen olyan egyszerű, magától értetődő kötelességnek láttak, mint az otthoni rög apró-cseprő bajait. Az ellenségről szánalommal, jó szóval beszéltek, mint együtt dolgozó szomszédról. Egy órai beszélgetés után János utba igazította őket. Hogy magukra maradtak, Miklós sértve zsörtölődött:

– Akartam egy jó éjszakát tölteni, kibeszélni magam. De Bőjthe Jánosnak elébbvaló egy pár rongyos paraszt, mint Farkas Miklós. Farkas Miklós neki senki sem.

János, bármennyire is ismerte Miklóst, elkedvetlenedett e hulló lélek gyorsuló hullásán. Hogy csináljon valamit, halkan füttyörészni kezdte:

Ne menj, rózsám, a tarlóra,
Gyöngve vagy még a sarlóra.

Mikor a Korona szálló kapujánál el akart válni tőle, Miklós rekedt, parancsoló hangon, világitón sápadt arccal mondta:

– Gyere fel, egy percre, ha méltóztatsz. Én ugyan nem vagyok paraszt, de mutatok valamit.

János vele ment. Miklós meggyújtott két magas gyertyát, leültette Jánost. Azután a szekrényhez ment, valamit kivett onnan. Kézirat volt. Elkezdte olvasni.

Egy már majdnem bevégzett regény kézírata volt. János, mindjárt a második oldalnál, egész élete odahajlásával figyelt. Miklós hangja eleinte hideg és rekedt volt, azután átizzott, nagyszerű ércék csengtek ki belőle és távoli zokogás. A regény a századok nagy megraboltjának, Europa Hamupipőkéjének, a magyar fajnak regénye volt. Egy mesés arányu, János féle hősből bogozta egybe a mesét. Volt benne kétségbeesett roppant humor, kilüktető zokogás s kihullott jajszó. Hatalmas, világitó típusokban

ontotta elé, mint egy megtárt bányából, a faj csodálatos gazdagságát. Gyors rohanásban villantotta át tragikus küzdelmét az óriásokkal, akiket legyőz s a piszkos, ravasz törpékkel, akik megeszik. Egy faj mélyének viharos, sodró előáradása volt ez a regény, egybeölelő, felkiáltó nagy fájdalom. A két gyertya, leégve, vörös lobogással már a gyertyatartó alját nyalta, mikor Miklós bevégezte az olvasást. Hangja még forró sirással ott volt a levegőben, szeméi mélyek voltak telegyűlve csodálatos, előrerendeltetett lelkével, arca nagyon sápadt volt. Felállott s újból elrekedő hangon mondta:

— Látod, ez vagyok, ez, ez és semmi egyéb. Ma láttál először.

János hozzá ugrott, átölelte s viharos csókokban csókolta rá a felébresztett testvér szívét. A faj két nagy-szerű virága halhatatlan ölelésben hajlott egymáshoz. Azután Miklós ellökte Jánost:

— Menj a fenébe, hagyj aludni, — mondta most már jó gyermek duzzogással.

János reggelig nem tudta behunyni a szemét. Reggel már a torlott élet nagy hullámokkal verte az uccát, mikor az órájára nézett. Már félkilenc volt s még nem jött az álom. Kiugrott az ágyból, odaállott az ablakhoz. Bámult. Szobája a Bercsényi szállóban volt s ablakából egy Szobránc felé tántorgó végtelen, nyomorult trént látott. Két felől az út szélén megállva, a közönség lusta bámulással nézte a vánszorgó gyászmenetet. Szemben ablakával, egy kis bank háza előtt, Belényesi Schwarcz vizsgálta a jelene-tet. És a tovacsurgó nyomoruság partján ez a duzzadt, zsiros, gögös ember-gomba éles, szemérmetlen felkiáltása volt a jóllakásnak, a könnyörtelen sikernek. Félkezében ezüst fejü botja volt, másik kezével szemüvegét igazgatta. Tokája feszült az erősen érzett tekintélytől. És ekkor valami bevillant a János szemeibe.

A bank háza mögött egy sokkal magasabb épülő félben levő ház állványai meredeztek. Egyik állványon, mely majdnem egy szintben volt a bankház fedelével, már felhordva, oszlopokban voltak az óriási, külső diszítésre való kőlapok és ott várták a háboru végét. A sok esőtől s az állvány lassu, észrevétlen görbülésétől ebben a perc-ben egy hatalmas sulyu kőlap elvált társaitól s lassu csuszással rásiklott a bankház tetejére. A szelid hajlásu tetőn lassu, lassu mozgással, mintha fáradt, lusta végzet

mozgatná, haladt lefelé éppen a Belényesi Schwarcz feje felett.

Jánosnak bő ideje lett volna feltárni az ablakot és lekiáltani a figyelmeztetést. Lenézett a pénzemberre. Az az arc mint egy mindent egybe tömörítő összegezés állott ott a világháboru szélén. A kő csuszott, csuszott tovább. János hátra tette a kezeit.

Egyszerre aztán egy óriási sikoltás tépődött fel az emberek véreből. A trén megállott, a lovak visszatorpantak. A milliók Napoleonját a mázsás kő odaverte az aszfalthoz. Mintha a háboru bosszuálló ökle ütötte volna le. Vérkása és levetkeztetett csont vonaglott ki a kő alul.

Jánost már nem érdekelte a többi dolog. Visszafeküdt az ágyba. Édes átmelegedésben jött testébe a késlekedő álom s elaludt mosolyogva, mint az erő, mint az egészség, mint a megelégült igazság.

3.

Miklós a János elutazása után hónapokig ott maradt Ungváron. A háboru és a belső élet egybehullámozása, az első menekülés gyors képei, az átvillanó sok ezernyi arc, a nagy drámák és nagy piszkok uj meg uj szakadással vitték életébe az embert s nem tudott innen elkiváncozni. Néha ki-kilátogatott a frontra, néha egy-két napra felfutott Pestre, de mindig visszajött ide: kitárni élete nagy hárfáját az emberi szenvedés elé, hogy minden fájdalommal fájjon rajta.

Egy este a zsufolt korzón ódöngött. A kis város élete uj hullámokkal bővült. A második hadsereg főparancsnoksága ide jött, Böhm Ermolli a reáliskolában ütötte fel tanyáját, honnan a kórházat kitelepitették. Repülő gépek, szikratáviró s a minden irányból ide rohanó automobilonok egy világváros lázát lüktették át a csepp városkán. A város hemzsegett nőkre vadászó arisztokratáktól s egyenruhájukat szellőztető milliomos zsidó gyerekektől akik a kommandó szárnyai alatt élvezték a háborusdit.

Miklós Ellát várta. Ez az okos zsidó leány ráffinált érzékiségével, felületes de széles kulturájával, jól kiszámított változásaival aránylag sokáig letudta kötni Miklós érzékiségét és a fáradt órákban a barátnő illúzióját tudta kelteni benne. Néha azért Miklós halálosan unta az egész szerelmet s erőltetett komédiaként játszotta. Ilyenkor halálra

gyötörte a lányt, leszidta mint egy szolgát, véresre gonyolta. De a kibékülések uj tüzet csiholtak viszonyukba.

Egyszerre, amint átkanyarodott a Nagyhid felé, édes, fűtös nevetésből a neve csengett feléje :

— Miklós, Miklós! nagyszerű!

Ennek a hangnak az ezüstje régen le volt raktározva élete mélyén, ahol a meg nem halható percek aludtak, mint elült galambok. Most onnan is felcsegett. Judit állott előtte, felragyogva a meglepetésben és örömben. Belecsimpaszkodva Miklósba, gyermekes toporzékolással mondta :

— Hamar, hamar, vigyél fel a lakásodra. Édes, drága Miklós! Vigyél fel, gyorsan, tegyünk szarvakat a völégényem homlokára. Oh, a kis hülye, hogy fog kinézni veled. Gyorsan, menjünk gyorsan! — és a kacagása folyt mint napsütött patak.

— De Jucika, micsoda szél, sodort téged ide? — kérdezte elámulva Miklós.

— Majd mindent elmondok, csak vigyél gyorsan a lakásodra. Gyorsan, mert máskülönbén itt csip bennünket a völégényem. Pompás lesz megcsalni a kis utálatost! Vigyél hamar! — és befurta magát a Miklós testébe.

Miklóst magával vitte ez a nagyszerű hullám, ő is fellobogott :

— Nagyszerű, én meg az Ellát fogom becsapni! Ezután a francia verseket a szarvai közül fogja kiszavalni. Ugy is nagy tehén. Gyere!

Belekarolt a lányba s mint két gyermek, ugrálva szaladtak fel a Korona szállóba. A szobába beszűrődött a külső villanyfény s meleg titokká oldotta a szoba sötétjét. Miklós nem gyújtott lámpát, átkapta a lányt, odahurcolta a diványhoz s a két egymásra talált, egymásnak való élet mohó öleléssel rontott egymásnak. Később, az édes lebágyadásban, Judit a kényeztetett gyermek panaszos kuncogásával mondta :

— Talán lámpát is gyujthatnál, Miklós.

Miklós felgyújtotta a villanyt s akkor újból kitárt, nagy ölelésü szemmel néztek egymásra. Miklós megfiatalodva csillogott, mint egy visszavarázolt királyfi. Nagy fekete szemében tüzet rakott a lakmározó élet, átölelte a lányt :

— De szép vagy! Szebb mint valaha. A szépség omlik benned mint megnőtt ár s kibontott hajad mint

visszatért folyó visszahozza a belétükrözött napokat. Tudod, Judit, hogy sohasem voltam olyan boldog, mint veled, hogy te voltál a nő az életemben, a szépség, a halhatatlan ölelés. Minden nő alakom munkáimban, minden szeretóm az életben a te újra felvert visszhangod. Egyéb minden hiúság, undok hiúság és gyalázatos zabálás volt.

A lány hagyta magát simogatni s rábontotta a haját. Azután szólt:

— Ismersz te egy Tóth Andrást, egy szerencsétlen kis Tóth Andrást?

— Nem én, micsoda bogár az?

— Az az én vőlegényem, szegényke. Egy szelid kicsi tanárka. Nagyon szerettem, mert olyan volt mint egy gyermek s nekem olyan jólesett egyszer anyának lennem. Szegényke a bolondulásig szeret. Azután sokat mesélt nekem, irodalmat, filológiát. Azután megint csak irodalmat és filológiát beszélt. Most itt van a katona kórházak irodájában. Most mégjobban szeret s ha együtt lehetünk, megint csak irodalmat és filológiát mesél. Ez már olyan unalmas. Aztán itt lakom a mamájánál, mert eljegyeztük egymást, nézd, látod, jegygyűrűm is van. Szép vastag jegygyűrű, szegénykének félhavi fizetésébe került. A mamája olyan jó néni, de olyan unalmas. Az meg mindig a jó Istenről beszél és tanácsokat ad. Te szereted, ha neked tanácsokat adnak, Miklós? Nekem az olyan, mintha a vérembe csipnének s azt mondarák: légy rossz, légy rossz! Már nagyon untam magamat s szerettem volna valamit, magam sem tudom mit. És azután most rád találtam. És most megcsaltam szegény, szegény kis Bandikát. Megcsaltam. Ha megtudja, megöl és meg fogja ölni magát is.

Elkezdett sirni, a hajával eltakarta magát, de a rezgő selyem kárpit mögül ki-kikandikált a férfira. Miklós ráhajolt, végig-végig simogatta s bőrén átcikázott az öröm. Azután vigasztalta:

— Nem baj szivikém. Csak az első család nehéz. Gyere, csaljuk meg mégegyszer. Akkor az első nem fog számitani.

Judit felkacagott s mégegyszer odahullott a érfinak. Később aztán nagy sietséggel felszedelőzködött és rémülettel, melyet jólesett játszania, mondta:

— De most sietek haza, a kis Othellócska vár. Majd holnap be foglak mutatni neki, légy dél felé a Gyulai

cukrászdában. Ne félj, nem fog észrevenni, olyan buta szegényke. Te, képzeld, azt sem vette észre, hogy nem voltam leány. Pedig, te tudod, hogy alaposan nem voltam az. Téged különben nagyon tisztel. Mindenkit nagyon tisztel, de különösen azt, aki könyvet irt, ha csak egy vasuti menetrendet is. Talán büszke is volna, hogy a magyar irodalom felszarvazta. Olyan mulatságos figura, majd sokat fogunk kacagni.

A Miklós nyakába ugrott, összevissza csókolta, el-surrant. Miklós édes fáradsággal nyujtotta ki a levegőbe karjait, mintha még ott ölelné élő melegségét. Azután megint kirévedezett az uccára. Szembe találkozott Ellával, aki régóta várta.

— Hol volt olyan sokáig? Rég várom, — mondta a lány.

Miklós unt arcot vágott, szemei rosszak, kegyetlenek voltak:

— Rég vár! Legalább ne hazudjék. Itt lógok két órája. Ki volt az a boldog halandó, akiért megváratta Farkas Miklóst? Remélem, őrmestertől felfelé volt.

A leánynak felcsuklott a szive:

— Hogy lehetsz ilyen komisz, Miklós? Ha akarod, megkérdezhetünk valakit, bárkivel bizonyítani tudom, hogy már nagyon rég sétálok itt. Mindenki látott.

— Hát azt hiszi, hogy hülye vagyok? Megakarja hurcolni a szarvaimat mindenki orra előtt? Természetes, hogy udvariasságból azt mondanák, hogy itt volt. Különben is ezek mind jól ismerik magát. Bolond voltam, hogy nem hittem nekik. Magának csak férfi kell. Hozzám ragadt, mert pucc volt a kis vidéki zsidó lánynak a Farkas Miklós neve. Azt hiszi, hogy bánom, hogy megcsalt? Örvendek, érti, örvendek. Tőlem odaölelkezhetik az egész második hadseregnek. Mert már unom, halálosan unom. Nem is szerettem soha. Ugyan mit szerettem volna magán?

A lány elfulladva gépiesen ismételte:

— Miklós, Miklós.

— Menjen haza a kedves katonaszabadító papájához s mondja meg neki, hogy Farkas Miklósok Attila korában is voltak s hogy nem fogok beleméltelkedni az ő családjába. Jó fogás lett volna. Hagyták, hogy fogdossam a lányukat, hogy köszáljak vele éjjel, hogy lakásomra jöjjön. Egyszerre aztán előállott volna a zord apa, hogy követelje az elfcsábított lány elvételét. Kapnak ebből ennyit! Pá!

Körmeit odapattogtatta a fogaihoz, vidáman füttyörészve tovább állott. A lány, mint egy hirtelen tüztől bódult tyúk, vakon tántorogva tapogatózott haza felé.

Másnap már délelőtt tizenegy órakor beült a Gyulai cukrászdába s unottan nézett kifelé. Künn az utcán, végtelen előomlásban, a német déli hadsereg vonult Szobránc felé. Hosszu pikáju sisakos vértések, kik oly mereven ültek lovaikon, hogy menve is állóknak látszottak, végtelen soru rezes sisaku bajorok, dübörgő ágyuk, konyhaszekerek s újból német katona, újból német katona. Amint ezeket a sok ezernyi merev, kifejezéstelen arcokat látta, meglepte, hogy mennyire azonos mindenik. Értelem, érzés, akarat, a külön élet minden kilobogása hiányzott arcukról: az egész volt egyetlen értelem, egyetlenegy vasakarat, a világtörténelem egy új felfakadása. Külön-külön mindenik csak egy beilleszkedő atomja volt az egésznek. Ezekből a hideg, belsőtlen arcokból rengeteg erő, a felhuzott gép könnyörtelen ellenállhatatlansága áradt ki. Miklós elkomorodott.

Negyed tizenkettőkor látta Juditot közeledni a vőlegényével. A kis tanárka a primitív szentek boldog kisugárzásával, fényképmasinasos pózban, felfordult szemekkel vitte menyasszonyát, mint egy felemelt szentséget. Az előmlő sokaságban mindenki visszafordult, hogy megegyszer belélegzeljen ennek a szépségnek a horizontjába. A tisztek erősen megnézték. Judit néha megeresztett egy-egy fejedelmi villámot s úgy tudott menni, mintha az a kis ember mellette az ölebe lett volna. Beléptek. Judit vidáman csi-csergett:

— Itt hozom, Miklós, a tisztelődet. Bandi imád téged. Ő tudja már, hogy mi egy faluból vagyunk s majdnem testvérek. Bandi tanár, ugye magyar és francia szakos vagy, Bandikám? — És édesen kacagott.

A fiatal ember elfogulva az országos névtől és saját nagy tiszteletétől, ügyetlenül, dadogva segítette le Judit kabátját. Letelepедtek. Miklós a tréfás oroszán fejedelmi jóságával kérdezte:

— Melyik a kedvenc írója, tanár ur?

— Oh, ezt bajos megmondani. Mint ahogy nehéz megmondani, melyik a kedvenc virága, a kedvenc éneke az embernek. Annyiféle szép van és mindenik valami mást hoz a lélekbe, Régebben a francia chansons de gesteseket szerettem a legjobban. De mióta Judit az enyém, — a kis ember ránézett és eltikkadt — azóta a szerelmi történeteket

szeretem a legjobban, Aucassin és Nicolettet, Cligest Trisztán és Izoldot, ezt különösen.

A Judit szeme nedves fényességben uszott:

— Emlékszel, Miklós, mikor te otthon elmesélted Trisztán és Izold történetét?

Miklós mosolygva mondta:

— De ezek mind régi dolgok, kedves tanár ur. Az újabb írókat nem olvassa?

— De igen. Nagyon szeretem Ohnet, Herceg Ferencet, Szomaházit. Önnek is olvastam több elbeszélését. Milyen csodálatos nyelv!

Miklós elkedvetlenedve, gögös arccal mondta:

— Gondolja, kedves tanár ur, hogy engem stílus szempontról tör a nyavalya?

Judit felkacagott:

— Bandika, mit csinálna maga, ha én megcsalnám magát?

A szegény fiatal ember rábámult, zavartan, mintha egy sulyos kő zuhant volna le előtte. A szemébe szomorúság, a hangjába sirás gyült. Kérőn mondta:

— Judit, Judit, az istenért, hogy mondhat ilyet?

A cukrászdába egy pompás kapitány jött be. Oda-köszönt Miklósnak s a szomszéd asztalhoz ült, szemben Judittal. Rendelt valamit és szeméit az ur szemtelen fesztelenségével dobta Juditra. Judit mutatott haraggal felszökött, egy másik székre ült, háttal a kapitánynak s alig fojtott hangon kérdezte:

— Ki ez a marha?

— Gróf Korotnok Gyéza, ezt ajánlom, Jucika, ennek milliói vannak.

A tanár örült döbbenéssel nézett rájuk. Miklós észrevette s most újból kegyes lett hozzá:

— Ne féljen, tanár úr, mi így tréfáljuk egymást gyermekkorunk óta. Akik így mernek nyíltan tréfálkozni, azok nem gondolnak rosszra.

Judit később a nyakán levő boát a földre ejtette. A gróf odaugrott, felvette. Judit egy hosszú hideg tekintettel suhintotta végig és nem mondott köszönetet.

Beszélgetés közben a tanár elmondta elkeseredését, hogy lemondott a tudományos pályáról. Kis lelke régi sötétségét előrázta, a régi, szomorú este tervét, hogy el-emésztí magát. Aztán felömlő hálával, elrévedező szemmel nézett Juditra:

– Akkor még te nem szerettél engem.

Judit újból felkacagott, gyors, apró kacagással s szemei a levegőbe tágultak. A kis ember, nem tudta, miért, úgy érezte, mintha valami nagy szomorúság állott volna a háta mögé.

Egy pár napig Judit és Miklós új, fiatal szerelem mohóságával ették egymást. Judit szerelme Miklós iránt most nem a régi fájdalmasan elrendelt, gyermekül őszinte, rabul odaadó volt. Művésziesebb, jobban játszott, színes, drámai szerelem volt és ezt Miklós is érezte. Többször mondta:

– Judit, te bármilyen forrón ölelsz, a régi Juditot nem találom benned.

Egy estére Tóth meghívta vacsorára Miklóst. Az öreg asszony pompás lakomát tipegett össze. A békés házban, az egyszerű régi butorok között Miklós jó fiuvá melegedett. Megtért fiuként bánt az öreg asszonnal, sok érdekes dolgot beszélt el élményeiből és a másik három – Judit is – ráfeszült szemmel itták beszédét. Jó szerednyei bort ittak s a végén, Miklós kedvéért, még egy pár zsol-tárt is elénekelték. A kis tanárnak mindig egyese volt az énekből s jó tenor hangja belső meleggel volt meleg. Miklós mint évszázados hívő énekelt:

Mint a szép hives patakra
A szarvas kívánkozik...

A Judit szopránja mint ezüst diszítés futott fel a sötét hangon, a Tóth hangja melléjük reszketett. Az öreg asszony nagy imádkozó meleg szemmel nézte őket.

Másnap találkozójukon Miklós komoly, jó hangon mondta Juditnak:

– Voltaképen mit akarsz te azzal a szegény fiatal emberrel? Kegyetlenség magadhoz kötni a sorsát. Miért bántod ezeket az egyszerű jó embereket? Nem vagy te középük való. Valami nagy dolognak tartod orránál fogva vezetni ezt a szegény kis tanárt? Nem gondolod, hogy örökre tönkre teheted? Vagy ez tetszik neked?

Judit a vállait vonogatta. Arca megtisztult, szemei gyermekké tágultak:

– Nem tudom, mit csinálok. Nem tudom, mit tegyek vele. Nagyon szeret. Szegény Bandika.

Miklós nyersen mondta:

— Tudod, hogy ha velem tennél így, én megfojtatnának, hogy a torkodat harapnám át? Bizonyísten megtenném.

A lányból éles, csiklandós kacagás hajolt ki s boldogan kezdte csókolni Miklóst. Azután újból, újból kacagott.

Később, egyéb beszélgetés közt, Judit kérdezte:

— Mit gondolsz, a Korotnok y gróf képes volna feleségül venni engem?

— Akár minden éjszaka. De reggel mindig elválna, — felelte durván Miklós.

A következő délutánok egyikén Miklós szobájában várta Juditot. Öt órára ígérte, hogy jön s már félhat volt. Máskor mindig a kitűzött óra előtt jött. Miklós lustán, földhöz hulló unottsággal hevert a diványon. Gondolat nem volt benne, üres és kedvetlen volt. Azután háromnegyedét ütött az óra. Azután hatot. És mikor a hatot ütötte, egyszerre mint egy megkondulás, éles láthatóan mint egy betört sugár, volt előtte a Judit kacagása s az a bizonyosság, hogy már meg is csalja Korotnok yval. Hosszú buja ölelésekben látta együtt őket. És most egyszerre úgy érezte, hogy kétségbeesett vadul szereti ezt a lányt, élete egyetlen szerelmét. És ez eladja, megcsalja, őt, Farkas Miklóst! Olyan örült fájdalom támadt fel benne, hogy a húsa sajgott belé. Megrázta a diványt, kezeit harapta s visszalökte könnyeit mint egy dacoló gyermek. Azután csititgatni kezdte magát:

— Képzelődés. Bolond vagyok.

Tovább várt. A szoba lassanként fekete lett. Mind-egyre fel-felhörgött:

— Nem jön. A szajha! A gyalázatos!

Háromnegyed hétkor nem bírta tovább. Felugrott, felkapta télikabátját és elrohant a Korotnok y gróf lakására. A gróf egy gazdag ügyvéd házában kapott egy lakosztályt. A kapuban állott a tiszt i szolgálja. Miklós könnyedén, dőlyffel kérdezte:

— Itthon van a gróf?

— Igenis, de nem lehet hozzá bemenni.

Miklós természetes hangon mondta:

— Most is az a szép szőke lány van nála?

A baka szeméibe felcsillogott a him. Csettintett a szájával:

— Az a Micsoda tyúk! Azért én is lennék gróf egy éjszakára.

Mikiós egy percre megállott. Átvillant vérén, hogy befut, hogy megöli őket, hogy a torkán issza ki a lány vérének. De örült gőgje megmentette. Ó, Farkas Miklós, ó dühöngjön másért! Ó csináljon szerelmi drámát mint egy borbélylegény! Ó vallja meg a vereségét! Ó tegye nyilvánvalóvá, hogy őt meg lehet csalni, el lehet dobni, mint mást? — Hazafelé ment.

Örült, vak düh toporzékolt benne, mint egy megtapsolt klaun. Hogy őt, őt ott hagyják egy koszos kapitányért, aki csak gróf és milliomos. Őt, aki minden szépség született tulajdonosa. Hát nincs meg életének igéző ereje többé? Hát itt a végső csőd? Megvénuül, kikacagják, senki sem fog ránézni többé.

Ráncosan, züllötten, senkinek látta magát s majd beleörült ebbe a képbe. Hát nem lehet megfogni az időt, hát nem varázsos ura többé a nőnek! Utálta már ezt a várost. A házak, a mellette elrohanó emberek mint fel-fakadó kelevények büzlöttek feléje s bennük is érezte fájdalmaikat. Hirtelen eszébe jutott, hogy nyolc órakor indul egy vonat Pest felé. El fog menni rögtön, elutazik innen örökre és sohasem fog visszajönni. És jaj lesz annak a nőnek, aki most először szerelmes lesz belé. Meggyötri, megkinozza, amíg árnyékára fogy, hogy hervadásában, könnyeiben érezze, hogy ő még hatalmas élet, erő és végzetes fiatalság.

Közel a szállodához Tóth András jött vele szemben. A kis tanár arca fáradt volt a napi munkától, de a meggyült boldogság kiserkedt az elszürkült szemekből. Ugy ódöngött pötyögős egyenruhájában mint egy testetlen lélek.

Miklósba beleszúrt a kis ember látása, boldog mosolya. Hogy ez az együgyü fajankó is habzsolja azt a szépséget, hogy boldognak vigyorogja magát, mint egy fakutya s azt higgye, hogy örökre magának kötötte le, mikor ő, ő Farkas Miklós a megcsalás véres szégyenében tajtékzik! Érezte, hogy kell, hogy megtapossa ezt a részeg bogarat, hogy kegyetlen szavakkal beleszúrja fájdalmaikat. A kis tanár alázatosan köszönt, azután szeliden kérdezte:

— Nem tetszett látni az én szép Juditkámát?

Miklós egészen elébe állott. Bántón, hidegen, gonoszul nézett a kis emberre:

— A maga Juditkáját? Hát hol van az esze, tanár úr? Hát mit csináltat bolondot magából? Hát magának

való ez a szép hisztérika? Lássá, kedves tanár úr, ennek már viszonya volt fél Magyarországgal. Először is persze velem, velem. Azután egy zsidónak adta el magát, azután együtt lihegett a fél Pesttel. És maga, kedves tanár úr, mindezt nem vette észre. Most mehet a Korotnoky grófhhoz, a szép kis Juditkája ott fekszik tótágast. Maga igen tanár, tanár úr, a szerelemhez. Lássá, velem ilyen nem történhetnék.

Miklós tovább ment. A kis emberke ott maradt, szóttanul, mozdulatlanul. Mintha feje beledagadt volna a világba s az egész megkondult világ zugna át idegein. Azután a szemeibe könny szökött s gyors futással rohant a Korotnoky lakása felé. Ott nem nézve sem jobbra, sem balra, berontott a kapun, felfutott a lépcsőn, átszaladt a két szobán, feltárt egy ajtót. A gróf elébe ugrott, Judit még — bontott ruhában — a diványon hevert. A szerencsétlen tanár elkezdett sirni és maga körül tipegve kétségbeesetten ismételte:

— Jaj, méltóságos úr! jaj, méltóságos úr!

A gróf fölényesen kérdezte:

— Mit akar?

Judit fel sem emelkedett a diványról. Kibontott haja sátorában feléje fordította a fejét, lassan lehuzta ujjáról a jeggyűrűt és odanyujtotta:

— Itt van, tanár úr, a gyűrűje. Már ugyis untam a sok filológiát. Így jobb a tanár urnak is. Vegyen el valami egyszerű polgári leányt. — Azután kacagva hozzátette: — De azért a tegnapi fogadásunk csokoládéját megadhatja.

A tanár átvette a gyűrűt. Felelet nélkül, tébolyodott hangosan sirva tántorgott ki a szobából. Még a kapuban is fel-felszepegte:

— Jaj, méltóságos úr! jaj méltóságos úr!

Képtelen volt hazamenni. Anyja csendes, békés, tiszta lelkébe belegyónni ezt a borzasztó, piszkos tragédiát. Hát csakugyan van ilyen nő a világon? És vallásos ősei borzalmával valami mitológikus ősz gonosznak nézte ezt a felséges lányt, aki megölte őt örökre, feltámaszthatatlanul.

Rögtön jelentkezett azonnali frontszolgálatra. Anyjának egy kétségbeesett bucsuzó levelet irt és elment úgy, hogy nem is találkozott az öreg asszonnyal.

Ragyogó napok következtek Juditra. A gróf Magyarország egyik legrégebbi nevének s legnagyobb vagyonának az ura, hivatalos szeretőjévé tette. Pompás ruhákat, éksze-

reket vett neki, a Fő-utcán lakosztályt rendezett be számára, autót bocsátott rendelkezésére. Bemutatta a főúri tiszteknek s Judit káprázatos ragyogásával maga után ragadta az egész társaságot. Most talált otthonára, ezek voltak igazi, vérbeli társai és a szegény kis falusi lányból kilépett a nagyszabású félvilági nő, aki könnyed modorával, szellemességével, szépségével a vér született arisztokráciájában csillogott.

És ebben a városban, ahol a halál és az élet nagy csereberéje folyt, forróbb zuhogású volt a szenvedély, lüktetőbb rohanású az élvezet. A főparancsnokságot nagy törtenelmi nevek s roppant zsidó vagyonok örökösei dongták körül, mint pompás, tenyésztett, ritka bogarak, melyeknek nem szabad elpusztulniok. És mert unták magukat, mert erősek, himek és korlátlan urak voltak, vad hajszában üzték az élvezetet s a meztelen kéj végigterpeszkedett a városon. Mintha a halálos keringés örülete bevette volna magát a vérbe, eddig példás életű nők, kiknek férje az eltépett kebel dacával vitte homlokát az ellenségnek, lányok, kiknek apja künn reszketett a gyilkos hidegben, szemérmetlen tolakodással, buja megtárlással vetették magukat az úri élvezők elé. Egy hercegi katonatiszt, a bámult császár távoli rokona, ötvennyolc éves ember, a sirásós tizenhárom éves csoda szép lányát rontotta meg pénzével s azután, hogy a kis lány unta az öreg szerelmet, átadta fiának, aki szintén az úri feleslegeselek közt sétáltatta kardját. Egy felvidéki nagy uradalom ura egy fronton levő ügyvéd feleségét ragadta el. A megvadult asszony nyíltan hurcolta paráznaságát a város utcáin. Mikor a boldogtalan, megsebesült, otthont védő him hazatért s meghallotta szegyenét, bolondbután önmagát pusztította el a fegyverrel, mely nem tudta megvédeni ágya tisztaságát. Cifra szajhák ömlöttek ide a világ minden részéről. A nagy keresletben roppant ázsiót ért el a női hus ára s a frontról ide lélegző szerelmes-éhes katonák több hónapi véres munkájuk minden felgyült pénzét odaadták egy szerelmes éjszakáért. Mert a pénz folyt, folyton növekedő árral s hullámain minden piszok és véres tragédiák usztak. A város lakosságának — a megtorlott szállítás és rendetlenség miatt — nem volt fája, gyertyája, petróleuma, lisztje, husa. De a vagyondrága gyermekei, rázogatva a véres cécó csengőit, hempergtek a bőségben. Egy tisztú vacsorán Judit zsardinettot kívánt, de nem tudtak szolgálni. Korotnokú gróf másnap

két vagonnal rendelt s meg tudta mutatni, hogy öt nap alatt ott állott az állomáson. Éjjel a kávéházban fényes dáridók voltak, ahol Judit köré tódulva, szépségtől és pezsgőtől mámorosan, a vér szilaj kankánját járta a nagy uri társaság a cigány vad toporzékolása mellett. Közben a nagy uri dőzsölők egyike-másika fényes kitüntést kapott az ellenség előtt tanusított vitéz magatartásáért és ez új ünnepségre, újabb vad hejehujára adott alkalmat. És a városban, ahol napról-napra éhen veszttek, dideregtek, megőrültek, kétségbeestek, ahol a háboru minden piszka és nyomorusága egybehabzott, az összetört csontok és könnyes nyomoruság felett, mint a hullák kiszállt részeg szellemei, vad farsangját robogta a vér és a pénz örült, lobogó kermessze.

Judit fáradhatatlan volt a vad éjszakákon. Egész kibontott végzetes temperamentumával élvezte az élvezeteket. De legcsapongóbb kedvében és a legvadabb tivornyában is olyan természetből királynő volt, hogy a hódolat hangját mindenki megtartotta vele szemben, Korotnoky is. Lázassétséggel dobta a pénzt és dobatta a gróffal és a folyó pénz és élvezet vad forgatagában még szebben lobogott fel, mint valami végzetes lidérc. De néha, mikor otthon volt s a lebágyadt tagokra a vér csendje szállott, mint egy megrezgő harang, felmozdult benne a régi Judit és úgy fájt beléje új élete, mint egy végtelen csömörlés. Ilyenkor addig gyötörte magát, amíg a szenvedéstől megtisztítottnak érezte magát s elérzékenyülhetett önmaga felett. Eleinte ezekben a percekben nagyobb összegeket és sűrű, kérő, ölelő leveleket irt haza. De mióta jegybontását otthon tudatta és a feltűnő nagy összegek jöttek, minden levelét felbontatlanul kapta vissza hazulról, minden pénzküldeménye visszaérkezett. Néha Miklós képe dobbant beléje s minden régi szerelme felhullámzott. Érezte, hogy ez volt életének egyetlen értéke s vad futásban szeretett volna a sötét szemek felé hullani. Kétségbeesett könyörgő leveleket irt neki, hogy halálosan megbánt mindent, itt hagyja a pompát, az ünnepeztetést, elmegy hozzá szolgálónak. De válasz sohasem jött. Magára hagyatva elitelt, kitagadott szerencsétlennel érezte magát, aki azért sodródott el, mert nem értették meg, mert nem volt szeretet, mely elég forrón tudta volna magához szoritani. És ilyenkor az elhanyagolt szív jogosnak hitt dacával vetette magát újból az örült forgatagba. A másik férfi, a szegény csak benne élő kis

tanár úgy kiesett életéből, hogy egyszerü, gyermek képe soha egy pillanatra fel nem kísértett, neve soha, soha vissza nem csendült.

Egy nagy dáridó éjszakáján valamelyik kitüntetettet ünnepelték. A Koronában óriási asztalnál folyt a dinomdánom. Már éjfél után két óra volt. Füttyültek a zárórara, ők voltak a hatalom. Daloltak, táncoltak, a legképtelenebb tréfák folytak. Egy kis gróf nagy tapsok közt szétharapott poharat evett. Egy főhadnagy a szék támlájának ormára állva ivott ki egy üveg pezsgőt. Végre Judit egy csókot ígért annak, aki legtöbbször sántikálja körül fellábon a kávéházat. És ekkor a társaság minden férfi tagja felugrott, halált csináló magasrangu tisztok, köztük egy hatvanöt éves ezredes is és mint felhevült, örült kecskék szökdöstek a teremben. A nők sikoltva kacagtak, a pincérek a hasukat fogták, a cigány vad zenével bomlott a menet után, azok szuszogva, fulladozva, pezsgős nyáltól csorogva ugráltak. Egy idősebb őrnagy volt legmakacsabb a versenyben, megkapta a csókot végtelen taps és cigánytus között. Künn a komoly éjszakában reszkettek az ablakok és a szívek a közeli ágyuzástól s nagy lomha társzerekerek lebegtek tovább, tele a háboru összezuzott nyomorultjaival.

Korotnoky egy pár napra magára hagyta Juditot: Teschenbe kellett utaznia. Judit egy este egyedül sétáltatta szépségét a korzón. Az emberek felszisszentek, mikor elvonult mellettük. Mindenki irigyelte, mindenki csodálta, mindenki meghódolt a szépség, bűn és pénz szentháromsága előtt. Közel a hidhoz, a térnek a folyóhoz szoruló sarkában egy fáradt székely katona támolgyott a városba. A frontról érkezett. Hátán batyuval, rongyos, piszkos ruhában, elbódulva az élet meleg rohamától, kódorgott a kitűzött kórház felé. Az összebágyadt tagokból most is kivillant a régi napok pompás legénye. Mikor Judit mellett elment, mintha az élet közvetlen árja torlott volna beleje, a leroskadtt tagokból felágaskodott a him, lázas szép barna arcán átvillámlott a vágy, nagy fekete szemei beleharaptak az életbe. Köpött egyet és mondta:

– Az istenit, ezzel jó volna elkárhozni!

Judit visszafordult. Odament hozzá:

– Fáradt maga, szegény katona?

– Lett volna az ifjuasszony hat hónapig a fronton, nem kérdezné.

Judit a fiu beszédén látta, hogy székely. Fellobbant örömmel kérdezte:

— Maga székely! hová való?

— Lécfalváról, instálom.

— Hiszen akkor szomszédok vagyunk. Én a i tiszteletes lánya vagyok.

— Nagyon szépen szavaz a tiszteletes ur. Nem is tudtam, hogy ily helyrevaló lánya van.

— Jőjjön hozzám, — kérte Judit és most már jó testvérnek érezte magát. — Együtt vacsorázunk és beszélgetünk az otthoniakról. Azután bemehet a kórházba. —

A legény szerény szabadkozással adta meg a módját. Judit az új öröm lobogásával sietett. Többször meg kellett állnia, hogy az összetört, elmarcangolt legény lélegzetet vegyen. Mikor beléptek a fényesen berendezett szobába, ahol minden dolog, mint ázott rög, meleg nőt lehelt és Judit felgyújtotta a villanyt, a székely hangosan felálmélkodott:

— Jaj, milyen szép itt!

Azután nagy húzózkodással kivett valami bugyelárisnak használt vászonzacskót s gyanakodva fordult Judit felé:

— Aztán mit kell fizetni?

Judit édesen felkacagott:

— Hát olyannak képzel maga engem, aki pénzért hívja meg a földijét? Hát maga nem látna jól engem Lécfalván?

Judit becsengette a cselédet. A góbét a hálószobába vezettette, ahol a hónapokon át véres árkokban, piszkos szalmán fetrengett ember fayence mosdótálban mosakodhatott s megfrissült fejét ezüstrámás Psychében nézhette. Judit ezalatt maga terített asztalt s mert az urak sokszor nála vendégeskedtek, pompás falatok, pezsgő és öreg bor voltak kéznél. A kijövő legény elkáprázott a sohasem látott jóktól és azt hitte, hogy ebben a csodás szobában ez a csodás tündér, faluja valamelyik ős meséjét eleveníti valóságá. Félénk és zavart volt.

Judit nézte a legény megtisztult, simára fésült, szép, értelmes barna fejét. És amint leültek, falatozni kezdtek s a fáradt legényből nehéz, egyszerű okos szavak jöttek ki, mégis levált belőle a város hisztérikája, a bűnnek, örületnek végzetes szelleme. Az otthoni rögök, a csendes házak beszédét hallotta s lágy tavaszi eső hosszú suhogását az

öreg fedeleken. Most már igazán, nem játszásból volt jó. A falu mint nagy tisztító folyam áradt vissza beléje és tisztára mosta. Nagy kék szemei elsötétültek, jóságosan testvériek voltak. Először hatalmas szerednyei bort ittak egy pohárral. Koccintottak. Beszélgettek közös ismerősökről s Judit a gyermek megtaláló örömeivel sikoltott fel egy-egy régi névre. Majd egy pohár pezsgőt kínált. A legény ajkához vette a furcsa levét, ivott egy kortyot, félrefordult és kiköpte. Judit jó kacagással kérdezte:

— Hát nem tetszik?

— Inkább abból kérek, — és a szerednyeire mutatott.

A legény eleinte hatalmas mohón evett s a poharakat is fenéig itta. De azután a fáradság, éhség, fázás viharában megfacsart tagokat forró melegség öntötte el, melyben halálos bágyadtság is volt, de égő vágy rohanása is e csodálatos nő felé. Nem nyúlt már az ételhez, hiában kínálta Judit, a bort is csak szopogatta, a szavak leletörtek ajakáról, homlokán az ér kidagadva lüktetett, szemei felgyult tüzzel, kétségbeesett, könnyörgő vággyal néztek Juditra. Nap volt ez a leány, az élet lakodalmas felcsillogása és a megtépett, megkergetett, agyongyötrött rög-ember mégis felujult fiatalssággal hajtott vágyat feléje. Judit a diványra vetette magát, elővett két cigarettát, fejét hátra vetette, úgy hogy fehér nyaka mint habzó friss víz csapott a tikkadt legény szemeibe s hívó hangon kérdezte:

— Kell cigaretta?

— Nagyon megistálnék egyet, régen nem volt részem benne.

— Kapni fog, ha ide jön.

A legény félénken, a vágy hidegrázásától dideregve és mégis szégyenlősen ténfergett feléje. Judit elébe tartotta a cigarettát:

— Tartsa a száját.

A legény lehajolt, Judit magához kapta a fejét. A legényben felcsapzott a férfi. A két cigaretta a földre esett.

Mikor Judit kifejtette magát a fiatal katona halálos öleléséből, kipirulva, zilálva az asztalhoz ment, lehajtott egy pohár pezsgőt. Azután édes hívással mondta:

— Gyere, te is igyál egy pohár bort.

A legény támolyogva felállott. Szemei sötét tüzzel tapadtak Juditra. Mintha, mint két kétségbeesett karral, örökre belé akarna kapaszkodni, mintha zuhanó örvényből

akarná hozzá ragasztani magát. Egy lépést tett, aztán hátra bukott egy nehéz, boldog hörgéssel.

Judit sikoltott egyet. A szobaleány befutott. A legényt végig fektették a diványon. Judit kölni vízzel kezdte locsolni a homlokát. De a megfagyott tagokon, a végételenre nyílt szemeken lehetett látni, hogy minden hiába.

Judit orvosért küldte a lányt és egyedül maradt a halottal. Hosszan, kíváncsian, de már nyugodtan nézte ezt a fáradt katonát, ki a véres zivatarokból kitalált, hogy itt haljon meg az ő karjai között. Az ajkak még most is félig nyilva előre dermednek, mintha halhatatlan csókban inna még szépsége zuhatagában. Fiatal szép barna szemében még mindig az ő szépségének elkáprázása van. És a kihült arcon a boldog mosolygás mondja, hogy ebből az emberből a szörnyű világ-szakadás, a nagy nyomoruság minden képe kiveszett s hogy boldogan, kifizetve megy a sötét küszöbön keresztül. Olyan falu volt ez a legény, olyan szép és a törhetetlen fiatal vágy volt. És Judit, mint egy jóleső imát, nagy nyugodtságot érzett. Oh mégis jót tett, mikor a szépség és vágy csodás káprázatában vette le a sötét terhet a meggörbült vállról, mikor egyetlenül szép teste varázs-dalával oldotta el a csolnakot a borzadalmas parttól. Ez a szép fiatal hulla, mint egy kiengesztelő jó tett, mint egy friss megbocsátás feküdt keresztül lelkén.

Az orvos megérkezett. Judit megmagyarázta, hogy földije, régi ismerőse volt, vacsorára hívta s hogy vacsora után szegényke elbukott. Az orvos a halált konstataálta.

A katonasághoz küldtek jelenteni a dolgot. És addig Judit, mint egy gondos leánytestvér, összeszedte mindazt a virágot, ami a házban a gróf költekezéséből volt, fehér fürtü krizantémumot, vörös szekfüt és fehér rózsát, és halott testvére köré rakta. Azután letérdelt a halott mellé, összetette kezeit s tiszta gyermek imát mondott a megpihent katona felett.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Free Magyar Reformed Church
San Francisco & Vicinity
102 Laurel St, Redwood City 94063
(650) 365-1535

SZABÓ DEZSŐ

AZ ELSODORT FALU

Ara fapapíron 36.—, famentes papíron 50.—.

Aki ezt az értékes, a napi irodalom nivóján messze felülemelkedő művet a könyvtára számára jó papíron, finom kiállításban óhajtja megőrizni, annak lehetővé tesszük, hogy kicserélhesse ezt a háborus papíron nyomott példányt, ha azt felvágta is, de nem rongyolta el és nem piszkította be nagyon.

A cserét az árkülönközet

14.— KORONA

megfizetése ellenében bármelyik könyvkereskedés eszközölheti, de amennyiben erre nem vállalkozik, a kiadóvállalat teljesíti a saját helyiségében, Budapest, IV., Iránybúta 25.

Hurrria
Nyomda Rt.
Budapest V
Csáky u. 49n